

ISSN 2312-1815

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 19

(спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Василя Климончука)

Видається з 2006 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Затверджено до друку вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 09 від 24 вересня 2024 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Відповідальний секретар:

Мадрига Тетяна Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Члени редакційної колегії:

Березовська-Чміль Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Гайданка Євгеній Іванович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Дерев'янко Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кобець Юлія Василівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мартінковіч Марцел – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри політології, Трнавський університет, Словаччина

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:

Рішення № 1534 від 23.11.2023

Мови публікацій: українська, англійська

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

відповідно до Наказу МОН України № 582 від 24.04.2024 (додаток 2)

Спеціальність: 052 – Політологія

Адреса редакційної колегії:

76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2024. Вип. 19 (спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Василя Климончука). 174 с. ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

ЗМІСТ

ВІТАННЯ З НАГОДИ 60-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ КЛИМОНЧУКА.....	7
Олена Березовська-Чміль, Роман Ставичний ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	15
Роман Бітель ЕКСКУРС У ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ, СУСПІЛЬСТВА, ОСОБИ. ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	22
Валерій Бортніков, Алла Бортнікова МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЧИННИКИ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПОГЛЯДАХ В. К. ЛИПИНСЬКОГО	29
Василь Бусленко УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В 2022–2024 РР.	36
Андрій Воронич ПОНЯТТЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	42
Микола Гнатишин МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	49
Василь Климончук, Оксана Липчук ГРОМАДСЬКА ДУМКА БРИТАНЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА І ЧИННИК БРЕКСИТУ (70-ТІ РР. XX СТ. – 2016 Р.)	58
Тарас Кобець АНАЛІЗ ЗАГРОЗ КОГНІТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДСТАВИ	67
Тарас Курус НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	73
Назар Лабач ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	93
Ярослав Лелет ГЕНЕЗА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ	98
Оксана Липчук, Іванна Ломака СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ	105
Іванна Ломака, Андрій Микитин РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	113
Юрій Махно ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1928, 1930 РОКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	122

Михайло Микитин

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..... 129

Юрій Остапець, Анатолій Ключкович

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ

ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ 6–9 ЧЕРВНЯ 2024 РОКУ 137

Богдан Савлюк

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МЕДІА ТА ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ..... 149

Константин Січенко

СИНЕРГІЯ В ПАРТІЙНОМУ МЕНЕДЖЕНТІ:

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ 158

Іван Івасюк

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЛЬВІВСЬКОЇ

ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ..... 164

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 171

CONTENTS

THE 60TH BIRTHDAY WISHES SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF PROFESSOR VASYL KLYMONCHUK.....	7
Olena Berezovska-Chmil, Roman Stavychnyi THE INFLUENCE OF THE MEDIA ON THE FORMATION OF POLITICAL CONSCIOUSNESS DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	15
Roman Bitel AN EXCURSION INTO THE CONCEPT OF “NATIONAL SECURITY” AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE, SOCIETY, INDIVIDUAL. THE MAIN THREATS TO UKRAINE’S NATIONAL SECURITY	22
Valery Bortnikov, Alla Bortnikova MORAL AND SPIRITUAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF AN INDEPENDENT UKRAINIAN STATE IN THE VIEWS OF V. K. LYPYNSKY	29
Vasyl Buslenko UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN 2022–2024.....	36
Andrii Voronych THE CONCEPT OF TRANSBORDER COOPERATION AS A MECHANISM FOR ENSURING NATIONAL SECURITY	42
Mykola Gnatyshyn MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STATE SECURITY POLICY IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF UKRAINE.....	49
Vasyl Klymonchuk, Oksana Lypchuk BRITISH PUBLIC OPINION AS A PREREQUISITE AND FACTOR OF BREXIT (1970–2016S)	58
Taras Kobets ANALYSIS OF THREATS TO THE COGNITIVE SECURITY OF UKRAINIAN SOCIETY: CLASSIFICATION BASES	67
Taras Kurus REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK OF E-GOVERNANCE IN UKRAINE.....	73
Nazar Labach THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE ACTIVITIES OF THE ORGANIZATION OF UKRAINIAN NATIONALISTS: A POLITICAL ANALYSIS.....	93
Yaroslav Lelet THE GENESIS OF INFORMATION SECURITY IN THE CONDITIONS OF MILITARY AND POLITICAL CONFLICT	98
Oksana Lypchuk, Ivanna Lomaka THE PROBLEM OF THE USE OF BIOLOGICAL AND CHEMICAL WEAPONS DURING THE RUSSIAN AGGRESSION AS A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE	105
Ivanna Lomaka, Andrii Mykytyn RELIGIOUS COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE	113
Yurii Makhno PARLIAMENTARY ELECTIONS OF 1928, 1930: COMPARATIVE ANALYSIS.....	122
Mykhailo Mykytyn THE IMPORTANCE OF INFORMATION SPACE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE	129

Yury Ostapets, Anatoly Klyuchkovich

ELECTORAL RESULTS OF RADICAL-RIGHT PARTIES IN THE ELECTIONS TO THE
EUROPEAN PARLIAMENT ON JUNE 6–9, 2024..... 137

Bohdan Savliuk

THE RELATIONSHIP BETWEEN MEDIA AND POLITICS IN UKRAINE 149

Konstantyn Sichenko

SYNERGY IN THE PARTY MANAGER: BASIC APPROACHES AND INTERPRETATION 158

Ivan Ivasiuk

SPECIFICS OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES
IN MOUNTAIN SETTLEMENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LVIV
AND ZAKARPATTIA REGIONS 164

INFORMATION ABOUT AUTHORS 171

ВІТАННЯ З НАГОДИ 60-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ

НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ КЛИМОНЧУКА

У статті аналізуються наукові здобутки та результати багатолітньої педагогічної діяльності відомого вченого-політолога, педагога, професора Василя Климончука. Основну увагу звернено на сферу наукових зацікавлень вченого, його індивідуальні та колективні видання. Аналізуючи численні публікації науковця насамперед з тематики політичних цінностей, автори наголошують на його важливій ролі в процесі становлення та розвитку вітчизняної політичної аксіології, політичної думки України та політичної науки загалом.

Розкрито основні етапи становлення Василя Климончука як науковця, педагога, завідувача кафедри політології. Відзначається високий рівень його організаторських здібностей, управлінських компетенцій, педагогічної майстерності та фаховості.

Ключові слова: наукова діяльність, політолог, Василь Климончук, політичні цінності, політична аксіологія, політичні процеси, політична наука, міжнародні відносини, педагогічна діяльність.

Факультет історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника відомий як в Україні, так і за її межами своїм потужним науковим потенціалом, здатним успішно реалізовувати актуальні дослідницькі проекти. Також факультет є важливим осередком підготовки кваліфікованих фахівців-бакалаврів та магістрів з історії, політології і міжнародних відносин [4, с. 6].

Серед спеціальностей факультету чільне місце займає «Політологія», репрезентована двома кафедрами – політології і кафедрою політичних інститутів та процесів. З 2014 р. кафедру політології очолює Василь Йосифович Климончук [22, с. 529.] – відомий вчений, педагог, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Академії політичних наук. За ці роки він став прикладом та натхненником для колег, студентів та аспірантів спеціальності «Політологія».

Наукова діяльність Василя Йосифовича розпочалася в 2004 р. з успішного захисту кандидатської дисертації на тему: «Політичні та громадянські цінності: особливості становлення та функціонування (історико-методологічний аналіз)» за спеціальністю 23.00.01 Теорія та історія політичної науки. У дисертаційній роботі досліджено умови, способи та історичні етапи формування політичних і громадянських цінностей. Проаналізовано основні концептуальні напрямки як зарубіжних дослідників, так і вітчизняних, що пояснюють особливості впливу політичних цінностей на способи реалізації політичної влади та політичних відносин. У дисертаційному дослідженні Климончука В. Й. також визначені основні критерії політичних і громадянських цінностей у суспільствах із сталими політичними системами та з такими, що модифікуються. Здійснено аналіз особливостей формування політичних і громадянських цінностей в умовах трансформації політичної системи України.

Світлина 1. Завідувач кафедри політології, доктор політичних наук, професор В. Климончук

Науковим керівником дисертаційного дослідження Климончука В. Й. був відомий вчений, багатолітній завідувач кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор політичних наук, професор Валерій Миколайович Денисенко. Світлу пам'ять про свого Вчителя Василь Йосифович трепетно береже до сьогодні. Саме під його впливом викристалізувався основний напрям наукових інтересів Климончука В. Й. – політична аксіологія, дослідження природи та функціонування політичних цінностей. В контексті цієї проблематики в 2017 р. захищена докторська дисертація на тему: «Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституційний виміри (теоретико-методологічний аналіз)». У дисертаційній роботі досліджено теоретико-методологічні основи формування свободи як цивілізаційної категорії в історичних формах розвитку українського суспільства, політичних форм вияву державності / недержавності, інституційних засад буття людини у їх політичних означеннях.

З огляду на значний науковий доробок у дослідженні політичних цінностей професора Климончука В. Й. можна вважати одним із засновників та найбільш яскравих представників аксіологічного напрямку вітчизняних політологічних досліджень. Впродовж 2002–2024 рр. ним видано понад 60 публікацій з даної проблематики, серед них одна індивідуальна монографія, розділи в трьох колективних монографіях, низка наукових статей.

Насамперед заслуговує уваги монографічне дослідження «Дискурс свободи: утопія та реальність вибору» (2007 р.). У співавторстві з В. М. Денисенком та Ю. Ю. Приваловим досліджено зміст, особливості вияву, механізми формування політичних вимірів свободи в умовах становлення демократичних засад влади. У монографії особливе місце відведено аналізу динаміки соціального фактору в контексті трансформації ціннісних означень людського життя, що стали суттєво визначатися складними глобалізаційними процесами на межі XX–XXI століть [2].

Видання в 2011 р. індивідуальної монографії «Політичні свободи в українському національному генезі» стало помітною подією як в науковому житті кафедри політології та факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, так і в фаховому політологічному середовищі. У монографії на основі опрацювання значного масиву джерел та праць вітчизняних і зарубіжних вчених досліджено теоретичні засади антропологічного та інституційного вимірів свободи, розкрито генезу політичних свобод від княжої доби до новітньої української держави. Прикметно, що автор з сучасних позицій по-новому осмислює український національний політичний досвід з його найвагомішими цінностями – свободою, пошануванням гідності людини, її прав та участю в інституціях самоврядування [13].

Не менш знаковою стала публікація в 2011 р. колективного видання (у двох книгах) «Свобода як цивілізаційний принцип». У книзі 2 професор Климончук В. Й. обґрунтував авторську концепцію становлення політичних форм свободи, зокрема в українському націєтворенні та державотворчих процесах, охарактеризував людську свободу як «єдиний універсальний індикатор визначення стану, рівня розвитку, а головне – ефективності функціонування всієї системи суспільно-політичних відносин, влади, дії політичних інститутів, різноманітних норм, законів, функціональної придатності політичної системи, громадянських основ буття». Аргументуючи актуальність цієї проблематики, автор розглядає свободу як одну з найбільших цінностей людської цивілізації, як чи не «най унікальніший феномен, котрий започатковує всю систему цінностей у різних історичних формах буття» [23, с. 5]. У цьому контексті доктор політичних наук, професор Андрущенко Т. В. зауважив: «Формування такого висновку є важливим для цілісного розуміння свободи в сучасності, а також для творення візій майбутнього» [1, с. 426].

Логічним продовженням аксіологічної тематики стала серія статей, виданих у наукових журналах України та за кордоном. Зокрема, «Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи» [14]; «Проблема свободи в суспільно-політичній думці

західноєвропейського просвітництва» [15]; «Політичні свободи в історії політичної думки: суть, структура та основні елементи» [12]; «Суспільно-політична думка Стародавньої Греції про свободу і моральну відповідальність» [18]; «Свобода в історично-політичному вимірі» [16]; «Антропологічна форма здійснення політичних свобод» [5]; «Трансформація політичних свобод в Україні в умовах глобалізації та регіоналізації політичного простору» [19]; «Взаємозалежність політичних свобод та глобалізаційних змін як проблема трансформації людської свободи» [6]; «Дискурс політичних свобод у сучасній вітчизняній політичній науці» [8]; «Цінності громадянського суспільства: особливості процесу формування у системі громадянських відносин» [20], «Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження та впливу на політичну дійсність» [21] та ін.

Окрім аксіологічної проблематики, яка без сумніву, є пріоритетною в наукових розвідках професора Климончука В. Й., він активно займається й іншими актуальними напрямками політологічних досліджень. Сфера його наукових інтересів охоплює проблеми становлення громадянського суспільства в сучасній Україні, міжнародну політику, прикладну політологію, політичну регіоналістику, виборчий процес та партійне будівництво, сучасні проблеми міжетнічних та міжцивілізаційних взаємин. У руслі цієї проблематики вчений опублікував низку статей: «Інститути громадянського суспільства в умовах трансформації політичної системи України» [10]; «Суб'єкти публічної дипломатії в Катарі, Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах» [17]; «Гуманітарна дипломатія як пріоритет зовнішньої політики Кувейту та Об'єднаних Арабських Еміратів» [7]; «Електоральні процеси України в регіональному вимірі: на прикладі Івано-Франківської області» [9], «Перемовини Брюссель- Лондон у контексті партійно-політичної дискурсу щодо Брекзиту (2013–2016 рр.)» [11] тощо.

Як завідувач кафедри політології професор Климончук В. Й. проводить активну діяльність, спрямовану на підготовку молодих наукових кадрів – кандидатів та докторів політичних наук. Під його керівництвом захищені дві дисертаційні роботи. Над обраними темами працюють п'ять аспірантів. Тематика досліджень здобувачів наукового ступеня охоплює актуальні питання політичної науки, насамперед в контексті ціннісних вимірів та сучасних проблем викликів і загроз у функціонуванні політичних процесів в Україні, зокрема у сфері національної безпеки.

Як керівник кафедри політології професор Климончук В. Й. виступив організатором п'ятьох міжнародних та всеукраїнських конференцій на тему: «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри». Учасниками конференційних зібрань є відомі вітчизняні та зарубіжні вчені-політологи.

Світлина 2. Професор В. Климончук серед учасників пленарного засідання V Міжнародної науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри»

Світлина 3. Актуальне інтерв'ю для терерадіокампанії «Вежа»

Учений активно працює над тим, щоб результати політологічних досліджень стали доступними для широкого загалу, тому виступає ініціатором проведення круглих столів, студентських конференцій, бере активну участь у теле- і -радіопередачах [3].

Загалом професор Климончук В. Й. є автором понад 100 наукових праць, керівником наукової кафедральної теми: «Етнополітичні трансформації України в контексті інтеграційних процесів Центрально-Східної Європи», член редколегій низки наукових періодичних видань. З 2014 р. член спеціалізованої вченої ради із захисту докторських (та кандидатських) дисертацій з політичних наук Львівського національного університету імені Івана Франка та Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Професор Климончук В. Й. тричі очолював разові спеціалізовані вчені ради на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі політичних наук. В якості офіційного опонента Василь Климончук брав участь у захисті дисертаційних досліджень 7-ми докторів та 15-ти кандидатів політичних наук.

Світлина 4. Професор В. Климончук на засіданні профспілкового комітету

Наукова робота професора Климончука В. Й. нерозривно пов'язана з його педагогічною діяльністю. Після закінчення в 1990 р. Івано-Франківського державного педагогічного інституту (нині Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) та здобуття кваліфікації «Вчитель історії. Методист виховної роботи» працював у системі середньої освіти. З 1993 по 2000 р. займав посаду директора школи. Протягом 2000–2004 рр. – заступник голови Івано-Франківської обласної профспілкової організації працівників освіти і науки. З 2004 р. – доцент, 2017 – професор, 2014 – завідувач кафедри політології. З 2023 р. голова профспілкового комітету Університету.

Як професор кафедри політології забезпечує зразкове викладання навчальних курсів: Вступ до спеціальності; Політичні цінності; Сучасні проблеми міжетнічних та міжцивілізаційних взаємин у теоретичному і практичному вимірах; Розвиток партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи; Військово-політична безпека держави; Філософія політики.

Завдяки багатогранній діяльності, високому науковому, фаховому, і, головне, моральному авторитету Василя Климончука на кафедрі політології створена особлива атмосфера людяності, толерантності, взаємоповаги й взаємодопомоги, творчого підходу до організації навчально-виховного процесу і наукової праці.

Результатом креативної діяльності професора Климончука В. Й. стало запровадження нових освітніх програм: Політологія. Національна безпека (бакалаврський рівень) і Політичний менеджмент в сфері національної безпеки (магістратура).

В 2009 нагороджений грамотою Голови Івано-Франківської ОДА та голови Івано-Франківської обласної ради за вагомий особистий внесок у розвиток освіти на Прикарпатті та активну науково-педагогічну діяльність. В 2014 нагороджений грамотою Голови Івано-Франківської ОДА та голови Івано-Франківської обласної ради за сумлінну працю та високий професіоналізм, вагомий особистий внесок у становлення і розвиток університету, активну науково-педагогічну діяльність та з нагоди Дня університету.

Весь науково-педагогічний та організаторський життєвий шлях Василя Климончука є прикладом гармонійного поєднання теоретичних пошуків із практичною діяльністю в сфері організації науки, навчання та виховання студентства і молодих науковців.

Література:

1. Андрющенко Т. В. Антропологічні та інституційні виміри свободи: від ідеалу до норми : рецензія на монографію В. М. Денисенка, Ю. О. Остапеч, Ю. Ю. Привалова “Свобода як цивілізаційний принцип” (Книга 1) та монографію В. М. Денисенка, В. Й. Климончука, Ю. Ю. Привалова “Свобода як цивілізаційний принцип” (Книга 2). *Вісник Львівського університету. Сер. філософ.-політолог. студії*. 2018. Випуск 18. С. 425–426.
2. Денисенко В. М., Климончук В. Й., Привалов Ю. Ю. Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. Львів : Астролябія, 2007 212 с.
3. Доктор політичних наук, професор Василь Климончук у програмі “Новий погляд”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gJ9ICTUd0CM>
4. Інститут історії і політології: 70 років педагогічної, наукової й громадської діяльності / під ред. проф. М. Кугутяка. Івано-Франківськ: видавець Третяк І. Я., 2010. 336 с.
5. Климончук В. Й. Антропологічна форма здійснення політичних свобод *Актуальні проблеми політики*. 2015. Випуск 54. С. 41–50.
6. Климончук В. Й. Взаємозалежність політичних свобод та глобалізаційних змін як проблема трансформації людської свободи. *Політичні записки* : збірник наукових праць. 2014. Вип. 2 (10). С. 22–30.
7. Климончук В. Й. Гуманітарна дипломатія як пріоритет зовнішньої політики Кувейту та Об'єднаних Арабських Еміратів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. Випуск 3 (14). С. 137–147.
8. Климончук В. Й. Дискурс політичних свобод у сучасній вітчизняній політичній науці. *Гілея : науковий вісник* : збірник наукових праць. 2015. Вип. 93. С. 302–306.

9. Климончук В. Й. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: на прикладі Івано-Франківської області. *Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць*. 2019. Вип. 149 (10). Ч. 3. Політичні науки. С. 55–67.
10. Климончук В. Й. Інститути громадянського суспільства в умовах трансформації політичної системи України. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. 2006. Вип. 4. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. С. 216–223.
11. Климончук В., Липчук О. Перемовини Брюссель- Лондон у контексті партійно-політичної дискурсу щодо Брексіту (2013–2016 рр.). *Вісник Прикарпатського університету*. 2024. Серія : Політологія. Випуск 17. С. 49–58.
12. Климончук В. Й. Політичні свободи в історії політичної думки: суть, структура та основні елементи. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. 2009. Вип. 13. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. С. 259–263.
13. Климончук В. Й. Політичні свободи в українському націоґенезі : монографія. Львів : ПАІС, 2011. 483 с.
14. Климончук В. Й. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент : наук. журн.* 2012. №4. С. 80–91.
15. Климончук В. Й. Проблема свободи в суспільно-політичній думці західноєвропейського просвітництва. *Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 30. С. 258–267.
16. Климончук В. Й. Свобода в історично-політичному вимірі. *Вісн. СевНТУ*. 2009. Вип. 100: Політологія. С. 26–30.
17. Климончук В. Й., Марчук В. В. Суб'єкти публічної дипломатії в Катарі, Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. 2022. С. 61–68.
18. Климончук В. Й. Суспільно-політична думка Стародавньої Греції про свободу і моральну відповідальність. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. 2009. Вип. 4. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. С. 24–28.
19. Климончук В. Й. Трансформація політичних свобод в Україні в умовах глобалізації та регіоналізації політичного простору. *Панорама політологічних студій : наук. вісн. Рівнен. держ. гуманітарн. ун-ту*. 2012. С. 147–152.
20. Климончук В. Й. Цінності громадянського суспільства: особливості процесу формування у системі громадянських відносин. *PRECARPATHIAN BULLETIN OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY Idea*. 2018. Вип. 5 (49). S. 62–71.
21. Климончук В. Й. Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження та впливу на політичну дійсність *PRECARPATHIAN BULLETIN OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY Idea*. 2017. № 5–6. S. 41–50.
22. Політична наука в Україні. 1991–2016 : у 2 т. Т. 1. Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. Досліджень ім. І. Ф. Кураса ; редкол: чл.- кор. НАН України О. Рафальський (голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р. іст. наук О. Майборода. К. : Парлам. Вид-во, 2016. 656 с.
23. Свобода як цивілізаційний принцип. У двох книгах. Книга 2. Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституціональний виміри : колективна монографія / В. М. Денисенко, В. Й. Климончук, Ю. Ю. Привалов. Київ ; Львів, 2017. 492 с.

References:

1. Andriushchenko, T. V. (2018). Antropolohichni ta instytutsiini vymiry svobody: vid idealu do normy: retsenziia na monohrafiu V. M. Denysenka, Yu. O. Ostapets, Yu. Yu. Pryvalova "Svoboda yak tsyvilizatsiinyi pryntsy" (Knyha 1) ta monohrafiu V. M. Denysenka, V. Y. Klymonchuka, Yu. Yu. Pryvalova "Svoboda yak tsyvilizatsiinyi pryntsy" (Knyha 2). [Anthropological and institutional dimensions of freedom: From ideal to norm: Review of the Monograph by V. M. Denysenko, Y. O. Ostapets, Y. Y. Pryvalov "Freedom as a civilizational principle" (Book 1) and the Monograph by V. M. Denysenko, V. Y. Klimonchuk, Y. Y. Pryvalov "Freedom as a civilizational principle" (Book 2)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Filosof.-politolog. studii*. Vypusk 18. S. 425 – 426 [in Ukrainian].
2. Denysenko, V. M., Klymonchuk, V. Y., & Pryvalov, Yu. Yu. (2007). *Dyskurs svobody: utopiia ta realnist vyboru*. [Discourse of Freedom: Utopia and Reality of Choice]. Lviv: Astrolibiia, 212 s [in Ukrainian].

3. Doktor politychnykh nauk, profesor Vasyl Klymonchuk u prohrami “Novyi pohliad” [Doctor of Political Science, Professor Vasyl Klimonchuk on the program “New View”]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gJ9ICTUd0CM> [in Ukrainian].
4. Instytut istorii i politolohii: 70 rokiv pedahohichnoi, naukovoï y hromadskoi diialnosti / Pid red. prof. M. Kuhutiaka. [Institute of History and Political Science: 70 Years of Pedagogical, Scientific, and Public Activities]. Ivano-Frankivsk: vydavets Tretiak I. Ya, 2010. 336 s [in Ukrainian].
5. Klymonchuk, V. Y. (2015). Antropolohichna forma zdiisnennia politychnykh svobod Aktualni problemy polityky. [Anthropological form of political freedom implementation. Actual problems of politics]. *Vypusk* 54. S. 41 – 50 [in Ukrainian].
6. Klymonchuk, V. Y. (2014). Vzaiemozalezhnist politychnykh svobod ta hlobalizatsiinykh zmin yak problema transformatsii liudskoi svobody. [Interdependence of olitical freedoms and globalization changes as a problem of human freedom transformation]. *Politychni zapysky: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 2 (10). S. 22 – 30 [in Ukrainian].
7. Klymonchuk, V. Y. (2022). Humanitarna dyplomatiia yak priorytet zovnishnoi polityky Kuveitu ta Obiednanykh Arabskykh Emirativ. [Humanitarian diplomacy as a priority of foreign policy for Kuwait and the United Arab Emirates]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. Vypusk 3 (14). S. 137 – 147 [in Ukrainian].
8. Klymonchuk, V. Y. (2015). Dyskurs politychnykh svobod u suchasnii vitchyznianiï politychnii nautsi [Discourse of political freedoms in contemporary domestic political science]. *Hileia: naukovyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 93. S. 302 – 306 [in Ukrainian].
9. Klymonchuk, V. Y. (2019). Elektoralni protsesy Ukrainy v rehionalnomu vymiri: na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti [Electoral processes in Ukraine in the regional dimension: The example of Ivano-Frankivsk Oblast] *Hileia: naukovyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 149 (10). Ch. 3. Politychni nauky. s. 55–67 [in Ukrainian].
10. Klymonchuk, V. Y. (2006). Instytuty hromadianskoho suspilstva v umovakh transformatsii politychnoi systemy Ukrainy [Civil society Institutions in the context of the transformation of Ukraine’s political system]. *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu*. Vyp. 4. Serii: Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia. S. 216–223 [in Ukrainian].
11. Klymonchuk, V., & Lypchuk, O. (2024). Peremovyny Briussel- London u konteksti partiino-politychnoi dyskursu shchodo Breksitu (2013-2016 rr.) [Brussels-London negotiations in the context of the party-political discourse on Brexit (2013-2016)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu.. Serii: Politolohiia*. Vypusk 17. S. 49 – 58 [in Ukrainian].
12. Klymonchuk, V. Y. (2009). Politychni svobody v istorii politychnoi dumky: sut, struktura ta osnovni elementy. [Political freedoms in the history of political thought: essence, structure and main elements] *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu*. Vyp. 13. Serii: Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia. S. 259–263 [in Ukrainian].
13. Klymonchuk, V. Y. (2011). Politychni svobody v ukraïnskomu natsiohenezi: Monohrafiia. [Political freedoms in Ukrainian nation-building: Monograph] Lviv: PAIS, 483 s [in Ukrainian].
14. Klymonchuk, V. Y. (2012). Politychna uchast hromadian Ukrainy yak vyïav antropolohichnoho vymiru svobody [Political participation of Ukrainian citizens as a manifestation of the anthropological dimension of freedom]. *Politychnyi menedzhment: nauk. zhurn. №4*. S. 80 – 91 [in Ukrainian].
15. Klymonchuk, V. Y. (2010). Problema svobody v suspilno-politychnii dumtsi zakhidnoievropeiskoho prosvitnytstva [The Problem of freedom in the socio-political thought of western European enlightenment]. *Hileia: naukovyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 30. S. 258 – 267 [in Ukrainian].
16. Klymonchuk, V. Y. (2009). Svoboda v istorychno-politychnomu vymiri [Freedom in the Historical-Political Dimension]. *Visn. SevNTU*. Vyp.100: Politolohiia. S. 26 – 30 [in Ukrainian].
17. Klymonchuk, V. Y., Marchuk V. V. (2022). Subiekty publichnoi dyplomatii v Katari, Kuveiti ta Obiednanykh Arabskykh Emiratakh (Subjects of public diplomacy in Qatar, Kuwait, and the United Arab Emirates). *Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. S. 61 – 68 [in Ukrainian].
18. Klymonchuk, V. Y. (2009). Suspilno-politychna dumka Starodavnoi Hretsii pro svobodu i moralnu vidpovidalnist [Socio-Political thought of ancient Greece on freedom and moral responsibility]. *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu*. Vyp. 4. Serii: Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia. S. 24 – 28 [in Ukrainian].
19. Klymonchuk, V. Y. (2012). Transformatsiia politychnykh svobod v Ukraini v umovakh hlobalizatsii ta rehionalizatsii politychnoho prostoru [Transformation of political freedoms in Ukraine under conditions of

globalization and regionalization of the political space]. Panorama politolohichnykh studii: nauk. visn. Rivnen. derzh. humanitarn. un-tu. S. 147–152 [in Ukrainian].

20. Klymonchuk, V. Y. (2018). Tsinnosti hromadianskoho suspilstva: osoblyvosti protsesu formuvannia u systemi hromadianskykh vidnosyn [Values of civil society: features of the formation process in the system of civil relations]. PRECARPATHIAN BULLETIN OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY Idea. Vyp. 5 (49). S. 62–71 [in Ukrainian].

21. Klymonchuk, V. Y. (2017). Tsinnosti yak problema polityky: stan naukovooho doslidzhennia ta vplyvu na politychnu diisnist [Values as a Political Problem: The State of Scientific Research and Impact on Political Reality]. PRECARPATHIAN BULLETIN OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY Idea. № 5–6. S. 41–50 [in Ukrainian].

22. Politychna nauka v Ukraini. 1991 – 2016: u 2 t. T. 1. Politychna nauka: zakhidni trendy rozvytku y ukrainska spetsyfika [Political Science in Ukraine. 1991–2016: in 2 vols. Vol. 1. Political Science: Western Development Trends and Ukrainian Specificity] / NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. Doslidzhen im. I. F. Kurasa; redkol: chl.- kor. NAN Ukrainy O. Rafalskyi (holova), d-r polit. nauk M. Karmazina, d-r. ist. Nauk O Maiboroda. K. : Parlam. Vyd-vo, 2016. 656 s. [in Ukrainian].

23. Svoboda yak tsyvilizatsiinyi pryntsyyp. U dvokh knyakh. Knyha 2. Istorychni formy politychnykh svobod: antropolohichniy ta instytutsionalnyi vymiry: kolektyvna monohrafiia [Freedom as a civilizational principle. In two volumes. Volume 2. historical forms of political freedoms: anthropological and institutional dimensions: collective monograph]. V. M. Denysenko, V. Y Klymonchuk, Yu. Yu. Pryvalov. Kyiv-Lviv, 2017. 492 s. [in Ukrainian].

Ihor Dotsyak, Mykhailo Moskalyuk. Scientific and pedagogical activity of professor Vasyl Klymonchuk

The article analyzes the scientific achievements and results of the longstanding pedagogical activity of the famous political scientist and educator Vasyl Klymonchuk. The main attention is paid to the sphere of research interests of the scholar, his individual and collective works. By analyzing the scholar's numerous publications, primarily on the topic of political values, the authors emphasize his important role in the formation and development of national political axiology, political thought in Ukraine, and political science in general.

The main stages of Vasyl Klymonchuk's formation as a scientist, educator, and head of the Department of Political Science are outlined. The author points out the high level of his organizational skills, management competencies, pedagogical expertise and professionalism.

Key words: scientific activity, political scientist, Vasyl Klymonchuk, political values, political axiology, political processes, political science, pedagogical activity.

Відомості про авторів:

Михайло Москалюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ігор Доцяк – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 316.64:32:341.31(470+571)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-1>

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

Роман Ставичний
ORCID: 0009-0004-1565-1575

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті проведено аналіз впливу мас-медіа на політичну свідомість. Встановлено, що робота засобів масової інформації повинна базуватись на поданні перевірених та об'єктивних даних. Визначено особливості подання інформації в Україні та рф, при цьому показані відмінності донесення новин до громадян та зміщення акцентів при їх висвітленні.

На прикладі російсько-української війни показано спотворення новин і фактів. Україна, як держава, яка здійснює захист своїх громадян та територій, часто демонструє об'єктивність у висвітленні новин (незважаючи на значну кількість жертв, руйнування енергетичних об'єктів, шкіл, лікарень, та житлових будинків). На противагу цьому пропагандистські методи країни-агресорки демонструють цинізм і дезінформацію, а загибель цивільних і руйнування інфраструктури подають, як знищення військових об'єктів. Світове співтовариство в межах інформаційної війни також прагне доєднатися до підтримки України, при цьому дотримуючись правил подання перевіреної інформації. Проте іноді можемо спостерігати спотворення інформації окремими іноземними журналістами і поширення проросійських наративів. Незважаючи на тривалість російсько-української війни, матеріальні надходження з рф у країни ЄС досі тривають попри низку російських злочинів проти людяності скоєних на теренах української землі.

З'ясовано, що з часом знижується рівень довіри до засобів масової інформації, оскільки громадська спільнота демонструє неготовність до затяжних конфліктів, а держава та мас-медіа не можуть без порушення демократичних норм стабілізувати ситуацію. Встановлено, що необхідним на даному етапі є акцентування уваги на суспільній єдності, стійкості, солідарності та вірі в переможне майбутнє.

Ключові слова: мас-медіа, інформаційний простір, суспільство, війна, пропаганда, дезінформація, громадська думка, довіра.

Вступ. Актуальність теми дослідження випливає з викликів цифровізації та зміни двовимірного сприйняття політичної дійсності. Мас-медіа дедалі більше впливають на свідомість людей та формують систему мислення, яка в подальшому відображається на багатовекторності всього суспільства. В умовах війни вони відіграють одну з визначальних ролей в формуванні політичної свідомості населення та поширенні певних наративів. ЗМІ розраховані на велику кількість людей незалежно від того, що саме охоплюють засоби відтворення, зберігання та передавання інформації (телебачення, радіо, газети тощо), адже їхня мета в більшості випадків, чітко визначена. Ось уже сто років мас-медіа є невід'ємною частиною суспільства. В наш час на зміну газет, листівок, бюлетенів прийшли рекламні щити, веб-сайти, телебачення, які спрощують сприйняття інформації завдяки якісній візуалізації.

Метою дослідження є аналіз впливу мас-медіа на формування політичної свідомості під час російсько-української війни, а також особливостей їх функціонування в Україні.

Методи дослідження. В процесі наукового дослідження було використано історичний та порівняльний методи.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі мас-медіа є невід'ємною частиною політичного, культурного та соціального розвитку суспільства. В епоху швидкого розвитку інформаційних технологій маніпулювати людьми стає дедалі простіше, якщо видавати бажане за дійсне та впливати на емоції і страхи. В епоху Інтернету і соціальних мереж формувати думку суспільства стало дуже просто та вигідно. Аналіз ролі мас-медіа під час російсько-української війни є актуальним, бо демонструє, наскільки потужною зброєю є інформація. В наш час існує дуже багато видів медіа, а саме:

- засоби масової інформації, сюди ми можемо віднести радіо, телебачення, газети, журнали та інтернет-ресурси направленні на інформування громадян;
- директ-медіа – це інформаційно-комунікаційні системи, що дають змогу швидко розподіляти інформацію;
- медіа-носії (телеграми, листи, аудіо записи тощо);
- соціальні медіа (найбільш актуальний тип медіа) – електронні соціальні мережі, де інформацію розповсюджують самі ж користувачі [10].

Аналізуючи переваги активної участі мас-медіа, варто зауважити:

- по-перше, завдяки їм формується комплементарне ставлення до збройних сил та волонтерських рухів, яке в свою чергу активізує велику кількість громадян, що прагнуть долучитися до покращення ситуації;
- по-друге, ЗМІ активно закликають світове співтовариство долучитися до допомоги постраждалим у війні та зробити все можливе для припинення бойових дій і запобігти ескалації;
- по-третє, постійний потік негативного контенту може спричинити паніку серед населення і призвести до необдуманих чи руйнівних дій, посилити розкол суспільства, відтак медіа в даному випадку повинні акцентувати увагу на позитивних моментах, що піднімають бойовий дух і дають надію на успішне закінчення війни, а негативні факти подавати коротко, об'єктивно і без емоційного забарвлення.

Негативний аспект участі мас-медіа полягає у відсутності нових механізмів контролю над громадською думкою, адже всі вище наведені переваги з часом втрачають свою актуальність, в силу незадоволення, яке може наростати через затяжну боротьбу. Тому новини, які надаються вітчизняними телеканалами не бувають нейтральними, вони завжди демонструють здобутки політичної та військової еліти. Звичайно контроль та своєрідне послаблення демократичних основ під час війни є нормальним явищем, головне не переступити межу дозволеного, бо в такому разі мас-медіа перестають бути своєрідним плацдармом висвітлення інформації та перетворюються на машину пропаганди [7].

Також часто має місце проблема неефективності преси, оскільки від працівників ЗМІ залежить можливий ажіотаж матеріалу. Якщо журналіст уміє простими словами передати ідею та суть матеріалу, він отримає авторитет серед читачів, яким буде легко сприймати матеріал. Але якщо у сформованого покоління не виникає проблем з сприйняттям та обробкою інформації, то серед молоді не все так просто, особливо у військовий час. Молоді люди, як правило, витрачають велику кількість часу слухаючи музику, граючи у відеоігри та переглядаючи розважальні ролики, але все рідше використовують електронні девайси для аналізу суспільно-політичних проблем [5].

3 лютого 2022 року українські ЗМІ прийшли до висновку, що вони є своєрідним фронтом, активізували свою діяльність миттєво та змістили акцент на військово-політичну ситуацію. Протягом тривалого часу щоденно в інформаційному ефірі підбиваються підсумки війни, оголошуються щоденні втрати, висвітлюються волонтерські рухи, гуманітарні операції та міжнародна підтримка. Також з небаченою швидкістю почався перехід в соціальні мережі, завдяки чому інформаційний потік розширив свою зону впливу [10].

ЗМІ мають докладати багато зусиль для формування політичних координат та культури молодого покоління, звичайно не без допомоги державного апарату, який повинен також активно сприяти формуванню патріотизму і національної самосвідомості населення.

Російсько-українська війна стала серйозним викликом для українського суспільства, але водночас за допомогою мас-медіа вона дала змогу пришвидшити популяризацію всього українського (література, музика, кіно, театральне мистецтво тощо) та спричинила підрив сумнівного авторитету російської культури. Культура країни агресора відіграла пряму роль в формуванні імперських амбіцій всього російського народу. Представники культурної еліти в своїх творчих надбаннях виправдовували військову агресію та створювали зручне підґрунтя для поширення цих ідей. Мас-медіа повинні доносити абсурдність цих теорій та демонструвати українському суспільству небезпеку російської літератури, музики та кінематографу.

Але не тільки держава та мас-медіа повинні відповідати за громадське просвітлення, але й самі люди. Критичне мислення повинно працювати завжди, особливо в умовах війни. Критичність мислення означає вміти аналізувати, фільтрувати та засвоювати інформацію з певною долею сумнівів. Медіа грамотність повинна бути розвинена в кожній соціальній групі для протидії фейкам та пропагандистському впливу з боку РФ [5].

Необхідно відзначити, що вплив російської пропаганди існує протягом всього існування незалежної України. Після Революції гідності, анексії Криму та окупації частини сходу, кібер-атаки та інформаційні атаки стали ще більш поширеними та потужними. Протистояння в ЗМІ дало змогу побачити слабкі місця українського інформаційного простору й показало недосконалість механізмів створення безпекової структури. Війна в XXI столітті особлива тим, як висвітлюється і поширюється в інформаційному просторі [1].

На початку нашого століття важко було подумати, що за такий короткий проміжок часу соціальні мережі стануть інструментом машини пропаганди, який зумовлює здійснення соціального, культурного та психологічного впливу на користувачів. Значна частина людей, коли ознайомлюються з інформаційно-популярними новинами приймають все вище сказане за абсолютну істину, особливо якщо новина публікується відомим журналістом або групою дослідників з безліччю регалій та нагород (при цьому групи не обов'язково повинні бути великі). Середньостатистична людина схильна до зміни власної думки, якщо її не поділяють великі за кількістю групи чи авторитетні персони, які спеціалізуються на даних проблемах.

Як можемо помітити, соціально-психологічні аспекти та явища є дуже актуальними в нашу епоху. В даному контексті німецька професорка комунікації Майнцького університету Е. Ноель-Нойман пропонує гіпотезу «Спіраль мовчання». Суть даної гіпотези полягає в тому, що мас-медіа можуть проводити різного роду маніпулятивні операції над громадськістю за рахунок надання слова представникам меншості і замовчування думок більшості. Щось схоже ми можемо спостерігати в соціальних мережах, коли авторами повідомлень виступають люди, які представляють чисельну меншість, при цьому завжди є користувачі, які не прагнуть залишатися осторонь, пристають на сторону непопулярної думки, яка до того ж може бути для них неприпустимою [2].

Дана гіпотеза має фактори, які дозволяють запустити «спіраль мовчання»:

- використання абстрактних понять та складність формулювання;
- емоційно забарвлене питання, що дає змогу респонденту зрозуміти, який варіант відповіді буде доцільним;
- зміщення теми розмови в інше русло;
- недовіра до виступаючого, який демонструє діаметрально протилежну позицію;
- спотворення інформації заради престижу.

Варто наголосити, що фактор впливу вважають цілісним та базовим для «спіралі мовчання». А особлива увага повинна надаватися психологічним та соціокультурним особливостям поведінки користувача, який сприймає та засвоює інформацію.

В кожній гіпотезі є свої критики, в даному випадку вони наголошують, що велике значення мають релігійні та культурні особливості громадян, а також політичний режим країни та навіть теорія географічного детермінізму повинна бути врахована для коректного аналізу впливу [11].

Ні для кого не є секретом, що війна має екзистенціальну природу і ставить велику кількість учасників на межу інстинктивного вибору між добром і злом, між правдою та брехнею, між життям та смертю. Хтось в силу стійких морально-етичних норм та принципів з високо піднятою головою проходить цей шлях, а комусь не вистачає рішучості, впевненості та віри в завтрашній день і у власні сили.

Досвід війни показує, що за рахунок солідарності відбувається мобілізація соціальних структур, які допомагають об'єднатися навколо викликів сучасності. Мас-медіа можуть допомогти пробудити в людях емпатію та відчуття, що саме зараз час об'єднатися. Звичайно, коли повномасштабне вторгнення російської федерації триває вже не перший рік, досить непросто зберігати таку ж рішучість, як у перші місяці загрози, але віра сьогодні важлива, як ніколи.

Зараз солідарність та взаємодовіра знаходяться на не найкращому рівні, але буквально два роки тому (12–18 серпня 2022 року) дослідження компанії «Info Sapiens» припускали, що взаємодовіра між громадянами внаслідок повномасштабного вторгнення виросла. Трохи знизився рівень довіри до людей, з якими відбувся перший соціальний контакт – з 27% до 24%. Можна припустити, що це був наслідок перебування великої кількості російських шпигунів та розвідників в середині країни [4].

На даний момент цифровий простір битви не є таким поширеним, як інформаційна війна. Українська сторона використовує всі доступні засоби для збагачення інформацією свого населення, щоб сформувати суспільне сприйняття. Росія робить те саме, але при цьому всіма силами старається заподіяти шкоди національному та культурному добробуту України, бо дезінформація це перевірена зброя в руках кремля [13].

В демократичній країні мас-медіа є компонентами політичної системи поряд з виконавчою владою, парламентом та судовою гілкою. Поширеною є думка, що ЗМІ є четвертою владою. Таке припущення є закономірним та базисним, бо за допомогою інформації можливий своєрідний громадський контроль і комунікація між владою та громадянами. Українські та російські мас-медіа мають ряд відмінностей [6].

В нашій державі до основних завдань мас-медіа належать:

- висвітлення об'єктивної інформації за допомогою різних засобів;
- встановлення взаємин між суспільством та владними одиницями;
- мобілізація населення вразі серйозної загрози;
- спостереження за представниками найвищих ешелонів влади;
- прискорення суспільних рухів та зміцнення соціальної згуртованості;
- просвітницька діяльність та сприяння процесам соціалізації і демократизації.

В російських інформативних структурах ситуація доволі трагічна, адже з кожним днем процес переходу від авторитарного політичного режиму до тоталітарного пришвидшується. Для їхніх мас-медіа характерні наступні правила:

- відбілювання влади всіма можливими способами;
- критика альтернативних джерел інформації;
- поширення цінностей та ідей правлячого режиму;
- видавання бажаного за дійсне та одностороння подача неперевіреного матеріалу;
- виправдування воєнного вторгнення та захоплення територій;
- поширення міфологем про військову силу і могутність рф.

Небезпека російського медіа простору актуальна ще й тому, що він поширюється у всьому світі. Якщо мас-медіа упереджені та заангажовані, люди не будуть отримувати об'єктивну інформацію, що в свою чергу не буде сприяти формуванню цілісної картини політичної обстановки.

Наразі в українському суспільстві посилюється певне розчарування та зневіра, оскільки методи, які мас-медіа застосовують для впливу на формування політичної свідомості вже неефективні. У громадян знижується рівень довіри не тільки до економічної та політичної еліт,

але й до інформаційної. З цього випливає, що існує криза комунікації, спричинена недовірою з боку громадськості.

У даному контексті ця проблема є особливою актуальною для української держави, оскільки мас-медіа будуть посилювати свій вплив і надалі. Ми повинні робити все для захисту національних інтересів та посилення внутрішньої політики держави. Ще до повномасштабного вторгнення політична свідомість українського суспільства була недостатньо розвиненою, в суспільстві панували протиріччя та стагнація [3]. З лютого 2022 року дані процеси призупинилися, але ненадовго.

Хоч як зазначено вище, недовіра громадськості руйнує цілісну картину світу, але на фоні глобальних проблем все ж об'єднання людей відбувається. 8 липня 2024 року російська федерація завдала масованого комбінованого ракетного удару по території України. В столиці під час обстрілу постраждала найбільша дитяча лікарня України «Охматит», як наслідок 36 людей загинуло, а 140 поранено [8]. Цей терористичний акт, став великим випробуванням для українського народу та всього цивілізованого світу. Українські мас-медіа показали жахіття даного удару та непоправні втрати людських життів.

В той же час росія цинічно прокоментувала удар по дитячій лікарні, заявивши, що відбулося ураження складу на військовому заводі «Артем» в столиці. Російське державне агентство ТАСС не згадало про знищення цивільних об'єктів та про безліч загиблих та поранених людей [9].

На противагу спотвореному висвітленню з боку російських мас-медіа, лідери демократичних країн світу назвали цю атаку актом тероризму та засудили росію. Одними з перших відреагували балтійські країни. Для прикладу МЗС Естонії зауважило, що в цей складний для України час залишатися нейтральною не повинна жодна європейська країна, бо нейтральність є свідченням того, що був обраний шлях мовчазної згоди. МЗС Литви та Латвії приєдналися до думки Естонії. Міністр МЗС Італії Антоніо Таяні висловився наступним чином: «Мене вразили кадри вибухів ракет у Києві, які також влучили в дитячу лікарню. Уряд і надалі захищатиме суверенітет України та її народу» [12].

Доречним буде згадати сумнівну реакцію КНР. Речник Китаю сказав, що сподівається, що не відбудеться загострення ситуації та додав, що сподівається на швидке вирішення конфлікту. Ні для кого не є секретом, що Китай займає дуже обережну позицію, він хоче не ускладнювати свої напруженні стосунки з Заходом і при цьому хоче зберегти стратегічні інтереси у відносинах з Росією. Можемо спостерігати, що незважаючи на фейки, які ширяться російськими пабліками, країни ЄС стараються об'єктивно оцінити ситуацію та показати своїм громадянам, наскільки важливою для України є допомога партнерів.

Висновки. На основі проведеного дослідження встановлено, що мас-медіа відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні політичної свідомості суспільства, сприяють поширенню патріотичних настроїв та закликають до стійкості. Саме вони володіють механізмами протидії дезінформації та боротьби із пропагандою ворога. Як показує практика, інформаційна війна є невід'ємною складовою сучасних військових конфліктів, відтак доволі ефективними є також контрпропагандистські методи.

Необхідно зауважити, що у період війни важливою функцією ЗМІ є не тільки об'єктивне висвітлення військових дій, внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації, але і зміщення уваги на піднесенні психологічної стійкості громадян, ментальному та фізичному здоров'ю, підкресленні важливості та правильності обраних векторів діяльності держави. Варто також наголосити, що в період активного розвитку цифрових технологій мас-медіа варто активізувати пошуки новітніх механізмів для поширення національної ідеї і зміцнення національної згуртованості українців.

Література:

1. Дунаєва Л. М. Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз. *Науковий журнал «Політикус»*. Випуск 5. 2022, С. 73–78. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.11>.

2. Ковалевич Б. В. (2014). Соціальні мережі як новий інструмент ведення інформаційних війн у сучасному світі. *Грані*. № 4 (108). С. 118–121.
3. Копиця. В. О. Вплив засобів масової інформації на формування політичної свідомості громадян. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2021/paper/viewFile/11203/9690>
4. Лапан Т., Хомович О. Соціальний інстинкт» vs «національне самозбереження» як феномен українського суспільства під час сучасної російсько-української війни. *Грані*. 2023, №. 2 Том 26. С. 25–30. doi: <https://doi.org/10.15421/172322>.
5. Медіа IQ. Гол. Ред. Сергієнко Яна. Київ : Перекотиполе,. 2020, 23 с.
6. Мучник. А. М., Ворона П. В. Роль засобів масової інформації у формуванні політичної системи (управлінський аспект механізму впливу). *Український науковий журнал Освіта Регіону*. 2009. № 3. С. 197. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/164>
7. Проноза І. І. Засоби масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасна політична практика. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020, Випуск 3. С. 65–69. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.10>
8. Скільки людей загинуло, поранено та врятовано з-під уламків внаслідок ракетних ударів РФ по Україні. URL: <https://tsn.ua/ato/skilki-lyudey-zaginulo-poraneno-ta-vryatovano-z-pid-ulamkiv-vnaslidok-raketnih-udariv-rf-po-ukrayini-foto-2616807.html>
9. Удар по «Охматдиту»: в Росії цинічно прокоментували обстріл дитячої лікарні у Києві. URL: <https://www.unian.ua/war/ohmatdit-kijiv-rosiyani-cinichno-prokomentuvali-udar-po-dityachiy-likarni-novi-ni-kiyeva-12689853.html>
10. Чередник Л. А. Діяльність українських мас-медіа під час російсько-української війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022, № 2. С. 75–81.
11. Штельмашенко А. Д. Спіраль мовчання як фактор впливу на громадську думку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. № 3. Том 29 (68). С. 119–122.
12. Як світові лідери відреагували на удар Росії по дитячій лікарні «Охматдит». URL: <https://mind.ua/news/20275949-yak-svitovi-lideri-vidreaguvali-na-udar-rosiyi-po-dityachij-likarni-ohmatdit>
13. The Information War: Russia-Ukraine Conflict Through the Eyes Of Social Media. URL: <https://gjia.georgetown.edu/2024/02/02/russia-ukraine-through-the-eyes-of-social-media/>

References:

1. Dunaieva, L. M. (2022). Dezinformatsiini vyklyky pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: politolohichniy analiz [Disinformation Challenges during the Russian-Ukrainian War: A Political Science Analysis]. *Naukovyi zhurnal Politykus*, 5, 73–78. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.11> [in Ukraine].
2. Kovalevych, B. V. (2014). Sotsialni merezhi yak novyi instrument vedennia informatsiinykh viin u suchasnomu sviti [Social media as a new tool for information wars in the modern world]. *Hrani*, 4 (108), 118–121 [in Ukraine].
3. Kopytsia, V. O. Vplyv zasobiv masovoi informatsii na formuvannia politychnoi svidomosti hromadian [Influence of mass media on shaping the political consciousness of citizens]. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2021/paper/viewFile/11203/9690> [in Ukraine].
4. Lapan, T. & Khomovych, O. (2023). Sotsialnyi instynkt» vs «natsionalne samozberezhennia» yak fenomen ukrainskoho suspilstva pid chas suchasnoi rosiisko- ukrainskoi viiny [Social instinct vs national self-preservation as a phenomenon of Ukrainian society during the current Russian-Ukrainian war]. *Hrani*, 2 (26), 25–30. doi: <https://doi.org/10.15421/172322> [in Ukraine].
5. Serhienko, Ya. (Ed.) (2020). Media IQ [Media IQ]. Kyiv: Perekotypole [in Ukraine].
6. Muchnyk, A. M. & Vorona P. V. (2009). Rol zasobiv masovoi informatsii u formuvanni politychnoi systemy (upravlinskyi aspekt mekhanizmu vplyvu) [The role of the mass media in shaping the political system (managerial aspect of the influence mechanism)]. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal Osvita Rehionu*, 3, 197. <https://social-science.uu.edu.ua/article/164> [in Ukraine].
7. Pronoza, I. I. (2020). Zasoby masovoi informatsii i komunikatsii v informatsiinii viini yak suchasna politychna praktyka [Mass media and communications in information warfare as a modern political practice]. *Naukovyi zhurnal Politykus*, 3, 65–69. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.10> [in Ukraine].
8. Skilky liudei zahynulo, poraneno ta vriatovano z-pid ulamkiv vnaslidok raketnykh udariv RF po Ukraini [How many people were killed, wounded and rescued from the rubble as a result of Russian missile

strikes on Ukraine]. Retrieved from <https://tsn.ua/ato/skilki-lyudey-zaginulo-poraneno-ta-vryatovano-z-pid-ulamkiv-vnaslidok-raketnih-udariv-rf-po-ukrayini-foto-2616807.html> [in Ukraine].

9. Udar po «Okhmatdyt»: v Rosii tsynichno prokomentuvaly obstril dytiachoi likarni u Kyievi [A blow to Okhmatdyt: Russia cynically comments on the shelling of a children's hospital in Kyiv]. Retrieved from <https://www.unian.ua/war/ohmatdit-kijiv-rosiyani-cinichno-prokomentuvali-udar-po-dityachiy-likarni-novini-kiyeva-12689853.html> [in Ukraine].

10. Cherednyk L. A. (2022). Diialnist ukrainskykh mas-media pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny [Activities of the Ukrainian media during the Russian-Ukrainian war]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. 2, 75–81 [in Ukraine].

11. Shtelmashenko, A. D. (2018). Spiral movchannia yak faktor vplyvu na hromadsku dumku [The spiral of silence as a factor of influence on public opinion]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia : Derzhavne upravlinnia*, 3, (29 (68)), 119–122 [in Ukraine].

12. Iak svitovi lidery vidreaguvaly na udar Rosii po dytiachii likarni «Okhmatdyt» [How world leaders reacted to Russia's attack on the Okhmatdyt children's hospital]. Retrieved from <https://mind.ua/news/20275949-yak-svitovi-lideri-vidreaguvali-na-udar-rosiyi-po-dityachij-likarni-ohmatdit> [in Ukraine].

13. The Information War: Russia-Ukraine Conflict Through the Eyes Of Social Media. Retrieved from <https://gjia.georgetown.edu/2024/02/02/russia-ukraine-through-the-eyes-of-social-media> [in English].

Olena Berezovska-Chmil, Roman Stavychnyi. The Influence Of The Media On The Formation Of Political Consciousness During The Russian-Ukrainian War

The assessment of the work of the media has been carried out. It has been established that the work of the media should be based on the presentation of verified and objective data. The article analyses the peculiarities of the presentation of information by the media of Ukraine and the Russian Federation, showing the differences in the way the news is conveyed to the citizens and the shift in the emphasis of the truth in the media coverage.

The example of the Russian-Ukrainian war has been used to illustrate the distortion of news. Ukraine, as the country that defends its citizens and territories, shows objectivity in the news coverage (despite the destruction of schools, hospitals, and residential buildings). In contrast, the propaganda methods of the aggressor country demonstrate cynicism in this regard, and the destruction of civilian infrastructure is presented as the destruction of military facilities of Ukraine and our country's allies. As a part of the information warfare, the international community also wishes to join the support of Ukraine, while adhering to the rules of providing verified information. However, we can sometimes observe distortion of information by some foreign journalists and the spread of pro-Russian narratives. Despite the duration of the Russian-Ukrainian war, material flows from Russia to the EU countries are still ongoing, and the worst part is that they are welcome, despite a number of Russian crimes against humanity committed on Ukrainian soil.

It has been found out that the level of trust in the media is decreasing over time, and as practice shows the public in the twenty-first century is not ready for protracted conflicts, and the state together with the media can not stabilise the situation without violating democratic norms. It is established that it is necessary at this stage to focus on social unity, resilience, solidarity and faith in a victorious future.

Key words: mass media, information space, society, war, media space, public opinion, trust.

Інформація про авторів:

Олена Березовська-Чміль – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Роман Ставичний – здобувач бакалаврської освітньої програми 052 – Політологія,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 352.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-2>

Роман Бітель

ORCID: 0009-0005-1413-8806

ЕКСКУРС У ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ, СУСПІЛЬСТВА, ОСОБИ. ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано поняття національної безпеки не тільки у призмі військового захисту країни, а й інших аспектах, в яких мають відбуватися процеси зміцнення та забезпечення державотворчих процесів, а також основні загрози та ризики, які здійснюють вплив на рівень захищеності національних цінностей.

Проблема, яка підлягає дослідженню полягає у плюралізмі підходів до визначення поняття «національна безпека». При тому, національна безпека є одним чи не із визначальних та основних складових елементів держави, яка потребує постійного захисту.

Національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у політичній, економічній, соціальній, екологічній, науково – технологічній, інформаційній і воєнній сфері.

Дане поняття має велику кількість аспектів, відмінність між якими полягає в тому числі і у відповідних позиціях, з яких розглядається це питання.

Узагальнення та дослідження не тільки поняття, але й основних ризиків та загроз національній безпеці, сприятиме попередженню недопущення таких ризиків у геополітичному житті країни в подальшому.

Актуальним це питання є й для України, оскільки на сучасному етапі становлення перед нашою державою постали складні питання, які нерозривно пов'язані із серйозними викликами її незалежності та суверенітету, у зв'язку з чим актуалізувалася проблематика підходів до раціонального визначення поняття національної безпеки, шляхів та способів її забезпечення.

Ключові слова: безпека, національна безпека, національні інтереси. загрози та ризики національній безпеці.

Вступ. Національна безпека є складним та комплексним утворенням, що виражає складну ієрархічну класифікацію дійсності, складну систему опосередкованих залежностей різного роду та порядку, що перебувають на різних рівнях сприйняття цього явища. Тобто, національна безпека може розглядатися і сприйматися як на звичайному, побутовому рівні відображення цього явища, так і на теоретичному рівні.

Безпека є фундаментальною умовою забезпечення нормального суспільного життя та першою функцією державності. Неможливість впровадити та гарантувати цю основну соціальну цінність призводить до неминучого занепаду суспільств та держав. Як справедливо зазначають у науковій літературі: економічний добробут і правління законів є важливими умовами комфортного соціального співіснування людей, однак доцільним та виправданим це існування робить захищеність від фундаментальних загроз [13].

З історичного ракурсу, поняття «національна безпека» вперше на державному рівні було вжито в 1904 році в посланні тодішнього президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки. Відтоді національна безпека стала об'єктом досліджень у сфері спочатку політичної науки, а згодом, коли цей термін із політичного вжитку перейшов у правову площину, – і юридичної науки.

В умовах активізації політичних реформ у час воєнного стану в Україні спостерігаємо певні труднощі реалізації прерогативних функцій держави у майже всіх сферах життєдіяльності. Винятком не є і сфера національної безпеки.

Водночас державотворчі та правотворчі процеси в Україні останніми роками засвідчують потребу звернути увагу представників вітчизняної науки, в тому числі й вченими, які проводять фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі, до питання забезпечення національної безпеки особи, громади, суспільства та держави.

Враховуючи історичний шлях країни та градацію демократизації, наша держава пройшла низку етапів, рівнів і стадій забезпечення національної безпеки. Попри державне закріплення повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування в цій сфері, очевидними є проблеми розмежування їх компетенції та взаємодії, реальних дієвих гарантій попередження різноманітних інформаційних загроз національної безпеки, а також ефективних і своєчасних способів їх ліквідації.

Загалом, національна безпека може вважатись як, складна кваліфікація у науковому понятті. Мається на увазі, що остання, складається з ряду під складових. Кожна з них унікальна, універсальна та має особисту та певну логіку розвитку.

Серед основних підсистем:

- 1) персональна особистість,
- 2) соціальна група,
- 3) суспільство,
- 4) держава,
- 5) нація [10].

З даного переліку є такі, які відіграють особливу роль у системі національної безпеки. Для прикладу, особа є однією з основних елементів інших підсистем національної безпеки та справляє на них певний вплив. Через свої функції уряду і національної оборони виступає, держава, як зв'язуюча ланка між внутрішнім та іноземним аспектами національної безпеки.

Національна безпека, як система, у свою чергу, сама по собі є елементом макросистем вищого порядку: регіональних та/або глобальних зв'язків країн та їх відносин зі світовим довкіллям.

Таким чином, національна безпека – це певна система зв'язків та відносин між собою чи між соціальною групою, суспільством, нацією та державою. Виходячи з вищезазначеного терміну, запобігаючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, вона забезпечує їх стабільне існування, життєві потреби, здатність до саморозвитку.

Варто привести приклад, наступний: одним із лідерів світу у сфері забезпечення національної безпеки є Сполучені Штати Америки (надалі – США). Стратегія їх національної безпеки передбачає захист цілої нації, територіальної цілісності кожного штату та держави в цілому і способу життя кожного громадянина, а також виконання широкого кола заходів:

- 1) розширення воєнних альянсів;
- 2) реалізації програми «Партнерство заради миру»;
- 3) міжнародне співробітництво з Україною, зміцнення правил контролю над озброєннями, створення багатонаціональних коаліцій для боротьби з тероризмом, корупцією, злочинністю і наркобізнесом тощо [14].

Крім того, ключовим елементом Стратегії національної безпеки США є впровадження методів посилення координації, єдності та співпраці з питань найбільш якісного використання дипломатичних і воєнних інструментів для формування міжнаціональної обстановки, проведення розмежування між контррозвідувальною, розвідувальною, оперативною діяльністю.

Переважає більшість підходів щодо забезпечення національної безпеки базується на усвідомленні та реалізації на державному і міжнародному рівнях концепції національних

інтересів. Сферою, де знаходять прояв інтереси, є політика. Вона визначається різними детермінантами. Серед них, зокрема:

1) рівень та особливості культурного, соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку;

2) географічне положення країни;

3) ресурсні можливості держави;

4) національно-історичні традиції;

5) потреби забезпечення суверенітету та територіальної цілісності [2].

Саме вказані детермінанти і знаходять своє відображення в національних інтересах, а вони – у законах, концепціях, стратегіях, інших нормативних актах, як об'єктивні потреби розвитку суспільства.

Вважається, що, першоосновою народного, тобто суспільного інтересу є потреби розвитку та безпеки суспільства і держави. А тому за своєю суттю та спрямованістю вони зорієнтовані на забезпечення виживання та прогресивного розвитку й тією чи іншою мірою керівництва особи, суспільства, держави. Тільки через дзеркало їх реалізації та захисту можуть та повинні розглядатися всі проблеми пов'язані із забезпеченням національної безпеки.

Політологи стверджують, що на формування системи національних інтересів в тому числі і безпекових, здійснюється значний вплив чинників, як зовнішнього характеру (особливо ті, які визначають прерогативи розвитку геополітичної ситуації) так і внутрішнього (передусім становище, в якому перебуває країна) середовища.

Так, у суспільстві, де має місце відносно стійкий розвиток політичної, економічної та інших систем, які забезпечують його життєдіяльність, національні інтереси за структурою та змістом, як правило, також мають відносно стабільний характер.

Цитуючи публікацію: «Коли поняття «національна безпека» увійшло в політичний лексикон на Заході, воно використовувалося передусім як синонім обороноздатності держави і до фактично середини восьмидесятих років XX ст. під цим поняттям на Сході та Заході головним чином розуміли саме воєнну та політичну безпеку» [14], можна зробити висновок наступний.

Сьогодні бачимо, що, умовно, на Сході, так і на Заході певною мірою сформувалось загальне розуміння базових категорій, які використовуються при розробці проблеми державної та національної безпеки. Це сприяє розробці достатньо законодавчо кодифікованих, з відносно чітким понятійним регламентованим субординаційним порядком документів з питань забезпечення національної безпеки. Але, продовжуючи дослідження, до цього часу у дослідників відсутня єдина думки, що доцільно розуміти під поняттям «національна безпека» – стан чи категорію, яка характеризує стан.

Колишній міністр оборони США Г. Браун казав, що національна безпека, це здатність зберігати територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони [13].

В свою чергу, фахівці Європейського Центру по вивченню питань безпеки ім. Дж.К. Маршалла (Німеччина), вважають, що національна безпека: «загальний термін, який включає як питання національної оборони, так і відносини з іншими державами.

При тому, такі дослідники, як О. Гончаренко, Е. Лисицин, В. Вагапов схильні вважати, що національна безпека – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави.

В. Ліпкан говорить про національну безпеку як про своєрідну сферу існування людини, нації, держави, культури, традицій, звичаїв, ресурсів, що не лише міцно пов'язує людей між собою,

а й єднає їх із історичною спадщиною та навколишнім середовищем. Тобто мається на увазі не лише стан захисту, але й збереження звичаєвих, духовних та матеріальних цінностей нації [5].

У своїй праці “Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики” О. Власюк зазначає, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Під таким визначенням розуміється певна система правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема.

К. Карпова, , В. Т. Колесник, Т. Блистів стверджують, що національну безпеку України варто розглядати як процес, а систему забезпечення національної безпеки – як спосіб забезпечення цього процесу. Отже, національну безпеку варто визначати не як певний стан, а як динамічну складову розвитку держави.

У «Політичній енциклопедії» наведено таке визначення національної безпеки – це «здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб’єкт міжнародних відносин».

Всі наведені вище поняття доволі різняться між собою в тій чи іншій мірі. Тому для більш предметного розуміння поняття «національної безпеки», варто дати оцінку основним загрозам такої безпеці, на прикладі України, які можуть бути поділені на два підвиди: зовнішні та внутрішні.

Загрози національній безпеці нашої державі – це сукупність явищ, що унеможливають реалізацію суспільних інтересів і збереження національних цінностей країни. В свою чергу, на нашу думку, під суспільними інтересами можна розуміти перш за все первинні життєво важливі інтереси особи, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує незалежність, державний суверенітет країни, її динамічний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут її громадян.

На даний час для України актуальнішим все ж залишаються внутрішні ризики та загрози національній безпеці. Вони проявляються в наступному:

- 1) нездатність до консолідації політичної еліти, що породжує неможливість створення єдиної економічної та соціальної стратегії розвитку;
- 2) достатньо високий рівень корупції практично у всіх органах державної влади, незважаючи на введений воєнний стан та повномасштабну війну спричинену вторгненням російської федерації. Готовність іти на поступки «великому бізнесу» та зовнішнім партнерам, що спричиняє шкоду національним інтересам;
- 3) політична нестабільність, та постійна реформація органів виконавчої влади, яка проявляється у частих змінах керівництва органів державної влади, юридичних осіб публічного права, що пояснюється, як необхідність «перезавантаження» та нових підходів до управління державою;
- 4) неефективність діяльності органів державної влади на всіх рівнях та неможливість правлячої еліти забезпечення їх нормальної роботи;
- 5) наявність історичних, регіональних та політичних відмінностей у підходах до подальшого вектору розвитку зовнішньополітичної орієнтації України. Як наслідок розколу у суспільстві і гальмування інтеграційних процесів;
- 6) посилення економічної кризи країни та як наслідок світової кризи (прикладом є припинення в свій час в зернової ініціативи, з причин війни);
- 7) неналежне матеріальне забезпечення населення, в тому числі зарплатами, соціальними виплатами і як результат зростання соціального невдоволення;
- 8) монополізація інформаційного простору або його використання окремими політичними силами з метою просування власних інтересів або збільшення рівня їх значущості;
- 9) екологічна криза [1].

На нашу думку, незважаючи на об'ємний перелік внутрішніх загроз національній безпеці, саме неможливість політичної еліти реалізувати узгоджену стратегію розвитку країни та неефективність державного управління є найбільшою загрозою.

Розглянути варто також зовнішні ризики та загрози національній безпеці, а саме:

- 1) військова агресія Росії на території України, яка переросла у повномасштабну війну;
- 2) посилення світової економічної кризи, яка зумовлює зниження обсягів експорту, втраті ринків збуту;
- 3) посилення політичної нестабільності у країнах, які відіграють ключову роль на «політичній арені» світу;
- 4) невизначеність позиції міжнародної спільноти у місці України в міжнародному співробітництві, що виражається у затягуванні євроінтеграційних процесів;
- 5) збільшення конфліктів, в тому числі військових на фоні прагнення до суверенізації окремих спільнот;
- 6) збільшення рівня міжнародної злочинності та тероризму [1].

Вирішення комплексу внутрішніх та зовнішніх ризиків та загроз національній безпеці на сьогоднішній день є ключовим фактором у збереженні Незалежності та суверенітету України.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що національна безпека є досить не простим соціально-політичним явищем, воно відображає наслідки плюралізму життєдіяльності, накопиченого історичним досвідом, уподобанням і культури кожної людини (індивіду), суспільства, держави.

Поняття «національна безпека» має велику кількість підходів, розумінь, трактувань та аспектів відмінність між якими полягає в тому числі, і у відповідних позиціях тих науковців, які вивчають цю проблему. Комплексне дослідження поняття національної безпеки зумовлює врахування різних, навіть найбільш дискусійних думок і підходів у цій сфері, які значною мірою доповнюють одна одну. Забезпечення високого рівня захисту національних інтересів, за допомогою якого створюються належні умови для стабільного розвитку особистості, суспільства і держави, є одним із пріоритетних завдань політики національної безпеки держави загалом.

У свою чергу, забезпечення національної безпеки як елемента системи забезпечення прав та свобод людини та громадянина залежить в першу чергу від політики держави, належного нормативно правового забезпечення, координації усіх органів державної влади і суспільства, що захищають національну безпеку.

Тому аналізуючи вищезазначене, можна дати наступне визначення національної безпеки, як – системи заходів спрямованих на аналіз, запобігання і нейтралізацію ризиків як зовнішніх так і внутрішніх, які загрожують захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави.

Література:

1. Біла К.О. Національна безпека України: правові аспекти. Львів : ЛНУ, 2023. 350 с.
2. Білас І. Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірка наукових праць. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2001. С. 34–39.
3. Балацько Л. С. Національна безпека України: загрози та виклики. *ДИПКОРПУС* : суспільнополітичний часопис. 21.04.2009. URL: <http://dipcorpus-info.at.ua/news/2009-04-21-1>
4. Василенко Д., Галат Д., Павлюк М., Щербань Ю., Чепелева М., Саного О., Савчук К. Стратегія національної безпеки України на 2010–2015 рр. Розділ 2. Стратегічні цілі, пріоритети та завдання політики національної безпеки України. *Центр дослідження міжнародних відносин*. 16.11.2009. URL: <http://cs.cirs.kiev.ua/en/component/content/article/98-2010-2015-.html?start=4>
5. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 643 с.

6. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. Вип. 24. С. 108–111.
7. Парипа П. Чи станцює Україна танець – ЄС і НАТО? *Універсум*. 2001. № 7–10. С. 56.
8. Пашков А. П., Барановська А. С., Телюкова Ю. М. Аналіз загроз національної безпеки України та передовий досвід щодо їх розв'язання. *Національна безпека*. 2017. Вип. 1. С. 20–25. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12254>
9. Перепелиця Г. М. Чи знайдеться місце позаблоковій Україні в новій системі європейської безпеки? *Зовнішня політика України 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети* : щорічник. § 2 (Розділ II). К. : Стилос, 2011. С. 99–126.
10. Підходи щодо визначення рівня загроз національній безпеці в політичній сфері Г. П. Ситник та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. 56 с.
11. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
12. Ситник Г. П. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни. Київ : НІСД, 2022. 280 с.
13. Федуняк С. Г. Національна безпека України в контексті сучасних процесів в Європі і на пострадянському просторі. *Національна безпека України. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США* (Чернівці, 16–19 вересня 2004 р.). К. : Стилос, 2004. С. 81–90.
14. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.
15. Чумак В., Пресняков І. Українська позаблоковість: Більше запитань, ніж відповідей. *Дзеркало Тижня*. 2010. № 33 (813). С. 2–3.
16. Концепція (основи) національної безпеки України: додаток. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13342&pf35401=2486>

References:

1. Bila, K.O. (2023). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: pravovi aspekty* [National security of Ukraine: legal aspects]. Lviv: LNU, 350 с.
2. Bilas, I. G. (2001). OON ta suchasni vyklyky i zahrozy mizhnarodnii spilnoti ta bezpetsi v umovakh hlobalizatsii [The UN and modern challenges and threats to the international community and security in the context of globalization]. *Actual Problems of International Relations: Collection of Scientific Papers*. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, P. 34–39.
3. Balatsko, L. S. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: zahrozy ta vyklyky* L. S. Balatsko [National Security of Ukraine: Threats and Challenges]. *DIPKORPUS* : socio-political journal. 21.04.2009. Access mode to the article: <http://dipcorpus-info.at.ua/news/2009-04-21-1>
4. Vasylenko, D., Galat, D., Pavlyuk, M., Shcherban, Y., Chepeleva, M., Sanogo, O., & Savchuk, K. *Stratetiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy na 2010 – 2015 rr. Rozdil 2. Stratehichni tsili, priorytety ta zavdannia polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. [National Security Strategy of Ukraine for 2010–2015. Chapter 2. Strategic Goals, Priorities, and Tasks of Ukraine's] National Security Policy – Center for International Relations Research. 16.11.2009. Access mode to the document: <http://cs.cirs.kiev.ua/en/component/content/article/98–2010-2015-.html?start=4>
5. Lipkan, V. A. (2008). *Administrativno-pravovi osnovy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Administrative and Legal Foundations of Ensuring National Security of Ukraine] : Dissertation ... Doctor of Law : 12.00.07. Kyiv, 643 p.
6. Pasichny, R. (2012). *Natsionalna bezpeka Ukrainy v epokhu hlobalizatsii. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku* [National Security of Ukraine in the Era of Globalization. Ukrainian National Idea]: Realities and Prospects of Development. Issue 24. P. 108–111.
7. Parypa P. (2001). *Chy stantsiuie Ukraina tanets – YeS i NATO?* [Will Ukraine Dance the EU and NATO Dance?] *Universum*. № 7. 10. P. 56.
8. Pashkov, A. P., Baranovska, A. S., & Telyukova, Yu. M. (2017). *Analiz zahroz natsionalnoi bezpeky Ukrainy ta peredovyi dosvid shchodo yikh rozv'iazannia* [Analysis of Threats to National Security of Ukraine and Advanced Experience in Their Resolution. National Security]. Issue 1. P. 20–25. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12254>

9. Perepelytsia, H. M. (2011). Chy znaidetsia mistse pozablokovii Ukraini v novii systemi yevropeiskoi bezpeky? [Will There Be a Place for Non-Aligned Ukraine in the New European Security System?]. *Foreign Policy of Ukraine 2010: Strategic Assessments, Forecasts, and Priorities* : yearbook, § 2 (Chapter II). K. : Stylos. P. 99–126.
10. Approaches to Determining the Level of Threats to National Security in the Political Sphere / H. P. Sytnyk et al. ; ed. by H. P. Sytnyk. Kyiv : NADU, 2014. 56 p.
11. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018], № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
12. Sytnyk, H. P. (2022). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny [Information security of Ukraine in the context of hybrid warfare]. Kyiv : NISS, 280 c.
13. Fedunyak, S. H. (2004). Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti suchasnykh protsesiv v Yevropi i na postradianskomu prostori [National Security of Ukraine in the Context of Modern Processes in Europe and the Post-Soviet Space]. *National Security of Ukraine. Conference of Ukrainian Graduates of Scientific Internship Programs in the USA* (Chernihiv, September 16–19, 2004). K. : Stylos. P. 81–90.
14. Chekhovych, T. V. (2013). Zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky mizhnarodno-pravovymi zasobamy. [Ensuring International Security by International Legal Means]. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. № 1. P. 277–283.
15. Chumak, V., & Presnyakov, I. (2010). Ukrainska pozablokovist: Bilshe zapytan, nizh vidpovidei [Ukrainian Non-Alignment: More Questions than Answers]. *Mirror of the Week*. № 33 (813). P. 2–3.
16. Kontseptsiiia (osnovy) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Concept (Foundations) of National Security of Ukraine]: Appendix. Retrieved from <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13342&pf35401=2486>

Roman Bitel. An excursion into the concept of “national security” as a factor in the development of the state, society, individual. The main threats to Ukraine’s national security

The article analyzes the concept of national security not only in terms of military defense of the country, but also in other aspects in which the processes of strengthening and ensuring state-building processes should take place, as well as the main threats and risks that affect the level of protection of national values.

The problem to be studied is the plurality of approaches to the definition of “national security”. At the same time, national security is one of the defining and fundamental elements of the state, which requires constant protection.

The national security of Ukraine is achieved through a balanced state policy in accordance with the adopted doctrines, strategies, concepts and programs in the political, economic, social, environmental, scientific and technological, information and military spheres.

This concept has a large number of aspects, the difference between which lies, among other things, in the respective positions from which this issue is considered.

Generalizing and studying not only the concept, but also the main risks and threats to national security will help prevent such risks in the country’s geopolitical life in the future.

This issue is also relevant for Ukraine, since at the present stage of formation our state is facing complex issues that are inextricably linked to serious challenges to its independence and sovereignty, and this has actualized the problem of approaches to the rational definition of the concept of national security, ways and means of ensuring it.

Key words: security, national security, national interests, threats and risks to national security.

Інформація про автора:

Роман Бітель – аспірант 3 курсу кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 32.0195:94(477)"1822/1931"(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-3>

Валерій Бортніков

ORCID: 0000-0003-0991-4047

Алла Бортнікова

ORCID: 0000-0002-8132-1935

МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЧИННИКИ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПОГЛЯДАХ В. К. ЛИПИНСЬКОГО

Розглянуто погляди вітчизняного історика та політолога, представника консервативного напрямку української суспільно-політичної думки В. К. Липинського щодо морально-духовних чинників та ролі національної аристократії у творенні незалежної Української держави та нації. Розкрито його бачення генетичного зв'язку держави та нації, провідної ролі еліти в їх розбудові. Акцентовано увагу на принциповій важливості в процесах будівництва нації першочерговості створення інституту держави над питаннями сфери культури. Розкрито проблему засад інтегрування до української нації національних меншин. Концептуальну модель української нації вчений розумів як об'єднання всіх національних спільнот, які проживають на теренах держави, за принципом почуття територіального патріотизму, а не етнічної належності. Тобто шлях розбудови незалежної, суверенної держави та нації мислитель бачив на шляху добровільного об'єднання всіх громадян, які спільно проживають на одній території. Критерієм відмінності понять «патріотизм» і «шовінізм», що є різновидами націоналізму, провідник українського націєтворення вважав ставлення до держави з точки зору їх державотворчого (патріотизм) або руйнівного (шовінізм) потенціалу.

Здійснено аналіз міркувань мислителя над проблемою шляхетності й аристократизму, брак яких він вбачав у тогочасній українській еліті. Учений аргументовано доводив, що без існування незалежної держави майбутнє української нації залишатиметься під загрозою, а тому пропонував провідним верствам об'єднатися і зосередити зусилля на розбудові української держави. Погляди В. К. Липинського щодо перспектив розбудови національної держави базуються на ідеї територіального патріотизму, де ключову роль у національно-державному будівництві мають грати чинники єдності, високої моралі та духовності, а не етнічної належності. Водночас для збереження власної ідентичності та самобутності українського народу надзвичайно важливим є збереження, захист і поширення української мови та культури.

Ключові слова: Україна, В. К. Липинський, консерватизм, нація, держава, релігія, мораль, аристократія.

Вступ. Розбудова демократичної держави та нації в Україні відбувається на тлі надзвичайно важких випробувань – розв'язання з боку Російської Федерації повномасштабної війни, метою якої є руйнування територіальної цілісності та національної єдності українців з наступною ліквідацією нас як суверенної держави. Певною мірою повторюється ситуація часів української національної революції першої чверті ХХ ст. Фактично Україна вже на іншому витку спіралі історичного розвитку переживає випробування, яке ставить під загрозу її майбутнє як незалежної держави. Розуміння змісту панування відповідних соціально-психологічних трендів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. розширюють наші уявлення про специфіку формування політичної культури і свідомості українського суспільства. У цьому контексті надзвичайно корисним є вивчення поглядів В'ячеслава Казимировича Липинського (1882–1931), який активно полемізував з представниками різних суспільних течій і напрямів, наполегливо відстоюючи ідею соборної і незалежної України. Усі роздуми про створення незалежної Української

держави та нації в науковому доробку В. Липинського органічно поєднані з питаннями патріотизму, піднесення християнської релігії та моралі, виховання аристократичних, шляхетних чеснот у представників української політичної еліти.

Матеріали і методи дослідження. Пожвавлення наукового інтересу до творчості В. Липинського, визначного громадсько-політичного діяча, історика та політолога початку ХХ ст., в останні десятиліття зумовлено, як правило, відзначенням «круглих» дат з відповідним проведенням наукових форумів різного рівня. Святкуванню на державному рівні 140-ої річниці від дня народження вченого завадила широкомасштабна збройна агресія РФ проти України. Певною мірою цим пояснюється брак публікацій останніх років за цією проблематикою. Попри це у 2022 р. вийшла друком фундаментальна праця – монографія відомого українського історика Тетяни Осташко «Україна В'ячеслава Липинського» [1]. У книзі простежено еволюцію не лише суспільно-політичної діяльності, а, насамперед, творчої спадщини ідеолога українського консерватизму, витoki якого В. Липинський виводив із українських національних традицій. Як наголошує Т. Осташко, вчений «закликав плекати національну традицію, що мала своїм джерелом християнські духовні цінності. <...> Револьюційному романтизму демократії та соціалізму мислитель протиставляв, на перший погляд, “віджилу” соціальну термінологію: “монархизм”, “лицарскість”, “аристократизм” та ін.» [1, с. 10, 11].

Метою статті є аналіз поглядів В. К. Липинського щодо морально-духовних чинників та ролі національної еліти в розбудові незалежної Української держави та нації.

Результати та обговорення. В'ячеслав Казимирович Липинський свого часу писав, що процес творення держав є найтяжчим і найбільш болючим процесом із усіх відомих в історії процесів суспільного життя, що вимагає «надзвичайно довгої, свідомої і планової підготовчої акції. І тут перед кожним, що стремить до державної незалежності свого народу, стає питання засобів, якими він має йти до своєї цілі, стає питання національної політики» [2, с. 477].

Тут доречним буде навести роздуми з цього питання відомого громадського діяча, мецената і публіциста Євгена Чикаленка, який, зокрема, вважав В'ячеслава Липинського «одним із найталановитіших українців» після Михайла Грушевського [3, с. 38]. У своєму щоденнику, в критичні для української незалежності дні 28 квітня 1919 р., Є. Чикаленко писав: «Я раз у раз твердив, що українці, принаймні наддніпрянські, не доросли до своєї держави, що не прийшов час на українську державність, але я благословляю долю, що я дожив побачити змагання української інтелігенції і одиниць з народу за свою державу; ця боротьба, ця кров, марно не пропаде, як не пропали і кров, і змагання польської інтелігенції; тепер вже сміливо можна сказати, що ні поляки, ні росіяни не задують нас, і Україна рано чи пізно, а таки буде! А все-таки до сліз жалко, що тепер доводиться теряти те, що нам з неба впало і що, здавалось, можна було втримати» [4, с. 61].

В. Липинський аргументовано доводив, що без існування незалежної держави майбутнє української нації залишатиметься під загрозою, а тому пропонував провідним верствам об'єднатися і зосередити зусилля на розбудові української держави: «без власної держави нема й не може бути нації української», проте нація наша «роз'єднана політично, ідейно і культурно», – із сумом констатував він [5, с. 41, 43].

У кореспонденціях В. Липинського органічно поєднуються роздуми про минувшину, аналіз успіхів і невдач на шляху національного та державного будівництва, а також програмні засади (умови), за яких тільки й можливий успіх справи національного відродження. Так, у листі до редакції щоденної газети «Діло» 9 липня 1929 р., він наголошував, що всі недержавні нації, а також нації, які ще не сформовані, ставали націями державними шляхом довгої і неохитної боротьби за певну ідею. Не було в історії прикладу, щоб якась ідея перемагала швидко, наприклад впродовж одного покоління. За його спостереженнями, всі нації переходили через періоди занепаду, втім перемагали ті, що «своїх неудачників і мучеників шанували та їх ідеям

вірними аж до перемоги залишалися». В. Липинський був впевнений, щоб стати зрілою, державною нацією, «необхідний державницький ідеалізм, опертий на релігії, на церкві, на вірі живій» [6, с. 444]. Тобто підвалинами успішного державного будівництва є державницька ідеологія та релігія.

У своїх переконаннях провідник української незалежності був послідовним і не боявся піднімати гострі питання, що неоднозначно сприймалися в колі патріотично налаштованої української спільноти. Так, у листі до Івана Волошина 19 червня 1925 р. він писав: «як помиляються наші націоналісти, що весь свій націоналізм будують на одній тільки мові. Показується, що українською мовою можна пропагувати найбільше шкідливі для України ідеї, як це роблять варшавські правителі по цей бік, а більшовицькі по той бік кордону. Для розвитку України далеко важніший єсть політично-територіальний бік української справи, ніж її бік культурно-національний» [7, с. 254].

У праці «Хам і Яфет», позначеної сумними роздумами щодо причин невдачі реалізації проекту розбудови незалежної Української держави, написаної вже на схилі свого життя 1928 р., В. Липинський вкотре наполягає на пріоритетності вирішення питань державного будівництва: «Держава – це перш за все: *Влада, Територія, Громадянство*. Без цих трьох складників нема держави. Значить, для будови держави необхідна організована сила, яка підтримує владу во ім'я добра цілої землі-території і цілого громадянства. *Нація* – це перш за все єдність духовна, культурно-історична. Значить, для народження нації необхідне довге співжиття даного громадянства на даній території і одній власній державі. Нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки» [8, с. 65].

У цьому контексті покажемо розуміння вченим таких понять як «націоналізм», «патріотизм» і «шовінізм». У листі до Богдана Шемета від 12 грудня 1925 р. він пише: «Націоналізм буває двоякий: державотворчий і державноруйнуючий – такий, що сприяє державному життю даної нації і такий, що це життя роз'їдає. <...> Перший – я називаю патріотизмом, другий – шовінізмом. Коли Ви хочете, щоб була Українська Держава – Ви мусите бути патріотами, а не шовіністами» [9, с. 76–77].

Розкриваючи зміст зазначених понять В. Липинський показував принципову відмінність шовінізму від патріотизму. На його думку, патріота від шовініста відрізняли насамперед не самозакоханість і егоїзм, а високі моральні якості та справжня, а не показова любов до своєї землі і свого народу. Бути патріотом, писав він, це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного й політичного співжиття людей, що живуть на Українській землі, а не мріяти про витоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить «вимагати гарних і добрих вчинків від себе, як від Українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони “не-Українці”». Врешті, бути патріотом, це значить... виховувати в собі ...все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога і послух Його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної Влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості. Натомість бути шовіністом – це значить прикривати свою духовну пустку (безрелігійність), і своє політичне руйництво: отже, зрадництво, хиткість, безвольність, отаманію, самозакоханість, кар'єризм, здекласованість – фанатичними вигуками про “Неньку Україну”, про “рідну мову” про “Ми Українці!”...» [Там само, с. 77–78].

Проте це зовсім не означає, що В. Липинський недооцінював роль української культури і мови в процесах державного будівництва і формування нації. Це було б спотворенням базових засад його націєтворчих ідей. У своїх роздумах щодо необхідності поширення серед українців науково-популярної літератури, провідник українського національного державотворення писав, що «коли ми не дамо українському читачеві української книжки, то він мусить звернутися до книжки російської; тоді прийдеться нам бути свідками русифікації вже

не офіційної, урядової, а русифікації, так би сказати “культурної”. ...вона буде витворювати такі самі типи недоуків, людей духовно покалічених, але, незважаючи на це, боротися з цим лихом народним буде тоді значно трудніше» [10, с. 101].

У працях вченого ми знаходимо і відповідь на питання щодо принципів інтегрування до української нації національних меншин. У «Нарисі програми Української демократичної хліборобської партії» (1917 р.) він зазначав, що за громадянами України неукраїнської національності неодмінно треба визнавати всі їхні національно-культурні права, що мають бути закріплені державними законами. Водночас, «ми маємо право вимагати од національних меншостей, які живуть на нашій землі, щоб інтереси цієї землі були для них так само близькі та дорогі, як і для нас, і щоб ідея Вільної України зустріла в них не ворогів, а прихильників і оборонців» [11, с. 526].

На переконання вченого, в країнах «зі змішаною людністю», де національні почуття і прагнення лише пробуджуються, «з'являється доконечна потреба замінити старі... знамена націоналізму іншими гаслами, що могли би згуртувати громадян даної країни для боротьби за краще майбутнє для неї, для здобуття для її мешканців усіх прав, зокрема й національних прав» [12, с. 315]. На противагу культурно-мовному націоналізму В. Липинський ставить територіальний патріотизм, який передбачає об'єднання людей, що проживають на одній території за принципом громадянства, а не належності до певного етносу чи нації. На його думку, це означає: «стоячи на ґрунті передусім громадянства нашого краю, ми не хочемо в його межах здійснювати ніякого націоналістичного “зрівняння”, не хочемо виняткового панування в нас однієї національності в ім'я її економічно-культурної або чисельно фізичної переваги..., але й не визнаємо принципу “Україна для українців”, бо обстоюємо натомість гасло “Україна для її громадян”» [Там само, с. 317].

Таким чином, шлях розбудови незалежної, суверенної держави та нації мислитель бачив на шляху добровільного об'єднання усіх громадян, що спільно проживають на одній території. Таке уявлення В. Липинського формату української нації тотожна сучасному розумінню місця і ролі етнонаціональних і культурних спільнот у межах демократичної держави. Відповідно до концепції «ліберального націоналізму» польського вченого Анджея Валицького, нація розуміється як спільнота «індивідуалізована, плюралістична, максимально містка, охоплює різні тотожності, різні види пам'яті та різні системи цінностей. Це ...спільнота внутрішньо диференційованої історичної свідомості і внутрішньо диференційованої культури. ...жодна група всередині нації не повинна прагнути монополізувати національні цінності, свавільно визначати, яка частина населення належить до “справжніх поляків”... ліберальна концепція нації... відмовляється від примусу до моральної однодумності» [13, с. 816].

В. Липинський вчив, що в основі державної організації, а тим самим в основі громадянства лежить авторитет: церковний, воєнний, родинний або класовий. Тільки тоді, коли є загальновизнані авторитети на яких може опертися влада народжується держава. Філософ попереджав, що «без організації і без авторитетів нема громадянства, а єсть розпорошена, взаємно себе не знаюча і ненавидячи юрба рабів. Такою юрбою мусить правити з чужої Землі, з Метрополії, чуже організоване громадянство, чужа Держава, на те, щоб ця юрба сама себе весь час не різала» [8, с. 66].

Розмірковуючи над проблемою шляхетності й аристократизму, брак яких В. Липинський вбачав у тогочасній українській еліті, він виокремлював «дві рівності» авторитету: рівність демократичну, що руйнує авторитет, і рівність аристократичну, що його будує. Пояснюючи їх принципову відмінність, він зауважував, що в часах дегенерації Запоріжжя своїм виборним отаманам, після виборів, мазали болотом голову і в руку замість булави вкладали очеретину. У такий спосіб вони символізували «принцип демократичної рівності авторитету, мовляв, хоч Ти і на чолі, але Ти таке саме нічтожество і сміття, як і ми, і ми кожної хвилини можемо тебе

скинути». Цей принцип пройшов у плоть і кров нашої нації і став предметом похвальних гімнів для наших істориків, політиків і цілої нашої демократії, зауважував він [14, с. 200].

У лицарства, яке побудувало всі великі держави, продовжував свою думку вчений, був звичай «при пасуванні на лицаря ставати на коліна перед старшим, а так саме ставати завжди на коліна перед першим лицарем в державі, перед Монархом. І той Монарх міг дати наказ карати провинившогося лицаря, але не міг оддати наказу дати йому сто нагаск, як це завжди робили сильні запорожські отамани зі свободолюбивими демократичними запорожцями». Підсумовуючи, мислитель наголошував на тому, що коли ми хочемо сотворити Українську державу, «ми мусимо творити все зростаючі, а не так, як наша демократія, все падаючі авторитети [Там само, с. 200, 201].

Як правило, наступні генерації знаходять відповіді на питання, що ставлять попередні покоління. Але на питання, що поставив В. Липинський, досі не маємо ствердної відповіді. Всякий знає, писав він до Дмитра Греголінського, що погубила нас сварка і брак єдності між нашими провідниками. І всякий повинен знати, що така сварка і брак єдності погубить нас знов, як настане наше наступне політичне Різдво: «Як же зробити, щоб оцієї сварки і роз'єднання не було? Ось питання, над яким ми повинні думати повсяк час...» [15, с. 415–416].

Отже, проблема морально-духовного підґрунтя патріотизму в Україні напряду пов'язана із зовнішніми та внутрішніми загрозами збереження незалежності, територіальної цілісності держави та єдності українського народу. Погляди В. Липинського щодо перспектив розбудови національної держави базуються на ідеї територіального патріотизму, де ключову роль у національно-державному будівництві мають грати чинники єдності, високої моралі та духовності, а не етнічної належності. Водночас для збереження власної ідентичності та самобутності українського народу надзвичайно важливим є збереження, захист і поширення української мови та культури. Не випадково, що першочерговими цілями росіян під час повномасштабної збройної агресії стали школи, заклади науки і культури, включно бібліотеки, музеї та видавництва тощо. Є сподівання, що важкі випробування української нації під час війни стануть не лише запорукою її єдності в майбутньому, а й гарантією сили та непереможності в боротьбі з будь-яким агресором.

Література:

1. Осташко Т. Україна В'ячеслава Липинського. Київ : Темпора, 2022. 932 с.
2. Липинський В. Кілька уваг з приводу книжки д. Василевського «Ukraina i sprava ukrainska». *Липинський В. Суспільно-політичні твори (1908–1917)* / ред. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. Т. 1. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 468–479.
3. Чикаленко Є. Щоденник. (1918–1919). У 2-х т. : документально-художнє видання. Київ : Темпора, 2004. Т. 2. 463 с.
4. Чикаленко Є. Х. Щоденник (1919–1920). Київ ; Нью-Йорк : Вид-во імені Олени Теліги, 2005. 640 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хлеборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 6. Кн. 1 / ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія : АТ «Книга», 1995. 470 с.
6. Липинський В. «Нова Зоря» і ідеологія гетьманців. Лист до редакції «Діла». Бадег, 9.VII.1929. *Листування В. Липинського* / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. Київ : Смолоскип, 2003. С. 443–451.
7. Липинський В. До Івана Волошина. 19.VII.1925. *Листування В. Липинського* / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. Київ : Смолоскип, 2003. С. 253–254.
8. Липинський В. Хам і Яфет. *Сучасність*. 1992. № 6. С. 63–76.
9. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм. (Лист п. В. Липинського до п. Богдана Шемета, писаний у Райхенау дня 12.XII.1925 у відповідь на поставлене питання). *Сучасність*. 1992. № 6. С. 76–78.
10. Липинський В. На увагу нашим видавцям. Матеріал для нашої популярно-наукової літератури. *Суспільно-політичні твори (1908–1917)* / ред. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. Т. 1. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 100–105.

11. Липинський В. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. *Липинський В. Суспільно-політичні твори (1908–1917)* / ред. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. Т. 1. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 523–535.
12. Липинський В. Край і народ. В'ячеслав Липинський. *Суспільно-політичні твори (1908–1917)* / ред. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. Т. 1. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 312–321.
13. Валицький А. Чи можливий ліберальний націоналізм? *Націоналізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 804–821.
14. Липинський В. Мораль і політична дія. *Консерватизм: антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 1998. С. 196–201.
15. Липинський В. До Дмитра Гроголинського. 16.XII.1924. *Листування В. Липинського* / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. Київ : Смолоскип, 2003. С. 414–420.

References:

1. Ostashko, T. (2022). *Ukraine V'iacheslava Lypynskoho* [Ukraine of Vyacheslav Lypynsky]. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].
2. Lypynskiy, V. (2015). Kilka uvah z pryvodu knyzhky d. Vasylevskoho «Ukraina i sprava ukrainska» [A few remarks about the book by D. Vasylevsky «Ukraine i sprava ukrainska»]. *Lypynskiy V. Suspilno-politychni tvory (1908–1917)* [Lypynskiy V. Socio-political works (1908–1917)] / ред. R. Pelenskiy, I. Hyrych, O. Protsenko. T. 1. (pp. 468–479). Kyiv: Ukr. writer [in Ukrainian].
3. Chykalenko, Ye. (2004). *Shchodennyk (1918–1919)*. U 2-kh t.: dokumentalno-khudozhnie vydannia [Diary (1918–1919). In 2 volumes: documentary and fiction edition]. Kyiv: Tempora. V. 2 [in Ukrainian].
4. Chykalenko, Ye. (2005). Kh. *Shchodennyk (1919–1920)* [Diary (1919–1920)]. Kyiv ; New York : Olena Teliga Publishing House [in Ukrainian].
5. Lypynskiy, V. (1995). *Lysty do brativ-khleborobiv. Pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu*. [Letters to the bread-making brothers. About the idea and organization of Ukrainian monarchism]. Povne zibrannia tvoriv, arkhiv, studii. T. 6. Kn. 1 / ред. Ya. Pelenskiy. Kyiv; Philadelphia: JSC «Knyga» [in Ukrainian].
6. Lypynskiy, V. (2003). «Nova Zoria» i ideolohiia hetmantsiv. Lyst do redaktsii «Dila». Badeg, 9.VII.1929 [«Nova Zorya» and the ideology of the hetman-supporters. A letter to the editors of «Dila». Badeg, 9.VII.1929]. *Lystuvannia V. Lypynskoho* [Correspondence of V. Lypynskiy] / редartory: Ya. Pelenskiy, R. Zalutskiy, Kh. Pelenskai ta in. T. 1. (pp. 443–451). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
7. Lypynskiy, V. (2003). Do Ivana Voloshyna. 19.VII.1925 [To Ivan Voloshyn. 19.VII.1925 of V. Lypynsky] *Lystuvannia V. Lypynskoho* [Correspondence of V. Lypynskiy] / редartory: Ya. Pelenskiy, R. Zalutskiy, Kh. Pelenskai ta in. Vol. 1 (pp. 253–254). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
8. Lypynskiy, V. (1992). Kham i Yafet [Ham and Japheth]. *Suchasnist* [Modernity] [in Ukrainian]. №. 6. P. 63–76.
9. Lypynskiy, V. (1992). Natsionalizm, patriotyzm i shovinizm. (Lyst p. V. Lypynskoho do p. Bohdana Shemeta, pysanyi u Raikhenav dnia 12.XII.1925 u vidpovid na postavlene pytannia) [Nationalism, patriotism and chauvinism. (Letter of Mr. V. Lipynskiy to Mr. Bohdan Shemet, written in Raichenav on 12.XII.1925 in response to the question posed). *Suchasnist* [Modernity]. №. 6. P. 76–78 [in Ukrainian].
10. Lypynskiy, V. (2015). Na uvahu nashym vydavtsiam. Material dlia nashoi populiarno-naukovoi literatury [To the attention of our publishers. Material for our popular science literature]. *Lypynskiy V. Suspilno-politychni tvory (1908–1917)* [Lypynskiy V. Social and political works (1908–1917)] / ред. R. Pelenskiy, I. Hyrych, O. Protsenko. T. 1 (pp. 100–105). Kyiv: Ukr. pismennik [in Ukrainian].
11. Lypynskiy, V. (2015). Narys prohramy Ukrainskoi demokratychnoi khliborobskoi partii. *Lypynskiy V. Suspilno-politychni tvory (1908–1917)* [Socio-political works (1908–1917)] / ред. R. Pelenskiy, I. Hyrych, O. Protsenko. T. 1 (pp. 523–535). Kyiv : Ukr. pismennik [in Ukrainian].
12. Lypynskiy, V. (2015). Krai i narod. *Lypynskiy V. Suspilno-politychni tvory (1908–1917)* [Lypynskiy V. Socio-political works (1908–1917)] / ред. R. Pelenskiy, I. Hyrych, O. Protsenko. T. 1 (pp. 312–321). Kyiv : Ukr. pismennik [in Ukrainian].
13. Valytskyi, A. (2000). Chy mozhlyvyi liberalnyi natsionalizm? [Is liberal nationalism possible?] *Natsionalizm: antolohiia* [Nationalism: an anthology] / uporiad. by O. Protsenko, V. Lisovyi (pp. 804–821). Kyiv : Smoloskip [in Ukrainian].

14. Lypynskyi, V. (1998). Moral i politychna diia [Morality and political action]. *Konservatyzm : antologhiia*. [Conservatism: an anthology] / uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi (pp. 196–201). Kyiv : Smoloskip [in Ukrainian].

15. Lypynskyi, V. (2003). Do Dmytra Greholynskoho. 16.XII.1924. [Lypynsky V. To Dmytro Gregolinsky. 16.XII.1924]. *Lystuvannia V. Lypynskoho* [Correspondence of V. Lypynskyi] / redakторы : Ya. Pelenskyi, R. Zalutskyi, Kh. Pelenskai, and others. Vol. 1 (pp. 414–420). Kyiv : Smoloskip [in Ukrainian].

Valery Bortnikov, Alla Bortnikova. Moral and spiritual factors in the development of an independent Ukrainian state in the views of v. K. Lypynsky

The views of the national historian and political scientist, representative of the conservative trend of Ukrainian socio-political thought V. K. Lypynsky on the moral and spiritual factors and the role of the national aristocracy in the creation of an independent Ukrainian state have been considered. His vision of the genetic connection between the state and the nation and the leading role of elites in their development has been revealed. The author emphasizes the fundamental importance of the priority of creating the institution of the state over cultural issues in the processes of nation building. The problem of the foundations of integration of national minorities into the Ukrainian nation has been revealed. The scientist understood the conceptual model of the Ukrainian nation as a union of all national communities living on the territory of the state, based on the principle of a sense of territorial patriotism, not ethnic affiliation. That is, the thinker saw the path to building an independent, sovereign state and nation as the path of voluntary association of all citizens living together in the same territory. The criterion for distinguishing between the concepts of «patriotism» and «chauvinism», which are varieties of nationalism, the leader of the Ukrainian nation-building considered the attitude to the state in terms of their state-building (patriotism) or destructive (chauvinism) potential.

An analysis of the thinker's reasoning on the problem of nobility and aristocracy, the lack of which he saw in the contemporary Ukrainian elite, has been carried out. The scientist argued that without the existence of an independent state, the future of the Ukrainian nation would remain under threat, and that is why he suggested the leading strata to unite and focus their efforts on building the Ukrainian state. V. K. Lypynskyi's views on the prospects for the development of a national state are based on the idea of territorial patriotism, where the key role in nation-state building should be played by the factors of unity, high morality and spirituality, but not by ethnic affiliation. At the same time, preserving, protecting, and disseminating the Ukrainian language and culture is extremely important for preserving the identity and distinctiveness of the Ukrainian people.

Key words: Ukraine, V. K. Lypynsky, conservatism, nation, state, religion, morality, aristocracy.

Відомості про авторів:

Валерій Бортніков – доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Алла Бортнікова – доктор політичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-4>

Василь Бусленко

ORCID: 0000-0001-8280-7104

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В 2022-2024 РР.

Проаналізовано специфіку та потенціал українсько-польських стосунків після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. Двосторонні відносини Польщі та України повною мірою відображають поточні політичні й геополітичні реалії. Їх інтенсифікація зумовлена обопільним прагненням до більш тісної співпраці задля забезпечення гарантування безпеки в державах, збереження демократичних інститутів, як і самої демократії, шляхом протидії Росії.

Спостерігається тенденція до втрати своєї первинної політичної гостроти чутливих тем спільної історії. Це зумовлено, насамперед, тим, що в умовах інформаційної війни, розв'язаної Росією всі теми, що роз'єднували дві держави і мали політичний підтекст, мають деструктивний вплив і можуть бути використані третьою стороною для ускладнення українсько-польських відносин з перспективою зменшення рівня міжнародної підтримки України.

Загалом, українсько-польські відносини залишаються стабільними, прогнозованими і мають реляційні ефекти, що відображається у посиленні позитивних настанов громадян України щодо Польщі і польських громадян щодо України.

Ключові слова: Україна, Польща, політика, українсько-польські відносини, російсько-українська війна, безпекова політика.

Вступ. Польща традиційно посідає місце важливого союзника і партнера України в Європі. В основі стратегічного партнерства двох держав лежать добросусідські відносини та спільні національні інтереси в багатьох сферах. Від початку російської агресії проти України у 2014 році Польща зайняла чітку і однозначну позицію: засудила агресію Росії та підтримала суверенітет та територіальну цілісність України, у т.ч. не визнала спроби анексії Росією АР Крим. Польща активно підтримує позицію України щодо протидії російській агресії у рамках міжнародних організацій. Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну загострило проблему ефективності та ресурсу українсько-польських взаємин в контексті протидії агресору та захисту територіальної цілісності і загалом демократії в Європі що й стало **метою** даного дослідження.

Проблематика українсько-польських відносин в означений період ще не стала предметом окремих досліджень серед вітчизняних та зарубіжних науковців. В той же час зростає інтерес до вивчення окремих її аспектів. Аналізу зовнішньополітичних ініціатив Республіки Польща на підтримку України у російсько-українській війні присвятили свою статтю С. Желіховський та І. Тихоненко [1]. Соціологічний вимір підґрунтя і наслідків сучасних українсько-польських реляцій став предметом досліджень Н. Бойко та Л. Скокової [2; 3], В. Дячука [4]. Безпекові аспекти міждержавних стосунків розглядав Т. Матяш [5]. Окремі проблемні сторони українсько-польських відносин розгорнуто викладені в статті польського науковця М. Куявського [6].

Результати та обговорення. До лютого 2022 р. україно-польські стосунки розвивалися загалом конструктивно та носили стабільний, прогнозований характер. Взаємовідносини між державами базувалися на Договорі між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. [7]. Польща розглядалася Україною як надійний стратегічний партнер, з яким пов'язано багато спільних національних та геополітичних інтересів у регіоні і який лобіює інтереси нашої держави в Європі. Прикладом є ініціативи Варшави щодо підтримки України в процесі входження до Європейського Союзу, НАТО

у таких міждержавних форматах співробітництва як «Веймарський трикутник», «Люблінський трикутник», «Вишеградська четвірка» тощо.

З початком повномасштабного військового вторгнення Росії до України у лютому 2022 р. питання політичних, військових, економічних, соціо-культурних аспектів відносин варто розглядати через призму російсько-української війни. На політичному рівні Польща відразу зайняла чітку позицію стратегічного партнера України в боротьбі з російським агресором, що проявилось в ініціюванні рішень щодо підтримки Україною міжнародною спільнотою, активізації відносин між державами на дипломатичному рівні, прийняттям нормативно-правових актів, що врегулювали статус біженців з України, надання їм фінансової підтримки та юридичного захисту.

Особливо відчутною на початках стала політична підтримка на рівні вищих осіб держави. Так, 22 травня 2022 р Президент Республіки Польща А. Дуда став першим главою іноземної держави, який після початку війни виступив у Верховній раді України. Він запевнив, що «Польща ніколи не залишить Україну на самоті» і продемонстрував беззастережну підтримку України в процесі входження до Європейського Союзу. Під час виступу польський президент окреслив перспективи співпраці. Він виходив з розуміння того, що напруга у польсько-українських відносинах служить винятково чужим інтересам, а полякам і українцям заважають. В той же час польський Президент опосередковано продемонстрував декларування та аргументоване відстоювання позиції польської держави щодо спірних історичних подій, зазначивши, що «ми зробили взаємно багато помилок, за які ми заплатили високу ціну» [8].

З того часу в польському політичному дискурсі дещо втратили свою первинну гостроту т.зв. чутливі теми спільної історії. Це зумовлено, насамперед, тим, що в умовах інформаційної війни, розв'язаної Росією всі наративи, що роз'єднували дві держави і мали політичний підтекст, могли бути використані третьою стороною для ускладнення українсько-польських відносин з перспективою зменшення рівня її міжнародної підтримки. Маркерами українсько-польських відносин стали очищення історичної пам'яті, взаємна повага, пошана, братерська спільнота, братерська співпраця, автентична солідарність.

Практичною реалізацією задекларованого курсу стали ініціативи Польщі у протидії Росії і поширенні російських імперіалістичних інтересів, що проявилися в наданні допомоги Україні у відповідних сферах: 1) військовій (постачання польського озброєння, проведення навчань українських військових, залучення держав-членів НАТО до зміцнення обороноздатності України), 2) економічній (фінансова допомога на відбудову України, експортно-імпортна взаємодія); 3) гуманітарній (надання прихистку українським біженцям, різних складових гуманітарної допомоги) [1, с. 62].

Тісною залишається взаємодія двох держав в сфері безпеки. Конкретним прикладом є підписана Президентом України В. Зеленським та Прем'єр-міністром Польщі Д.Туском 8 липня 2024 р. Угода про співробітництво у сфері безпеки [9]. Документ став продовженням Спільної декларації про підтримку України, ухваленої у Вільнюсі 12 липня 2023 року. Тим самим Україна та Польща фактично підтвердили та поглибили своє співробітництво та партнерство. Фундаментальним контекстом Угоди стала російська агресія проти нашої держави. Головна мета документу – підтримка самооборони України. Тому учасники декларували продовження вивчення шляхів задля подальшого зміцнення своїх довгострокових відносин, особливо у сфері політики безпеки та оборони [9]. Варто відзначити, що від початку повномасштабного російського вторгнення Росії Польща надала Україні 44 військові пакети різних видів озброєння та боєприпасів на понад 4 млрд євро [5]. В 2024 р. заплановано надання ще декількох пакетів військової допомоги і, відповідно до угоди Польща взяла на себе зобов'язання продовжувати підтримувати Україну впродовж 10 років дії документа .

Польща та Україна проводять регулярні консультації зі стратегічних питань та координації підтримки з метою надання допомоги Україні в її захисті від російської агресії, вирішення економічних та гуманітарних питань. Зокрема, 2 червня 2022 р. у Києві відбулися

українсько-польські міжурядові консультації. Спільне засідання двох урядів у такому форматі проводилося вперше та є історичним для наших держав. Під час спільного засідання урядів двох держав підписано двосторонні документи про співпрацю. Зокрема, Польща зобов'язалася допомагати в питанні розвитку українських громад як невід'ємної складової плану відновлення [10]. 8 березня 2024 року у Варшаві проходили українсько-польські урядові консультації. Делегацію від України очолив Прем'єр-міністр Д. Шмигаль. Урядові команди обговорили низку питань, які становили взаємний інтерес у співпраці. Зокрема, велику увагу було приділено таким складним темам, як ситуація на кордоні й торгівля в агросекторі, а також визначено напрямок вирішення даних питань [11].

В той же час на фоні інтенсифікації відносин між двома державами постійно виникали непорозуміння, які в кінцевому рахунку вирішувалися дипломатичним шляхом. Йдеться, зокрема про неоднозначне трактування польською стороною слів екс-міністра закордонних справ України Д. Кулеби щодо наслідків операції «Вісла» [12]. В українсько-польських відносинах залишалися не до кінця вирішеними проблемні питання, пов'язані з різними підходами до причин та наслідків т. зв. Волинської трагедії. Компромісним політичним варіантом порозуміння між двома державами в 90-их роках ХХ ст. стала формула «вибачаємо і просимо вибачення». Вона лягла в основу спільної заяви «До порозуміння і єднання», підписаної президентами двох держав Л. Кучмою та А. Квасневським в 1997 році, Заяви парламентів України та Республіки Польща у зв'язку з 60-ю річницею Волинської трагедії від 10 липня 2003 року; Спільної заяви Президентів України та Республіки Польща «Про примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині» від 11 липня 2003 року».

Важливим аспектом взаємовідносин залишається також історична політика з героїзацією Україною С. Бандери та категоричним несприйняттям цього польською стороною. Погоджуємося з думкою польського політолога М. Куявського, що «український наратив про цю постать зосереджується передусім на боротьбі з Росією та прагненні України до незалежності, а отже, позбавлений будь-якого антипольського характеру» [6].

На українсько-польські відносини негативний вплив здійснює дезінформація, поширювана Росією через різноманітні соціальні мережі. Зокрема, в інформаційному просторі часто спостерігаємо інформаційні викиди, в яких українські біженці у Польщі зображуються як люди, що живуть за рахунок держави. Такі твердження не відповідають статистиці: понад 70 відсотків біженців працездатного віку працюють, що є найвищим показником серед країн ЄС [6].

Після періоду стабільних українсько-польських відносин, який почався з повномасштабним російським вторгненням, в лютому 2024 р. вони знову загострилися. Провокативним чинником стало блокування українського кордону польськими перевізниками а пізніше і фермерами. Причиною інциденту стала незадоволеність транзитом через Польщу українського зерна та боязнь конкуренції з українським бізнесом. Також виробники аграрної продукції вимагали від влади додаткових дотацій. Тому блокування кордону стало засобом тиску на польський уряд з метою здійснення конкретних кроків по захисту їх економічних інтересів.

В українському політичному дискурсі дана тематика явно набула негативного змісту, суперечливих форм та масштабів з російським слідом і в якійсь мірі розглядалася як провокативні дії маргіналів. Проте на тривалість акції та її перебіг впливали окрім економічних і політичні чинники. Прихід до влади уряду Д. Туска робив обнадійливим швидке вирішення кризи на україно-польському кордоні. Проте такі сподівання не виправдалися. Помітним стала радикалізація дій протестуючих, що супроводжувалося акціями розсипання зерна та провокативними гаслами, які поширювали польські та українські ЗМІ. Радикальні дії польських фермерів та перевізників мали мультиплікаційний ефект, надихнувши на подібні дії протестувальників з інших країн-сусідів – Румунії та Словаччини. Проте конфліктну ситуацію вдалося поступово вирішити на міжурядовому рівні.

Загалом українсько-польські відносини мали реляційні ефекти, що відображалось у посиленні позитивних настанов громадян України щодо Польщі і польських громадян щодо України. Так, за моніторинговими даними відділу соціології культури та масової комунікації Інституту соціології НАН України в 1997 і 2000 рр. образ «поляка», ставлення до поляків залишався позитивним за весь період спостережень [3, с. 167]. В 2012 р. 32 % респондентів допускають поляків до найближчих кіл спілкування (близьких друзів, членів родини, сусідів, колег по роботі). У 2020 р. даний показник зріс до 38% [2, с. 23]. Тож важливим елементом нинішніх реляцій дружби між поляками і українцями є наявність позитивних соціокультурних настанов до українців серед поляків та їх реалізація.

Наступні опитування, на думку українських дослідниць, Н. Бойко і Н. Скокової демонструють зростання частки дружніх, відкритих настанов серед українців, вдячних за допомогу польського народу в скрутні часи для України. Реляції дружби, підтримки між нашими народами базуються на взаємності [2, с. 23]. Так, результати опитування населення держав ЄС «Євробарометр», проведеного в квітні 2022 р. продемонстрували що 93% поляків відчують симпатію до українців, 87% особисто переживають за війну в Україні. Спостерігався підвищений інтерес до новин про війну в Україні: 75% опитаних поляків щоденно цікавляться такими, причому половина респондентів щодня обговорює новини з України з друзями і родичами. 31% – декілька разів на тиждень [13]. Як бачимо, війна в Україні посилює взаємне позитивне сприйняття українцями поляків і поляків українцями, ставлення поляків до України і українців до Польщі.

За даними загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом зі соціологічною службою Центру Разумкова з 8 по 15 грудня 2023 року загалом 66% українців ставляться до Польщі позитивно. Негативне ставлення продемонстрували 8% опитаних. 22% громадян мають нейтральне ставлення. Кожен другий українець (51%) переконаний, що населення Польщі позитивно ставиться до України. В той же час 13% респондентів схильні вважати, що поляки негативно налаштовані до України [4].

Висновки. Таким чином, двосторонні відносини Польщі та України повною мірою відображають поточні політичні й геополітичні реалії, які склалися після повномасштабної військової агресії Росії проти України. Їх інтенсифікація зумовлена обопільним прагненням до більш тісної співпраці задля забезпечення гарантування безпеки в державах, збереження демократичних інститутів, як і самої демократії, шляхом протидії Росії.

Спостерігається тенденція до втрати своєї первинної політичної гостроти чутливих тем спільної історії. Це зумовлено, насамперед, тим, що в умовах інформаційної війни, розв'язаної Росією всі теми, що роз'єднували дві держави і мали політичний підтекст, мають деструктивний вплив і можуть бути використані третьою стороною для ускладнення українсько-польських відносин з перспективою зменшення рівня міжнародної підтримки України.

Загалом, українсько-польські відносини залишаються стабільними, прогнозованими і мають реляційні ефекти, що відображається у посиленні позитивних настанов громадян України щодо Польщі і польських громадян щодо України.

Література:

1. Желіховський С., Тихоненко І. Зовнішньополітичні ініціативи Республіки Польща на підтримку України у російсько-українській війні. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. С. 61–71.
2. Бойко Н., Скокова Л. Українсько-польські реляції під час війни 2022 року в Україні: підґрунтя та наслідки (соціологічний аналіз). С. 13–28. Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-225-8-1>. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6950/14474-1?inline=1> (дата звернення: 08.09. 2024).
3. Скокова Л. Виміри відкритості сучасного українського суспільства. *Соціокультурні ідентичності та практики* / за ред. А. Ручки. Київ : Інститут соціології НАН України, 2002. С. 165–180.

4. Дячук В. Поляки досі у фаворі: як війна змінила уявлення українців про відносини з державами-сусідами. *Infopost*. 15 січня 2023 р. URL: <https://infopost.media/polyaky-dosi-u-favori-yak-vijna-zminyly-u-yavlennya-ukrayincziv-pro-vidnosyny-z-derzhavamy-susidamy/> (дата звернення: 10.08. 2024).
5. Матяш Т. Україна та Польща уклали безпекову угоду: вона передбачає можливість перехоплення російських ракет і дронів. *LB.UA*. 8 липня 2024 р. URL: https://lb.ua/world/2024/07/08/623077_ukraina_polshcha_uklali_bezpekovu.html
6. Kujawski M. Relacje polsko-ukraińskie są znacznie lepsze, niż mogłoby się wydawać. *Rzeczpospolita* 13. czerwca 2024. URL: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art40612211-michal-kujawski-relacje-polsko-ukrainskie-sa-znacznie-lepsze-niz-mogloby-sie-wydawac> (дата звернення: 10.08. 2024).
7. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: Ратифіковано Постановою ВР N 2611-XII від 17.09.92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text (дата звернення: 10.08. 2024).
8. Виступ Президента Республіки Польща Анджея Дуди у Верховній Раді України. 22 травня 2022 р. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/documents/wparl/224451.html> (дата звернення: 10.08. 2024).
9. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Республікою Польща. 8 липня 2024 року / Офіційне інтернет-представництво Володимира Зеленського. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92009> (дата звернення: 10.08. 2024).
10. Відносини Польщі та України перейшли на найвищий рівень. *Урядовий кур'єр*. 7 вересня 2024 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vidnosini-ukrayini-ta-polshi-perejshli-na-najvishi/> (дата звернення: 10.08. 2024).
11. У Варшаві відбулися українсько-польські урядові консультації. *Урядовий портал*. 28 березня 2024 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-varshavi-vidbulysia-ukrainsko-polski-uriadovi-konsultatsii> (дата звернення: 12.08. 2024).
12. Tusk: wejście do UE to także wejście w obszar standardów politycznej i historycznej kultury. *PolUKR*. URL: <https://www.polukr.net/blog/2024/08/tusk-wejscie-ue-takze-wejscie-w-obszar-standardow-politycznej-historycznej-kultury/> (дата звернення: 02.08. 2024).
13. Flash Eurobarometer 506. EU's response to the war in Ukraine. URL: [EU_response_to_war_in_Ukraine_FL506_presentation_en.pdf](https://ec.europa.eu/eurobarometer/ebar/fl506/presentation_en.pdf) (дата звернення: 29.04.2022).

References:

1. Zhelikhovskiy, S., & Tykhonenko, I. (2023). Zovnishnopolitychni initsiatyvy Respubliky Polshcha na pidtrymku Ukrainy u rosiisko-ukrainskii viini [Foreign policy initiatives of the Republic of Poland in support of Ukraine in the Russian-Ukrainian war]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. C. 61–71. [in Ukrainian]
2. Boiko, N., & Skokova, L. Ukrainsko-polski relatsii pid chas viiny 2022 roku v Ukraini: pidgruntia ta naslidky (sotsiologichnyi analiz) [Ukrainian-Polish relations during the 2022 war in Ukraine: background and consequences (sociological analysis).] S. 13–28. Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-225-8-1>. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6950/14474-1?inline=1> (data zvernennia: 08.09. 2024). [in Ukrainian]
3. Skokova, L. (2002). Vymiry vidkrytosti suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Dimensions of openness of modern Ukrainian society]. *Sotsiokulturni identychnosti ta praktyky za red. A. Ruchky*. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, S. 165–180. [in Ukrainian]
4. Diachuk, V. (2023). Poliaky dosi u favori: yak viina zminyly uiavlennia ukrainsiv pro vidnosyny z derzhavamy-susidamy [The Poles are still in favor: how the war changed the perception of Ukrainians about relations with neighboring states]. *Infopost*. 15 sichnia URL: <https://infopost.media/polyaky-dosi-u-favori-yak-vijna-zminyly-u-yavlennya-ukrayincziv-pro-vidnosyny-z-derzhavamy-susidamy/> (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Ukrainian]
5. Matias, T. (2024). Ukraina ta Polshcha uklaly bezpekovu uhodu: вона передбачає можливість перехоплення російських ракет і дронів [Ukraine and Poland concluded a security agreement: it provides for the possibility of intercepting Russian missiles and drones]. *LB.UA*. 8 lypnia r. Retrieved from https://lb.ua/world/2024/07/08/623077_ukraina_polshcha_uklali_bezpekovu.html [in Ukrainian]

6. Kujawski, M. (2024). Relacje polsko-ukraińskie są znacznie lepsze, niż mogłoby się wydawać [Polish-Ukrainian relations are much better than it might seem]. Rzeczpospolita 13. czerwca. Retrieved from <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art40612211-michal-kujawski-relacje-polsko-ukrainskie-sa-znacznie-lepsze-niz-mogloby-sie-wydawac> (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Poland]
7. Dohovir mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Polshcheiu pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosyny i spivrobitnytstvo [Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on good neighborliness, friendly relations and cooperation]: Ratyfikovano Postanovoio VR N 2611-XII vid 17.09.92. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Ukrainian]
8. Vystup Prezydenta Respubliki Polshcha Andzheia Dudy u Verkhovnii Radi Ukraini [Speech of the President of the Republic of Poland Andrzej Duda in the Verkhovna Rada of Ukraine May 22, 2022]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/documents/wparl/224451.html> (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Ukrainian]
9. Uhoda pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha. 8 lypnia 2024 roku [Agreement on cooperation in the field of security between Ukraine and the Republic of Poland. July 8, 2024] Ofitsiine internet-predstavnytstvo Volodymyra Zelenskoho. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92009> (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Ukrainian]
10. Vidnosyny Polshchi ta Ukrainy pereishly na naivyschchi riven [Relations between Poland and Ukraine have reached the highest level]. Uriadovyi kur'ier. 7 veresnia 2024 r. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vidnosini-ukrayini-ta-polshi-pereishli-na-najvishi/> (data zvernennia: 10.08. 2024). [in Ukrainian]
11. U Varshavi vidbulysia ukraïnsko-polski uriadovi konsultatsii [Ukrainian-Polish governmental consultations took place in Warsaw]. Uriadovyi portal. 28 bereznia 2024 r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-varshavi-vidbulysia-ukraïnsko-polski-uriadovi-konsultatsii> (data zvernennia: 12.08. 2024). [in Ukrainian]
12. Tusk: wejście do UE to także wejście w obszar standardów politycznej i historycznej kultury [Tusk: joining the EU also means entering the area of political and historical culture standards]. PolUKR. Retrieved from <https://www.polukr.net/blog/2024/08/tusk-wejscie-ue-takze-wejscie-w-obszar-standardow-politycznej-historycznej-kultury/> (data zvernennia: 02.08. 2024). [in Ukrainian]
13. Flash Eurobarometer 506. EUs response to the war in Ukraine. Retrieved from [EU_response_to_war_in_Ukraine_FL506_presentation_en.pdf](#) (data zvernennia: 29.04.2022). [in English]

Vasyl Buslenko. Ukrainian-Polish relations in 2022–2024

This study examines the unique characteristics and future prospects of Ukrainian-Polish relations following Russia's large-scale invasion of Ukraine in February 2022. The bilateral ties between Poland and Ukraine serve as a microcosm of the prevailing political and geopolitical landscape. Their deepening is motivated by a shared commitment to fostering closer cooperation to guarantee security in both nations, safeguard democratic institutions, and uphold the principles of democracy in the face of Russian aggression.

There is a noticeable trend towards a loss of the initial political acuity of sensitive issues in our shared history. This is primarily due to the fact that, in the context of the information war waged by Russia, all topics that previously divided the two states and had a political undertone now have a destructive impact and can be exploited by third parties to complicate Ukrainian-Polish relations with the prospect of reducing international support for Ukraine. In general, Ukrainian-Polish relations remain stable, predictable and have relational effects, which is reflected in the strengthening of positive attitudes of Ukrainian citizens towards Poland and Polish citizens towards Ukraine.

Key words: Ukraine, Poland, politics, Ukrainian-Polish relations, Russian-Ukrainian war, security policy.

Інформація про автора:

Василь Бусленко – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

УДК 327.323(477+061.1ЄС)J351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-5>

Андрій Воронич

ORCID: 0009-0003-8163-6341

ПОНЯТТЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті здійснено аналіз поняття транскордонного співробітництва, його характерних рис та особливостей. Актуальність теми зумовлена міжнародною ситуацією в світі, що насамперед пов'язано із повномасштабним вторгненням росії на територію України, що зумовило підвищення значення транскордонного співробітництва України із державами-сусідами у гуманітарній та оборонній сферах.

Доведено, що транскордонне співробітництво відіграє одну із ключових ролей у механізмах забезпечення держави на національному рівні. Військова агресія російської федерації становить пряму загрозу національній безпеці України та розвитку її транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, національна безпека, Україна, Європейський Союз.

Вступ. Існування будь-якої сучасної цивілізованої держави важко уявити без співпраці та співробітництва із іншими країнами. Це, на нашу думку, важливий чинник соціально-економічного, політичного, національного та культурного розвитку держави.

Україна є найбільшою державою Європи та розміщується у самому її центрі, що зумовлює необхідність здійснення нею транскордонного співробітництва. На підтвердження цього Л. Демидчук зазначає, що 19 областей України є прикордонними, а протяжність державного кордону України найдовша у Європі. З огляду на це Україні необхідно проводити політику транскордонного співробітництва. [6]

Сучасний світ постійно зазнає змін, що відображається у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя українського суспільства в сьогодишніх реаліях війни.

Війна в Україні загострила питання транскордонного співробітництва, що повинне пом'якшити наслідки війни для нашої держави та досягнення Україною усіх цілей в сьогодишній та майбутній перспективах.

Транскордонне співробітництво у Європі має за мету зміцнення міжнародного порядку, а також розв'язання міжнаціональних конфліктів та є інструментом культурного діалогу між європейськими націями.

Матеріал та методи дослідження. У процесі роботи було проаналізовано поняття транскордонної співпраці та її важливості для формування національної безпеки України. Було застосовано методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції.

Результати та обговорення. Транскордонне співробітництво регламентується низкою нормативно-правових актів різних рівнів, починаючи від міжнародних та міждержавних договорів до власне національних законодавств. [10, с. 57]

Перш за все слід визначити сутність поняття транскордонне співробітництво, а тоді переходити до означення її впливу на національну безпеку держави.

Українські науковці А. Дунська та Г. Жалдак наводять важливі аргументи того, що термін «транскордонне співробітництво» вперше було використане 21 травня 1980 р. Тоді країни Європи підписали Європейську рамкову конвенцію у Мадриді (Іспанія). [7]

Відповідно до ст. 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво даний термін розглядається крізь призму «будь-яких спільних дій, спрямованих на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які

знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей [2].

Україна як суверенна та незалежна держава приєдналася до цієї рамкової конвенції 14 липня 1993 року.

Водночас для повного розуміння сутності поняття «транскордонне співробітництво» варто розглянути його трактування в українському законодавстві.

24 червня 2004 року був прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво» № 1861-IV у якому поняття «транскордонного співробітництва» подається як певні «спільні дії, що спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами інших держав, у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [1].

Важливо зазначити, що євроінтеграційний шлях України визначив необхідність узгодження українського законодавства із нормами права Європейського Союзу. З метою поглиблення та покращення функціонування співробітництва у прикордонних регіонах, Україна приєдналася до Європейської хартії прикордонних та транскордонних регіонів.

Українська науковиця Л. Олдак слушно зауважує, що приєднання нашої держави до цих договорів значно розширює правове поле регулювання транскордонного співробітництва [10, с. 57].

Надважлива роль транскордонного співробітництва відкрилася із початком повномасштабного вторгнення Росії на території України, що було цинічно здійснено агресором 24 лютого 2022 року.

Насамперед це пов'язано із поступовим зростом підтримки України міжнародною спільнотою, а саме надання зброї та необхідного обладнання, що потрібне Збройним Силам України для відбиття ворожих атак.

Слід зауважити, що найактивніше транскордонне співробітництво відбувається на західному кордоні України – із Польщею, а також Румунією та Молдовою. Ці європейські країни стали своєрідними європейськими хабами, на території яких зберігаються та переправляються в Україну далекобійна зброя, танки, БМП, артилерійські системи, а також літаки.

О. Базарна, А. Рвач та Д. Громоздов виділяють чотири рівні реалізації транскордонного співробітництва:

- 1 рівень – міжнародний – йдеться про реалізацію загальноєвропейських інтересів, а також здійснення та контроль європейських регіональних політик;
- 2 рівень – державний – формування, втілення та реалізація національної політики у сфері транскордонного співробітництва, що узгоджуються із національними інтересами та цілями держави;
- 3 рівень – регіональний – йдеться про формування та реалізацію політики розвитку транскордонного співробітництва у регіоні, де знаходиться держава. Це у свою чергу зобов'язує її координувати свою політику із політикою сусідніх держав;
- 4 рівень – місцевий – найнижчий рівень реалізації розвитку транскордонного співробітництва як механізму забезпечення національної безпеки. На цьому рівні відбувається координація між територіальними суб'єктами (громадами) прикордоння, які формують та співкоординують її реалізацію в житті [3, с. 179].

Не зважаючи на активізацію транскордонного співробітництва західних регіонів України із прикордонними регіонами сусідніх країн, військова агресія російської федерації створює низку проблем на шляху цілісної та повноцінної реалізації такого виду співробітництва між цивілізованими європейськими державами. Серед головних проблем можна назвати наступні:

– Порушення безпекової ситуації – військова агресія РФ створює небезпеку на кордонах, що значно впливає на рух та пересування населення.

– Порушення прав людини та громадянина – військово-політичні конфлікти та війни завжди нівелюють права людини, які є важливою складовою функціонування транскордонного співробітництва. Порушення таких прав тягне за собою гуманітарну, економічну, політичну та низку інших криз, що погано впливає на внутрішнє становище держави, а також її престиж на міжнародній арені.

– Політичні конфлікти та напруження – у кожній із сторін війни є свої союзники, тому першочерговими завданнями ворогуючих сторін є намагання здійснити розкол у таборі союзників та посіяти розбрат. Серед найяскравіших прикладів можна назвати страйки польських фермерів, блокування польсько-українського кордону, що зривало вчасні терміни постачання західної зброї на фронт, проросійські погляди угорського прем'єр міністра Віктора Орбана, який всіяко за гроші Москви очорнює Київ та намагається запхати палки у колеса на євроінтеграційному шляху України.

– Економічні проблеми – проблеми на кордоні можуть супроводжуватися зниження швидкості надходження військової та гуманітарної безпеки, а також знижує товарообіг між сторонами.

– Перешкоди у експорті та імпорті товарів із державами-партнерами – погіршення стосунків між державами-сусідами досить часто супроводжується одно- чи двосторонніми обмеженнями у експорті продукції, що насамперед негативно впливає на циркуляцію коштів [13, с. 101].

Л. Демидчук додає, що є декілька чинників, що стримують розвиток транскордонного співробітництва в умовах російсько-української війни:

– Державна верхівка недооцінює роль транскордонного співробітництва, що може стати одним із інструментів розвитку низки українських регіонів.

– В Україні відсутня чітке законодавчо закріплене бачення та механізми залучення інвестицій іноземних країн.

– Низький рівень фінансової підтримки транскордонних проєктів.

– Економічна частка в реалізованих проєктах транскордонного характеру є незначною та часто має під собою політичну та культурну спрямованість.

– Бачення уряду та органів місцевого самоврядування перспектив розвитку співробітництва в прикордонних областях України є досить часто обмеженим [6, с. 254].

З огляду на вище сказане, ми вважаємо, що вирішення першочергових проблем в сфері транскордонного співробітництва є національними інтересами України з метою забезпечення належного рівня функціонування та стійкості національної безпеки.

З лютого 2022 року Україна почала стрімкий та впевнений рух до повноправного членства у Європейському Союзі. Як наголошують експерти факт наближення ЄС до кордонів України змінює характер та особливості транскордонного співробітництва. Україна прагне включити свої прикордонні регіони у систему загальноєвропейських тенденцій та перейняти досвід європейців у транскордонному співробітництві.

На нашу думку, для кращого забезпечення транскордонного співробітництва як важливої ланки національної безпеки слід приділити велику увагу захисту західних кордонів України. Враховуючи, що спільний кордон України та Польщі став своєрідним транспортним хабом через який на територію нашої держави доставляють гуманітарну та військову допомогу, він став об'єктом прискіпливої уваги з боку ворога.

Для того щоб не погіршити та не перервати транскордонні зв'язки слід надійно захистити небо засобами протиповітряної оборони, які збиватимуть крилаті ракети, які летять в бік кордону.

Насамперед, тут йдеться про безпеку громадян, спільного кордону. Вже були прецеденти, що ракети чи шахеди залітали у повітряний простір Польщі.

Щоб належним чином реалізувати функціонування транскордонного співробітництва, яке є складовою системи національної безпеки України слід передбачити та здійснити наступні заходи:

- Запустити та посилити належну інформаційну підтримку транскордонним проектам України.

- Створення критеріїв, за якими б виявляли економічні переваги України як транзитної держави і відповідно використовували з цією метою.

- Надати та збільшити повноваження органів місцевого самоврядування у питаннях що стосуються співпраці із регіонами інших держав та втілення у життя спільних транскордонних завдань та проектів, які у свою чергу сприяють розвитку відповідних регіонів.

- Запровадження прозорої системи менеджменту, який повинен здійснювати моніторинг та оцінку вже реалізованих проектів і на їх основі робити оцінки та пропонувати шляхи розвитку даного типу співробітництва [6, с. 255].

Варто зазначити, що не менш важливими аспектами у механізмі реалізації транскордонного співробітництва є розвиток прикордонних територій –будівництво відповідної інфраструктури, розвиток наявної мережі логістичних центрів і центрів підтримки підприємницької діяльності, зведення українського законодавства до відповідності законодавств держав-сусідів.

Не менш важливо дбати й про екологію. Тому в рамках реалізації транскордонного співробітництва слід координувати спільні дії у напрямках екологічного та соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Усі ці заходи повинні покращити механізми транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України із державами-сусідами. Також О. Жук звертає увагу на те, що розвиток європейської інтеграції потребує повноцінної та цілеспрямованої політики у сфері транскордонного співробітництва. Головною метою такої політики є розвиток соціально-економічного розвитку, а також наближення стандартів життя українського суспільства до європейського та покращення суспільних відносин [8, с. 52].

Українські дослідниці О. Пархомчук та О. Коппель вважають, що транскордонне співробітництво в цілому сприяє відкриттю нових можливостей для спільного повноцінного розвитку, розв'язуванню різноманітних протиріч між державами та вирішенню спільних викликів, що стоять перед сусідами.

Також цей вид співробітництва сприяє консолідації держав у регіоні, покращує міжнародну співпрацю між ними та збільшення стабільності і миру у зазначеному регіоні [11, с. 172].

В. Качур наводить дані представника України при Європейському Союзі у напрямку розвитку транскордонного та регіонального співробітництва було здійснено наступні заходи:

- Україна та Єврокомісія підписала 4 програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства протягом 2014-2020 рр. Серед них: «Україна – Румунія», «Угорщина – Словаччина, – Румунія – Україна», «Басейн Чорного моря», «Польща – Україна – Білорусь».

- Участь України у програмі прикордонного співробітництва Interreg NEXT, що відбувається на зовнішніх кордонах Європейського Союзу протягом 2021–2027 рр. з сусідніми країнами у різноманітних сферах: охорона здоров'я, сталий транспорт, культура, енергетична освіта, екологія, а також економічне та туристичне співробітництво. Крім цього відбувалося вирішення різноманітних питань транскордонної співпраці у різних сферах життєдіяльності держави та суспільства.

- Утворення у 2015 р. робочої групи з питань децентралізації Комітетом регіонів ЄС. Цьому передувало головна ціль цієї реформи – здійснення реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади.

- Найактивніше Україна діяла в програмі «Східного партнерства», яке серед іншого передбачає розвиток такого виду співробітництва як транскордонне (прикордонне). Це здійснювалося шляхом взаємодії та контактів людей, суспільства, а також зросту адміністративного потенціалу регіонів на місцях;

– Україна послідовно підтримувала спеціальне створення для Карпатського регіону нової макрорегіональної Стратегії ЄС, що ґрунтується на засадах внутрішнього потенціалу та збереження культурної та природної спадщини. З цією метою Україна, Польща, Угорщина та Словаччина у 2018 році підписали спільну Декларацію про наміри щодо створення нової макрорегіональної стратегії ЄС щодо Карпатського регіону.

– Україна брала участь у макрорегіональних стратегіях ЄС. Серед них можна виділити Стратегію ЄС щодо Дунайського регіону, а також у Дунайській транснаціональній програмі, що здійснювалася у 2019-2020 р. [9, с. 160].

Підсумовуючи слід навести думку В. Гречко та О. Касинця, які стверджують, що транскордонне співробітництво досить позитивно впливає на розвиток держави в цілому та її окремих регіонів та фактично є важливим поступом України на шляху до Європейського Союзу. [5]

Висновки. Враховуючи важливість та актуальність транскордонного співробітництва особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни можемо дійти до наступних висновків:

Транскордонне співробітництво є важливим структурним елементом національної безпеки України, функціонування якого є сприяє повноцінному розвитку усього безпекового сектору нашої держави.

Транскордонне співробітництво є виявом співпраці сусідніх регіонів чи держав у таких сферах як економіка, культура, туризм, медицина. Воно відіграє важливу роль у сучасному світі, враховуючи глобалізаційні процеси воно сприяє різносторонньому розвитку держав.

Війна в Україні породила низку небезпек та перешкод, які необхідно нейтралізувати з метою збереження відповідного рівня співробітництва України із сусідніми державами та збереження добрих стосунків між ними.

На регіональному рівні такий вид співпраці сприяє розвитку прикордонних районів та регіонів, що відповідно сприяє покращенню життя громадян, яке є однією із цілей національної безпеки України.

В сучасних умовах війни Україна стикається із застарілою правовою базою, тому варто приділити увагу дослідженню транскордонних процесів та вдосконалення правової бази державного регулювання транскордонної співпраці. В умовах євроінтеграційних процесів Україні слід прирівняти своє законодавство до права Європейського Союзу.

Також слід покращити взаємодію державних та місцевих органів влади у сфері розвитку прикордонних регіонів, їх презентабельності та зацікавленні потенційних інвесторів.

Транскордонне співробітництво важливе з тієї точки зору, що вона є складовою національної безпеки та сприяє тіснішій та глибшій євроінтеграції України у загальноєвропейські процеси.

Також воно сприяє позитивним тенденціям розвитку добросусідських відносин, зближенню країн та регіонів. Розвитку транскордонного співробітництва сприяє співпраця України та Європейського Союзу у низці політичних, соціально-економічних та екологічних, культурних та інших сферах життєдіяльності України як держави. Також цьому сприяє співпраця із Україною низки окремих держав-членів та вплив прикордонної взаємодії на місцевому, регіональному та державному рівнях.

Послідовна державна політика у сфері транскордонного співробітництва покращує становище національної безпеки, а також підвищує рівень життя та добробуту населення прикордонних регіонів нашої держави.

Література:

1. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
2. Про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями: Європейська рамкова конвенція від 21 травня 1980 р. у ред. від 16 листопада 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106/ed20091116#Text

3. Базарна О., Рвач А., Громоздов В. Транскордонне співробітництво західних регіонів України. Науковий вимір осмислення та пошуку оптимальних моделей розвитку України: маркетинговий, економічний, фінансовий та управлінський аспекти: Зб. матеріалів міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 4–5 берез. 2024 р. Київ, 2024. С. 178–180. URL: <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/%20i3%20DOI.pdf#page=177>
4. Воронич А. Транскордонне співробітництво України та ЄС в контексті військової агресії РФ. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри* : матеріали V Міжнар. науково-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 25–26 квіт. 2024 р. 2024. С. 143–150. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20\(Ч.%202\).pdf#page=143](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20(Ч.%202).pdf#page=143)
5. Гречко В., Касинець О. Організаційно-правове регулювання транскордонного співробітництва України. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії та виклики* : тези доп. VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Мукачево, 4–5 квіт. 2024 р. 2024. С. 49–50. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11408/1/Organizational_and_legal_regulation_of_cross-border_cooperation_in_Ukraine.pdf
6. Демидчук Л. Проблеми транскордонного співробітництва України. *Актуальні питання товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи* : зб. матеріалів Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 20 лют. 2024 р. Полтава, 2024. С. 252–256. URL: <http://www.tpt.puet.edu.ua/files/zb-conf-2024.pdf#page=252> (дата звернення: 21.09.2024).
7. Дунська А., Жалдак Г. Транскордонне співробітництво: сутність та перспективи розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 7. С. 56–64. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/170> (дата звернення: 20.09.2024).
8. Жук К. О. Співробітництво України та країн ЄС в умовах війни України проти Російської Федерації. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини». Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 66 с. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/64795>
9. Качур В. Правові аспекти сучасного транскордонного співробітництва України та ЄС. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем* : матеріали III науково-практ. інтернет-конф., м. Кропивницький, 8 груд. 2023 р. Кропивницький, 2023. С. 158–161. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/c494c2a4-26b8-4ef5-91f4-dec9a7d75052/content#page=157> (дата звернення: 21.09.2024).
10. Олдак Л. Основні аспекти державного регулювання транскордонного співробітництва на регіональному рівні в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 1. С. 55–59. URL: <https://www.journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/527> (дата звернення: 20.09.2024).
11. Пархомчук О., Коппель О. Транскордонне співробітництво та міжнародні відносини в Європі. 2024. *Політикус* № 1. С. 170–173. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19978> (дата звернення: 21.09.2024).
12. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник. Євчак Ю. Б., Зарді А., Лазур Я. В., Очкаї Д., Санченко А. Є., Сошников А. О., Устименко В. А., Фетько Ю. І. ; за заг. ред. В. А. Устименка ; ред.-упоряд. Гук А. К., Санченко А. Є. К., 2020. 152 с.
13. Фицник А. Проблеми і ризики транскордонного співробітництва в умовах агресії РФ проти України. м. Івано-Франківськ, 1–5 квіт. 2024 р. Івано-Франківськ, 2024. С. 102–103. URL: <https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2024/07/zbirnyk-tez-vykladachiv.pdf#page=102> (дата звернення: 20.09.2024).

References:

1. Pro transkordonne spivrobitnyctvo: Zakon Ukrainy [On cross-border cooperation: Law of Ukraine] (2004, June 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> [in Ukrainian].
2. Pro transkordonne spivrobitnyctvo mizh terytorialnyimi obshchynamy abo vlastiamy: Europeyska ramkova konvencija [On cross-border cooperation between territorial communities or authorities: European Framework Convention] (1980, May 21). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106/ed20091116#Text [in Ukrainian].
3. Bazarna, O., Rvach, A., & Gromozdov, V. (2024) Transkordone spivrobitnyctvo zahidnyh rehioniv Ukrainy [Cross-border cooperation of the western regions of Ukraine]. *Naykovyi vymir osmyslennia ta poshyky optymalnykh modeley rozvytku Ukrainy: marketyngovi, ekonomichni, finansovi ta upravlinski aspekty*. Retrieved from <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/%20i3%20DOI.pdf#page=177> [in Ukrainian].

4. Voronych, A. (2024). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy ta ES y konteksti viyskovoï agresii rf [Cross-border cooperation of Ukraine and the EU in the context of military aggression of the Russian Federation] *Politychni procesy sychasnosti; globalnyi ta regionalnyi vymiry*. Retrieved from [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20\(Ч.%20\).pdf#page=143](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20(Ч.%20).pdf#page=143) [in Ukrainian]
5. Hrechko, V., & Kasynets O. (2024). Organizatsiyno-pravove regyliuvannia transkordonnogo spirobitnytstva Ukrainy [Organizational and legal regulation of cross-border cooperation of Ukraine]. *Upravlinnia socialno-ekonomicnyimi transformaciami hospodarskikh procesiv: realii ta vyklyky*. Retrieved from http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11408/1/Organizational_and_legal_regulation_of_cross-border_cooperation_in_Ukraine.pdf [In Ukrainian]
6. Demydchuk, L. (2024). Problemy transkordonnogo spivrobitnytstva Ukrainy. [Problems of cross-border cooperation of Ukraine.] *Aktyalni pytannia tovaroznavstva, biotekhnologii, ekspertyzy ta mytnoi spravy*. Retrieved from <http://www.tpt.puet.edu.ua/files/zb-conf-2024.pdf#page=252> [In Ukrainian]
7. Dynska, A., & Zhaldak, G. (2019). Transkordonne spivrobitnytstvo: sutnist ta perspektyvy rozvytku. [Cross-border cooperation: essence and development prospects.] *Pirpyemnyctvo ta innovacii*. Retrieved from <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/170> [In Ukrainian]
8. Zhuk, K. (2024). Spivrobitnytstvo Ukriani ta krain ES v umovah viyny Ukrainy proty rosiyskoi federacii [Cooperation between Ukraine and the EU countries in the conditions of Ukraine's war against the Russian Federation] Retrieved from <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/64795> [In Ukrainian]
9. Kachur, V. (2023). Pravovi aspekty sychasnogo transkordonnogo spivrobitnytstva Ukrainy ta ES [Legal aspects of modern cross-border cooperation between Ukraine and the EU] *Globalna bezpeka ta asymetrychnist svitovogo hospodarstva v umovah nestabilnogo rozvytku ekonomichnykh system*. Retrieved from <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/c494c2a4-26b8-4ef5-91f4-dec9a7d75052/content#page=157> [In Ukrainian]
10. Oldak, L. (2024). Osnovni aspekty derzavnogo reguliuvannia transkordonnogo spivrobitnytstva na regionalnomyi rivni v Ukraini [Basic aspects of state regulation of cross-border cooperation at the regional level in Ukraine] *Tavriyskiy naukovyi visnyk. Seria: pyblicne upravlinnia ta administruvannia* Retrieved from <https://www.journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/527> [In Ukrainian]
11. Parhomchuk, O., & Koppel, O. (2024). Trankordonne spivrobitnytstvo ta mizhnarodni vidnosyny v Europi [Cross-border cooperation and international relations in Europe.] *Politykys*. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19978> [In Ukrainian]
12. Transkordonne spivrobitnytstvo: pravovi osnovy ta uspishni praktykym (2020). [Transkordonne spivrobitnytstvo: pravovi osnovy ta uspishni praktyky]. Posibnyk red.-uporiad. Huk A. K., Sanchenko A. Ye. K., 152 s. [In Ukrainian]
13. Fychuk, A. (2024). Problemy ta ryzyky transkordonnogo spivrobitnytstva v umovah rosiyskoi agresii proty Ukrainy [Problems and risks of cross-border cooperation in the conditions of Russian aggression against Ukraine]. Retrieved from <https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2024/07/zbirnyk-tez-vykladachiv.pdf#page=102> [In Ukrainian]

Andrii Voronych. The concept of transborder cooperation as a mechanism for ensuring national security

The article analyzes the concept of cross-border cooperation, its characteristic features and peculiarities. The relevance of the topic is due to the international situation in the world, which is primarily related to the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine, which led to an increase in the importance of cross-border cooperation of Ukraine with neighboring countries in the humanitarian and defense spheres.

It has been proven that cross-border cooperation is one of the key roles in the mechanisms of providing the state at the national level. The military aggression of the Russian Federation poses a direct threat to the national security of Ukraine and the development of its cross-border cooperation.

Key words: cross-border cooperation, national security, Ukraine, European Union.

Відомості про автора:

Андрій Воронич – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 351.746.1(477):005.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-6>

Микола Гнатишин

ORCID: 0009-0008-1716-098X

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті визначено, що безпека є невід’ємною складовою існування та повноцінного функціонування держави, забезпечення її незалежності та недоторканості до її території.

Проаналізовано основні механізми реалізації державної політики у сфері безпеки, що впливає із Стратегії національної безпеки України. Визначено, що національна безпека України відповідно до її Стратегії ґрунтується на взаємопов’язаних засадах – взаємодії, стримуванні та стійкості.

Доведено, що після повномасштабного вторгнення росії на територію України національна безпека та оборона стали головним пріоритетом для нашої держави. Відзначено низку комплексних дій з боку нашої держави щодо унеможливлення будь-яких майбутніх проявів військової агресії з боку російської федерації.

Визначено, що Україна проводить чітку міжнародну політику в напрямку консолідації міжнародного співтовариства навколо нашої держави та тиску на агресора. Також проводить заходи щодо укладення багатосторонніх угод, переговорів із міжнародними організаціями з метою вступу відповідно до національних інтересів України. Реалізація Стратегії національної безпеки України є важливим аспектом забезпечення цілеспрямованого та цілісного розвитку держави та її інституцій.

Ключові слова: політика безпеки, національна безпека, Стратегія національної безпеки України.

Вступ. Проблеми та питання національної безпеки завжди є актуальними та важливими для кожної цивілізованої держави. Український науковець О. Яцино доводить, що у системі «природа-людина-суспільство» основним фактором стабільності є саме безпека. Він вважає, що всі без винятку елементи ієрархічного суспільства, починаючи від індивідів, груп, класів, до національних держав та їх різноманітних об’єднань знаходяться під постійним впливом факторів внутрішнього та зовнішнього порядку.

У соціальній площині, на думку О. Яцино, імператив безпеки поширюється на увесь діапазон об’єктів – від малих спільнот до глобальних систем чи глобального суспільства. [20, с. 93]

Сьогодні питання безпеки вкрай важливо та гостро стоїть перед Україною через її геополітичне становище, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави.

На сучасному етапі наша держава стикається з низкою зовнішніх та внутрішніх загроз. Основною загрозою національній безпеці України є росія як агресор, який напав на суверенну та незалежну європейську державу.

Матеріал і методи дослідження. Основу роботи становила система нормативно-правових актів, яка складається з Конституції України [1], Закону України «Про національну безпеку України» [2], Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [3]. У процесі роботи було проаналізовано Стратегію національної безпеки України, а також дані щодо Державного бюджету України за останні 5 років. Було застосовано методи аналізу та синтезу. Для аналізу та дослідження механізмів реалізації державної безпекової політики у контексті Стратегії національної безпеки було використано також порівняльний метод під час вивчення та аналізу видатків Державного бюджету України на оборонну сферу протягом останніх 5 років, тобто 2020–2024 років. [7; 8; 9; 10; 11]

Результати та обговорення. Відповідно до українського законодавства національна безпека визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз».

Українська науковиця О. Березовська-Чміль визначає політику безпеки як «курс, який гарантує захист власної держави, її політичних і соціальних інтересів від будь-яких зовнішніх загроз та спрямований на постійний діалог, підтримання миру з можливим суперником, а також розв'язання основних суперечностей на шляху до компромісів і, за необхідності, підвищення рівня опору потенційному агресору [6, с. 23].

Відповідно до п. 19 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» Стратегія національної безпеки України є документом, що визначає актуальні загрози національній безпеці нашої держави, а також відповідні цілі, завдання та механізми захисту її національних інтересів. Цей документ є основою для реалізації державної безпекової політики [2; 19, с. 199].

Д. Ісайко зазначає, що на сьогоднішній день в Україні розроблені наступні стратегії – Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія кібербезпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень України, а також Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Усі ці документи формують загальнонаціональну стратегію забезпечення безпеки української держави [13, с. 199].

На сьогодні основною реальною загрозою національній безпеці нашої держави є військова агресія російської федерації. Як зауважує науковець Я. Балановський, безпеку України можна пояснити певною системною цілісністю елементів структури цієї системи, а також системою заходів, які також є цілісними та відносяться до кожного елемента внутрішньої побудови безпеки. Водночас, взаємозв'язки та взаємодії у кожній із ланок безпеки забезпечать загальну цілісність системи безпеки [4, с. 47].

Водночас, українські науковиці О. Березовська-Чміль, Ю. Кобець та М. Міщук вважають, що система національної безпеки є елементом систем більш високого рівня, тобто субрегіонального, регіонального та відповідно глобального. З цими система вищого рівня національна безпека пов'язана чинниками політичного, економічного та правового характеру [7, с. 71].

На думку А. Лясоти державну безпекову політику у контексті Стратегії національної безпеки можна реалізувати трьома способами або шляхами:

- Створення нових інституцій у державі або розширення повноважень існуючих щодо питань реалізації та забезпечення національної безпеки держави;
- Створення нормативно-правових документів (актів), що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки, визначають права та обов'язки людини і громадянина, а також його відповідальність за недотримання українського законодавства;
- Використання в межах компетенції відповідних органів державної влади, а також відповідно до норм законодавства конкретні засоби контролю та впливу на сферу національної безпеки [17, с. 1049].

Формування та реалізація безпекової політики держави, на думку С. є складним і багатогранним процесом, що вимагає ретельного аналізу та стратегічного планування, адже йдеться про національну безпеку [14, с. 214].

Нація та держава тоді перебувають у стані безпеки, коли державі не потрібно жертвувати національними інтересами з метою уникнення війни і водночас тоді, коли ця держава в змозі захистити свої законні інтереси шляхом війни [7, с. 72].

Основу Стратегії національної безпеки України, на думку М. Співака має становити національна ідея, тобто певні життєві орієнтири, що сформовані на рівні державності, єдиної політичної нації духовності, добробуту, демократії кількома поколіннями суспільства [17].

Водночас, Д. Ісайко зазначає, що реалізація національної безпекової політики покладено на Раду національної безпеки і оборони та Кабінет Міністрів України, які координують та контролюють виконання цієї Стратегії у межах повноважень, які на них покладені.

Національний інститут стратегічних досліджень щорічно готує звіт щодо стану національної безпеки, а Кабінет Міністрів у межах Стратегії здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності України, громадського порядку та боротьби із злочинністю. Громадяни у свою чергу здійснюють контроль за роботою органів державної влади [13, с. 200].

Доведено, що в умовах нових внутрішніх та зовнішніх загроз Закон України «Про національну безпеку» та Стратегія національної безпеки України отримують особливе значення як нормативно-правові документи довгострокового планування [2; 3].

Відповідно до цих актів, головним завданням України в межах державної політики в сфері оборони є подальше зміцнення обороноздатності держави та національної безпеки. Вони виступають одним із ключових чинників суспільного розвитку [20, с. 93].

Одним із найважливіших механізмів реалізації державної безпекової політики у контексті Стратегії національної безпеки України є збільшення фінансування оборонного сектору. В умовах повномасштабної війни це є вкрай важливо та необхідно.

Додамо, що 18 вересня 2024 року Верховна Рада України прийняла законопроект № 11417 «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» щодо фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони», відповідно до якого було внесено зміни до держбюджету, а саме збільшено видатків на 500 млрд. гривень, які будуть направлені на оборонну сферу.

Якщо аналізувати Державний бюджет 2024 року, то цьогоріч видатки становлять рекордні для України 3,73 трлн. грн. Станом на липень 2024 р. видатки на оборону становити майже половину від держбюджету – 1 трлн. 140 млрд. 858 млн. 157 тис. грн. В порівнянні, у 2020 році на сектор оборони виділили трохи більше 120 млрд. гривень, що становило всього 9,35% від усіх видатків держбюджету на 2020 рік. У перший рік повномасштабного вторгнення ця цифра становила вже 1 трлн. 142 млрд. гривень, що вже складало 42,24 % від усіх видатків у 2022 році.

У таблиці 1 наведено динаміку змін видатків на оборону за останні 5 років.

Якщо проаналізувати дані із табл. 1.1 то видно, що від початку повномасштабного вторгнення росії на територію України левову частку видатків на оборону, а це трохи більше 50% від загальної кількості направляється на потреби оборонного сектору України. [9; 10; 11]

Вважаємо це закономірним явищем, адже у державі, де третій рік триває повномасштабна війна в пріоритеті саме сектор національної безпеки. Тому кошти направляють для забезпечення Збройних Сил України зброєю, амуніцією, транспортом і всім іншим необхідним для ведення бойових дій та захисту суверенітету та територіальної цілісності держави від агресора.

Відзначаємо різке підняття видатків на оборону у перший рік повномасштабної війни із росією. У порівнянні з передвоєнним 2021 р., коли оборонні видатки становили лише 8,56% – 127 млрд. грн., то вже у 2022 р. ця цифра сягнула 1 трлн. 142 млрд. гривень (42,24% від загальної кількості видатків, передбачених Державним бюджетом України) [8; 9].

Таблиця 1

Динаміка змін видатків на оборону протягом 2020–2024 рр.

Рік	Загальні видатки бюджету	Видатки на оборону	Відсоток від загальної кількості
2020	1 трлн. 288 млрд. грн.	120 млрд. 374 млн. грн.	9,35 %
2021	1 трлн. 490 млрд. грн.	127 млрд. 527 млн. грн.	8,56%
2022	2 трлн. 705 млрд. грн.	1 трлн. 142 млрд. грн.	42,24 %
2023	4 трлн. 14 млрд. грн.	2 трлн. 97 млрд. грн.	52,25%
2024	3 трлн. 309 млрд. грн.	1 трлн. 140 млрд. грн.	50,71%

*Примітка. Складено автором на основі даних OpenBudget [7; 8; 9; 10; 11]

Реалізація держаної безпекової політики у межах Стратегії національної безпеки є чи не основним чинником суспільного та державного розвитку.

Зовнішньополітичний курс України у сторону Європейського Союзу та НАТО значно вплинув на бачення та механізми реалізації безпекової стратегії та політики держави. Робиться наголос на модернізацію дипломатії та зовнішньої політики держави, що в рамках національних інтересів повинна зміцнити становище України на міжнародній арені та сприяти побудові системи колективної безпеки у Європі, а саме в рамках НАТО та Європейського Союзу, як невід'ємних складових євроатлантичної спільноти [20 с. 93].

Слід зауважити, що Стратегія національної безпеки України, затверджена 14 вересня 2020 року ґрунтується на наступних засадах:

- взаємодія – формування та розвитку стратегічних відносин із Європейським Союзом та НАТО і державами-членами цих блоків, Сполученими Штатами Америки та іншими державами на основі національних інтересів України;
- стійкість – можливість та здатність швидкої адаптації суспільства до змін у середовищі безпеки із збереженням тривалого функціонування;
- стримування – розвиток оборонних та безпекових спроможностей держави, які в свою чергу зменшують та унеможливають збройну агресію проти України [3].

Водночас слід розглянути основні національні інтереси, що закладені у важливому оборонному нормативно-правовому акті – Стратегії національної безпеки України. Відповідно до положень Стратегії головними національними інтересами України, що в свою чергу впливають на забезпечення безпеки держави є:

- відновлення територіальної цілісності на основі міжнародно визнаних державних кордонів України;
- європейська та євроатлантична інтеграція;
- захист прав, свобод та інтересів громадян України;
- розвиток суспільства, насамперед людського капіталу.

Відповідно держава передбачила напрямки реалізації безпекової політики в рамках даної Стратегії:

- відновлення територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей у межах міжнародного права;
- використання та здійснення міжнародних, правових безпекових, економічних та гуманітарних заходів щодо припинення з боку росії незаконної окупації Автономної Республіки Крим;
- використання зв'язків та напрямів у міжнародних організаціях, насамперед ООН, ОБСЄ, Рада Європи з метою консолідації міжнародної підтримки України та тиску на Росію, як агресора, щоб унеможливити ескалацію з боку окупанта;
- розвиток відносин із країнами Європи та Північної Америки, міжнародними організаціями та партнерами для забезпечення міжнародної безпеки та протидії міжнародним викликам та загрозам;
- розвиток партнерства з НАТО з метою набуття повноправного членства України у цій організації;
- повна імплементація Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом для набуття повноправного членства України з ЄС;
- посилення спроможностей ЗСУ та інших органів сектор безпеки [3].

Варто сказати, що після 24 лютого 2022 року, на останні три напрямки направлено найбільше зусиль та уваги. Водночас ці напрямки органічно поєднують й інші вище наведені складові реалізації Стратегії національної безпеки України.

У червні 2022 року Україна стала державою-кандидатом у члени Європейського Союзу. Цьому передувало подання 28 лютого 2022 року заявки на членство, після якої Єврокомісія

у червні того ж року надала рекомендації надати нашій державі статус кандидата у члени ЄС, а вже 23 червня 2022 р. 27 держав – членів ЄС прийняли відповідне рішення та надали Україні статус держави-кандидата на членство у ЄС.

Після цього ЄС надав свої 7 рекомендацій, які Україна мала виконати, щоб розпочати переговори про вступ. Йшлося про реформу Конституційного Суду, боротьбу з корупцією, судову реформу, антиолігархічні закони, узгодження із правом ЄС регулювання медіа та реклами, а також прийняття закону щодо прав нацменшин. Цей процес тривав більше року з липня 2022 по жовтень 2023 р.

У листопаді 2023 р. було оприлюднено Звіт про прогрес України в межах пакету розширення ЄС 2023, де визнано великий прогрес у виконанні рекомендацій та надано ще 4 рекомендації, виконання, яких дозволило 14 грудня 2023 р. прийняти історичне рішення про відкриття переговорів між сторонами про вступ України до ЄС.

25 червня 2024 року ЄС офіційно оголосив про початок переговорів.

Складний і важкий процес реалізації цього шляху в межах Стратегії національної безпеки є одним із механізмів реалізації державної безпекової політики відповідно до цієї Стратегії [15].

Ще одним важливим механізмом реалізації безпекової програми України, особливо в умовах повномасштабної війни та агресії росії проти України, є стримування агресора. З цією метою Україна проводить цілеспрямовану зовнішньополітичну діяльність, яка покликана консолідувати міжнародне співтовариство навколо нашої держави.

З огляду на це та бойові дії на фронті наша держава проводить важкі та довгі перемовини про надання зброї. Слід нагадати про створення різноманітних збройних коаліцій – дрової, танкової, авіаційної. В рамках цих коаліцій відбувається забезпечення Збройних Сил України відповідним озброєнням, що повинне допомогти військовим відбити агресію ворога.

Проведення численних оборонних засідань «Рамштайну» є наслідком реалізації напрямів державної оборонної стратегії та виходить із міркувань національних інтересів України.

Також останнім часом між Україною та міжнародними партнерами підписуються дво- або багатосторонні безпекові угоди, що мають стати гарантією повної підтримки та визначають напрямки взаємодії між сторонами у секторі національної безпеки та оборони.

Станом на вересень 2024 р. підписано більш ніж 26 безпекових угод. 7 угод із країнами Великої сімки (G-7), Європейським Союзом (в цілому) та 18 країнами, що приєдналися до Спільної декларації країн групи Семи від 12 липня 2023 року. В умовах цієї декларації йдеться про те, що «...безпека України є невід'ємною частиною безпеки євроатлантичного регіону» [18]. Відповідно до цих безпекових угод, країни зобов'язалися підтримувати нашу державу рівно стільки, скільки буде потрібно.

Важливим аспектом забезпечення реалізації державної безпекової політики є її виконання на локальному рівні, тобто на рівні територіальних громад. Першочерговими заходами на локальному рівні є співпраця місцевих органів влади із правоохоронними органами, що включає обмін інформацією, проведення тренінгів та навчань, а також спільне патрулювання. Усі ці заходи проводяться з метою покращення безпекової ситуації в кожній із громад. Вони у свою чергу включають аспекти загальнодержавної безпекової політики [5, с. 25].

Взаємодія громадськості, органів місцевої влади та правоохоронних органів є ключовим фактором забезпечення безпеки на місцях у громадах України. В умовах воєнного часу, в Україні дедалі частіше почали формувати громадські патрулі, тобто добровільне об'єднання громадян, які у співпраці із місцевими та сільськими радами і поліцією здійснюють охорону правопорядку на місцях. На загальнодержавному рівні не визначено необхідність створення таких формувань.

Втім, у аспекті забезпечення безпеки на місцях держава розуміє необхідність здійснення таких кроків. Результатом національної безпекової політики на місцях є отримання українськими громадами фінансової підтримки з боку міжнародних організацій та партнерів.

Фінанси виділяються для реалізації та впровадження безпекових проєктів, а також грантів із забезпечення прав людини і громадянина, підтримки постраждалих категорій населення та розвитку систем цивільного захисту [5, с. 25].

Держава також формує та намагається втілити власні безпекові програми, серед яких можна виділити наступні:

- «Спільнота безпеки» – залучення громадськості до співпраці із поліцією для забезпечення безпеки у місцевих районах. Основними елементами впровадження програми є спільне патрулювання, громадські патрулі, заходи із превентивної безпеки;

- «Спільні справи» – підтримка місцевих безпекових ініціатив та сприяння взаємодії між місцевими органами влади, правоохоронцями та громадськістю на місцях. В рамках програми проводяться тренінги з безпеки та превентивних заходів, а також надається підтримка зі створення місцевих партнерств;

- «Спільнота безпеки і партнерство» також спрямована на взаємодію суспільства із поліцією на місцях. В рамках програми проводяться зустрічі місцевих громадських організацій із представниками правоохоронних органів з метою обговорення місцевих проблем у сфері безпеки і відповідно спільний пошук вирішення потенційних загроз та проблем [5, с. 22].

Серед конкретних цільових програм безпеки на місцевому рівні слід назвати проєкти «SafeCity» у Києві, «Безпека і партнерство» у Львові, прифронтові програми «Спільнота безпеки» у Харкові, «Безпечне місто» у Дніпрі.

Столичний проєкт «SafeCity» у своїй основі покликаний забезпечити безпеку у місті за допомогою впровадження сучасних технологій та систем моніторингу. Вони фінансуються із місцевого бюджету, а також залучаються грантові кошти міжнародних партнерів та благодійних організацій.

Проєкт «Безпека і партнерство» у Львові також покликаний покращити взаємодію місцевих мешканців із місцевою владою та правоохоронних органів з темою забезпечення безпеки у місті. Як і у Києві, цей проєкт отримує фінансування з місцевого бюджету, а також залучаються інвестиції іноземних партнерів.

За словами української науковиці С. Безпальчук, ці програми показують як громади отримують різноманітні джерела фінансування з метою забезпечити безпеку своїх громадян на місцях, адже безпека на місцях є складовою національної безпеки. [5, с. 25]

Висновки. Проведене дослідження Стратегії національної безпеки України, а також механізмів забезпечення державної безпекової політики, що впливає із даної Стратегії, дозволило зробити певні висновки.

Реалізація Стратегії національної безпеки є важливим аспектом забезпечення цілеспрямованого та цілісного розвитку держави та її інституцій. Вона сприяє захисту державою її національних інтересів та цілей, визначених цим документом.

Першочергове завдання реалізації безпекової політики на загальнодержавному рівні покладено на Кабінет Міністрів України та профільні міністерства, які формують державні програми оборонного характеру, що покликані покращити рівень обороноздатності країни.

У свою чергу, на локальному рівні територіальні громади здійснюють реалізацію державних оборонних програм у межах своїх громад. Без сумніву безпека держави розпочинається із особистої та колективної відповідальності її громадян.

Ефективні механізми реалізації державної політики у сфері оборони у контексті Стратегії національної безпеки України мають вирішальне значення у захисті від зовнішніх загроз, в тому числі від російської федерації.

Держава здійснює заходи щодо реалізації положень безпекової політики, а саме проводить міжнародні зустрічі, переговори та залучення міжнародних партнерів у процеси консолідації навколо України. Також надсилає офіційні звернення до міжнародних організацій

з вимогами вплинути на війну в Україні, цілеспрямовано засудити і протидіяти російській військовій агресії, з якою вже більше 10 років бореться Україна.

Водночас слід відзначити низку комплексних дій з боку нашої держави у напрямку формування майбутньої нової системи колективної безпеки в Європі та світі. В основі цієї системи лежать фактори унеможливлення будь-яких проявів військової агресії з боку російської федерації. З цією метою наша держава укладає безпекові угоди із провідними державами Європи та світу.

Доведено, що реалізація державної безпекової політики здійснюється її державними інституціями – від Кабінету Міністрів до органів влади на місцях.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 127. Ст. 2377. Код акта: 100870/2020.
4. Балановський Я. Національна безпека України: сутність і напрямки реалізації. Актуальні дослідження суспільних наук : матеріали X Всеукр. наук. конф., м. Умань, 28 берез. 2024 р. 2024. С. 45–51. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-04/МАТЕРІАЛИ%20X%20наукової%20конференції.pdf#page=46>
5. Безпальчук С. І. Державна політика формування безпекового середовища в територіальних громадах України : кваліфікаційна робота : спец. 281 «Публічне управління та адміністрування». Поліський нац. ун-т, каф. економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління ; наук. кер. Якобчук В. П. Житомир, 2024. 49 с. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/15859>
6. Березовська-Чміль О. Вплив російської військової агресії на політику безпеки у країнах Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Політологія*. 2024. № 17. С. 20–27. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/110/108>.
7. Березовська-Чміль О., Кобець Ю., Міщук М. Управління системою національної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. № 24 (9). С. 70–76. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1697>
8. Державний бюджет України за 2020 рік. *Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2020&budgetType=CONSOLIDATED>
9. Державний бюджет України за 2021 рік. *Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL>
10. Державний бюджет України за 2022 рік. *Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=NATIONAL>
11. Державний бюджет України за 2023 рік. *Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2023&budgetType=NATIONAL>
12. Державний бюджет України за 2024 рік. *Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=7&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED>
13. Ісайко Д. Стратегія забезпечення національної безпеки в Україні.. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2023. № 29. С. 199–201. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb292023289628> (дата звернення: 19.09.2024).
14. Огороднійчук С. Формування державної політики у військовій сфері. *Літописець*. 2024. № 19. С. 212–215. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/40346/1/Огороднійчук%20С.pdf> (дата звернення: 19.09.2024).
15. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. *European integration portal*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytannyah-i-10-mifah-2/> (дата звернення: 18.09.2024).
16. Проць І. Оборона держави як основна складова національної безпеки України. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : 3б. матеріалів VII Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 8 груд. Львів, 2023. С. 180–183. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/Тези_08-12-23__23-01-24.pdf#page=180 (дата звернення: 19.09.2024)

17. Співак М. Стратегії національної безпеки України: порівняльний аналіз. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2022. С. 1049–1056. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6350/13386-1?inline=1>

18. Спільна декларація про підтримку України. Міністерство закордонних справ, 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini>

19. Чижов Д. Загальна характеристика та юридична регламентація Стратегії національної безпеки України. «*Current methods of improving outdated technologies and methods*»: Матеріали I Міжнар. науково-практ. конф., м. Більбао, 8–10 січ. 2024 р. 2024. С. 197–201. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/11/CURRENT-METHODS-OF-IMPROVING-OUTDATED-TECHNOLOGIES-AND-METHODS.pdf#page=198> (дата звернення: 19.09.2024).

20. Яцино О. Організаційний механізм державного управління у сфері національної безпеки. *Публічне урядування*. 2023. № 1 (34). С. 92–99. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2685>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. No 30. St. 141. [in Ukrainian].
2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On national security of Ukraine: Law of Ukraine]. (2018, June 21). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. No 31. st. 241. [in Ukrainian].
3. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy No 392/2020 [Ukraine's national security strategy «Human security – country security»: Decree of the President of Ukraine No 392/2020]. (2020, September 14). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*. No 75. St. 127. St. 2377. Kod akta No 100870/2020. [in Ukrainian].
4. Balanovskyi Y. (2024). Natsionalna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky realizacii. [National security of Ukraine: significance and directions of implementation]. *Aktyalni doslidzennia suspilnykh nauk*. 28 berez. 2024. Retrieved from <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-04/MATEPIALII%20X%20науково%20конференції.pdf#page=46>. [in Ukrainian].
5. Bezpalchyyk, S. (2024) Derzhavna polityka formyvannya bezpekovogo seredovyschchia v terytorialnykh gromadah ukrainy: kval. robota [State policy of creating a safe environment in territorial communities of Ukraine]. Retrieved from <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/15859> [in Ukrainian].
6. Berezovska-Chmil' O. (2024) Vplyv viyskovoi agresii rosi na polityky bezpeky y krainah Evropy [The impact of Russian military aggression on security policy in European countries]. *Visnyk Prycarpatskogo universytetu. Seriya: Politologia*. Retrieved from <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/110/108> [in Ukrainian].
7. Berezovska-Chmil', O., Kobec', Y., & Mishchyyk (2021). Upravlinnia sistemoyu nacionalnoi bezpeky v umovah voyenno-politychnogo conflictu [Management of the national security system in the conditions of military and political conflict]. *Grani*. Retrieved from <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1697> [in Ukrainian].
8. Derzavniy budzet Ukraini za 2020 rik. (2020) [State budget of Ukraine for 2020]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2020&budgetType=CONSOLIDATED> [in Ukrainian].
9. Derzavniy budzet Ukraini za 2021 rik. (2021) [State budget of Ukraine for 2021]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL>. [in Ukrainian].
10. Derzavniy budzet Ukraini za 2022 rik. (2022) [State budget of Ukraine for 2022]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=NATIONAL>. [in Ukrainian].
11. Derzavniy budzet Ukraini za 2023 rik. (2023) [State budget of Ukraine for 2023]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2023&budgetType=NATIONAL>. [in Ukrainian].
12. Derzavniy budzet Ukraini za 2024 rik. (2024) [State budget of Ukraine for 2024]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/?month=7&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED> [in Ukrainian].
13. Isayko D (2023). Strategia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v Ukraini. [Strategy for ensuring national security in Ukraine]. *Teortychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*. Retrieved from <https://doi.org/10.35432/tisb292023289628> [in Ukrainian].

14. Ohorodniychuk S. (2024) Formyvannia derzhavnoi polityky u viyskoviy sferi. [Formation of state policy in the military sphere]. Litopysec. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/40346/1/Огороднійчук%20С.pdf> [in Ukrainian]
15. Perehovory pro vstyp Ukrainy do ES: povniy hid y 12 pytanniah [Negotiations on Ukraine's accession to the EU: a complete guide in 12 questions] Retrieved from <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytanniah-i-10-mifah-2/> [in Ukrainian]
16. Proc I. (2023) Oborona derzhavy yak osnovna skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [State defense as the main component of Ukraine's national security]. Teoretyko-prykladni problemy pravovoho rehyliuvannia v Ukraini. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/Тези_08-12-23__23-01-24.pdf#page=180 [in Ukrainian].
17. Spivak M (2022) Strategii natsionalnoi bezpeky Ukrainu: porivnialnyi analiz [National security strategies of Ukraine: a comparative analysis]. Publishing House "Baltija Publishing". Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6350/13386-1?inline=1> [in Ukrainian].
18. Spilna deklaracia pro pidtrymky Ukrainy (2023). [Joint declaration on support for Ukraine]. Foreign Office of Ukraine. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini> [in Ukrainian].
19. Chyzhov D. (2024) Zagalna harakterystyka ta urydychna rehlamentacia Strategii natsionalnoi bezpeky Ukraini. [General characteristics and legal regulation of the National Security Strategy of Ukraine]. «Current methods of improving outdated technologies and methods». Retrieved from <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/11/CURRENT-METHODS-OF-IMPROVING-OUTDATED-TECHNOLOGIES-AND-METHODS.pdf#page=198> [in Ukrainian].
20. Yatsino O. (2023) Orhanizaciyniy mehanizm derzhavnogo upravlinnia y sferi natsionalnoi bezpeky [Organizational mechanism of state administration in the field of national security]. Pyblichne yriadyvannia, Retrieved from <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2685> [in Ukrainian].

Mykola Gnatyshyn. Mechanisms for the implementation of the state security policy in the context of the National security strategy of Ukraine

The article defines that security is an integral component of the existence and full functioning of the state, ensuring its independence and inviolability of its territory.

The main mechanisms of implementation of the state policy in the field of security, arising from the National Security Strategy of Ukraine, are analyzed. It was determined that the national security of Ukraine, according to its Strategy, is based on interrelated principles – interaction, deterrence and stability. It has been proven that after the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine, national security and defense became the number 1 priority for the state.

Accordingly, Ukraine pursues a clear international policy aimed at consolidating the international community around our state and putting pressure on the aggressor. Also carries out measures to conclude multilateral agreements, negotiations with international organizations for the purpose of accession, in accordance with the national interests of Ukraine.

Implementation of the National Security Strategy of Ukraine is an important aspect of ensuring purposeful and integral development of the state and its institutions.

Key words: security, national security, National Security Strategy of Ukraine.

Відомості про автора:

Микола Гнатишин – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК327(410:4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-7>

Василь Климончук

ORCID: 0000-0002-0257-3481

Оксана Липчук

ORCID: 0000-0002-1880-6761

ГРОМАДСЬКА ДУМКА БРИТАНЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА І ЧИННИК БРЕКСІТУ (70-ТІ РР. XX СТ. – 2016 Р.)

У статті переважно на матеріалах британської преси («TheGuardian», «BBC News» та ін.) розкривається опозиційна діяльність щодо Брекситу третьої за впливами Ліберально-демократичної партії Великої Британії. Вона розпочалася в лютому 2015 р., коли прем'єр Девід Кемерон офіційно оголосив про проведення референдуму щодо перебування країни в складі Європейського Союзу та фактично завершилася в грудні 2019 р., коли після поразки на національних парламентських виборах партія не могла істотно впливати на цей процес. Показано негативні наслідки для іміджу ліберальних демократів їх перебування у складі коаліційного уряду з консерваторами. Розкрито зміст програми оголошеної їх новообраним лідером Тимом Фарроном 11 травня 2016 р. кампанії за збереження членства Великої Британії в Європейському Союзі під назвою #INtogether.

З'ясовано, що після неочікуваних для ліберальних демократів результатів референдуму 23 червня 2016 р., на якому 52 % виборців висловилися за вихід Великої Британії з ЄС, вони першими розпочали кампанію за перегляд його результатів, використовуючи хештег #Wearethe48 як покликання на 48 % виборців, які підтримали позицію «Залишитися».

Проаналізовано маніфести та інші програмні документи, з якими ліберальні демократи йшли на парламентські вибори 2017 і 2019 рр. та вибори в Європарламент 2019 р. Розглянуто зміст ухвал щорічних вересневих 2016, 2017, 2018, 2019 рр. конференцій, які визначали позицію партії щодо проведення другого референдуму про перебування Британії в складі ЄС та різних варіантів укладання угоди про відносини між ними. Показано як обрання нових лідерів Ліберально-демократичної партії Вінса Кейблата Джо Свінсон позначалося на діяльності партії, яка у травні 2019 р. досягла піку своєї популярності, а відтак зазнала падіння рейтингу. У висновках з'ясовується чим представлений політичний досвід Великої Британії є цікавим для політичної науки та повчальним для молодого демократії України.

Ключові слова: Брексит, Ліберально-демократична партія, Велика Британія, референдум 23 червня 2016 р., Європейський Союз, євроскептецизм, єврооптимізм, MORI, Девід Кемерон, Браян Тарран, позиція «Залишитися», позиція «Вийти».

Постановка проблеми у загальному вигляді. Політика та громадська думка апріорі взаємопов'язані, взаємообумовлені. З одного боку, громадська думка є відносно самостійним складником і виявом суспільної свідомості, адже формується на основі досвіду і суб'єктивного сприйняття людиною об'єктивної дійсності. З іншого боку, всі учасники політичного процесу так чи інакше залежні від громадської думки, тому намагаються впливати на її формування згідно зі своїми інтересами та завданням.

Методологічно важливе значення для нашого дослідження має обґрунтоване Р. Далтоном, В. Берклінім, А. Драммондому праці «Громадська думка та пряма демократія» (2001) положення, згідно з яким громадська думка відіграє важливу роль у розвитку передусім демократичних політичних систем. Тому уряди і політичні партії завжди враховують цей чинник та шукають нові засоби механізми впливу на нього, зокрема вдаючись до відвертих маніпуляцій.

Це зумовлено тим, що громадська думка значною мірою визначає як легітимність чинного політичного і соціального порядку, такі результати електоральних змагань та ухвалення доленосних для держави і її громадян політичних рішень [4].

Для осмислення порушеної проблеми також продуктивними видаються напрацювання українських науковців В. Торяника, який представив громадську думку і політичну ментальність як компоненти політичної культури суспільства [2] та Л. Балущкої, яка з'ясувала значення громадської думки як невід'ємного складника процесу інституціалізації демократії [1].

Цікавим і повчальним як для «старих» демократій західних країн, так і для відносно молодій демократії України видається півстолітній політичний досвід щодо врахування громадської думки британців щодо членства та ролі і місця їх країни в Об'єднаній Європі, адже вона активно вивчалася та враховувалася урядом і партіями країни у виробленні стратегії політичної діяльності в цьому напрямі. У підсумку це призвело до Брекситу (англ. Britain's exit – «вихід Британії»), який розглядаємо як політичний процес, що тривав від лютого 2015р., коли оголосили про проведення референдуму щодо перебування країни в складі Європейського Союзу, до 31 січня 2020 р., коли Британія офіційно вийшла з його складу. Кульмінацією і точкою поділу цього процесу став референдум 23 червня 2016 р., де більшість британців проголосували за вихід їхньої країни з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти складної багатовимірної проблеми, що до стосунків та членства Великої Британії в складі Європейського Союзу знайшли комплексне й аспектне висвітлення в працях зарубіжних та українських учених, що представляють різні галузі знань (Р. Айзік, Д. Вринг, А. Грубінко, Х. Демієн, Д. Джексон, Т. Кандуба, Я. Кибіч, В. Крушинський, В. Копійка, К. Мейхью, Н. Силашкі, Е. Торсен, С. Хінде Т. Шинкаренко, Н. Яковенко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Цікавим і фактично не дослідженим в українській науці є півстолітній досвід проведення соціологічних досліджень щодо визначення євроскетичних і єврооптимістичних настроїв британців, які враховувалися та використовувалися урядами країни у визначенні своїх зовнішньополітичних стратегій та політичними партіями у боротьбі за голоси виборців. Тому ця проблема заслуговує предметного вивчення.

Формулювання цілей статті. Виходячи з аналізу результатів соціологічних досліджень та наукових студій британських учених відстежити досвід моніторингу громадської думки британців від 70-х рр. XX ст. до червневого 2016 р. референдуму з Брекситу та з'ясувати її вплив на вироблення урядом й інших суб'єктами політичного процесу стратегії відносин з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення нуртуючих у британському суспільстві про- та антиєвропейських поглядів має глибокі коріння, що сягають першої половини 70-х рр. XX ст. Вже тоді виявилася їхня «динамічна мінливість», що стала симптоматичною для наступних десятиліть. Після того як 1 січня 1973 р. Велику Британію прийняли до складу Європейського економічного співтовариства (ЄЕС; англ. European Economic Community у 1993 р. ввійшло до складу Європейського Союзу) компанія Gallup провела соціологічне опитування, яке показало, що громадськість майже порівну розділилася щодо цього рішення. Його повторне проведення на початку 1974 р. дало інші результати: дві третини респондентів заявили, що тодішнє приєднання було помилковим [14].

Коли в лютому 1974 р. лідер лейбористів Гарольд Вілсон став удруге прем'єр-міністром, то пообіцяв провести референдум щодо перебування Великої Британії в складі ЄЕС. Але виходячи з даних соціології спочатку він збирався переглянути умови членства країни в цій структурі. В лютому 1975 р. компанія Gallup з'ясувала, що 41 % виборців у разі проведення референдуму може підтримати позицію «Вийти» й лише 33% позицію «Залишитися». Тоді

запитання сформулювали таким чином: як би ви проголосували, якби уряд домовився про нові умови членства Великої Британії в ЄЕС, які б більшою мірою відповідали її національним інтересам. У цьому випадку виявилось, що 50% виборців підтримали позицію «Залишитися» й лише 22–18% проголосували б за вихід [14].

Зміна барометру суспільної думки з євроскептицизму на єврооптимізм миттєво позначилася на настроях та орієнтирах британського політикуму. Позаяк провідні політичні партії підтримали позицію «Залишитися», в березні 1975 р. означене вище друге формулювання схвалив парламент. Його винесли на червневий 1975 р. загальнонаціональний референдум, на якому як і очікувалося, 67 % проти 33 % виборців висловилися за збереження членства країни в ЄЕС [11, с. 55, 68; 14].

З цього часу MORI (лондонська компанії з дослідження світових ринків) почала періодично проводити та оприлюднювати в масмедіа результати опитувань щодо ставлення британців до членства в Європейському Співтоваристві (Спільному ринку). Вони показують як євроскептицизм та єврооптимізм почергово домінували в їх громадській думці та впливали на прийняття важливих політичних рішень. Синтезований аналіз політичних та соціологічних досліджень [10; 11; 14] дозволяє представити ретроспективу формування громадської думки з цього питання як чинника і передумови Брексіту 2016 р.

В другій половині 70-х рр. XX ст. унаслідок погіршення соціально-економічного становища в Британії, ідея Спільного ринку ставала дедалі менш популярною серед її громадян. Обіцянки політиків, що активна участь у ньому принесе країні «велику користь» не реалізувалися. Проведене MORI в березні 1979 р. соціопитування виявило явне розчарування щодо прийнятого на референдумі 1975 р. рішення: 60 % респондентів заявили, що тепер проголосували б за вихід з ЄЕС й лише 32 % за те, щоб залишитися в ньому. Наступного року, коли Маргарет Тетчер стала прем'єр-міністром, цей розрив збільшився: 65 % проти 26 %. Втім, коли на початку 80-х рр. XX ст. прем'єрка стала наполягати на значному зменшенні внеску Великої Британії до бюджету ЄЕС, ставлення громадян до нього знову змінилося: в 1987 р. 47 % висловлювалися «за» збереження членства, а 39% – «проти» [10; 14].

З невеликими коливаннями таке співвідношення зберігалось до кінця 90-х рр. XX ст. «Європейське питання» постійно перебувало в центрі політичних дебатів Британії. Цікаво відзначити, що розширення їх спектру було зумовлено диференціацією підходів до вивчення громадської думки. Соціологічні опитування 90-х рр. XX ст. свідчили про вищу питому вагу громадян, які висловлювалися за перебування країни у Світовому ринку, в той час як політичний та митний союз із Об'єднаною Європою викликав значно менше оптимізму. Проведені в 1991–2007 рр. опитування показали, що більшість британців виступала проти приєднання країни до Європейської валютної системи (European Monetary System), тож ідея «розчинення» фунта стерлінга у грошовій одиниці Загальний ринку ніколи не виносилася політиками на широке публічне обговорення.

З матеріалів наукових і соціологічних досліджень випливає чітка кореляція між ставленням громадян до ЄС та європейською політикою уряду Тоні Блера (1997–2007). Громадська думка з цього питання коливалася між «достатньо переважаючою позицією» «Залишитися», яка змінювалася тимчасовими перевагами прихильників табору «Вийти». Зокрема, червні – вересні 2000 р чисельність останніх різко зросла на 12 %, загалом до 53 %. Це відбулося після офіційного «запуску» євро, які співпали з публічними заявами Т. Блера про те, що Велика Британія повинна «відігравати ключову роль у Європі» (Роджер Мортімор [14]).

Проведене MORI у вересні 2007 р. єдине за часів прем'єрства Гордона Брауна опитування щодо ставлення британців до ЄС виявило зростання кількості єврооптимістів. Аналітики пов'язували це зі зняттям вимог Брюсселя змінити «деякі імперські вимірювання на метричні». Водночас, у країні почало актуалізуватися «питання міграції», зокрема, через різкий

наплив робочої сили з Польщі, яка 2004 р. вступила до ЄС. Але тоді воно ще не пов'язувалося з Об'єднаною Європою [11; 14].

Зі вступом у травні 2010р. на посаду прем'єр-міністра Великої Британії лідера консерваторів Девіда Кемерона, барометр громадської думки втратив свій відносно стабільний «проєвропейський вимір», почалася доба хитань і турбулентності у ставленні до Об'єднаної Європи, що врешті призвело до Брекситу. В 2012–2013 рр. число прихильців позицій «Залишитися» та «Вийти» практично зрівнялося, при цьому соціологічні заміри фіксували зміни в громадській думці на 2–4 % в той або інший бік [10; 14].

На такому тлі з боку окремих політсил, зокрема, Партії незалежності Сполученого Королівства (United Kingdom Independence Party), яка від часу створення у 1993 р. виступала за вихід країни з ЄС, табору євроскептиків у Консервативній партії та різних громадсько-політичних організацій, стали луhati вимоги проведення національного референдуму щодо перебування Великої Британії в Європейському Союзі. Спочатку, в червні 2012 р. Д. Кемерон відхилив такі заклики, адже, за думкою політичного оглядача «The Guardian» Ніколаса Ватта був «підбадьорений успішними переговорами щодо банківської реформи єврозони, яка мала забезпечити стабільність британського фунта стерлінгів. Це викликало невдоволення серед частини консерваторів, що загрожувало внутрішньому розколу партії [22]. Коли ж прем'єра почали звинувачувати «у слабкій позиції щодо європейського референдуму», він спочатку заявив, що продовжуватиме працювати над «іншою, більш гнучкою та менш обтяжливою позицією Британії в ЄС», але вже 1 липня 2012 р. припустив можливість проведення референдуму для «схвалення запропонованого перегляду відносин Британії з ЄС» [19] (але не членства в ньому).

За думкою «BBC News» визнання прем'єр-міністром необхідності «забезпечити зміну позиції Великої Британії в ЄС» диктувалася тиском з боку політичних сил і парламенту та особливо змінами у громадській думці британців, серед яких зростало число євроскептиків. Завдяки референдуму він сподівався отримати «щирі підтримку з боку британського народу» [5]. В історичній промові у Bloomberg 23 січня 2013 р. прем'єр заявив, що уряд проведе референдум про членство в ЄС до кінця 2017 р., якщо його партія здобуде мандат довіри на загальних виборах 7 травня 2015 р. [6] Ця обіцянка була включена і до виборчого маніфесту Консервативної партії, який Д. Кемерон урочисто презентував 15 квітня 2015 р. [8].

Вона була виконана після перемоги Консервативної партії на виборах. Вже 11 листопада 2015 р. до парламенту був поданий урядовий законопроект про референдум щодо перебування Великої Британії в Європейському Союзі. Для того щоб «Британія залишитися в реформованому ЄС» Д. Кемерон висунув потребу досягнути «чотири ключові цілі»: забезпечення захисту Єдиного ринку для країн, які не входять до Єврозони; зменшення «бюрократії» (впливів) Брюсселя у стосунках з членами ЄС; виключення Британії з «процесу подальшої тіснішої інтеграції між ними»; обмеження імміграції з країн ЄС [7].

Цілком зрозуміло, що приймаючи таке рішення Д. Кемерон сподівався (пак, був упевнений), що референдум зніме напругу і вгамує політичні пристрасті навколо з цього «дражливого питання та згасить антиєвропейські настрої серед британців, які більшістю проголосують за збереження членства країни в ЄС. Такий розрахунок спирався на дані соціології, які виявилися доволі мінливими. Проведений в грудні 2015 р. агентством «Відкрита Європа» моніторинг громадської думки показав: 51 % виборців підтримує позицію «Залишитися», а 49 % – «Вийти». Коментуючи їх соціологи застерігали, що підтримка може змінитися (зменшитися), якщо Д. Кемерон не домовиться про «адекватні гарантії» для країн, які не є членами Єврозони, та обмеження пільг для громадян з країн ЄС, які проживають у Британії [15].

Однак, оголошені в лютому 2016 р. результати перемовин з Брюсселем навряд чи могли задовольнити євроскептично налаштованих політиків і громадян. Вони стосувалися узгодження деяких обмежень щодо пільг і працевлаштування нових іммігрантів із ЄС, але для

їхнього застосування Британія мала отримати дозвіл Єврокомісії, а потім і Європейської Ради, яка складається з глав урядів кожної держави-члена ЄС, які без оптимізму дивилися на такі новації [18].

В історичній промові у Палаті громад 22 лютого 2016 р. Д. Кемерон оголосив дату референдуму – 23 червня 2016 р. та запевнив, що перемовини з керівництвом ЄС продовжаться і будуть корисними для Британії [16].

Гадаємо, що дослідники недооцінюють значення того факту, що початкове формулювання питання (звучало як «Чи повинна Велика Британія залишатися членом ЄС?»), яке виносилося референдум, було оскаржено у суді. Тому уряд був змушений затвердити у такому вигляді: «Чи має Сполучене Королівство залишатися членом Європейського Союзу чи вийти з Європейського Союзу?». Згодом, через три роки після голосування за Брексіт, з'ясувалося, що ініціатором цієї доленосної поправки був професор права та державного управління Даремського університету Том Брукс [19]. Таким чином, виборці отримали чітке розуміння сутності питання, а запропоновані відповіді «Залишитися» та / або «Вийти» стали головними орієнтирами у жорсткій передвиборчій боротьбі, яка передувала Брексіту.

Брексіт розглядаємо як політичний процес з підготовки до референдуму та укладання угоди про вихід Великої Британії з ЄС. Він увиразнив численні лінії розколу в її політичних інститутах та суспільстві на прихильників позицій «Вийти» (з ЄС) та «Залишитися» (в ЄС), на євроскептиків та єврооптимістів, на прихильників «твердого» та «м'якого Брексіту», на прибічників різних варіантів виходу Сполученого Королівства з ЄС – «з угодою», «без угоди» тощо. За таких умов уряд, парламент та особливо політичні партії пильно стежили за замірами громадської думки, яка відображала ставлення британського суспільства до перебування країни в Об'єднаній Європі, щоб реагувати на її зміни та відповідним чином вибудовувати свої політичні стратегії.

До цього спонукали дещо сподівані результати проведеного 24 лютого 2016 р. YouGov (глобальна компанія з дослідженням громадської думки) опитування, згідно з якими позиції британців розділилися таким чином:

– «Залишитися» – 37 %, «Вийти» – 38 %; «не визначилися» та «не планують голосувати» – 25%. Повторно проведені 5 березня заміри виявили, що табір

– «Залишаються» отримав невелику перевагу над табором «Вийти». За визнанням фахівців YouGov. «прогнозування результатів референдуму наперед було б викликом», адже «люди часто вирішують, як голосувати на референдумах значно пізніше, ніж на загальних виборах». Тому опитування перед референдумами «набагато мінливіші», ніж ті, що проводяться перед загальними виборами, де багато виборців постійно голосують за «свою» партію, адже мають чіткі уявлення щодо її майбутньої діяльності [20].

Цікавими для нашого дослідження є міркування соціолога Браяна Таррана, який покликаючись на дослідження кампанії NatCen, за кілька тижнів до проведення референдуму відзначив два ключові моменти, які могли визначити його результати. По-перше, під час голосування щодо членства Британії в ЄС «економічні аргументи, переважать культурні проблеми». По-друге, вирішальне значення може мати переконання виборців, які ще визначилися до якого табору приєднатися: «Вийти», чи «Залишитися» [20].

Оприлюднені в усіх медіа результати референдуму 23 червня 2016 р. виявилися несподіваними і приголомшливими для багатьох як політиків і громадян, так і соціологів. За вихід Великої Британії з Європейського Союзу проголосувало 51,89% виборців, а зате, щоб залишитися – 48,11%. «Невелику перевагу в 3,78% забезпечив голос 1269501 виборця.

В науковій літературі достатньо відображено соціальний зріз (вік, стать, рівень освіти, професія тощо) виборців, які підтримували позиції «Вийти» та «Залишитися». Тому в руслі порушеної проблеми зацентруємо на наративах, які розкривають як політичні та інші чинники

впливали на формування ставлення британців до членства їх країни в ЄС. Професор Лондонської школи економіки Томас Семпсон показав, що орієнтовані переважно на консерваторів люди похилого віку частіше голосували за вихід Британії з ЄС, менш ангажована в політичному відношенні молодь – здебільшого за те, щоб залишитися. Так само і більшість білих виборців, які на загальних виборах голосують за торі, підтримали позицію «Вийти», а серед політично індиферентних азіатських і темношкірих виборців таких було лише 33 % та 27 %. Вчений зауважив, що хоча «вихід з ЄС мав підтримку з боку усього політичного спектр України», ця позиція була тісно пов'язана з «дотриманням соціально консервативних політичних переконань» та «протидією космополітизму», через який, за думкою британців, їхнє життя погіршувалося [17].

Проведене YouGov опитування також підтвердило, що такі взаємопов'язані чинники, як приналежність до політичної партії, вік, освіта та дохід домогосподарства, визначали те, як люди будуть голосувати. Зокрема, 61 % виборців Консервативної партії голосували за вихід, з ЄС, тоді як серед виборців Лейбористської партії таких було лише 35 % [13].

Результати досліджень показують як на формування громадської думки щодо членства Британії в ЄС впливав регіонально-територіальний чинник, на який накладалися означені вище компоненти. Так, «традиційні орієнтації» населення Шотландії та Північної Ірландії стали «важливим тригером» його приналежності до табору «Залишитися». А серед населення Англії існували значні «локальні відмінності»: жителів Лондона та її північні міські центри як Манчестер і Ліверпуль від 60 % до 58 % голосували «Залишитися», а такі індустріальні та постіндустріальні райони Північної Англії, як Північний Лінкольншир і Південний Тайн-сайд в абсолютній більшості підтримали позицію «Вийти». Сформована на «локальному» рівні громадська думка була найбільш «сталого і однотайно» та меншою мірою піддавалася політичним впливам і маніпуляціям [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз результатів соціологічних досліджень та наукових студій британських учених виявив у своєму роді досвід багатолітнього моніторингу громадської думки британців (від 70-х рр. XX ст. до червневого 2016 р. референдуму з Брекситу) щодо їхнього ставлення до перебування країни в складі Європейського Союзу та до Об'єднаної Європи загалом. З'ясовано, що її еволюції, яка виявлялася у зміні пропорцій між прихильниками позицій

«Залишитися» та «Вийти» справляла істотний вплив на вироблення урядом стратегії відносин з Європейським Союзом та діяльності політичних партій, які в процесі підготовки до референдуму 23 червня 2016 р. щодо Брекситу боролися за голоси виборців. Цей досвід є цікавим і корисним для молодшої демократії України, адже засвідчує, що влада, політикум мають дослухатися до потреб і запитів громадян та з їхнім урахуванням приймати важливі політичні рішення.

Гадаємо, що предметом подальших студій може бути вивчення соціології громадської думки після референдуму 23 червня 2016 р., адже процес завершення Брекситу (виходу Британії з ЄС) супроводжувався високим градусом протистояння між його прихильниками та противниками, яке різні політичні чинники використовували у своїх цілях.

Література:

1. Балущька Л. Громадська думка як складова процесу інституціоналізації демократії в сучасній Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. філософсько-політологічні студії*. 2012. Вип. 2. С. 198–204.
2. Торяник В. М. Громадська думка та політична ментальність як компоненти політичної культури суспільства. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 161–165
3. Curtice J. Britain divided? Who supports and who opposes EU membership Economic and Social Research Council. October 2015. 15p. Retrieved from <https://whatukthinks.org/eu/wp-content/uploads/2015/10/Analysis-paper-1-Britain-divided.pdf>

4. Dalton R. J., Burklin W. P., Drummond A. Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*. 2001. N. 12. P. 141–153. URL: doi: 10.1353/jod.2001.0066
5. David Cameron «prepared to consider EU referendum». *BBC News*. 2012. 1 July. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-18659072>
6. David Cameron promises in/out referendum on EU. *BBC News*. 2013. 23 January. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>
7. David Cameron sets out EU reform goals. *BBC News*. 2015. 11 November. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34770875>
8. Election 2015: Conservative manifesto at-a-glance. *BBC News*. 2015. 15 April. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2015-32302062>
9. Gifford C. The Making of Eurosceptic Britain Identity and Economy in a Post-Imperial State. Publisher: Ashgate, 2014. 208 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Making-of-Eurosceptic-Britain-Identity-and-Economy-in-a-Post9781409457589>
10. Helm T. EU referendum: poll shows young voters could hold key in June vote. *The Guardian*. 2016. 2 April. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/02/eu-referendum-young-voters-brexit-leave>
11. Moore P. How Britain Voted at the EU referendum. YouGov. 2016. 27 June. URL: https://yougov.co.uk/politics/articles/15796-how-britain-voted?redirect_from=2Fpolitics%2Farticles-reports
12. Mortimore, Roger. Polling history: 40 years of British views on «in or out» of Europe. *The Conversation*. 2016. June 21. URL: <https://theconversation.com/polling-history-40-years-of-british-views-on-in-or-out-of-europe-61250>
13. New Open Europe/ComRes poll: Failure to win key reforms could swing UK's EU referendum 16 December 2015 URL: <https://openeurope.org.uk/today/blog/new-open-europecomres-poll-failure-to-win-key-reforms-could-swing-uks-eu-referendum-vote>
14. Prime Minister sets out legal framework for EU with drawal. UK Parliament. 22 February 2016. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm160222/debtext/160222-0001.htm#16022210000001>
15. Sampson T. Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*. 2017. N. 31 P. 163–184. URL: doi:10.1257/jep.31.4.163
16. Spaventa, E. Explaining the EU deal: the «emergency brake». *Fullfact*. 2016. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-emergency-brake>
17. Sparrow A. PM accused of weak stance on Europe referendum. *The Guardian*. 2012. 1 July. Retrieved from <https://www.com/politics/2012/jul/01/david-cameron-europe-referendum-noncommittal>
18. Tarran, B. The Economy: a Brexit vote winner? *Significance*. 2016. N 13. P. 6–7. URL: doi: 10.1111/j.1740-9713.2016.00891.x
19. Three years since the Brexit vote, meet the man behind Leave and Remain. *ITV News*. 2019 23 JUNE URL: <https://www.itv.com/news/tyne-tees/2019-06-23/three-years-since-the-brexit-vote-meet-the-man-behind-leave-and-remain>
20. Watt N. Cameron defies Tory right over EU referendum. *The Guardian*. 2012. 29 June. URL: <https://www.com/politics/2012/jun/29/cameron-no-eu-referendum>

References:

1. Balutska, L. (2012). Hromadska dumka yak skladova protsesu instytutizatsii demokratii v suchasni Ukraini [Public opinion as a component of the process of institutionalization of democracy in modern Ukraine]. *Bulletin of Lviv University. Ser. philosophical and political studies*. Issue 2. P. 198–204.
2. Toryanyk, V.M. (2013). Hromadska dumka ta politychna mentalnist yak komponenty politychnoi kultury suspilstva [Public opinion and political mentality as components of the political culture of society]. *Law and society*. No. 5. P. 161–165.
3. Curtis, J. (2015). Britain divided? Who supports and who opposes EU membership. *Economic and Social Research Council*. October 2015. 15. Retrieved from <https://whatukthinks.org/eu/wp-content/uploads/2015/10/Analysis-paper-1-Britain-divided.pdf>
4. Dalton, R.J., Burklin, W.P., & Drummond, A. (2001). Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*. N. 12. P. 141–153. Retrieved from doi: 10.1353/jod.2001.0066.
5. David Cameron (2012). «prepared to consider EU referendum». *BBC News*. 1 July. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-18659072>

6. David Cameron (2013). promises in/out referendum on EU. *BBC News*. 23 January. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>
7. David Cameron (2015). sets out EU reform goals. *BBC News*. 11 November. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34770875>
8. Election 2015: Conservative manifesto at-a-glance *BBC News*. 2015. 15 April. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/election-2015-32302062>
9. Gifford, C. (2014). *The Making of Eurosceptic Britain Identity and Economy in a Post-Imperial State*. Publisher: Ashgate, 208 p. Retrieved from <https://www.routledge.com/The-Making-of-Eurosceptic-Britain-Identity-and-Economy-in-a-Post9781409457589>
10. Helm, T. (2016). EU referendum: poll shows young voters could hold key in June vote. *The Guardian*. 2 April. Retrieved from <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/02/eu-referendum-young-voters-brexiteer-leave>
11. Moore, P. (2016). How Britain Voted at the EU referendum. *YouGov*. 27 June Retrieved from https://yougov.co.uk/politics/articles/15796-how-britain-voted?redirect_from=2Fpolitics%2Farticles-reports
12. Mortimore, Roger. (2016). Polling history: 40 years of British view on «in or out» of Europe. *The Conversation*. June 21. Retrieved from <https://theconversation.com/polling-history-40-years-of-british-views-on-in-or-out-of-europe-61250>
13. New Open Europe/ComRes poll: Failure to win key reforms could swing UK's EU referendum 16 December 2 Retrieved from <https://openeurope.org.uk/today/blog/new-open-europe-comres-poll-failure-to-win-key-reforms-could-swing-uks-eu-referendum-vote>
14. Prime Minister sets out legal framework for EU withdrawal. UK Parliament. February 2016. Retrieved from <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm160222/debtext/160222-0001.htm#16022210000001>
15. Sampson, T. (2017). Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*. N. 31. P. 163–184. Retrieved from doi: 10.1257/jep.31.4.163.
16. Spaventa, E. (2016). Explaining the EU deal: the «emergency brake». *Full fact*. 22 February. Retrieved from <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-emergency-brake>
17. Sparrow, A.P. (2012). Maccused of weak stance on Europe referendum. *The Guardian* 1 July. Retrieved from <https://www.com/politics/2012/jul/01/david-cameron-europe-referendum-noncommittal>
18. Tarran, B. (2016). The Economy: a Brexit vote winner? *Significance*. N 13. P. 6–7. Retrieved from doi: 10.1111/j.1740-9713.2016.00891.x.
19. Three years since the Brexit vote, meet them an behind Leave and Remain. *ITV News*. 2019. 23 June. Retrieved from <https://www.itv.com/news/tyne-tees/2019-06-23/three-years-since-the-brexiteer-vote-meet-the-man-behind-leave-and-remain>
20. Watt, N. (2012). Cameron de fies Tory right over EU referendum. *The Guardian*. Retrieved from <https://www..com/politics/2012/jun/29/cameron-no-eu-referendum>

Vasyl Klymonchuk, Oksana Lypchuk. British public opinion as a prerequisite and factor of brexit (1970–2016s)

The article, mainly based on the materials of the British press (The Guardian, BBC News, etc.), reveals the oppositional activities regarding Brexit of the third most influential Liberal Democratic Party of Great Britain. It began in February 2015, when Prime Minister David Cameron officially announced the holding of a referendum on the country's membership of the European Union, and actually ended in December 2019. when, after the defeat in the national parliamentary elections, the party could not significantly influence this process. The negative consequences for the image of liberal democrats of their stay in the coalition government with conservatives are shown. The content of the program announced by their newly elected leader Tim Farron on May 11, 2016 of the campaign to preserve Great Britain's membership in the European Union called #INtogether has been revealed.

It was found that after the results of the referendum on June 23, 2016, which were unexpected for the Liberal Democrats, in which 52% of voters voted for the UK to leave the EU, they were the first to launch a campaign to review its results, using the hashtag #Wearethe48 to appeal to the 48% of voters who supported the Remain position.

The manifestos and other program documents with which the Liberal Democrats went to the 2017 and 2019 parliamentary elections and the 2019 European Parliament elections were analyzed. The content of the resolutions of the annual September 2016, 2017, 2018, 2019 conferences, which determined the party's position regarding the second referendum on Britain's membership in the EU and various options for concluding an agreement on relations between them, was considered. It is shown how the election of new leaders of the Liberal Democratic Party, Vince Cable and Joe Swinson, affected the performance of the party, which in May 2019 reached the peak of its popularity, and therefore suffered a drop in ratings. The conclusions show how the presented political experience of Great Britain is interesting for political science and instructive for the young democracy of Ukraine.

Key words: *Brexit, Liberal Democratic Party, Great Britain, referent 23 June 2016, European Union, Euroscepticism, Eurooptimism, MORI, David Cameron, Brian Tarran, Remain, Leave.*

Відомості про авторів:

Василь Климончук – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Оксана Липчук – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 681.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-8>

Тарас Кобець

ORCID: 0009-0001-2179-321X

АНАЛІЗ ЗАГРОЗ КОГНІТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДСТАВИ

У статті визначено загрози когнітивній безпеці держави та суспільства на основі наявних доктринальних та нормативно-правових документів; визначено джерела, передумови та закономірності виникнення і прояву загроз. Проаналізовано проблеми, пов'язані з класифікацією загроз когнітивній безпеці держави. Охарактеризовано внутрішні чинники, які можуть спричинити загострення ситуації в Україні. Узагальнено підходи, що існують у науковій літературі, щодо класифікації загроз. Виділено основні класифікаційні ознаки та розроблено багатокритеріальну класифікацію загроз когнітивній безпеці держави на основі ієрархічного аналізу. Також визначено головні та потенційні загрози на всіх рівнях національної безпеки України.

Проведено детальний аналіз загроз з використанням різноманітних підходів та підстав для класифікації. Аналіз вказує на відсутність єдиного підходу до визначення та розуміння загроз когнітивній безпеці. Інколи їх прирівнюють до загроз національній безпеці або ж інформаційній сфері, а також до кіберзагроз.

У наукових джерелах іноді відбувається ототожнення цих понять, або, навпаки, класифікація загроз за різними критеріями. Автор статті розглядає загрози когнітивній безпеці України як ключові чинники, що призводять до негативних явищ, які загрожують національним інтересам в політичній сфері та організації національного безпекового простору. Ці загрози можуть мати глобальний або локальний характер і бути пов'язані з ризиками в інших сферах, що впливають на національний безпековий простір та міжнародну безпеку.

Задля протидії реальним та потенційним загрозам когнітивній безпеці, стратегічним завданням держави є створення ефективного механізму забезпечення когнітивної безпеки. Він включає систематичну діяльність, низку заходів та функціонування державних інституцій, аналітичних центрів, громадських організацій.

Ключові слова: безпека, інформаційна безпека, когнітивна безпека, загроза, небезпека, національна безпека.

Вступ. У сучасному світі політична інформація, що впливає на свідомість людини стала своєрідним товаром, який купують, продають, зловживають і навіть використовують для злочинів. Така ситуація вимагає посиленої уваги до захисту розумових здібностей людини, ідентифікації загроз когнітивній безпеці та їх нейтралізації. Для ефективної ідентифікації цих загроз важливо не лише визначити їхні джерела, але й розуміти причини їх виникнення, що вимагає систематизації через проведення системної класифікації.

Мета статті. Всебічне дослідження та класифікація загроз когнітивній безпеці, виходячи з різноманітних критеріїв та підстав, особливо зауважено особливості психологічних аспектів безпеки захисту національного інформаційного простору з огляду на реальні й потенційні загрози та деструктивні пропагандистсько-маніпулятивні інформаційні впливи.

Матеріал і методи дослідження. Зважаючи на мету дослідження, серед ключових методів, покликаних її реалізувати виділяємо порівняльний, системний та структурно-функціональний методи.

Більшість наукових праць зосереджена на визначенні сутності та загроз інформаційній безпеці, протистояння маніпуляціям та технологіям використання пропаганди, причому

запропоновані авторами підходи до класифікації загроз іноді є предметом дискусій. До того ж, у науковій літературі відсутні системні дослідження загроз безпеці в сучасних умовах, що підкреслює актуальність і практичну значущість цього дослідження.

Питання безпеки та питання захисту національного інформаційного простору досліджували численні науковці, зокрема А. Марущак, В. Петрик, В. Ліпкан, Б. Кормич, В. Почепцов та інші. Проблеми безпеки в мережі були предметом досліджень таких фахівців, як Р. Лук'янчук, В. Бурячок, А. Бабенко, В. Гавловський, Д. Дубов, В. Номоконов, М. Погорецький, В. Шеломенцев та інші. Проте в їхніх роботах інформаційна та кібернетична безпека зазвичай розглядалася як складова національної безпеки, без детального аналізу загроз, джерел їхнього виникнення, технологій ведення когнітивних війн і психологічних операцій.

Результати та обговорення. Щоб систематизувати наукові уявлення в досліджуваній галузі, потрібно спочатку визначити сутність термінів «загроза» та «загроза інформаційній безпеці». Загроза (з англ. threat) – це будь-які обставини або події, які можуть призвести до порушення політики безпеки інформації чи завдати шкоди автоматизованій системі. Спробу реалізувати загрозу називають атакою [2]. Загроза (в загальному розумінні) – це потенційно можлива подія, дія (вплив), процес або явище, які можуть завдати шкоди чийсь інтересам. Розглянемо погляди науковців на трактування сутності «загрози» [7].

Н. Різник зазначає, що загроза виникає тоді, коли негативні чинники безпосередньо впливають на безпеку об'єкта дослідження, порушуючи його стан рівноваги [6, с. 118].

Аналіз динаміки загроз національним інтересам України, проведений Петренко Л. А. [3], дозволив виявити такі хронологічні закономірності їх виникнення і прояву:

- Загрози мають циклічний характер і проходять різні етапи розвитку, від початкових до завершальних, із можливістю зворотного руху.
- Властива стійкість загроз полягає в їх здатності відхилятися від оптимального напрямку під впливом протидій, але з часом повертатися до початкового стану після ослаблення цих сил.
- Загрози діють на об'єкти за хвилеподібною ритмікою: активізуються в моменти внутрішньої нестабільності об'єкта і слабшають, коли об'єкт досягає стабільності та здатності до опору.
- Впливи кількох загроз можуть співпадати, що призводить до виникнення глобальної мультиплікативної загрози, здатної зруйнувати всю систему безпеки держави.
- Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері це – сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру [4].

Незважаючи на виявлені закономірності, класифікація загроз когнітивній безпеці залишається складною через їхню взаємозалежність і вплив спільних деструктивних факторів, що стають джерелами цих загроз.

На думку представників Cognitive-Security Research-Labs (Army Cyber Institute At West Point) когнітивна безпека для збереження раціонального прийняття рішень в умовах протидії передбачає загальне прийняття тієї ж самої спільної реальності та правил гри для прийняття рішень, протистояння/пом'якшення емоційних маніпуляцій і захист окремих осіб та суспільств для забезпечення колективних дій у вирішенні проблем. Ризики для когнітивної безпеки включають наступне:

- Маніпуляція прийняттям рішень людиною.
- Злом «людини» у команді людина-машина.
- Маніпуляція поведінкою людини щодо групи.
- Як надати інформацію людині (симбіотичний інтерфейс людина-комп'ютер).
- Розширення за межі НМІ до НМЕ (людина-машина-середовище або людина-машина-екосистема).

- Використання збройних наративів.
- Політизовані та монетизовані інформаційні середовища [9].

В Україні відповідно до Доктрини інформаційної безпеки, Міністерство інформаційної політики відповідає за моніторинг загроз національним інтересам та безпеці в інформаційному просторі. Однак «проблема контентно-комунікаційної та комунікаційно-контентної взаємодії (на всіх рівнях) між владою та суспільством залишається невирішеною» [1, с. 165].

Серед основних глобальних викликів та загроз, виділених Стратегією інформаційної безпеки, можна назвати наступні:

- інформаційна політика рф є загрозою не лише для України, а й для інших демократичних країн;
- соціальні мережі виступають як суб'єкти впливу в інформаційному просторі;
- недостатній рівень медіаграмотності на тлі швидкого розвитку цифрових технологій [5].

Використовуючи інформаційний підхід загрози когнітивній безпеці можна класифікувати за:

- *характером реалізації*: реальні (активізація шляхів дестабілізації є неминучою і не обмежена часом і простором); потенційні (шляхи дестабілізації можливі за певних умов середовища функціонування органів публічної влади); здійснені (загрози втілені у життя); уявні (умовні чи схожі з існуючими, але такими не є).

- *ступенем гіпотетичної шкоди*: загрозливі (явні чи потенційні дії, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів у інформаційній сфері і створюють небезпеку для системи управління національною безпекою, життєзабезпечення її системостворюючих елементів); небезпечні (безпосередня дестабілізація функціонування системи управління національною безпекою).

- *ймовірністю реалізації*: вірогідні (за виконання певного комплексу умов обов'язково настануть, наприклад, оголошення атаки інформаційних ресурсів, що передувє власне атаці); неможливі (за виконання певного комплексу умов ніколи не настануть, переважно мають більш декларативний характер, не підкріплений реальною і навіть потенційною можливістю здійснити проголошені наміри, вони здебільшого мають залякувальний характер); випадкові (за виконання певного комплексу умов протікають по-різному, їх аналізують за допомогою методів дослідження операцій, зокрема теорії ймовірностей і теорії ігор, які вивчають закономірності у випадкових явищах).

- *рівнем детермінізму*: випадкові (загрози, які можуть трапитися або не трапитися – загрози хакерів дестабілізувати інформаційній системи органів влади), закономірні (загрози стійкого, повторюваного характеру, зумовлені об'єктивними умовами існування та розвитку системи інформаційної безпеки) [8].

Джерела загроз можуть бути як суб'єктивними (особистість), так і об'єктивними проявами. Усі джерела загроз безпеці можна класифікувати на три основні категорії [7]:

Антропогенні джерела загроз (викликані діями людини), які виникають через незалежні дії суб'єктів, які можуть бути кваліфіковані як навмисні або ненавмисні. У такому випадку можна говорити про спричинення шкоди. Ця група є найбільшою і має ключове значення для організації захисту, оскільки дії суб'єктів можна оцінити, прогнозувати і вжити відповідних заходів. Методи протидії керовані і залежать від волі організаторів захисту інформації. Антропогенним джерелом загроз може бути суб'єкт, який має доступ (санкціонований або несанкціонований) до систем та засобів захисту. Такі суб'єкти можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми.

Техногенні джерела загроз (викликані технічними засобами), які визначаються техногенною діяльністю людини і розвитком цивілізації

Стихійні джерела загроз об'єднують обставини, які становлять непереборну силу, тобто такі обставини, які носять об'єктивний і абсолютний характер, поширюється на всіх. До непереборної сили в законодавстві й договірній практиці відносять стихійні лиха або інші обставини,

які неможливо передбачити або запобігти, або можливо передбачити, але неможливо запобігти за сучасного рівня людського знання і можливостей.

Згідно американської традиції, яка є більш кіберорієнтованою, важливо розглянути загрози, які пов'язані з використанням штучного інтелекту (ШІ). Хоча штучний інтелект надає безліч переваг, він також створює серйозні виклики в сфері когнітивної безпеки. Основні загрози, пов'язані з використанням технологій ШІ у цій сфері, класифікують:

- Deepfakes. Штучно створені зображення, відео чи аудіо, які виглядають переконливо і можуть ввести в оману, що призводить до дезінформації, маніпуляцій чи шантажу.

- Дезінформація. Алгоритми ШІ можуть швидко поширювати фальшиву інформацію, що підриває довіру до інституцій, руйнує політичні процеси та може викликати соціальні заворушення.

- Упередження. Системи ШІ можуть відтворювати упередження, наявні в даних, що призводить до дискримінації та поглиблення соціальної нерівності.

- Порушення конфіденційності. Технології, такі як розпізнавання обличчя та аналіз даних, можуть використовуватися для незаконного спостереження та відстеження людей.

- Маніпуляція поведінкою. Алгоритми ШІ можуть персоналізувати контент таким чином, щоб впливати на переконання та дії людей, що може спричинити радикалізацію соціально-політичного процесу.

- Кібератаки. Штучний інтелект дозволяє створювати складніші кібератаки, які важко виявити, зокрема фішингові атаки.

- Змагальні атаки. Системи ШІ можуть бути атаковані через навмисне викривлення вхідних даних, що може підірвати їх надійність.

- Залежність від ШІ. Надмірна довіра до систем ШІ може призвести до втрати критичного мислення та нездатності приймати рішення в разі виходу систем з ладу.

- Зменшення людської автономії. Через зростання ролі ШІ у виконанні когнітивних завдань може постраждати здатність людей приймати самостійні рішення.

- Новітні чат-боти, такі як ChatGPT від OpenAI, продемонстрували виняткові здібності у створенні контенту, схожого на людський, що може мати серйозні наслідки для когнітивної безпеки в інтернеті. Вирішення цих проблем потребує технічних рішень, політичного регулювання та міжнародної співпраці для забезпечення відповідального та етичного використання штучного інтелекту [10].

Техніки та технології когнітивної безпеки мають на меті захистити людей і суспільство від шкідливого впливу, роблячи дії зловмисників малоефективними. Когнітивна безпека досягається через три ключові елементи.

По-перше, це підвищення стійкості до маніпуляцій, що включає розвиток критичного мислення та медіаграмотності через освітні програми, а також створення інструментів для виявлення та захисту в реальному часі. Такі технології мають відповідати швидкості та масштабам Інтернету, як, наприклад, автоматичне розпізнавання дипфейків та інших змінених медіафайлів.

По-друге, забезпечення широкої ситуаційної обізнаності у сфері когнітивної безпеки. Це включає оперативне виявлення і аналіз кампаній шкідливого впливу та використання віртуальних помічників, які допомагають визначати джерела й цілі дезінформації.

По-третє, створення ефективних інструментів когнітивної взаємодії для боротьби з шкідливим впливом, зокрема з діяльністю програмних агентів і ботів в Інтернеті.

На відміну від кібербезпеки, яка зосереджена на захисті технічних пристроїв і мереж, когнітивна безпека охоплює захист людини, що потребує соціально-технічного підходу. Цей підхід об'єднує соціальні науки, штучний інтелект, аналіз даних та інші сфери для створення інструментів і рішень, які можуть розроблятися спільно урядом, промисловістю та науковими установами.

Висновки. Цей перелік можна продовжувати, але очевидним є такий висновок: поняття загрози здебільшого трактується абстрактно або спрощено, іноді звужено, без належного зв'язку з поняттям «когнітивна безпека» і майже не співвідноситься з ширшим поняттям «загроза».

В умовах російсько-українського конфлікту захист національного інформаційного простору від негативних інформаційно-психологічних впливів, операцій та інформаційних війн стає надзвичайно важливим. Забезпечення інформаційної безпеки та збереження інформаційного суверенітету є ключовими факторами для підтримки національної ідентичності України та її існування як суверенної та незалежної держави.

Перспективами подальших наукових досліджень є: аналіз зарубіжного досвіду протидії негативним пропагандистсько-маніпулятивним інформаційним впливам, а також глибше дослідження технологій здійснення інформаційних операцій та війн.

Література:

1. Король В., Любовець Г. Контент негативу. Як захистити себе та країну в умовах тотального інформаційного протистояння : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 266 с.
2. Основні поняття. НД ТЗІ 1.1-003-99: Термінологія в галузі захисту інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу. Київ : Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України, 1999. URL: https://tzi.ua/assets/files/1.1_003_99.pdf
3. Петренко Л. А. Логіка еволюції узагальнюючих макроекономічних показників. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. праць. 2009. № 22. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/fre/2009_22.pdf
4. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
6. Різник Н.С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ, 2007. Вип. 66. С. 118–123.
7. Харченко С.О. Наукові підходи до класифікації загроз інформаційній безпеці. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2019. № 2 (66). URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/35.pdf
8. Шемчук В. В. Загрози інформаційній безпеці: проблеми визначення та подолання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, 2020, 1 (7). С.285–296.
9. Army cyber institute at West Point. URL: <https://cyber.army.mil/Research/Research-Labs/Cognitive-Security/>
10. Huang R.Y., Zheng Z.Q., Shang Y. On challenges of AI to cognitive security and safety. *Security and Safety*. 2023. № 2. URL: https://sands.edpsciences.org/articles/sands/full_html/2023/01/sands20230010/sands20230010.html

References:

1. Korol, V., & Liubovets, H. (2021). Kontent nehatyvu. Yak zakhystyty sebe ta krainu v umovakh totalnoho informatsiinoho protystoiannia [Content of Negativity: How to Protect Yourself and the Country in the Conditions of Total Information Confrontation]: monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 266 s. [in Ukrainian]
2. Osnovni poniattia. ND TZI 1.1-003-99 (1999): Terminolohiia v haluzi zakhystu informatsii v kompiuternykh systemakh vid nesanktsionovanoho dostupu [Basic Concepts. NDTZI 1.1-003-99: Terminology in the Field of Information Protection in Computer Systems from Unauthorized Access]. Kyiv : Departament spetsialnykh telekomunikatsiinykh system ta zakhystu informatsii Sluzhby bezpeky Ukrainy. URL: https://tzi.ua/assets/files/1.1_003_99.pdf [in Ukrainian]
3. Petrenko, L. A. (2009). Lohika evoliutsii uzahalniuiuchykh makroekonomichnykh pokaznykiv [The Logic of the Evolution of Aggregate Macroeconomic Indicators]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* : zb. nauk. prats. №22. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/fre/2009_22.pdf [in Ukrainian]

4. Petryk, V. Sutnist informatsiinoi bezpeky derzhavy, suspilstva ta osoby [The Essence of Information Security of the State, Society, and the Individual]. Retrieved from <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222> [in Ukrainian]
5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiu informatsiinoi bezpeky» [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021, "On the Information Security Strategy"] : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685/2021 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian]
6. Riznyk, N.S. (2007). Teoretychni zasady formuvannia systemy diahnostryky ekonomichnoi bezpeky banku [Theoretical Foundations of Forming a System for Diagnosing the Economic Security of a Bank]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho. universytetu silskoho hospodarstva : Ekonomichni nauky*. Kharkiv : KhNTUSH. Vyp. 66. S. 118–123. [in Ukrainian]
7. Kharchenko, S. O. (2019). Naukovi pidkhody do klasyfikatsii zahroz informatsiinii bezpetsi [Scientific Approaches to the Classification of Information Security Threats]. *Derzhava ta rehiony. Seriia : Derzhavne upravlinnia*. № 2 (66). Retrieved from http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/35.pdf [in Ukrainian]
8. Shemchuk, V. V. (2020). Zahrozy informatsiinii bezpetsi: problemy vyznachennia ta podolannia [Information security threats: problems of determination and troubleshooting]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. 1 (7). S.285–296. [in Ukrainian]
9. Army cyber institute at West Point. Retrieved from <https://cyber.army.mil/Research/Research-Labs/Cognitive-Security/> [in English]
10. Huang, R. Y., Zheng, Z. Q., & Shang, Y. (2023). On challenges of AI to cognitive security and safety. *Security and Safety*. № 2. Retrieved from https://sands.edpsciences.org/articles/sands/full_html/2023/01/sands20230010/sands20230010.html [in English]

Taras Kobets. Analysis of threats to the cognitive security of ukrainian society: classification bases

The article identifies threats to the cognitive security of the state and society based on existing doctrinal and legal documents. It defines the sources, prerequisites, and patterns of occurrence and manifestation of these threats. The issues related to the classification of threats to the cognitive security of the state are analyzed. Internal factors that may exacerbate the situation in Ukraine are characterized. Existing approaches in the scientific literature to the classification of threats are summarized. The main classification features are highlighted, and a multi-criteria classification of threats to the cognitive security of the state based on hierarchical analysis is developed. The key and potential threats at all levels of Ukraine's national security are also identified.

A detailed analysis of threats is carried out using various approaches and classification criteria. The analysis indicates the lack of a unified approach to defining and understanding cognitive security threats. Sometimes they are equated with national security threats or threats in the information sphere, as well as with cyber threats. In scientific sources, these concepts are sometimes equated or, conversely, classified according to different criteria.

The author of the article considers threats to Ukraine's cognitive security as key factors leading to negative phenomena that threaten national interests in the political sphere and the organization of the national security space. These threats can be global or local and may be related to risks in other areas affecting the national security space and international security.

To counter real and potential threats to cognitive security, the state's strategic task is to create an effective mechanism for ensuring cognitive security. This includes systematic activities, a range of measures, and the functioning of state institutions, analytical centers, and public organizations.

Key words: security, information security, cognitive security, threat, danger, national security.

Відомості про автора:

Тарас Кобець – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 351.9:342.95:004.67(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-9>

Тарас Курус

ORCID: 0009-0007-8167-2683

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Дослідження нормативно-правового регулювання електронного урядування є важливим для розуміння його ролі у сучасному державному управлінні та розвитку демократії, що робить цю тему актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору. Метою статті є аналіз нормативно-правової бази електронного урядування в Україні, що спрямоване на підвищення ефективності державного управління та взаємодії з громадянами. Розглядаються основні етапи формування нормативно-правової бази, яка регулює цей процес, а також її вплив на розвиток електронної демократії та цифрової економіки.

Аналізуються підходи до розуміння електронного урядування як комплексного політико-правового явища, яке використовує інформаційно-комунікаційні технології для вдосконалення взаємодії держави з громадянами та бізнесом. Акцентується на ключових аспектах нормативного регулювання, таких як електронний документообіг, електронні довірчі послуги та публічні електронні сервіси, які забезпечують відкритість і прозорість діяльності державних органів.

Для досягнення цілей статті використано порівняльний та системний методи, що дозволило визначити ключові вузли нормативно-правового регулювання та порівняти український досвід з європейськими практиками. Також було проведено детальний аналіз законодавчих актів, таких як Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про доступ до публічної інформації» та «Про адміністративні послуги», що створюють фундамент для функціонування електронного урядування.

На основі аналізу нормативно-правової бази автори статті виокремлюють основні проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. Висловлюються міркування щодо потреби оновлення окремих законодавчих актів та розширення цифрових можливостей для громадян. Підкреслюється важливість залучення громадськості та експертів до обговорення державної політики у сфері електронного урядування, а також доцільність використання зарубіжного досвіду, зокрема, держав Європейського Союзу.

Отже, електронне урядування виступає ключовим елементом сучасного державного управління, яке сприяє розвитку демократії, підвищенню ефективності адміністративних процесів та забезпеченню прозорості дій державних органів.

Ключові слова: електронне урядування, нормативно-правове регулювання, інформаційно-комунікаційні технології, електронна демократія, цифрова економіка, публічні електронні сервіси, електронний документообіг, державне управління, адміністративні послуги, європейська інтеграція.

Вступ. Розвиток електронного урядування є важливою складовою становлення інформаційного суспільства та модернізації державного управління в Україні. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у взаємодії між державою, громадянами та бізнесом сприяє підвищенню ефективності надання державних послуг, прозорості та відкритості діяльності державних органів. Цей процес також забезпечує інтеграцію України до європейського цифрового простору, що є однією з пріоритетних цілей державної політики. Водночас впровадження електронного урядування вимагає наявності належної нормативно-правової бази, яка регулює використання технологій у публічному управлінні та забезпечує захист прав громадян.

Значна увага приділяється правовому регулюванню, яке визначає основні принципи, процедури та інструменти електронного урядування. Це, зокрема, законодавчі акти, що регулюють електронний документообіг, публічні електронні сервіси та захист персональних даних. У зв'язку з активним впровадженням цифрових інновацій, постала потреба у всебічному

аналізі чинної нормативно-правової бази та її вдосконаленні для забезпечення ефективного функціонування електронного урядування.

Метою статті є аналіз нормативно-правової бази електронного урядування в Україні, а також дослідження його впливу на розвиток державного управління та електронної демократії.

Матеріал і методи дослідження. В основу дослідження покладено аналіз законодавчих і нормативно-правових актів України у сфері електронного урядування. Для досягнення поставлених завдань використано методи правового аналізу, порівняльний метод, а також системний підхід для комплексного розгляду правових аспектів електронного урядування.

Результати та обговорення. Нормативно-правове регулювання електронного урядування в Україні як ключового елементу сучасного державного управління досліджували науковці, такі як В.С. Політанський, Л.О. Матвейчук, О.З. Романчук, Ю.М. Бисага, В.В. Берч, Г.Ю. Нечипорук, В.І. Чечерський. Їхні дослідження присвячені аналізу правового забезпечення електронного урядування в Україні, зокрема вивченню нормативно-правової бази.

Згідно концепція розвитку електронного урядування в Україні [18] електронне урядування – це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

З огляду на міжнародний досвід, розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності. Адже саме інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Крім того, запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (EU Digital Single Market Strategy) [18].

Саме впровадження інструментів е-урядування та розвиток інфраструктури е-урядування має прямий вплив на покращення демократичних процесів в Україні, що в підсумку повинен призвести до позитивних змін у суспільних відносинах в сфері електронної демократії.

Електронна демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [2].

Рада Європи визначає е-демократію як використання інформаційно-комунікаційних технологій урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів на місцях, в регіонах, на національному або міжнародному рівнях із метою розширення участі громадян у процесах прийняття державних рішень.

Інформаційно-комунікаційні технології можуть використовуватися в різних формах, а не тільки для голосування. У рамках підходів за принципом «знизу-вгору» громадяни та організації можуть використовувати їх як засоби для того, щоб їх голоси були почуті, політики та партії – для проведення кампаній, а публічні органи – для вдосконалення послуг, що надаються громадянам шляхом впровадження електронних методів подачі звернень чи проведення консультацій.

Тобто під терміном «електронна демократія» розуміється така політична система, в якій інформаційно-комунікаційні технології використовуються для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (шляхом вільного обговорення, участі у виборах/референдумах).

У науковій літературі можна знайти різні інтерпретації поняття «електронне урядування», проте всі вони мають приблизно одне й те саме змістовне наповнення. На думку А. Мацюкіна, е-урядування для органів місцевого самоврядування – це спосіб організації місцевого самоврядування за допомогою програмно-апаратних засобів та систем локальних інформаційних мереж, що забезпечує відкритість та прозорість функціонування органів місцевого самоврядування, вчасний та повний доступ до інформації щодо діяльності органу, просте і доступне щоденне спілкування з місцевою владою громадян, представників бізнесу та неурядових організацій.

В інших джерелах «електронне урядування» розуміється як спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує функціонування певних служб у режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційними установами [42].

Впровадження електронного урядування є важливою умовою розвитку інформаційного суспільства та становлення електронної демократії, де кожен громадянин може створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися інформацією та знаннями, використовувати інформаційні технології для розширення можливостей реалізації власного потенціалу, сприяти суспільному і особистісному розвитку, підвищувати якість життя та створювати умови для відкритого і прозорого державного управління.

Станом на даний момент Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та іншими державними органами прийнято ряд нормативно-правових та підзаконних актів, які визначають основні засади розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування в Україні.

Засади державної політики у сфері електронного документообігу та використання електронних документів визначено Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» [12].

Розвиток інформаційного суспільства в Україні передбачає цілеспрямовану узгоджену діяльність всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування базується на наступних засадничих нормативно-правових та підзаконних актах (із змінами та доповненнями): Конституція України [17]; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV [12]; Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII [6]; Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX [4]; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [9]; Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI [13]; Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI [7]; Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 № 537-V [5]; Концепція розвитку електронного урядування [16] в Україні, затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р [18]; Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, яка затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р [19]; Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 № 606 «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів» [28]; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.2023 № 1317 «Деякі питання цифровізації діяльності державних органів» [27]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» [37]; Розпорядження від 11.09.2013 № 718-р «Про

затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг” [50]; Постанова правління НБУ від 20.12.2023 № 172 “Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки” [39]; Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 28.02.2024 № 33 “Про затвердження Регламенту роботи центрального засвідчувального органу” [22], тощо.

Перш ніж визначити етапи правового регулювання впровадження електронного урядування в Україні слід констатувати, що був певний передетап, тобто правові норми, що регулювали сферу демократії, права на інформацію, функціонування мережі Інтернет, вказували на принципи функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

У першу чергу це норми Конституції України [8]. Їх виокремимо в три групи:

1) ті, що вказують на організацію публічної влади та її місце – стаття 5 “Ніхто не може узурпувати державну владу”; ст. 6 “Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову”; ст. 7 “Визнається і гарантується місцеве самоврядування”, ст. 8 “Визнається і діє принцип верховенства права”, ст. 38 “Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами» та низка інших;

2) ті, що розкривають зміст виборчого права – за змістом статей 38, 70, 71, 76, 141 Конституції України сутність виборчого права складає право громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

3) ті, що закріплюють інформаційні права. Зокрема, у ч. 2 ст. 34 Конституції України закріплено: “Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір”. Проте цим конституційні норми не вичерпуються. У ст. 31 “Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції”, ст. 32 “Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім’ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації”.

Отже, конституційні норми створюють основу можливості впровадження електронного урядування та фундамент для впровадження подальших нормативно-правових та підзаконних актів у цій сфері, які відбувались у наступних етапах становлення електронного урядування в Україні.

Першим етапом становлення національного електронного урядування можна вважати 2002–2009 роки, коли приймалися нормативні норми, що забезпечують гарантії доступу громадян до інформації органів публічної влади та утворюється статус електронного документа. Як мотивувалося у першому нормативному акті 2002 року, метою його прийняття було “створення додаткових умов для реалізації конституційних прав громадян на інформацію, участь в управлінні державними справами”. Ним став Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади” [58]. Цим документом було зобов’язано покладення на зберігачів відкритої інформації обов’язку щодо ведення загальнодоступних баз даних про наявну в них відкриту інформацію, створення умов для вільного доступу до них заінтересованих суб’єктів, забезпечення систематичного опублікування найважливішої інформації з економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших питань за визначеною в установленому порядку та заздалегідь оприлюдненою усталеною структурою.

Зазначений Указ Президента не містив пояснення форми електронної активності суб’єктів влади, тому постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 208 [29] було передбачено створення та інтеграцію електронних інформаційних систем і ресурсів в Єдиний веб-портал органів виконавчої влади та надання інформаційних та інших послуг через

електронну інформаційну систему “Електронний Уряд”, а також розробку та затвердження переліку і порядку надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи “Електронний Уряд” тощо.

У цьому ж році прийнято два законодавчі акти, які встановили необхідні правові норми для розвитку всього інформаційного права. У Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» [12] визначено поняття електронного документа, засади документообігу, організацію електронного документообігу. В загальному запровадження документообігу є прогресивним кроком, оскільки забезпечує оперативність відносин, мобільність при взаємодії між багатьма суб’єктами, можливість оперативного реагування на вимоги, що зазначені в документі, економічні переваги та можливість забезпечення безпеки та збереження документів.

Законом України “Про електронний цифровий підпис” [11] було визначено правовий статус електронного цифрового підпису та врегульовано відносини, що виникають при його використанні.

В.С. Політанський цей етап описує так: “Спілкування держави з громадянами зміщується в бік двосторонньої взаємодії. Тут передбачається, що органи державної влади у своїй діяльності будуть впроваджувати та тиражувати типові відомчі технологічні рішення, створювати об’єднані портали для міністерств, різноманітних відомств і служб. Усі види трансакцій більше не потребують безпосереднього звертання до певної установи” [2].

Спрямування державної політики на забезпечення відкритості та прозорості функціонування органів публічного управління було пов’язане з новітніми інформаційними технологіями, зокрема з впровадженням електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису (ЕЦП), у тому числі системи приймання та видачі документів за допомогою мережі “Інтернет”. Наголошувалося на необхідності більшого доступу населення до національних інформаційних ресурсів та формування таких ресурсів в єдину систему, а також надання послуг через мережу “Інтернет” (у зв’язку з цим особлива увага приділяється організації надання громадянам та бізнесу адміністративних послуг через електронну інформаційну систему “Електронний Уряд” та інших послуг за допомогою мережі інтернет).

Також ставилося завдання щодо організації єдиної системи інформаційного обміну між органами публічного управління з використанням національної системи конфіденційного зв’язку; побудови інтегрованих інформаційно-аналітичних систем органів публічного управління; впровадження електронних державних закупівель.

Прагнення до єдиної системи інформаційного обміну, електронний документообіг з використанням ЕЦП та можливість приймання-видачі документів через інтернет суттєво вплинули на стадії «доведення прийнятого рішення до адресатів», «організація виконання» та закріпили новий напрям щодо надання публічних послуг на зазначеному етапі [24].

Даний етап можна вважати початковим, а його характерними особливостями є поява нового способу комунікації між суб’єктами е-урядування, впровадження та правова регламентація цього нового способу комунікації, прогнозування, розроблення плану дій та концепцій розвитку даної сфери та створення законодавчого фундаменту для розвитку даної галузі в подальшому.

Другий етап, 2010–2019 роки, передбачає прийняття ряду нормативних актів, які забезпечують стратегію електронного урядування через посилення доступу до публічної інформації та адміністративних послуг у відповідності з євроінтеграційними вимогами. Згодом нормотворці пішли шляхом створення загального довготривалого плану, де встановлено спосіб досягнення мети.

У 2010 році розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні” [48] схвалено першу концепцію. Тут вперше вказано поняття електронного уряду, шляхи та засоби вирішення проблем, пов’язаних із його впровадженням, які темпорально розподілені у межах 2011–2015 років.

Закон України “Про доступ до публічної інформації” [9] визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб’єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, та інформації, що становить суспільний інтерес. Під публічною інформацією ст. 1 Закону визначає відображену та задокументовану “будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформацію, що була отримана або створена в процесі виконання суб’єктами владних повноважень своїх обов’язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб’єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації” [62].

Прийняття Закону України “Про доступ до публічної інформації” [9] значно змінило усталену діяльність органів публічного управління. Відправною точкою стало чітке визначення, що є публічною інформацією, і гарантування кожному громадянину реалізації права на доступ до зазначеної інформації. Саме такий підхід дозволив впровадити механізм реалізації цього права громадян за інформаційним запитом, бо в попередні роки, дотримуючись Закону України «Про інформацію» [16], громадяни не могли повною мірою скористатися доступом до інформації, що мала суспільний інтерес. Безумовне виконання органами публічного управління вимоги надання доступу громадянам до публічної інформації забезпечено моніторингом та введенням персональної відповідальності керівників органів публічного управління. Тобто інформаційний запит надавав можливість запитувачу отримати доступ до публічної інформації декількома способами: прийти до органу публічного управління й ознайомитися з необхідними документами; отримати визначені запитом копії документів у паперовому вигляді поштою або в електронному вигляді через інтернет. Тому можемо стверджувати про наявність нового напрямку діяльності «забезпечення доступу до публічної інформації» [24].

Закон України “Про адміністративні послуги” [7] визначає, що державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується на принципах: 1) верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності для суб’єктів звернень. Вказане стало правовою основою для надання адміністративних послуг через систему електронного урядування.

Згодом з’явилося розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.09.2013 № 718-р “Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг” [50]. З метою сприяння поступовому зближенню взаємодії, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв’язках, а також поглиблюючи зв’язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах та забезпечення необхідних рамок для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес, прийнято Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, де у межах реалізації Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог.

Для виконання євроінтеграційних прагнень було створено Державне агентство з питань електронного урядування України, що було визначено центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і яке реалізувало державну політику у сферах інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства.

У 2015 році після Революції гідності було визначено потребу перегляду державницького підходу до особистості, що зумовлено необхідністю удосконалення діяльності держави

щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері, тому Указом Президента України було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини. Стратегічною метою в реалізації права на участь в управлінні державними справами та у виборах визначено забезпечення ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, зокрема шляхом удосконалення процедур залучення інститутів громадянського суспільства до процесу підготовки та прийняття рішень органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Створено умови для запровадження електронної демократії. Очікувані результати полягають у низці категорій, серед яких: забезпечення створення умов для запровадження електронної демократії; відкритість та прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема через доступ до публічної інформації; вироблено ефективний механізм взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

У 2015 році Закон України “Про звернення громадян” [14] доповнено статтею 23¹ та запроваджено новий інститут електронного урядування – електронну петицію. Так, громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об’єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Запровадження електронних петицій як нового інструменту звернення громадян має позитивний вплив на розвиток інформаційного суспільства в Україні, розбудову демократичної, правової і соціальної держави, гласності і відкритості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

У 2017 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено наступну, другу Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [18]. Реалізація Концепції передбачена на період до 2020 року та покликана підтримати координацію та співпрацю органів державної влади та органів місцевого самоврядування для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності розвитку електронного урядування, просування ідеї реформування державного управління та децентралізації на базі широкого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в усій країні. Для досягнення мети Концепції слід забезпечити виконання комплексних заходів за такими напрямками: модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; управління розвитком електронного урядування.

Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe). Європейська Комісія визначила створення єдиного цифрового ринку одним із ключових пріоритетів. Під ним розуміють той, на якому забезпечується вільний рух товарів, людей, послуг та капіталу і де люди та підприємства можуть безперешкодно отримувати доступ та здійснювати онлайн-діяльність в умовах чесної конкуренції та високого рівня захисту споживачів та персональних даних, незалежно від їх громадянства або місця проживання. Досягнення єдиного цифрового ринку забезпечить збереження європейської позиції світового лідера в галузі цифрової економіки, що допоможе європейським компаніям зростати в усьому світі.

Закон України “Про електронні довірчі послуги” скасовує Закон “Про електронний цифровий підпис” [11] та комплексно визначає правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов’язки суб’єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також

правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації. Важливим на цьому етапі є запровадження системи електронного документообігу в центральних органах виконавчої влади та місцевих державних адміністраціях

Постановою Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 “Деякі питання документування управлінської діяльності” [40], яка набула чинності 07.03.2018, затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, Типову інструкцію з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, а також Регламент організації взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі. Цим нормативно-правовим актом електронну форму діловодства визначено як основну для установ і підприємств державного сектору, і єдиною допустимою формою юридично значимої взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі та основною формою взаємодії органів виконавчої влади між собою визначено систему електронної взаємодії органів виконавчої влади [62].

Також на цьому етапі, затверджено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні від 20.09.2017 та Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації від 08.11.2017 уніфікувати по всьому документі рік і місяць прийняття актів

Даний етап характеризується збільшенням взаємодії між суб'єктами суспільних відносин у сфері е-урядування (що обумовлена прийняттям Законів України “Про доступ до публічної інформації» [9] та “Про адміністративні послуги” [14]), розвитком інфраструктури у даній сфері (зокрема, повноцінним запуском системи Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) в Україні), а також широким використанням відкритих державних реєстрів та програмних комплексів, на базі яких така взаємодія між суб'єктами в сфері е-урядування здійснювалась (наприклад, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Єдиного державного реєстру судових рішень; Відкритих даних земельного кадастру України тощо).

Третій етап розвитку правового регулювання – з 2019 року до цього часу, який характеризується значною активізацією впровадження електронного урядування. Значний прогрес відбувся у 2019 році, що практично стало новим напрямком перезавантаження всієї системи електронного урядування в державі. Ключовим аспектом активізації електронного урядування стало створення Міністерства цифрової трансформації України, яке діє відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 № 856.

Основні напрямки трансформації політики у сфері електронного урядування відображені в указах Президента України від 29.07.2019 № 558 “Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг” [56] та від 04.09.2019 № 647 “Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг” [57]. Міністерство цифрової трансформації України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широко-смугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137 «Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг» портал Дія – це інформаційно-телекомунікаційна система, яка організаційно та функціонально складається з реєстру адміністративних послуг, електронного кабінету, мобільного додатка Порталу Дія, інших підсистем та програмних модулів .

Зазначені новації повною мірою дотичні до світових тенденцій у даній сфері, які пов'язані з розвитком онлайн-сервісів, що дозволяє припустити: в усьому світі спостерігається стійкий прогрес у вдосконаленні електронного уряду та надання публічних послуг в Інтернеті. Вдосконалення трансакційних онлайн-сервісів є сильним та послідовним у всіх сферах, причому з них три найпоширеніші послуги це оплата за комунальні послуги (140 країн), сплату податкових платежів (139 країн) та реєстрація нового бізнесу (126 країн).

У межах перехідного етапу з 01.01.2020 національний Єдиний державний веб-портал електронних послуг виконує також функції Єдиного державного порталу адміністративних послуг. На цьому порталі є широкий перелік послуг, вказано розмір адміністративного збору за послугу, строк надання, результати, способи отримання, підстави для відмови та нормативно-правові акти з питань надання адміністративної послуги. Загалом слід позитивно оцінити наявність такого ресурсу, оскільки це розширює інформованість громадян та сприяє швидкому доступу до адміністративних послуг [62].

Даний етап характеризується стрімким розвитком та масштабною трансформацією сфери е-урядування, впливом раніше невідомих факторів (Covid-19 та спричинені ним карантинні обмеження; збройна агресія РФ проти України, яка слугує підставою впровадження правового режиму військового стану в Україні), адаптації галузі до нових викликів та вимог часу, повноцінним впровадженням значної кількості електронних реєстрів, ресурсів та програмних комплексів у сфері електронного урядування.

В статті “Механізми нормативно-правового забезпечення діяльності органів державної податкової служби в електронному форматі” авторства Матвейчука Л.О. [1], виділяють наступні етапи нормативно-правового регулювання електронного врядування в Україні:

I етап (1998–2005 роки)

- Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 4.02.1998. № 74/98- ВР [3];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів” від 5.05.2003. № 259-р [46];
- Закон України “Про електронний документ та електронний документообіг” від 22.05.2003. № 851-IV [10];
- Закон України “Про електронний цифровий підпис” від 22.05.2003. № 852-IV [11];
- Постанова Кабінету Міністрів в Україні про “Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу” від 26.05.2004. № 680 [38];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку акредитації центру сертифікації ключів” від 13.07.2004. № 903 [35];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про центральний засвідчувальний орган” від 28.10.2004 р. № 1451 [34];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності” від 28.10.2004 р. № 1452 [36];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обов’язкової передачі документованої інформації» від 28.10.2004. № 1454 [25];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади» від 28.10.2004 р. № 1453 [26];
- Наказ Державного комітету архівів України «Про затвердження порядку зберігання електронних документів в архівних установах» від 25.04.2005. № 48 [20];

II етап (2006–2010 роки)

- Закон України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.” від 09.01.2007 р. № 537-V [15];

- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2006-2008 роки» від 04.11.2005. № 3075-IV [33];
- Розпорядження Кабінету Міністрів “Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2008 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування” від 27.08.2008 № 1211-р [49];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Деякі питання організації електронного документообігу та звітності” від 09.09.2009 № 1087-р [43];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування” від 01.03.2010 № 360-р [45];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні” від 13.12.2010 № 2250-р [48];

III етап (2011- т.ч.)

- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні” від 26.09.2011 р. № 1014-р [47];
- Закон України “Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13.01.2011 р. № 2938-VI [8];
- Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про вимоги до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади. Формат електронного повідомлення” від 20.10.2011 р. № 1207 [21];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Питання впровадження системи електронної взаємодії органів виконавчої влади” від 28.11.2011 № 1363-р [44];
- Указ Президента України про “Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки ‘Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада’ ” від 12.03.2012 № 187 [52];
- Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадського суспільства в Україні” від 24.03.2012 № 212 [54];
- Постанова Кабінету Міністрів України про “Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади” від 18.07.2012 № 670 [30];
- Розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів” від 05.09.2012 № 634-р [51];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства” від 28.11.2012 № 1134 [31];
- Указ Президента України “Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада”” від 12.03.2012 № 187 [53];
- Наказ Міністерства юстиції України “Про затвердження Концепції реформування законодавства у сфері використання інфраструктури відкритих ключів та надання електронних довірчих послуг” від 10.04.2013 № 668/5 [23];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” від 15.05.2013 № 386-р [37];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 6.08.2014 № 385 [32];
- Указ Президента України “Про Стратегію сталого розвитку ‘Україна – 2020’” від 12.01.2015 № 5/2015 [55].

На нашу думку, більш коректним та актуальним є періодизація етапів нормативно-правового регулювання електронного урядування, викладена в Монографії за авторством Романчук О.З., Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В.І., оскільки в цій роботі третій

(сучасний) етап розпочинається саме з 2019 року, а не з 2011 року, як зазначено в статті авторства Матвейчука Л.О.

Підставою для такого твердження вважаю появу та вплив на нормативно-правове регулювання електронного урядування в Україні такого невідомого раніше фактору, як пандемія, спричинена поширенням коронавірусу “Covid-19”. Саме даний фактор зіграв ключову роль на сучасному етапі електронного урядування в Україні та послужив причиною розвитку цієї сфери та саме з появою даного фактору можна вести відлік сучасного етапу, оскільки у зв’язку з наслідками даного вірусу ключової трансформації зазнали суспільні відносини між людьми, а також суспільні відносини між органами державної влади та місцевого самоврядування з громадянами.

У зв’язку із запровадженням карантинних обмежень на території України суттєво змінились форми та методи взаємодії між суб’єктами в сфері електронного урядування. З’явилась об’єктивна необхідність у впровадженні дистанційної форми взаємодії між суб’єктами, що і послугувало базою для імплементації різноманітних програмних комплексів, електронних підсистем тощо у сфері електронного урядування, що і стало каталізатором розвитку всієї галузі та пришвидшило темпи її розвитку до небачених раніше масштабів.

Зокрема, можна виділити запровадження електронного сервісу “ДІЯ” (скорочення від “Держава і я”) – мобільного застосунку, веб-порталу і бренду цифрової держави в Україні, який розроблений Міністерством цифрової трансформації України. Дію було вперше презентовано у 2019 й офіційно запущено у 2020 році.

Зазначений застосунок дає змогу зберігати водійське посвідчення, внутрішній і закордонний паспорти, документи про освіту та інші документи в смартфоні, а також передавати їхні копії при отриманні банківських чи поштових послуг, заселенні в готель і в інших життєвих ситуаціях. Також через Дію (застосунок і/або портал) можна отримати такі державні послуги як «Малюток» (комплексна послуга при народженні дитини), зареєструвати бізнес і ФОП онлайн, сплачувати податки й подавати податкові декларації та звітність, підписувати за допомогою ЕЦП документи, змінювати місце реєстрації тощо.

На порталі доступно вже 72 послуги, а у застосунку – 9 послуг та 15 цифрових документів. Станом на даний час застосунком і порталом користується вже понад 20 млн людей.

Також на вказаному етапі були впроваджені такі електронні сервіси, як:

- “Онлайн будинок юстиції” (який надає можливість не виходячи з власного будинку зареєструвати або ліквідувати фізичну особу підприємця, громадське об’єднання або засіб масової інформації; отримати документи у сфері реєстрації актів цивільного стану; отримати дані про електронний цифровий підпис; отримати інформацію з усіх реєстрів Мін’юсту);

- “Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” (який надає можливість безкоштовного пошуку відомостей щодо юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань);

- “Єдиний державний реєстр судових рішень” (автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень);

- Державний земельний кадастр України (система містить відомості про місце розташування та правовий режим земельних ділянок, їх кадастровий номер, оцінку, класифікацію, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі й землекористувачів);

- “ProZorro” (електронна система публічних закупівель);

- “Електронний кабінет платника податків” (для взаємодії з фіскальними та податковими органами);

- “Електронні петиції” (дає змогу для подання особливої форми колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яке обов’язкове до розгляду за умови набрання необхідної кількості голосів);

“Електронний суд” (забезпечує можливість користувачам у передбачених законодавством випадках відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя, брати участь у розгляді справ в режимі відеоконференції, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи, тощо.

Також важливим фактором у сфері трансформації електронного урядування в Україні на сучасному етапі є військовий стан, обумовлений збройною агресією Російської Федерації проти України. У зв’язку з цим суспільні відносини між державою та громадянами також змінюються та адаптуються до сучасних реалій.

Зокрема, як приклад розвитку та впровадження нових форм та методів взаємодії між суб’єктами можна навести додаток “Резерв+”, який розроблений Міністерством оборони України та дає змогу призовникам, військовозобов’язаним та резервістам оновити свої облікові дані та отримати електронний військово-обліковий документ. Даний застосунок був впроваджений 18.05.2024 та станом на даний час є останнім із нововведень у сфері електронного урядування в Україні.

Підсумовуючи наведене слід відзначити, що станом на даний час для громадян в електронному форматі доступні такі послуги як оформлення та видача паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм у разі обміну паспорта громадянина України (у формі картки); отримання реєстраційного номера облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків (РНОКПП); оформлення і видача паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм; надання відомостей з Державного земельного кадастру у формі витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку; послуги для реєстрації, та супроводу ведення бізнесу; доступу до правосуддя, тощо.

Загалом до позитивних тенденцій електронного урядування в Україні можна віднести:

- належний рівень забезпечення електронними ресурсами, тобто населення держави має доступ до порівняно недорогого інтернет-контенту;
- розвиток електронних платежів та інтернет-банкінгу, що може забезпечити оплату адміністративних електронних послуг;
- розвиток системи електронних порталів органів публічної влади всіх рівнів;
- наявність офіційних інтернет-представництв органів публічної влади щодо надання можливості використання інституту електронних петицій;
- нормативно-правове узгодження процесу електронної ідентифікації користувача системи електронного урядування;
- тестування спеціалізованих порталів із надання адміністративних та інформаційних послуг онлайн.

В той же час, незважаючи на формування необхідних передумов, значущих практичних результатів у сфері формування електронного уряду досягти ще не вдалося. Більшість створених ресурсів мають значні недоліки у функціонуванні як технічно-інформаційного, так і правового характеру. Відсутня система ефективної взаємодії та комунікації, у більшості випадків до них застосовані режими рівня інформування та односторонньої взаємодії, проблемою також є декларативність електронної демократії та електронних послуг, а не їх реальне втілення.

Отже, можна констатувати, що загалом електронне урядування націлене на подолання низки державно-правових проблем України. Основними проблемами є вже традиційні для українського суспільства: подолання корупційних проявів, підвищення соціальних стандартів та соціальної стабільності, забезпечення транспарентності функціонування органів державного управління, створення максимально прозорих та зрозумілих стандартів законодавчого регулювання суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в Україні. Тому електронне

урядування може стати ефективним механізмом оновлення державно-владної діяльності на основі конституційних принципів рівності, свободи, демократизму та верховенства права [62].

Підсумовуючи наведені результати дослідження нормативно-правових актів щодо впровадження електронного урядування в Україні, необхідно зазначити, що проведений аналіз нормативно-правових актів у сфері регулювання відповідних суспільних відносин показав наявність різнорівневої моделі правового забезпечення впровадження електронного урядування, яка об'єднує правові норми різної юридичної сили, що знайшли своє зовнішнє закріплення в актах інформаційного та адміністративного законодавства, а також ілюструє взаємовплив і взаємодію цих галузей права в умовах сьогодення [41].

Висновки. Таким чином, на підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що в Україні станом на даний час запроваджено та забезпечено функціонування розгалуженої системи нормативно-правового регулювання у сфері е-урядування, яка в цілому відповідає загальносвітовим трендам та рівню розвитку суспільних відносин на даному етапі, а також впроваджено різноманітну систему програмних комплексів та інформаційних реєстрів (баз даних), на основі яких відбувається взаємодія між суб'єктами відносин у сфері е-урядування і яка дозволяє забезпечити належний рівень прав та інтересів зазначених суб'єктів.

Література:

1. Аспекти публічного управління, Механізми нормативно-правового забезпечення діяльності органів державної податкової служби в електронному форматі Матвейчук Л. О., сторінки 51–52. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233892916.pdf>
2. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження, за авторством Романчук О.З., Бисага Ю. М., Берч В. В., Нечипорук Г. Ю., Чечерський В. І., сторінки 42–55. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37492/1/РОМАНЧУК_МОНОГРАФІЯ.pdf
3. Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 01.12.2022 № 2807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20>
5. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” від 09.01.2007 № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
6. Закон України “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги” № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>
7. Закон України “Про адміністративні послуги” від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
8. Закон України “Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13.01.2011 р. № 2938-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>
9. Закон України “Про доступ до публічної інформації” від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
10. Закон України “Про електронний документ та електронний документообіг” від 22.05.2003. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
11. Закон України “Про електронний цифровий підпис” від 22 травня 2003 р. № 852-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
12. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
13. Закон України “Про захист персональних даних” від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
14. Закон України “Про звернення громадян” № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
15. Закон України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.” від 09.01.2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

16. Закону України «Про інформацію» № 2657-XII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
17. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
18. Концепція розвитку електронного урядування в Україні, затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>
19. Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, яка затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>
20. Наказ Державного комітету архівів України «Про затвердження порядку зберігання електронних документів в архівних установах» від 25.04.2005. № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0627-05>
21. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про вимоги до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади. Формат електронного повідомлення” від 20.10.2011 р. № 1207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-11>
22. Наказ Міністерства цифрової трансформації України “Про затвердження Регламенту роботи центрального засвідчувального органу” від 28.02.2024 № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-24>
23. Наказ Міністерства юстиції України “Про затвердження Концепції реформування законодавства у сфері використання інфраструктури відкритих ключів та надання електронних довірчих послуг” від 10.04.2013 № 668/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v668-323-13>
24. Нормативно-правові засади електронного управління для модернізації адміністративних процесів в органах публічного управління України, Мазура Олександра Григоровича, сторінки 48–49. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/360/285>
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обов’язкової передачі документованої інформації» від 28.10.2004. № 1454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1454-2004-%D0%BF>
26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади» від 28.10.2004 р. № 1453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1453-2004-%D0%BF>
27. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання цифровізації діяльності державних органів” від 01.12.2023 № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2023-%D0%BF>
28. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів” від 08.08.2016 № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF>
29. Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи ‘Електронний Уряд’” від 24.02.2003 № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>
30. Постанова Кабінету Міністрів України про “Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади” від 18.07.2012 № 670. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2012-%D0%BF>
31. Постанова Кабінету Міністрів України “Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства” від 28.11.2012 № 1134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF>
32. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 6.08.2014 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
33. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2006-2008 роки» від 04.11.2005. № 3075-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3075-15>
34. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про центральний засвідчувальний орган” від 28.10.2004 р. № 1451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1451-2004-%D0%BF>
35. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку акредитації центру сертифікації ключів” від 13.07.2004. № 903. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/251087__509687
36. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності” від 28.10.2004 р. № 1452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1452-2004-%D0%BF>
37. Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” від 15.05.2013 № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>
38. Постанова Кабінету Міністрів в Україні про “Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу” від 26.05.2004. № 680 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2004-%D0%BF>

- 39.Постанова правління НБУ “Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки” від 20.12.2023 № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23>
- 40.Постановою Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 “Деякі питання документування управлінської діяльності”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>
- 41.Правове забезпечення розвитку електронного урядування в Україні, Євгенія Калішенко у виданні «Підприємство, господарство і право, с. 144–145. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/26.pdf>
- 42.Проблеми правового регулювання електронного урядування у сфері місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах, Науменка А.В., сторінка 71. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19086/1/69-75.pdf>
- 43.Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Деякі питання організації електронного документообігу та звітності” від 09.09.2009 № 1087-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2009-%D1%80>
- 44.Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Питання впровадження системи електронної взаємодії органів виконавчої влади” від 28.11.2011 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D1%80>
- 45.Розпорядження Кабінету Міністрів України про “Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування” від 01.03.2010 № 360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2010-%D1%80>
- 46.Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів” від 5.05.2003. № 259-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80>
- 47.Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні” від 26.09.2011 № 1014-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2011-%D1%80>
- 48.Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні” від 13.12.2010 № 2250-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>
- 49.Розпорядження Кабінету Міністрів “Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2008 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування” від 27.08.2008 № 1211-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR081211?an=365>
- 50.Розпорядження від 11.09.2013 № 718-р “Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-2013-%D1%80>
- 51.Розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів” від 05.09.2012 № 634-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2012-%D1%80>
- 52.Указ Президента України про “Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки ‘Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада’” від 12.03.2012 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2012>
- 53.Указ Президента України “Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки ‘Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада’” від 12.03.2012 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>
- 54.Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні” від 24.03.2012 № 212. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>
- 55.Указ Президента України “Про Стратегію сталого розвитку ‘Україна – 2020’” від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
- 56.Указ Президента України “Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг” : від 29.07.2019 № 558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019>
- 57.Указ Президента України “Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг” від 04.09.2019 № 647/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647/2019>
- 58.Указ президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади” від 01.08.2002 № 683/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002>

References:

1. Aspekty publichnoho upravlinnia, Mekhanizmy normatyvno-pravovoho zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby v elektronnomu formati [Aspects of Public Administration, Mechanisms of Regulatory-Legal Support of Activities of State Tax Service Bodies in Electronic Format] by Matveychuk L. O., pages 51–52. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/233892916.pdf>
2. Elektronne uriaduvannia [E-Government]: Constitutional and Legal Research by Romanhuk O. Z., Bysaga Y. M., Burch V. V., Nechyporuk G. Yu., Chechersky V. I., pages 42–55. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37492/1/ПОМАНЧУК_МОНОГРАФІЯ.pdf
3. Zakon Ukrainy “Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii” [Law of Ukraine “On the National Informatization Program”] dated February 4, 1998, №. 74/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>
4. Zakon Ukrainy “Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii” [Law of Ukraine “On the National Informatization Program”] dated December 1, 2022, №. 2807-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20>
5. Zakon Ukrainy “Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky” [Law of Ukraine “On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007–2015”] dated January 9, 2007, №. 537-V. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
6. Zakon Ukrainy “Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy” [Law of Ukraine “On Electronic Identification and Trust Services”] №. 2155-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>
7. Zakon Ukrainy “Pro administratyvni posluhy” [Law of Ukraine “On Administrative Services”] dated September 6, 2012, №. 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
8. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro informatsiiu” [Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine On Information”] dated January 13, 2011, №. 2938-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>
9. Zakon Ukrainy “Pro dostup do publichnoi informatsii” [Law of Ukraine “On Access to Public Information”] dated January 13, 2011, №. 2939-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
10. Zakon Ukrainy “Pro elektronnyi dokument ta elektronnyi dokumentoobih” [Law of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Flow”] dated May 22, 2003, №. 851-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
11. Zakon Ukrainy “Pro elektronnyi tsyfrovyy pidpys” [Law of Ukraine “On Electronic Digital Signature”] dated May 22, 2003, №. 852-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
12. Zakon Ukrainy “Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih” [Law of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Flow”] dated May 22, 2003, №. 851-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
13. Zakon Ukrainy “Pro zakhyst personalnykh danykh” [Law of Ukraine “On Personal Data Protection”] dated June 1, 2010, №. 2297-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
14. Zakon Ukrainy “Pro zvernennia hromadian” [Law of Ukraine “On Citizens’ Appeals”] №. 393/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
15. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 rr.” [Law of Ukraine “On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007–2015”] dated January 9, 2007, №. 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
16. Zakonu Ukrainy “Pro informatsiiu” [Law of Ukraine “On Information”] №. 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
17. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
18. Kontseptsiiia rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini, zatverdzhena rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [Concept of E-Government Development in Ukraine, approved by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] dated September 20, 2017, №. 649-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>
19. Kontseptsiiia rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii, yaka zatverdzhena rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [Concept of E-Democracy Development in Ukraine and the Action Plan for Its Implementation, approved by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] dated November 8, 2017, №. 797-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>

20. Nakaz Derzhavnoho komitetu arkhiviv Ukrainy “Pro zatverdzhennia poriadku zberihannia elektronnykh dokumentiv v arkhivnykh ustanovakh” [Order of the State Committee on Archives of Ukraine “On Approval of the Procedure for Storing Electronic Documents in Archival Institutions”] dated April 25, 2005, № 48. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0627-05>

21. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy “Pro vymohy do formativ danykh elektronnoho dokumentoobihu v orhanakh derzhavnoi vlady. Format elektronnoho povidomlennia” [Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine “On Requirements for Data Formats of Electronic Document Flow in State Authorities. Electronic Message Format”] dated October 20, 2011, № 1207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-11>

22. Nakaz Ministerstva tsyfrovoi transformatsii Ukrainy “Pro zatverdzhennia Rehlamentu robotu tsentralnoho zasvidchuvalnoho orhanu” [Order of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine “On Approval of the Regulation on the Work of the Central Certification Authority”] dated February 28, 2024, № 33. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-24>

23. Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy “Pro zatverdzhennia Kontseptsii reformuvannia zakonodavstva u sferi vykorystannia infrastruktury vidkrytykh kliuchiv ta nadannia elektronnykh dovirchlykh posluh” [Order of the Ministry of Justice of Ukraine “On Approval of the Concept for Reforming Legislation in the Field of Using Public Key Infrastructure and Providing Trust Services”] dated April 10, 2013, №. 668/5. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v668-323-13>

24. Normatyvno-pravovi zasady elektronnoho upravlinnia dlia modernizatsii administratyvnykh protsesiv v orhanakh publichnoho upravlinnia Ukrainy, Mazura Oleksandra Hryhorovycha [Regulatory and Legal Foundations of E-Governance for Modernizing Administrative Processes in Public Administration Bodies of Ukraine by Oleksandr Hryhorovych Mazur], pages 48–49. Retrieved from <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/360/285>

25. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Poriadku obov’iazkovoï peredachi dokumentovanoi informatsii” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for the Mandatory Transfer of Documented Information”] dated October 28, 2004, № 1454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1454-2004-%D0%BF>

26. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Model Procedure for Conducting Electronic Document Flow in Executive Authorities”] dated October 28, 2004, № 1453. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1453-2004-%D0%BF>

27. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia tsyfrovizatsii diialnosti derzhavnykh orhaniv” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Digitalization of Activities of State Authorities”] dated December 1, 2023, № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2023-%D0%BF>

28. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia elektronnoi vzaiemodii elektronnykh informatsiinykh resursiv” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Electronic Interaction of Electronic Information Resources”] dated August 8, 2016, № 606. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF>

29. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zakhody shchodo stvorennia elektronnoi informatsiinoï systemy ‘Elektronnyi Uriad’” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Measures for Creating the Electronic Information System ‘E-Government’”] dated February 24, 2003, №. 208. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>

30. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Electronic Interaction of Executive Authorities” dated July 18, 2012, №. 670. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2012-%D0%BF>

31. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the Introduction of the National System of Indicators for the Development of the Information Society” dated November 28, 2012, №. 1134. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF>

32. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the State Regional Development Strategy for the Period until 2020” dated August 6, 2014, № 385. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

33. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Tasks of the National Informatization Program for 2006-2008” dated November 4, 2005, №.3075-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3075-15>

34. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Regulations on the Central Certification Authority” dated October 28, 2004, №. 1451. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1451-2004-%D0%BF>

35. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for Accreditation of Key Certification Centers” dated July 13, 2004, №. 903. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/251087___509687

36. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for the Use of Digital Signature by State Authorities, Local Governments, State Enterprises, Institutions, and Organizations” dated October 28, 2004, №. 1452. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1452-2004-%D0%BF>

37. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Strategy for the Development of the Information Society in Ukraine” dated May 15, 2013, №. 386-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

38. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Procedure for Certifying the Existence of an Electronic Document (Electronic Data) at a Certain Time” dated May 26, 2004, №. 680. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2004-%D0%BF>

39. Postanova pravlinnia NBU “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vykorystannia elektronnoho pidpysu ta elektronnoi pechatky” [NBU Board Resolution “On Approval of the Regulation on the Use of Electronic Signature and Electronic Seal”] dated December 20, 2023, №. 172. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23>

40. ostanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 № 55 “Deiaki pytannia dokumentuvannia upravlinskoi diialnosti” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018, №. 55 “Some Issues of Documenting Administrative Activities”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>

41. Pravove zabezpechennia rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini, Yevheniia Kalishenko u vydanni “Pidpriumstvo, hospodarstvo i pravo [Legal Support for the Development of E-Government in Ukraine by Yevgenia Kalishenko in “Enterprise, Economy, and Law”], pages 144-145. Retrieved from <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/26.pdf>

42. Problemy pravovoho rehuliuвання elektronnoho uriaduvannia u sferi mistsevoо samovriaduvannia v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh, Naumenka A.V., [Problems of Legal Regulation of E-Governance in Local Self-Government in Ukraine and Foreign Countries by Naumenko A.V.], page 71. Retrieved from <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19086/1/69-75.pdf>

43. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy pro “Deiaki pytannia orhanizatsii elektronnoho dokumentoobihu ta zvitnosti” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on “Certain Issues of Organizing Electronic Document Flow and Reporting”] dated September 9, 2009, №. 1087-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2009-%D1%80>

44. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy pro “Pytannia vprovadzhennia systemy elektronnoi vzaiemodii orhaniv vykonavchoi vlady” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on “Issues of Implementing the System of Electronic Interaction of Executive Authorities”] dated November 28, 2011, №. 1363-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D1%80>

45. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy pro “Pytannia realizatsii pilotnoho proektu vprovadzhennia tekhnolohii elektronnoho uriaduvannia” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on “Issues of Implementing a Pilot Project for the Introduction of E-Governance Technologies”] dated March 1, 2010, №. 360-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2010-%D1%80>

46. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Kontseptsii formuvannia systemy natsionalnykh elektronnykh informatsiinykh resursiv” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept for the Formation of a System of National Electronic Information Resources”] dated May 5, 2003, №. 259-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80>

47. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Action Plan for Implementing the Concept of E-Government Development in Ukraine”] dated September 26, 2011, №. 1014-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2011-%D1%80>

48. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept

of E-Government Development in Ukraine”] dated December 13, 2010, №. 2250-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>

49. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv “Pro zatverdzhennia pereliku zavdan (proektiv) Natsionalnoi prohramy informatyzatsii na 2008 rik, yikh derzhavnykh zamovnykiv ta obsiahiv finansuvannia” [Decree of the Cabinet of Ministers “On Approval of the List of Tasks (Projects) of the National Informatization Program for 2008, Their State Customers, and Financing Amounts”] dated August 27, 2008, №. 1211-p. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/KR081211?an=365>

50. Rozporiadzhennia vid 11.09.2013 № 718-r “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo stvorennia Yedynoho derzhavnoho portalu administratyvnykh posluh”. [Decree dated September 11, 2013, №. 718-p “On Approval of the Action Plan for Creating a Unified State Portal for Administrative Services”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-2013-%D1%80>

51. Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia ta funktsionuvannia informatsiinoi systemy elektronnoi vzaiemodii derzhavnykh elektronnykh informatsiinykh resursiv” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept for Creating and Functioning of an Information System for Electronic Interaction of State Electronic Information Resources”] dated September 5, 2012, №. 634-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2012-%D1%80>

52. Ukaz Prezydenta Ukrainy pro “Natsionalnyi plan dii na 2012 rik shchodo vprovadzhennia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky ‘Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna vlada’” [Decree of the President of Ukraine “On the National Action Plan for 2012 on the Implementation of the Program of Economic Reforms for 2010-2014 ‘Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State’”] dated March 12, 2012, №. 187. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2012>

53. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Natsionalnyi plan dii na 2013 rik shchodo vprovadzhennia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky ‘Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna vlada’” [Decree of the President of Ukraine “On the National Action Plan for 2013 on the Implementation of the Program of Economic Reforms for 2010-2014 ‘Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State’”] dated March 12, 2012, №. 187. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>

54. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Stratehiiu derzhavnoi polityky spriannia rozvytku hromadskoho suspilstva v Ukraini” [Decree of the President of Ukraine “On the Strategy of State Policy to Promote the Development of Civil Society in Ukraine”] dated March 24, 2012, №. 212. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

55. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Stratehiiu staloho rozvytku ‘Ukraina – 2020’” [Decree of the President of Ukraine “On the Sustainable Development Strategy ‘Ukraine – 2020’”] dated January 12, 2015, №. 5/2015. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

56. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro deiaki zakhody shchodo polipshennia dostupu fizychnykh ta yurydychnykh osib do elektronnykh posluh” [Decree of the President of Ukraine “On Certain Measures to Improve Access of Individuals and Legal Entities to Electronic Services”] dated July 29, 2019, No. 558. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019>

57. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro deiaki zakhody iz zabezpechennia nadannia yakisnykh publichnykh posluh” [Decree of the President of Ukraine “On Certain Measures to Ensure the Provision of Quality Public Services”] dated September 4, 2019, №. 647/2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647/2019>

58. Ukaz prezydentna Ukrainy “Pro dodatkovi zakhody shchodo zabezpechennia vidkrytosti u diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady” [Decree of the President of Ukraine “On Additional Measures to Ensure Transparency in the Activities of State Authorities”] від 01.08.2002 № 683/2002. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002>

Taras Kurus. Regulatory and legal framework of e-governance in Ukraine

The study of regulatory and legal framework for e-governance is essential for understanding its role in modern public administration and the development of democracy, making this topic relevant from both scientific and practical perspectives. The purpose of the article is to analyze the legal framework of e-governance in Ukraine, aimed at improving the efficiency of public administration and interaction with citizens. The main stages of the formation of the legal framework regulating this process are considered, as well as its impact on the development of e-democracy and the digital economy.

The approaches to understanding e-governance as a complex political and legal phenomenon using information and communication technologies to enhance interaction between the state, citizens, and businesses are analyzed. The focus is on key aspects of regulatory framework, such as electronic document management, trust services, and public electronic services, which ensure transparency and openness of government activities.

To achieve the goals of the article, comparative and systematic methods were used, allowing to identify the key nodes of legal regulation and compare Ukrainian experience with European practices. A detailed analysis of legislative acts such as the Laws of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Flow,” “On Access to Public Information,” and “On Administrative Services,” which form the foundation for the functioning of e-governance, was also conducted.

Based on the analysis of the regulatory framework, the authors identify the main challenges and prospects for the development of e-governance in Ukraine. Considerations are expressed regarding the need to update certain legislative acts and expand digital opportunities for citizens. The importance of involving the public and experts in discussing state policy in the field of e-governance, as well as the advisability of using foreign experience, particularly that of the European Union countries, is emphasized.

Key words: *Thus, e-governance acts as a key element of modern public administration, contributing to the development of democracy, improving the efficiency of administrative processes, and ensuring transparency of government actions.*

Відомості про авторів:

Тарас Курус – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 323: 94 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-10>

Назар Лабач

ORCID: 0009-0007-9688-5219

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлюються основні теоретико-методологічні підходи, які лягли в основу дослідження діяльності Організації українських націоналістів як політологічного інституту. Важливою складовою є аналіз державотворчих підходів, трактування поняття «держава», «державний устрій», «ідеологія». Не менш важливими є концепції щодо суспільного устрою та політичного режиму, діяльності вищих органів влади, національно-культурної політики держави. Дане дослідження є важливим аспектом у вивченні діяльності ОУН в період 1940-1954 рр., тому їх ґрунтовне і комплексне вивчення залишається актуальним з наукової точки зору, таким, що сприятиме створенню цілісної картини діяльності ОУН.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, політичний інститут, націоналізм, націократія, державний устрій, партійна система тощо.

Вступ. Організація українських націоналістів (далі ОУН) – громадсько-політична організація, в основі діяльності якої лежала ідея розбудови незалежної держави на всіх українських етнічних землях. Протистояння ОУН спочатку польській, а потім радянській владі, тривала чверть століття, однак підвищений інтерес становить період діяльності з 1940-1954 рр. Напад гітлерівських військ на радянський союз не змінив патріотичні ідеї та основні суспільно – політичні погляди ОУН. Діяльність організації мала власні корені, які не залежали від впливу Німеччини на хід політичних процесів, а також власні хронологічні рамки: від «визвольного походу» радянських військ на Захід України в 1939 р. до середини 50-х рр, що включали в себе завершення формування довоєнної концепції держави та її втілення у програмі II Великого Збору ОУН до остаточного закріплення поділу ОУН С. Бандери (далі – ОУН(б)) на дві фракції та фактичне завершення повоєнної еволюції ідеології і програм усіх середовищ Організації.

Мета та завдання Мета роботи дослідити теоретико-методологічні підходи щодо формування державотворчих ідей та політико – інституційних поглядів у діяльності ОУН. Для досягнення мети, у статті поставленні наступні **завдання:**

- дослідити основні теорії щодо вивчення даної проблеми;
- провести аналіз методологічної бази, зокрема виділити основні методи та підходи щодо вивчення ОУН як політичного інституту;
- розглянути та дослідити еволюцію політичних програм ОУН;
- з'ясувати теоретико-практичні аспекти функціонування держави та суспільства в ідеології ОУН;
- дослідити плани адміністративного та державно-владного апарату.

Методи дослідження для поставлення завдань у статті використовувалися наступні методи: метод історизму, описовий, аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний і порівняльний аналіз, структурно-функціональний, системний та елементи дискурс-аналізу, що дало можливість відтворити домінуючі світоглядні парадигми та підтекст документів. Так, методи аналізу та синтезу дали змогу із значної сукупності ідей ОУН, виокремити та поєднати в цілісні концепції плани розвитку складових державного устрою та політичної системи. Застосування методу історизму, проблемно-хронологічного і ретроспективного методів відобразили

етапи та еволюцію ідей і політико-інституційних поглядів ОУН, зокрема довоєнний та післявоєнний періоди. Структурно-функціональний метод дав можливість проаналізувати концепцію української держави, використання системного методу дало можливість дослідити принципи цілісності позицій оунівців, та розглянути його крізь призму єдиної націоналістичної ідеології.

Результати дослідження. Вивчаючи стан наукової розробки та теоретико-методологічну базу дослідження, ми дійшли висновку, що не існує наукового джерела, які б повністю розкрило дану проблематику. Ми можемо виокремити праці деяких дослідників, які зробили значний внесок у досліджування теми та структурувати їх в окремі групи: праці, написані в еміграції, роботи довоєнної та повоєнної історіографії, наукові роботи західних вчених, а також дослідження, проведені в Україні за останні 30 років.

У сучасній українській науці відбувається переосмислення діяльності ОУН, відходять у минуле упереджені погляди, поступово вимальовується об'єктивний образ Організації, а саме політичні цілі. Вузьке коло проблем ставало предметом дослідження та аналізу багатьох вчених. Так, питання ідеології та практики ОУН відображені у працях Т. Андрусяка, О. Багана, А. Боляновського, Я. Дашкевича, О. Зайцева, В. Іванишина, Г. Касьянова, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кульчицького, О. Лисенка, Ю. Шаповала, М. Швагуляка. Національне питання у програмах Організації та ставлення до нацменшин висвітлене у працях К. Бондаренка, В. Деревінського, Г. Дичковської, А. Русначенка, В. Трофимовича. Плани ОУН щодо організації адміністративно-владного апарату дослідили Д. Веденєєв, О. Панченко, І. Патриляк, С. Таран, В. Ходак, Б. Червак. Соціально-економічні аспекти державотворчих ідей ОУН розкрито у працях І. Вдовичина, О. Сича, С. Тимченка, М. Якименка [6].

Не зважаючи на значний науковий внесок у дослідження даної теми, політична діяльність ОУН залишається мало дослідженою, зокрема концепції держави, суспільно-політичного устрою, плани щодо формування та діяльності вищих органів влади та поглядів на створення незалежної української держави.

Члени ОУН притримувалися принципів «ідеалістичного» світогляду, які висвітлювали націю як абсолютну вартість, заперечуючи інші цінності, що виходять за межі національних інтересів. Український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоча у своєму розвитку він зазнав беззаперечних впливів з боку іноземних течій. Автор погоджується з тими дослідниками, які вважають, що ідеологія ОУН є певного роду синтезом французького інтегрального націоналізму, італійського фашизму, українського консерватизму та власне, українського націоналізму [9].

Важливим етапом діяльності ОУН як політичної організації став Перший Конгрес (Великий збір) український націоналістів. Кінцевим результатом Конгресу були основні напрямки політично-ідеологічної діяльності Організації, яка не обмежувалася конкретною територією, а мала поширювати свої ідеї на всі терени, де мешкають українці. Важливим було те, що Конгрес мав соборницький характер, оскільки в його роботі брали участь представники не тільки Галичини, але й Наддніпрянщини.

Значний вплив на розвиток та еволюцію ідеології українського націоналізму стала Друга світова війна. Світогляд населення Сходу України, скомпрометованість тоталітарних ідей – стали основними чинниками для розробки нових засад ідеології та політичної програми. Зміни відбувалися у напрямку лібералізації, яка містила в собі все більший наголос на правах особи, відкидання етнічної та расової приналежності, толерантність до політичного плюралізму, а також спроба сформувати популістську, соціально-економічну програму. Зміни знайшли відображення у постановах III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б) (далі – III НВЗ ОУН(б), серпень 1943 р.). Певна еволюція довоєнних позицій відбувалася також в середовищі ОУН(м)[1].

Розуміння держави націоналістами зосереджувалося в напрямку теорій патерналізму (система взаємовідносин, при якій право прийняття важливих рішень для забезпечення загального блага делегується більш авторитетним, старшим та досвідченим людям), тобто її

основна функція – вирішувати загальносуспільні потреби, здійснення яких не підвладне будь-якій іншій організаційній структурі. Зокрема, забезпечення внутрішньої єдності суспільства. Основними функціями держави ОУН вважала забезпечення всебічних умов розвитку народу і регулювання розрізнених інтересів на внутрішньополітичній арені та охорону від зовнішньої небезпеки (регулюючу, координуючу, захисну функції) [7].

Політичний режим націоналізму, який пропагувався на початку Другої світової війни, отримав назву «націократія». Її основними принципами були національний солідаризм, професійно-становий поділ, однопартійність, безкласовість, політичний активізм, заперечення суспільної рівності людей, авторитаризм. В основі суспільного устрою була покладена станова система та формування усіх представницьких органів влади. Вона протиставлялася класичній схемі європейського парламентаризму та загальних виборів і була наближеною до італійського фашистського корпоративізму [2, с. 25].

Зміни в програмі ОУН(б), внесені ІІІ НВЗ, стали початком певних ідеологічних розходжень в націоналістичному середовищі. Програма бандерівців вже не містила положень про становий поділ; людина проголошувалася найвищою цінністю. Пропонований режим названо не «націократією», а спочатку – «новим ладом», а пізніше «демократичним ладом». Було відкинуто претензії на особливу привілейовану роль ОУН у державі. Зазнало змін також бачення ролі партій у житті суспільства. Загалом, після війни оунівці задекларували, що суспільний устрій повинен бути побудований на демократичних засадах. Проте розуміли ці засади порізно. Діячі групи С.Бандери в Україні вважали, що демократія не є ідеалом, який достатньо проголосити, а лише окресленими свободами співіснування суб'єктів суспільства, набором інструментів державної політики [2].

Після утворення Революційного крила ОУН керівником якого став С. Бандера, було сформовано Комісію державного планування. Серед основних завдань створеної Комісії була розробка документів, які б регламентували функціонування всіх механізмів влади та самоврядування, а також визначили основні принципи та напрями соціально-економічної політики. Результати Комісії були відображені в інструкції «Діяльність і боротьба ОУН під час війни (1940 р.)». Цікавим є те, що всі ідеї державотворення Організацією базувалися відповідно до воєнних реалій і члени ОУН були готові до розбудови незалежної держави у революційній боротьбі з радянським та німецьким режимами [1].

Вищезгаданий документ містив собі стратегічну і тактичну діяльність ОУН(б) під час війни. Згідно інструкції формування органів державної влади мало розпочатися одночасно з відновленням незалежної держави та становлення влади на всіх рівнях. Документ також регламентував адміністративно-територіальний поділ, всі керівні пости мали очолювати члени ОУН, або прибічники Організації, більше того, її члени мали стежити за всіма сферами життя.

Офіційні документи ОУН(б) 1940 – 1941рр. підтверджують початкове прагнення Організації до монопольних позицій у державі та ідеї тотальності націоналізму в усіх сферах життя. Документи передбачали напівреспубліканську президентську форму правління з елементами одноосібної диктатури. У 1940р. член ОУН(б) Д. Мирон запропонував свій проєкт устрою держави, в якому помітні не лише риси авторитарного політичного режиму, але й ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням, щоправда, підконтрольним виконавчій гілці влади [4].

Важливі зміни у діяльності ОУН щодо політичної ідеології були внесені в «Резолюцію членів ОУН» (1949 р), де зазначалося, що «організація не вважає себе привілейованим чинником, який має виняткове право репрезентувати волю населення, а тому не прагне до монопольного становища в Україні» [1]. Внесені зміни відкоригували пункти бачення політичного режиму, але не відобразили цілісної концепції організації апарату влади. Один з ідеологів ОУН(б) в Україні П.Федун пропонував проєкт парламентської демократичної республіки. З логіки викладу ним матеріалу, ми припускаємо, що президент був би носієм обмеженого кола

повноважень, які притаманні парламентським республікам. Отже, центр ваги було зміщено з голови держави до представницького законодавчого органу [4, с. 12].

Цікавими були ідеї ОУН(б) щодо партійної системи. Основна думка полягала в тому, що однопартійна система не відповідає потребам повноцінного національного розвитку і в даному випадку ОУН підтримували багатопартійну систему, однак пізніше дійшли висновку, що велика кількість партій не гарантуватиме єдності в суспільстві, що в кінцевому результаті приведе до конфліктів і носитиме руйнівний характер. Про сумнівне ставлення до багатопартійності та ефективності політичного плюралізму у постреволюційний час свідчить Лист «До К-121/7-С» (від П. Полтави до Р. Шухевича) від 1948 р. Полтава пропонує: «Було б дуже добрим добровільно об'єднати політичні партії в одну організацію, принаймні, до прийняття установчими зборами конституції. На такій добровільній основі могла б бути здійснена ідея диктатури звільненого народу. Це не суперечить нашим демократичним традиціям. Це тимчасова концепція і ми її ставимо в залежності від згоди інших партій» [5, с. 310].

Висновки. Досліджуючи та аналізуючи діяльність ОУН ми спостерігаємо еволюцію поглядів щодо державотворення, які можна умовно поділити на довоєнні та післявоєнні. Важливо відзначити, що ідеї членів ОУН відзначалися своєрідністю і не залежали від зовнішніх чинників та зразків. Організація пропонувала та розробляла власну систему, яка б відповідала воєнним реаліям. ОУН є не від'ємною частиною української історії, незважаючи на неоднозначні погляди істориків та політологів на діяльність організації, політичні погляди ОУН стали фундаментом для зародження націоналістичних ідей в сучасний період розвитку та потребує подальшого ґрунтового дослідження.

Література:

1. Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів / редкол.: В. Верига та ін. Т. 2. Ч. 1: 1931–1934 роки / упоряд. Ю. Черченко. К., 2010.
2. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмних засад українського визвольного руху 1920–1950-х рр. / Володимир В'ятрович // Український визвольний рух. 36.3. Львів, 2006. С. 125–137.
3. Патриляк І. Організація українських націоналістів / редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.
4. Постанови ІІ (Краківського) Великого збору Організації українських націоналістів // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. К., 2001. Т. 8: 40-ві – 80-ті рр. ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. С. 12.
5. Рибак А. Еволюція поглядів діячів ОУН 1940-1950-х років на політичний режим майбутньої української держави // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. 17. С. 118–123.
6. Рибак А. Основні засади соціально-економічної політики у публіцистиці ОУН 1940–1950-х років // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. 18. С. 173–178.
7. Черченко Ю. Передмова Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 2. Ч. 1. С. 5–13.
8. Рибак А. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939–1950 р.). URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/1661/1/Rybak.pdf>
9. Володимир Трофимович. Ідеогія визвольного руху // Державотворчі ідеї проводу ОУН в Україні (1940–1950). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64986/21-Trofymovych.pdf?sequence=1>
10. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929-1939р. Національна академія наук України Інститут ім. І Крип'якевича Центр дослідження визвольного руху. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Posivnych_Mykola/Voienno-politychna_dialnist_OUN_v_1929_1939_rokakh.pdf?PHPSESSID=oqs29flickeqbmb4ah6nlsn2113

References:

1. Dokumenty i materialy z istoriyi Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv [Documents and materials on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists] Redkol.: V. Veryha ta in. T. 2. CH. 1: 1931–1934 roky / Uporyad. YU. Cherchenko. K., 2010.
2. V'yatrovych, V. (2006). Do problemy formuvannya ideyno-prohramnykh zasad ukrayins'koho vyzvol'noho rukhu 1920-kh – 1950 –kh rr [To the problem of the formation of the ideological and programmatic foundations of the Ukrainian liberation movement of the 1920–1950 s] Volodymyr V'yatrovych // Ukrayins'ky vyzvol'nyy rukh . 36.3. L'viv. S. 125–137.
3. Patrylyak, I. (2010). Orhanizatsiya ukrayins'kykh natsionalistiv [Organization of Ukrainian nationalists]: T. Redkol.: V.A. Smoliiy ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. K. : V-vo «Naukova dumka», 728 s.
4. Postanovy II (Krakivs'koho) Velykoho zboru Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv Tysyacha rokiv ukrayins'koyi suspil'no-politychnoyi dumky [Resolutions of the 2nd (Krakow) Great Meeting of the Organization of Ukrainian Nationalists A Thousand Years of Ukrainian Social and Political Thought]: U 9 t. K., 2001. T. 8: 40-vi – 80-ti rr. KHKH st. / Uporyad., prym. T. Hunchaka, R. Sol'chanyka. S. 12.
5. Rybak, A. (2006). Evoliutsiia pohliadiv diiachiv OUN 1940-1950-kh rokiv na politychnyi rezhym maibutnoi ukrainskoi derzhavy Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku [Evolution of views of OUN activists in the 1940s–1950s on the political regime of the future Ukrainian state Ukrainian national idea: realities and prospects for development]: Collection of scientific papers Institute of Folklore of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian Studies named after I. Kryp'yakevych, Lviv Polytechnic National University. Lviv. Vol. 17. P. 118–123.
6. Rybak A. Osnovni zasady sotsial'no-ekonomichnoyi polityky u publitsystytsi OUN 1940- 1950-kh rokiv Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku [The Main Principles of Socio-Economic Policy in the Journalism of the OUN in the 1940s-1950s // Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development]: Zbirnyk naukovykh prats' / Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, Instytut ukrayinoznavstva im. I.Kryp'yakevycha, Natsional'nyy universytet «L'vivs'ka politekhnika». L'viv, 2006. Vyp. 18. S. 173–178.
7. Cherchenko YU. Peredmovi Dokumenty i materialy z istoriyi Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv [Preface Documents and materials on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists]. T. 2. CH. 1. C. 5–13.
8. Rybak A. The concept of the Ukrainian state in the ideology of the OUN (1939–1950). URL: <https://eprints.oa.du.ua/id/eprint/1661/1/Rybak.pdf>
9. Volodymyr Trofymovych. Kontseptsii ukrainskoi derzhavy v ideolohii OUN (1939–1950r.) [The ideology of the liberation movement State-building ideas of the OUN in Ukraine(1940–1950)]. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64986/21-Trofymovych.pdf?sequence=1>
10. Posivnych M. Voienno-politychna diialnist OUN u 1929–1939r. [Military and political activity of the OUN in 1929–1939]. National Academy of Sciences of Ukraine Institute named after I. Kryp'yakevych Liberation Movement Research Center. c https://shron1.chtyvo.org.ua/Posivnych_Mykola/Voienno-politychna_diialnist_OUN_v_1929_1939_rokakh.pdf?PHPSESSID=oqs29flickeqbmb4ah6nlsn2113

Nazar Labach. Theoretical and methodological principles of studying the activities of the organization of Ukrainian nationalists: a political analysis

The article examines the main theoretical and methodological approaches that formed the basis of the study of the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists as a political science institute. An important component is the analysis of state-building approaches, the interpretation of the concepts “state”, “state system”, “ideology”. No less important are the concepts of the social system and political regime, the activities of higher authorities, and the national and cultural policy of the state. This study is an important aspect in the study of the activities of the OUN in the period 1940–1954, therefore, their thorough and comprehensive study remains relevant from a scientific point of view, which will contribute to the creation of a complete picture of the activities of the OUN.

Key words: Organization of Ukrainian nationalists, political institution, nationalism, naciocracy. state system, party system, etc.

Відомості про автора:

Назар Лабач – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 004.056.5-027.543:327.5“364”

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-11>

Ярослав Лелет

ORCID: 0009-0005-8602-8446

ГЕНЕЗА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

У статті з'ясовано суть поняття «інформаційна безпека», його розвиток та затвердження у науковій сфері. Узагальнено погляди науковців на суть даного поняття та особливості соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях.. Розглянуто важливість належного забезпечення захисту інформаційного простору в умовах війни

Доведено, що дезінформація має руйнівний вплив та наслідки на усі сфери життєдіяльності людини, зокрема на національну безпеку. Автори дійшли висновку, що інформація є стратегічний засобом впливу на людей та перебіг війни. Особливо це видно в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Проблема інформаційної безпеки є надзвичайно важливою та потребує першочергової уваги. Безпека інформаційного простору є стратегічним завданням..

Метою статті є визначення та аналіз генези інформаційної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, воєнно-політичний конфлікт.

Вступ. Протягом усього існування людства інформація була невід'ємною частиною трудової діяльності людини. З розвитком суспільства та появою держав постало гостре питання забезпечення захисту інформації.

Сучасні військово-політичні конфлікти важко уявити без інформаційної складової. Інформаційна складова сучасної війни посідає чи не перше місце на рівні із військовими діями. Слід зауважити, що інформаційне середовище прямо та опосередковано впливає на планування та хід військових операцій та дій, а також балансує чи розбалансовує розстановку сил на міжнародній арені.

Інформація завжди була інструментом впливу на суспільство, адже без сумніву інформаційна складова є стратегічним ресурсом, який має неабиякий вплив на сучасний світ.

В умовах війни будь-які держави використовують інформацію на свій розсуд і часто буває, що її спотворення може призвести до вкрай негативних наслідків. Не дарма, британський банкір Натан Ротшильд свого часу говорив: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Пізніше ця фраза стала крилатою після цитування прем'єр-міністром Великобританії Вінстоном Черчиллем.

Аналіз останніх досліджень. Проблему інформаційної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту Т. Амро, Л. Браїлко, О. Волянук, Р. Драпушко, К. Захаренко, Г. Збур, Л. Мазуренко, А. Русакевич, Д. Смотрич Є. Міненко.

Окремої уваги зародженню, розвитку і трактуванню поняття «інформаційна безпека» у своїх наукових статтях М. Гончаров та С. Лисенко. Також слід звернути увагу на те що К. Захаренко, Є. Міненко, О. Волянук та Р. Драпушко розглядали інформаційну безпеку крізь призму суспільно-політичної стабільності, що є невід'ємною складовою інформаційної системи держави.

А. Ключко відстоює думку те, що кіберпростір став важливою частиною сучасного інформаційного простору. З цим важко не погодитися, враховуючи швидкі темпи цифровізації. Водночас, розвиток технологій, на думку А. Ключко, сформував та розвинув таке явище як комп'ютерний тероризм, тобто т. зв. кібертероризм.

Виклад основного матеріалу. XXI ст. сміливо можна назвати ерою технологій та інформації. Будь-яка сфера життя охоплена процесами діджиталізації, а інформація виступає важливим елементом пізнання сучасного світу.

Як зазначає український науковець Анатолій Ключко здійснення будь-якої влади у державі, у тому числі і в Україні певною мірою залежить від інформаційного забезпечення [1, с. 39].

Захист інформації є гарантією забезпечення національної безпеки держави. Інформатизація, на думку З. Гбура, сприяє більш динамічному та якіснішому розвитку суспільства. Основою такого розвитку є використання усіх наявних інформаційних ресурсів [2, с. 868, 872].

Сучасний інтернет, швидкісний мобільний зв'язок та вільний доступ до необхідної інформації полегшує та робить зручнішим життя. Водночас, використання надбань технологічної ери робить, на думку А. Русакевича, усю систему безпеки держави вразливою до атак [10, с. 177].

Сучасні війни важко уявити без інформації, яка в умовах військово-політичних реалій виступає фактично зброєю, тобто інструментом протистояння.

Українські науковці Д. Смотрич та Л. Браїлко слушно зауважують, що держави завдяки інформації не рідко виграють політичні конфлікти чи війни без єдиного пострілу. Задля таких перемог суб'єкти міжнародної політики можуть розпалювати внутрішні протиріччя не вторгаючись на території іншої держави [3, с. 122].

Вітчизняна науковиця Л. Мазуренко трактує інформаційну безпеку як певний достатній рівень інформаційної культури особистості. Також розглядає її крізь призму спроможності держави створити необхідні умови для розвитку та задоволення потреб індивідів в інформації.

Українські науковці Є. Міненко, К. Захаренко, Р. Драпушко, О. Воланюк синтезуючи усю зарубіжну та вітчизняну наукові думки дійшли до висновку, що інформаційна безпека є фундаментальним елементом національної безпеки, що окрім автономних сфер є інтегральною та всеохоплюючою характеристикою, яка в цілому впливає на громадянську, соціальну та національну сфери [4, с. 43].

Ті ж науковці доводять, що ключовим аспектом інформаційної безпеки стан захищеності інформаційного простору. Вони констатують, що в основі концепції інформаційної безпеки [4, с. 43].

Інформаційний привід може стати як консолідуючим так і дестабілізуючим фактором національної безпеки будь-якої держави. Інформаційна безпека є важливим аспектом національної безпекової доктрини, завдяки якій фактично злагоджено функціонують усі напрями національної безпеки країни.

Науковці виділили основні аспекти інформаційної безпеки. Насамперел йдеться про:

- захист конфіденційної інформації;
- забезпечення цілісності даних;
- доступність даних та захист від кібератак;
- для цілісності розгляду проблеми генези інформаційної безпеки в умовах військово-політичних конфліктів, перш за все слід визначити сутність поняття «інформаційна безпека».

Інформаційна безпека відповідно до позиції Л. Кочубей, розглядається як стан інформаційної озброєності держави, суспільства та зокрема особи. [5, с. 51]

Представник української наукової думки В. Гурковський розглядає інформаційну безпеку України в контексті суспільних відносин, що пов'язані із захистом життєво необхідних важливих інтересів людини, громадянина та держави від потенційних інформаційних загроз у інформаційному просторі [4, с. 43].

Базовим документом в українському законодавстві що регулює забезпечення інформаційної безпеки є Стратегія інформаційної безпеки України. Інформаційна політика держави, як зазнає Т. Амро має чотири основні напрями:

1. Розвиток інформаційного суспільства.
2. Розвиток національного інформаційного простору.
3. Розвиток офіційної комунікації.
4. Забезпечення інформаційної безпеки держави [6, с. 85].

Враховуючи військово-політичні реалії сьогодення України, перед нашою державою стоїть вкрай важливе завдання забезпечення інформаційної безпеки. Від неї залежить належне функціонування усіх державних структур.

Перші літературні твори, військові трактати у яких говориться про необхідність забезпечення інформаційної безпеки належать до VI–V ст. до н.е. Китайський мислитель Сунь-цзи написав свій відомий трактат «Трактати по військовому мистецтву». Інформаційній безпеці він надавав чи не найбільшої уваги. На його думку, дезінформація ворога являє собою головний засіб забезпечення власної інформаційної безпеки [7, с. 185].

Вперше на українських землях принципи інформаційної безпеки були закладені у XVIII ст. Йдеться про договір Гетьмана Війська Запорізького Пилипа Орлика із старшиною та козаками, який визначив їх права та обов'язки. Зокрема було прописано основні принципи обміну суспільною інформацією та доступу до неї усіх козаків, які обмежували Гетьмана у приховуванні від них будь-якої інформації.

У статтях Конституції Пилипа Орлика 1710 р. йдеться про наступне: «Заради Вітчизни, її добробуту, та про всі справи публічні доповідати, і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати» [7, с. 187–188].

Українські науковці Т. Ткачук та О. Довган досліджуючи генезу інформаційної безпеки зазначають, що висвітлення та забезпечення інформаційної безпеки було висвітлено у працях Плутарха, Платона, Сенеки, Н. Макіавеллі, Гроція та інших філософів [8, с. 36].

Водночас, першопояву спроб забезпечення інформаційної війни, в тому числі під час військово-політичних конфліктів, О. Злотар відносить до періоду появи можливості фіксування інформації на твердих носіях, тобто з появою писемності. Першим видом інформації, яка в той час підлягала захисту була державна таємниця [8, с. 36; 9, с. 140].

На думку цього ж науковця, саме у цей період виникли й способи захисту інформації, а саме шифрування та приховування. На підтвердження своїх слів наводить історичний факт про перший зашифрований за допомогою глазури при нанесенні на кераміку, текст у Месопотамії. Цей текст датується 2000 р. до н.е. [8, с. 37].

В умовах військово-політичних конфліктів, війн, держави підпадають під різноманітні інформаційні загрози, які негативно впливають на національну безпеку цієї країни. Ліквідація таких інформаційних загроз, як вважає З. Гбур, вимагає вжиття від державних структур відповідних заходів.

Система інформаційної безпеки України не ідеальна та потребує певного вдосконалення. Український науковець З. Гбур наводить декілька напрямів, на які слід звернути велику увагу:

- Прогнозування, виявлення та протидія інформаційним загрозам, в тому числі Збройним Силам України, що несуть в інформаційний простір;
- Вдосконалення системи інформаційної безпеки Збройних Сил України, військових формувань, що має становити стратегічну мету держави. Ця система передбачає створення та вдосконалення засобів інформаційної протидії;
- Стимування та ліквідація військових конфліктів, які можуть виникнути в результаті застосування інформаційних технологій [2, с. 872].

Важливість інформаційної безпеки держави показала гібридна війна російської федерації проти України. Повномасштабне вторгнення на територію України поставило перед нашою країною важливий виклик захисту національної безпеки, особливо у сфері інформаційної політики.

Захист інформаційної безпеки є однією із найголовніших функцій держави відповідно до ст. 17 Конституції України.

Ворог застосовує дезінформацію для розхитування національної єдності та зростанню внутрішніх протиріч. А. Русакевич наголошує на тому, що сучасні військово-політичні конфлікти та війни більше спрямовані на інформацію та гібридність, аніж на зброю. В той же час, ми не відкидаємо фактору військових дій, проте ще раз підтверджуємо свою позицію про те, що інформація в тій чи іншій мірі впливає на розвиток війн і політичної та міжнародної ситуації в світі.

Наявність великої кількості зброє без належного рівня інформаційного забезпечення та перевагу ще не гарантує перемоги у цій війні. Ба більше, хочемо наголосити на тому, що війни розпочинаються не на полях битв, а у інформаційному просторі – політичне протистояння, залякування, погрози, очорнення потенційних ворогів [10 с. 177].

У 2021 р. в Україні було прийнято нову Стратегію інформаційної безпеки. У ній були визначено потенційні інформаційні загрози для національної безпеки України, а саме: «інформаційна політика російської федерації є загрозою не лише для України, а й для інших демократичних держав» [10, с. 178].

Також відповідно до цієї Стратегії поняття інформаційної безпеки» визначається як невід’ємна складова національної безпеки України, а тому одним із елементів такої безпеки є стан захищеності демократії та демократичного устрою, що відповідно сприяє забезпеченню конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Водночас, за словами А. Русакевича, із введенням в Україні воєнного стану, в питанні інформаційної безпеки акцент змістився із виявлення загроз на звуження прав людини заради збереження держави.

Згідно із ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» здійснюються заходи щодо обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах, що необхідні для запровадження дії та функціонування воєнного стану [10, с. 179].

У сучасному світі, де війна вийшла на перший план, видно, що інформація стала одним із найважливіших інструментів впливу на суспільство та міжнародне співтовариство. З огляду на це існує певна потреба у забезпеченні національної інформаційної безпеки зі збереженням прав громадян.

Український дослідник А. Русинкевич зауважує, що для того щоб побудувати ефективну систему інформаційної безпеки необхідно, щоб вона базувалася на взаємопов’язаних елементах, що утворюють цю систему:

- Технічний – необхідність створення і функціонування усіх технічних засобів і складових цієї системи;

- Правовий – необхідно сформулювати якісні нормативно-правові акти;

- Політичний – політика держави має бути спрямована на забезпечення наці безпеки у інформаційній сфері;

- Варто зауважити, що основними елементами дезінформації в системі інформаційної безпеки є поширення чуток, використання соціальних мереж як майданчика для ботоферм, т. зв. «фабрик тролів». Фейкові новини у контексті російської агресії виступає основним фактором протистояння в системі інформаційної безпеки [4, с. 42].

Г. Збур звертає увагу на принципах, які формують забезпечення інформаційної безпеки:

- Принцип системності – заходи держави спрямовані на ліквідацію різноманітних інформаційних атак з боку зовнішніх та внутрішніх джерел. Засоби захисту повинні адекватно відповідати інформаційним загрозам;

- Принцип міцності – забезпечення інформаційної безпеки повинна охоплювати усі сфери безпеки, мати відповідну рівність надійності, що дозволяти виявляти потенційні загрози;

- Принцип багаторівневого захисту – спрямований на створення та формування меж інформаційної системи, що складаються із зон безпеки, основна та ключова з яких знаходиться всередині цілої системи;

Принцип розсудливості – означає розумне застосування захисних механізмів та заходів із необхідним ступенем безпеки.

Принцип безперервності – означає те, що інформаційна система та безпека повинна функціонувати безперервно [2, с. 870].

Українські науковиці І. Ломака, О. Липчук та Ю. Кобець наголошують, що в цілому загрози інформаційної безпеки є пов'язаними з протиправними діями, що спрямовуються на об'єкти інформаційної інфраструктури – мережеві, інформаційні та програмно-апаратні механізми, які підтримують функціонування важливих сфер держави, таких як інформаційний простір, телекомунікаційні мережі, комп'ютерні мережі тощо.

Узагальнивши підходи різних вчених, прикарпатські науковиці виділили основні загрози для інформаційної безпеки держави:

- кібератаки;
- кіберзлочинність;
- кібершпиунство;
- інформаційні війни;
- кібертероризм;
- поширення для інсайдерів секретної інформації [11, с. 115].

З огляду на це перед державами стоять важливі завдання своєчасного виявлення та нейтралізації інформаційних загроз для безпеки власної інформації, що є складовою її національних інтересів.

Висновки. Інформаційний простір у сучасному світі без сумніву посідає одне із головних місць у формуванні та протіканні військово-політичних конфліктів. Будь-яка інформація в тій чи іншій мірі є стратегічним об'єктом формування національної безпекової доктрини будь-якої держави. Слід сказати, що у сфері інформації в інтересах України як держави формується її політика забезпечення та функціонування системи інформаційної безпеки. Особливо це важливо під час російської агресії проти нашої держави, де інформація використовується на рівні зброї. Нею завжди можна зманіпулювати тому завдання будь-якої держави, яка в умовах війн та конфліктів піддають інформаційним загрозам розпізнати ці факти та впровадити заходи для їх нейтралізації.

Варто зауважити, що ефективно сформована інформаційна діяльність може сприяти мирному вирішенню війн чи кризових ситуації або ж навпаки стати важелем розхитування та дестабілізації стосунків між державами чи блоками держав, що в кінцевому результаті може привести сторони до військової конфронтації.

Інформаційна безпека формується з часом формування перших державних утворень, де вожді, правителі розуміли цінність джерел інформації та їх значення для держави, особливо під час ведення війн. Досить часто вчасно проінформована держава вигравала час для аналізу власних дій, що у підсумку впливало на хід та результати воєн.

Це можна й сказати про сучасність, адже будь-яка війна, як ми вже писали починається із інформації – погроз, залякування, вкиду дезінформації та інших важелів впливу на суперника та суспільство в цілому.

В цілому, інформаційна безпека виступає фундаментальним чинником формування політичної стабільності. Її забезпечення та належне функціонування є прерогативою відповідних державних структур, які в силу політико-правової та технічної діяльності здійснюють ці заходи.

Також слід розуміти, що держава в умовах війни та військово-політичних конфліктів не може у повному обсязі гарантувати та забезпечувати належні права громадян у інформаційній сфері. Втім, держава повинна стояти на захисті інтересів своїх громадян, адже інформаційні загрози несуть деструктивний характер як на внутрішній так і на зовнішній політичних аренах.

Сучасні війни у XXI ст. паралельно із військовою агресією супроводжуються агресією у кіберпросторі. Тому що дезінформація може посіяти паніку серед населення, що у свою

чергу негативно вплине на становище держави, що власне необхідно агресією. Бо перше на що звертає увагу агресор є розум особи, народу, нації. Якщо сторона конфлікту контролює інформаційні потоки, то фактично може скеровувати окремі суспільні групи чи суспільство в цілому, що піддаються такому впливу у необхідному для них руслі.

Література:

1. Ключко А. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах сучасного суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2022. № 3 (63). С. 38–42. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a00dddd-3a2e-4f11-8962-9d23d72607f2/content> (дата звернення: 03.09.2024).
2. Збур Г. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. С. 867–872. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6325/13361-1?inline=1> (дата звернення: 04.09.2024).
3. Смотрич Д., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2023. № 77. С. 121–127. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/22-2.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).
4. Суспільно-політична стабільність як складова системи інформаційної безпеки: виклики в умовах воєнного стану / Є. Міненко та ін. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2023. № 23. С. 41–54. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45598/Minenko-41-54.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.09.2024).
5. Мазуренко Л. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2022. № 42. С. 50–57. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/22088/20387> (дата звернення: 02.09.2024).
6. Амро Т. Взаємозв'язок системи забезпечення інформаційної безпеки та публічного управління в умовах воєнного стану; методи та можливості. *Публічне урядування*. 2022. № 5 (33). С. 83–88. URL: <https://journals.mau.com.ua/index.php/public-management/article/view/2563/3026c> (дата звернення: 01.09.2024).
7. Лисенко С. Інформаційна безпека: генеза принципів і підходів на прикладі досліджень класиків військової думки. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 184–191. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/184-191_3.pdf (дата звернення: 04.09.2024).
8. Гончаров М. Дослідження поняття «інформаційна безпека». *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2024. № 82. С. 34–37. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/6.pdf> (дата звернення: 03.09.2024).
9. Золотар О.О. Генеза суспільних відносин щодо інформаційної безпеки людини. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 139–148.
10. Русакевич А. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану: аспекти забезпечення інформаційних прав громадян. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 2 (80). С. 177–180. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/31.pdf (дата звернення: 04.09.2024).
11. Ломака І., Липчук О., Кобець Ю. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 113–118. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/31_2022.pdf#page=113 (дата звернення: 04.09.2024).

References:

1. Klochko, A. (2022). Zabezpechennia informaciynoi bezpeky v umovah sychasnoho sypilstva. [Ensuring information security in the conditions of modern society]. № 3 (63). P. 38–42. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a00dddd-3a2e-4f11-8962-9d23d72607f2/content>
2. Zbyr, H. Osnovy informaciynoi bezpeky derzhave v umovah viyni [Basics of information security of the state in conditions of war]. P. 867–872. Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6325/13361-1?inline=1>
3. Smortych, D. & Brailko, L.B. (2023). Informaciyna bezpeka v umovah voyennogo stanu [Information security in the conditions of martial law]. № 77. P. 121–127. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/22-2.pdf>
4. Minenko, Ye., Zakharenko, K., Drapushko, R., & Volaniuk, O. (2023). Suspilno-politychna stabilnist' yak skladova systemy informaciynos bezpeky: vyklyky v umovah voyennogo stanu [Socio-political stabil-

ity as a component of the information security system: challenges in the conditions of martial law]. № 23. P. 41–54. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45598/Minenko-41-54.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

5. Mazurenko, L. (2022). Informaciyna bezpeka v umovah rosiysko-ukrainskoi viyny: vyklyky ta zagrozu. [Information security in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and threats]. № 42. P. 50–57. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/22088/20387>

6. Amro, T. (2022). Vzayemozviazok system zabezpechennia informaciynoi bezpeky ta pyblichnogo upravlinnia v umovah voyennogo stanu: vyklyky ta zagrozu. [Interrelationship of the information security system and public administration under martial law conditions: methods and possibilities]. № 5 (33). P. 83–88. Retrieved from <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2563/3026c>

7. Lysenko, S. (2019). Informaciyna bezpeka: geneza pryncypiv I pidhodiv na prykladi doslidzhen klasykiv viyskovoï dymku. [Information security: the genesis of principles and approaches on the example of studies of the classics of military thought]. № 2. P. 184–191. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/184-191_3.pdf

8. Goncharov, M. (2024). Doslidzhennia poniattia informaciyna bezpeka. [Study of the concept of “information security”]. № 82. P. 34–37. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/6.pdf>

9. Zolotar O. Geneza sypilnykh vidnosyn shchodo informaciynoi bezpeky liudyny. [The genesis of public relations regarding human information security Information and law]. № 1 (24). P. 139–148

10. Rusakevych, A. (2023.). Informaciyna bezpeka v umovah voyennogo stanu: aspekty zabezpechennia informaciynykh prav gromadian [Information security under martial law: aspects of ensuring citizens' information rights]. № 2 (80). P. 177–180. Retrieved from http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/31.pdf

11. Lomaka, I, Lypchuk, O, & Kobec' Y. (2022). Informaciyna bezpeka derzhavy: teoretyko-metodologichni zasady ta osoblyvosti v umovah zbroynogo konfliktu [Information security of the state: theoretical and methodological principles and features in the conditions of armed conflict]. № 31. P. 113–118. Retrieved from http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/31_2022.pdf#page=113

Yaroslav Lelet. The genesis of information security in the conditions of military and political conflict

The article clarifies the essence of the concept of “information security”, its development and approval in the scientific field. The views of scientists on the essence of this concept and the peculiarities of social security at the state and regional levels are summarized. The importance of properly ensuring the protection of the information space in war conditions is considered.

It has been proven that disinformation has a devastating impact and consequences on all areas of human life, including national security. The authors concluded that information is a strategic means of influencing people and the course of war. This is especially visible in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine. The problem of information security is extremely important and requires priority attention. Security of the information space is a strategic task.

The purpose of the article is to define and analyze the genesis of information security in the conditions of a military-political conflict

Key words: information security, national security, military-political conflict.

Інформація про автора:

Ярослав Лелет – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УКД 341:327.323(100+477)[623.4:623.459(477-651.2:470+571-651.1)“2022/...”

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-12>

Оксана Липчук

ORCID: 0000-0002-1880-6761

Іванна Ломака

ORCID: 0000-0002-5616-7016

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено проблема застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії проти України, що становить пряму загрозу національній безпеці. Проаналізовано поточний стан міжнародного правового регулювання щодо заборони використання біологічної та хімічної зброї, а також наявність порушень цих норм з боку російської федерації під час війни. Авторки детально розглянули випадки фіксованого використання заборонених речовин і звернули увагу на сучасні виклики, з якими стикається Україна, зокрема ризик ескалації хімічних і біологічних атак. Вивчено заходи міжнародної спільноти, включно з роллю Організації заборони хімічної зброї, та наголошено на необхідності посилення санкцій і запобіжних заходів. Окреслено рекомендації для подальшого зміцнення національної безпеки України в умовах подальших загроз застосування зброї масового ураження з боку агресора.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії, як загрози національній безпеці України. Відповідно до мети, сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати сучасний стан міжнародного регулювання заборони використання біологічної та хімічної зброї; охарактеризувати наявність порушень чинних норм в сфері заборони хімічної та біологічної зброю московією в сучасній агресії проти України; виділити основні загрози та виклики для національної безпеки України в контексті небезпек, пов'язаних з застосуванням біологічної та хімічної зброї російським агресором.

Методи. Під час аналізу особливостей застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії, як загрози національній безпеці України застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, метод хронології тощо, а також методи політологічного порівняння. Дослідження здійснювалось на основі принципах системності та історизму.

Результати дослідження. Основними загрозами для національної безпеки України є ймовірне використання агресором нових видів хімічної та біологічної зброї, що може завдати значної шкоди як військовим, так і цивільному населенню. Ця загроза підкріплюється наявними даними про використання таких речовин під час бойових дій. Тому важливим є посилення міжнародного тиску на росію через санкції та підвищення готовності українських служб реагувати на хімічні та біологічні атаки. Україні необхідно продовжувати активну співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ОЗХЗ, для запобігання подальшому використанню таких видів зброї.

Ключові слова: національна безпека, безпека, інформаційна атака, російська агресія, зброя масового ураження, біологічна зброя, хімічна зброя, міжнародне право, міжнародні інституції.

Вступ. Застосування біологічної та хімічної зброї під час збройних конфліктів та війн є однією з найактуальніших проблем в світовій історії. У зв'язку з російською агресією та повномасштабним вторгненням, ця загроза постала перед українським народом вже після міжнародної заборони застосування зазначених видів озброєння. Численні випадки нехтування та відвертого порушення міжнародних правових норм та правил ведення війни московією дають підстави для дослідження небезпеки застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії, як прямої загрози національній безпеці України.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії, як загрози національній безпеці України. Відповідно до мети, сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати сучасний стан міжнародного регулювання заборони використання біологічної та хімічної зброї; охарактеризувати наявність порушень чинних норм в сфері заборони хімічної та біологічної зброю московією в сучасній агресії проти України; виділити основні загрози та виклики для національної безпеки України в контексті небезпек, пов'язаних з застосуванням біологічної та хімічної зброї російським агресором.

Методи. Під час аналізу особливостей застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії, як загрози національній безпеці України застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, метод хронології тощо, а також методи політологічного порівняння. Дослідження здійснювалось на основі принципів системності та історизму.

Аналіз останніх досліджень. Проблема застосування хімічної та біологічної зброї у збройних конфліктах, а також заборона використання такого виду озброєння є об'єктом широкого кола зарубіжних та національних дослідників. Зокрема, до таких можна віднести праці Баранової Н., Цісар Є., Двуреченської О., Загородньої А., Кичкирук О., Кичкирук, В., Кравчук М., Кучеренко С., Самойленко Є., Стасюк С. та інших.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві пропонуються чітка регламентація визначень хімічної та біологічної зброї. Відповідно, біологічна зброя визначається це зброя, яка цілеспрямовано впливає на об'єкт, проти якого вона застосовується, шляхом зараження його патогенними мікроорганізмами та іншими біологічними агентами, включаючи віруси, інфекційні нуклеїнові кислоти і пріони [14].

Переліки біологічних агентів, які є біологічною зброєю, наведені в документах з Керівництва Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) з реагування громадської охорони здоров'я на загрозу біологічної та хімічної зброї. Зокрема, згідно з Частиною I. «Біологічні агенти» списку товарів подвійного використання, що можуть бути використані при створенні бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї, наприклад наступні: небезпечні для людини патогени і токсини, такі як віруси, рикетсії, бактерії, токсини та їх компоненти, різні види грибкових, а також патогени, небезпечні для тварин та рослин, серед яких різні види вірусів, бактерій, генетично модифікованих елементів та організмів тощо. та генетично модифіковані організми. З багатьох відомих на сьогодні інфекційних агентів та їх токсинів більше тридцяти можуть бути використані у військових операціях, наприклад: чума, віспа, сибірська виразка, туляремія, ботулінічний токсин тощо [19].

Відповідно до згаданої Конвенції, хімічна зброя – це вид зброї масового ураження, що базується на токсичних властивостях хімічних речовин. Основними компонентами хімічної зброї є так звані бойові отруйні речовини, хімічні носії (найчастіше хімічні снаряди), а також відповідні прилади та пристрої управління, що використовуються для доставки хімічної зброї до цілі [8]. Відповідно до Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення «хімічна зброя» означає в сукупності або окремо:

- а) токсичні хімікати та їхні прекурсори, за винятком випадків, коли вони призначені для цілей, не заборонених Конвенцією, за умови, що їхні типи та кількості відповідають таким цілям;
- б) боєприпаси і пристрої, спеціально призначені для заподіяння смертельних поранень або інших ушкоджень завдяки токсичним властивостям токсичних хімікатів, зазначених у підпункті а), які вивільняються в результаті застосування таких боєприпасів і пристроїв;
- в) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням боєприпасів і пристроїв, зазначених у попередньому підпункті [8].

Слід зазначити, що обидва види озброєнь належать до різновиду зброї масового ураження – це зброя, призначена для спричинення великих людських втрат або масштабних

руйнувань. У міжнародній практиці часто використовують скорочення АВС-зброя (*англ.* ABC weapons – atomic, biological or chemical weapons) [3].

Чинне законодавство України в сфері заборони використання біологічної та хімічної зброї ґрунтується на міжнародних договорах та конвенціях, в яких Україна є стороною, а також на національному законодавстві. Україна активно взаємодіє з Організацією заборони хімічної зброї, відповідно до ратифікованої Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та її знищення. Ця Конвенція була ухвалена 3 вересня 1992 року на Конференції з роззброєння у Женеві. Для України Конвенція набрала чинності 15 листопада 1998 року. Першим міжнародним документом, що стосується заборони біологічної зброї, був Женевський протокол 1925 року, прийнятий 17 червня того ж року. Хоча цей протокол забороняв застосування біологічних агентів у воєнний час, провідні країни світу продовжували здійснювати дослідження, виробництво та накопичення запасів біологічної зброї, створюючи тим самим постійну загрозу її можливого використання. Конвенція про заборону біологічної і токсинної зброї (КБТЗ) прийнята у 1975 році стала першим міжнародним документом, що забороняв розробку, виробництво та накопичення широкого спектру зброї масового ураження. Важливим аспектом цієї Конвенції було зобов'язання держав-учасниць знищити наявні запаси такої зброї або переключити їх використання на цілі миру. У 2006 році на Шостій Конференції КБТЗ було прийнято рішення про створення Групи імплементаційної підтримки (ГІП), яка мала надавати допомогу державам-учасницям у виконанні вимог Конвенції [10].

Також, слід зазначити, що Українська РСР брала участь у створенні Конвенції про заборону біологічної і токсинної зброї (КБТЗ), підписавши її 10 квітня 1972 року, а ратифікувавши 21 лютого 1975 року. Як співавтор та повноправний учасник Конвенції, Україна виступає за посилення режиму КБТЗ шляхом розширення універсалізації Конвенції, вдосконалення механізмів збільшення довіри, підвищення моніторингу та оцінки розвитку наукових досліджень і біотехнологій, розвитку міжнародного співробітництва для мирного використання науково-технічних досягнень, забезпечення ефективної профілактики, виявлення, діагностики та лікування інфекційних захворювань, а також запобігання та реагування на можливе неправомірне використання біологічних чи токсинних агентів [9]. Важливими напрямками діяльності є активізація співробітництва, обмін досвідом та інформацією в галузі біотехнологій та біомедицини, а також впровадження освітніх програм з питань біобезпеки та біоетики [2].

Попри низку міжнародних документів із заборони застосування та поширення біологічної та хімічної зброї, котрі було схвалено та ратифіковано більшістю сучасних держав ще у минулому столітті, в сучасному XXI столітті прослідковують випадки застосування цих видів озброєнь у збройних конфліктах. Ризик застосування такого виду озброєння є актуальним і для подій російсько-української війни, під час якої вже були зафіксовані випадки застосування хімічної зброї з боку російського агресора.

Так, про використання хімічної зброї росією регулярно йдеться у звітах українських військових, а також в заявах іноземних партнерів, зокрема в заявах США, котрі неодноразово зазначали про порушення заборони рф в мас-медіа [2, 7, 12, 15].

Розвідувальні агентства, що мають справу з проблематикою створення біологічної зброї в росії як країні-спадкоємці найбільшого у світі розробника бойової біологічної зброї – СРСР, мають інформацію про нараду у кремлі у путіна у 2012 році стосовно планів створення нової генетичної зброї, яку Росія класифікує як зброю, спроможну пошкодити генетичний апарат людини або її спадкову здатність на рівні хромосом. Для створення таких змін використовують відповідні віруси, створені шляхом біогенетичних змін в їх РНК або ДНК, а також хімічні синтетичні агенти. Початок таких робіт належить ще часам СРСР, але їх обмежувала нестача сучасного обладнання [13].

Є достатньо непрямих ознак, щоб стверджувати, що з 2012 року в росії почалася неофіційно санкціонована російським урядом розробка третього покоління біологічної зброї.

У країни-агресора та порушника усіх можливих міжнародних угод, крім нахабства та злодійських планів, є для цього всі необхідні ресурси: фахівці, обладнання, бібліотеки патогенів, результати їх випробувань, досвід їх створення, тестування і виробництва на їх основі зброї. І головне, вони можуть проводити генетичні дослідження вже на готових бойових біологічних агентах, створених раніше, що значно прискорює графік проведення таких робіт [4].

Наразі немає жодних ознак того, що рф має намір закрити або перепрофілювати свої дослідні центри, що були створені під час холодної війни, або випустити туди експертів згідно з Конвенцією про заборону біологічної зброї, чи навіть знищити штами бойових біологічних агентів. Це може свідчити про завершення розробки нового типу біологічної зброї в московії.

рф, як спадкоємиця СРСР, має різноманітні засоби доставки біологічної зброї та обладнання для створення боєголовок з біологічним «наповненням». Однак це є лише однією складовою. Для країни, яка планує використовувати біологічну зброю, необхідні не лише науково-дослідні установи для її розробки та потужності для виробництва і зберігання, але також можливості зі спорядження та застосування засобів доставки. Однією з ключових складових тут є наявність потужного аналітичного центру для підтримки прийняття рішень щодо застосування такої зброї [4].

Стосовно до цієї тези, варто зазначити, що в 2016 році в рф був заснований науково-дослідний центр, спеціалізований на експертних аналізах у сфері хімічних та біологічних загроз. Центр базується у Москві, але він входить до складу Науково-дослідного інституту мікробіології Міністерства оборони РФ як його філія. Офіційною метою створення Центру було своєчасне реагування на біологічні та хімічні загрози для військ, населення, біосфери і об'єктів техносфери, а також координація співпраці з федеральними і регіональними органами влади. Центр також зобов'язався продовжити наукові діяльності, розпочаті 42 науково-дослідним центром біологічної безпеки МО рф, який був розпущений у 2009 році і мав підрозділ, присвячений дослідженню перспективних напрямків у створенні засобів біологічного захисту та прогнозуванню біологічних загроз [3].

Також, про випадки застосування забороненого озброєння йшлося ще у 2015 році під час захоплення російськими окупантами Донецького аеропорту. Тоді прес-центра АТО зазначав, що російські військові, які тоді намагались захопити Донецький аеропорт, застосували сльозогінний газ проти українських військових, котрі стримували наступ. «Не маючи можливості отримати перевагу у відкритому протистоянні, ворог вдається до підступних хитрощів. Так, було зафіксовано застосування терористами газу. Конкретний тип застосованої речовини не встановлено, але мова, ймовірно, йде про один з різновидів сльозогінного газу», – такою була офіційна заява прес-центру АТО [2].

З початком повномасштабного вторгнення рф на території України Технічний секретаріат Організації заборони хімічної зброї активно залучений до запобігання можливого застосування хімічної зброї під час бойових дій на території України та готує служби цивільного захисту до нейтралізації наслідків використання токсичних хімічних речовин у разі війни [7]. Згідно зі статтею X Конвенції, Технічний секретаріат Організації заборони хімічної зброї надавав технічну та консультативну допомогу за запитом України. Навчальні курси для підвищення кваліфікації українських фахівців організовувалися з метою зміцнення їхньої здатності реагувати на загрози використання хімічної зброї та атак на об'єкти хімічної промисловості. Технічний секретаріат Організації заборони хімічної зброї сприяв у забезпеченні українських служб швидкого реагування необхідним обладнанням для виявлення хімічних речовин, а також проводив тренінги та курси для навчання їх використанню. Фінансування витрат на ці потреби української сторони здійснювалося зі спеціального фонду, створеного на виконання статті X Конвенції, до якого держави-учасниці зробили відповідні внески [11].

Нещодавно Держдепартамент США заявив про те, що російська армія, діючи на території України, порушує міжнародну заборону щодо використання хімічної зброї. Російські

військові, що окупують українські території, використовують проти українських солдатів хлорпикрин – речовину, що викликає задушливі та сльозогінні ефекти, щодо якої існує заборона з боку Організації з заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) [18]. Хлорпикрин, який вперше був застосований Німеччиною під час Першої світової війни, є рідиною, випари якої вразливі для шкіри та слизових оболонок, а в високих концентраціях можуть викликати неконтрольовані м'язові спазми діафрагми [18].

В наслідок чого Сполучені Штати ввели санкції проти трьох російських державних установ, які, за даними США, мають відношення до програм виробництва хімічної та біологічної зброї, оголосив держдепартамент. Серед них – війська радіаційного, хімічного та біологічного захисту (РХБЗ) Міністерства оборони РФ, ФГУП «Науково-дослідний інститут прикладної акустики» (НДПА) та 48-й Центральний науково-дослідний інститут Міністерства оборони. Крім того, санкціями було охоплено чотири компанії, які, за даними США, причетні до виробництва хімічної військової продукції: московське НВО «Транском», ТОВ «Системи біологічного синтезу», ТОВ «ЛабСервіс» та ТОВ «Технологічні системи та сервіс» тощо [15].

Керівництво Сил підтримки Збройних Сил України також повідомляло, що російські війська активно використовують безпілотні літальні апарати, здебільшого зі скидом К-51 та РГ-ВО, для доставки хімічної зброї. Протягом періоду з лютого 2023 року по березень 2024 року Збройні Сили зафіксували 1412 випадків застосування військами РФ боєприпасів, що містять небезпечні хімічні речовини. Українська влада повідомила про приблизно 1400 випадків можливого використання хімічної зброї російськими військами на полі бою з початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року [10].

Під час бойових дій поблизу Авдіївки медичний персонал спостерігав застосування російськими військами хлорпикрину, що викликає сильне подразнення носа, горла та легень. У грудні 2023 року в американському Інституті вивчення війни (ISW) було повідомлено про використання російськими військами забороненої хімічної зброї проти української армії на Херсонщині. Згодом 810-а морська піхотна бригада Чорноморського флоту Росії навіть підтвердила відповідальність за навмисне застосування аерозольних гранат К-51 у цьому районі. За інформацією агентства Reuters, посилаючись на висловлювання українських військових, російські війська використовують також гранати зі сльозогінним газом CS, відомим як «Сирень». Крім того, є багато свідчень, фото та відеодокази використання російською армією фосфорних боєприпасів проти ЗСУ [10].

ОЗХЗ висловила свою позицію стосовно повідомлень про використання хімічної зброї на території України 7 травня 2024 року. ОЗХЗ повідомила, що і росія, і Україна звинувачували одна одну у застосуванні такої зброї. Однак, згідно з висновком ОЗХЗ, подана інформація від обох сторін наразі разом з даними, які має секретаріат, є недостатньо обґрунтованою. У заяві також зазначалося, що ситуація є нестабільною і дуже тривожною стосовно можливого нового використання токсичних хімікатів як зброї [11]. ОЗХЗ наголошувала, що всі заявлені запаси хімічної зброї у світі були знищені під її контролем у липні 2023 року.

росія відреагувала на оприлюднені Сполученими Штатами заяви про застосування російськими окупантами в Україні хімічної зброї. «Ми бачили новини з цього приводу. Як завжди, такі звинувачення звучали абсолютно голослівно, нічим не підкріплені. росія була і залишалася прихильною до своїх зобов'язань з міжнародного права у згаданій галузі», – зазначив речник президента росії Дмитро Песков. Посол рф у США Анатолій Антонов зазначив, що Вашингтон удався до «абсолютно одіозних та нічим не підкріплених звинувачень на адресу Російської Федерації у використанні хімічної зброї». Очевидно, що поки агресор не несе жодних покарань за скоєні злочини та порушення міжнародного законодавства в означеній сфері [12].

Висновки. Застосування біологічної та хімічної зброї під час російської агресії проти України становить значну загрозу для національної безпеки нашої держави. Попри міжнародну

заборону на використання таких видів озброєнь, російська федерація систематично порушує чинні норми міжнародного права. Аналіз міжнародного правового регулювання демонструє наявність достатніх механізмів для заборони використання біологічної та хімічної зброї. Однак сучасні дії росії свідчать про нехтування міжнародними зобов'язаннями, що потребує посилення контролю та санкцій з боку світової спільноти.

Також, слід не забувати про важливість постійного моніторингу та дослідження ситуації з біологічною та хімічною зброєю в умовах російського вторгнення на територію України як чинника національної безпеки України.

Література:

1. Баранова Н. Заборонити не можна використовувати: чи є сигналом для світу застосування хімічної зброї в Україні? 2022. URL: <https://millerlawfirm.ua/zaboronyty-ne-mozhna-vykorystovuvaty-chy-ye-sygnalom-dlya-svitu-zastosuvannya-himichnoyi-zbroyi-v-ukrayini/>
2. Бойовики застосували сльозогінний газ проти військових у Донецькому аеропорту – прес-центр АТО. Радіо Свобода. 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26797864.html>
3. Голованова В. Міжнародно-правові проблеми контролю за ліквідацією та нерозповсюдженням зброї масового знищення. 2020. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/81837>
4. Двуреченська О. Механізм функціонування організації із заборони хімічної зброї. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. №12(1), С. 179-188. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1021>
5. Двуреченська О. Нормативно-правове забезпечення хімічної безпеки в Україні. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2018. №1.1-2: С. 73–80. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/930>
6. Загородня А., Кичкирук О., Кичкирук, В. Екологічні наслідки застосування хімічної зброї під час російсько-української війни та оцінка хімічної обстановки. 2023 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/38830/1/%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%2C%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%AC%D0%A9%D0%90%2C%2015.11.2023.pdf>
7. Кобзар Ю. Путін безкарно застосовує хімічну зброю в Україні, і ситуація може погіршитись, – аналітик. Уніан. 2024. URL: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-eksperti-poyasnili-chomu-rf-zastosovuye-himichnu-zbroyu-na-fronti-12630108.html>
8. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. N 187-XIV (187-14) від 16.10.98. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text
9. Контроль над озброєннями та нерозповсюдження ЗМЗ. Міністерство закордонних справ України. 2020. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/kontrol-nad-ozbrojennyami-ta-nerozpovsyudzhennya-zmz>
10. Озгурк І. США розповіли, яку хімічну зброю Росія застосовує в Україні. Главком. 2024. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/ssha-rozpovili-jaku-khimichnu-zbroju-rosija-zastosovuje-v-ukrajini-998814.html>
11. ОЗХЗ не має підтверджень застосуванню хімзброї на війні в Україні, але «ситуація залишається тривожною». Радіо Свобода. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ozhz-himzbroya-viina-ukraina/32936708.html>
12. Росія застосовує проти ЗСУ хімічну зброю: реакція світу «має бути набагато більшою». *Радіо Свобода*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-zastosovuye-proty-zsu-khimichnu-zbroyu-reaktsiya-svitu/32931541.html>
13. Рябих В. Що стоїть за погрозами росії про біологічну зброю? Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3428520-hto-hoce-ta-moze-zastosovati-biologicnu-zbrou-v-ukraini.html>
14. Самойленко Є., Голованова В. Поняття та види зброї масового знищення у міжнародному праві. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 175–183. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jousepr_2019_70_22.pdf

- 15.Свирдлюк Ю. США звинуватили РФ у використанні забороненої хімічної зброї в Україні. Суспільне новини. 2024. URL: <https://suspilne.media/736749-ssa-zvinuvatili-rf-u-vikoristanni-zaboronenoj-himichnoj-zbroi-v-ukraini/>
- 16.Сокиринська О., Ковальчук І. Аналіз проблем міжнародного права щодо контролю за використанням біологічної та хімічної зброї: історико-правовий аспект. *Альманах міжнародного права*. 2021. Вип. 25. С. 104–111. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/6332>
- 17.Церковняк Л. Необхідність створення ефективної національної системи біобезпеки та біозахисту в умовах повномасштабної військової агресії. *European dimensions of the sustainable development*. 2023. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69c87400-da7d-4071-a22e-1be130edc05c/content#page=19>
18. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW). Official website. URL: <https://www.opcw.org/>
19. World Health Organization (WHO). Official website. URL: <https://www.who.int/>

References:

1. Baranova, N. (2022). Zaboronyty ne mozhna vykorystovuvaty: chy ye syhnalom dlia svitu zastosuvannia khimichnoi zbroi v Ukraini? [Prohibited cannot be used: is the use of chemical weapons in Ukraine a signal to the world?] Retrieved from <https://millerlawfirm.ua/zaboronyty-ne-mozhna-vykorystovuvaty-chy-ye-sygnalom-dlya-svitu-zastosuvannia-himichnoyi-zbroi-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
2. Boiovyky zastosuvaly slozohynnyi haz proty viiskovykh u Donetskomu aeroportu – pres-tsentr ATO (2015). [ATO press center: Militants use tear gas against servicemen at Donetsk airport.] Radio Svoboda. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26797864.html> [in Ukrainian].
3. Holovanova, V. (2020). Mizhnarodno-pravovi problemy kontroliu za likvidatsiieiu ta nerozpovsiudzhenniam zbroi masovoho znyshchennia [International legal issues of control over the elimination and non-proliferation of weapons of mass destruction] Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/81837> [in Ukrainian].
4. Dvurechenska, O. (2020). Mekhanizm funktsionuvannia orhanizatsii iz zaborony khimichnoi zbroi. [The functioning of the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons] *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. №12(1), S. 179-188. Retrieved from <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1021> [in Ukrainian].
5. Dvurechenska, O. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechennia khimichnoi bezpeky v Ukraini. [Regulatory and legal support for chemical safety in Ukraine.] *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*. №1.1-2: S. 73-80. Retrieved from <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/930> [in Ukrainian].
6. Zahorodnia, A., Kychkyruk, O., & Kychkyruk, V. (2023). Ekolohichni naslidky zastosuvannia khimichnoi zbroi pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny ta otsinka khimichnoi obstanovky. [Environmental consequences of the use of chemical weapons during the Russian-Ukrainian war and assessment of the chemical situation] Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/38830/1/%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%90%20%D0%A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%2C%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%AC%D0%A9%D0%90%2C%2015.11.2023.pdf> [in Ukrainian].
7. Kobzar, Y. (2024). Putin bezkarno zastosovuie khimichnu zbroiu v Ukraini, i sytuatsiia mozhe pohirshytys, – analytyk. [Putin is using chemical weapons in Ukraine with impunity, and the situation may worsen, analyst says.] Unian. Retrieved from <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-eksperti-poyasnili-chomu-rf-zastosovuye-himichnu-zbroiu-na-fronti-12630108.html> [in Ukrainian].
8. Konventsiiia pro zaboronu rozrobky, vyrobnytstva, nakopychennia, zastosuvannia khimichnoi zbroi ta pro yii znyshchennia. [The Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction] N 187-XIV (187-14) vid 16.10.98. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text [in Ukrainian].
9. Kontrol nad ozbroienniamy ta nerozpovsiudzhenniam. (2020). [Arms control and non-proliferation of weapons of mass destruction] Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/kontrol-nad-ozbroienniamy-ta-nerozpovsiudzhenniam-zmz> [in Ukrainian].
10. Ozturk, I. (2024). SSHA rozpovily, yaku khimichnu zbroiu Rosiia zastosovuie v Ukraini. Hlavkom. [The U.S. tells what chemical weapons Russia is using in Ukraine] URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/ssha-rozpovili-jaku-khimichnu-zbroiu-rosija-zastosovuje-v-ukrajini-998814.html> [in Ukrainian].
11. OZKhZ ne maie pidtverdzen zastosuvanniu khimzbroi na viini v Ukraini, ale «sytuatsiia zalyshaietsia tryvohnoi». (2024) [OPCW has no evidence of chemical weapons use in the war in Ukraine, but “the situation

remains alarming”] Radio Svoboda. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ozhz-himzbroya-viina-ukraina/32936708.html> [in Ukrainian].

12. Rosiia zastosoivue proty ZSU khimichnu zbroiu: reaktsiia svitu «maie buty nabahato bilshoiu» (2024). [Russia uses chemical weapons against the Armed Forces of Ukraine: the world’s reaction “should be much greater”] Radio Svoboda. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-zastosovuye-proty-zsu-khimichnu-zbroyu-reaktsiya-svitu/32931541.html> [in Ukrainian].

13. Riabykh, V. (2023). Shcho stoit za pohrozamy rosii pro biolohichnu zbroiu? [What is behind Russia’s threats of biological weapons?] Ukrinform. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3428520-hto-hoce-ta-moze-zastosuvati-biologicnu-zbrou-v-ukraini.html> [in Ukrainian].

14. Samoilenko, Y., & Holovanova, V. (2019). Poniattia ta vydy zbroi masovoho znyshchennia u mizhnarodnomu pravi. [The Concept and Types of Weapons of Mass Destruction in International Law]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. № 70. S. 175–183. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jousepr_2019_70_22.pdf [in Ukrainian].

15. Svyrdliuk, Y. (2024). SShA zvynuvatly RF u vykorystanni zaboronenoj khimichnoj zbroi v Ukraini. [US accuses Russia of using banned chemical weapons in Ukraine]. *Suspilne novyny*. Retrieved from <https://suspilne.media/736749-ssa-zvinuvatili-rf-u-vikoristanni-zaboronenoj-himichnoj-zbroi-v-ukraini/> [in Ukrainian].

16. Sokyrynska, O., Kovalchuk, I. (2021). Analiz problem mizhnarodnoho prava shchodo kontroliu za vykorystanniam biolohichnoj ta khimichnoj zbroi: istoryko-pravovy aspekt. [Analysis of the Problems of International Law on the Control of the Use of Biological and Chemical Weapons: Historical and Legal Aspect] *Almanakh mizhnarodnoho prava*. Vyp. 25. S. 104–111. Retrieved from <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/6332> [in Ukrainian].

17. Tserkovniak, L. (2023). Neobkhidnist stvorennia efektyvnoi natsionalnoi systemy biobezpeky ta biozakhystu v umovakh povnomasshtabnoi viiskovoi ahresii. [The need to create an effective national system of biosafety and biosecurity in the context of full-scale military aggression]. *European dimensions of the sustainable development*. Retrieved from <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69c87400-da7d-4071-a22e-1be130edc05c/content#page=19> [in Ukrainian].

18. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW). Official website. Retrieved from <https://www.opcw.org/>

19. World Health Organization (WHO). Official website. Retrieved from <https://www.who.int/>

Oksana Lypchuk, Ivanna Lomaka. The problem of the use of biological and chemical weapons during the Russian aggression as a threat to the national security of Ukraine

The article examines the problem of the use of biological and chemical weapons during the Russian aggression against Ukraine, which poses a direct threat to national security. The current state of international legal regulation on the prohibition of the use of biological and chemical weapons, as well as the existence of violations of these norms by the Russian Federation during the war, are analyzed. The authors examined in detail the cases of fixed use of prohibited substances and drew attention to the current challenges faced by Ukraine, in particular the risk of escalation of chemical and biological attacks. The measures taken by the international community, including the role of the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons, were studied, and the need to strengthen sanctions and preventive measures was emphasized. Recommendations for further strengthening the national security of Ukraine in the face of further threats of use of weapons of mass destruction by the aggressor are outlined.

Key words: Russian-Ukrainian war, Russian aggression, war, weapons of mass destruction, biological weapons, chemical weapons, international law.

Відомості про авторів:

Оксана Липчук – доцент кафедри політології,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Іванна Ломака – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 351.746.1(477)-029:2

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-13>

Іванна Ломака

ORCID: 0000-0002-5616-7016

Андрій Микитин

ORCID: 0009-0007-1967-774X

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена аналізу релігійної складової як важливого елемента національної безпеки держави. У роботі розглядаються релігійні аспекти, які впливають на національну ідентичність, соціальну згуртованість і стабільність держави. Особливу увагу приділено процесам секуляризації та їхньому впливу на політичну культуру і безпеку. Проаналізовано роль релігії в сучасних політичних процесах, а також вплив релігійних конфліктів, екстремізму та тероризму на національну безпеку. У статті також розглянуто випадки релігійного сепаратизму та порушення прав релігійних меншин, які можуть створювати внутрішні та зовнішні загрози для держави. В статті окреслено важливість впровадження ефективної етноконфесійної політики, яка забезпечить релігійну свободу, міжконфесійний діалог і захист держави від релігійно мотивованих загроз.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей релігійної складової національної безпеки держави. Відповідно до мети, сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати вплив релігії на національну безпеку; дослідити особливості взаємовпливу релігії та національної безпеки держави та охарактеризувати основні загрози національній безпеці; окреслити актуальні проблеми впровадження та реалізації ефективної етноконфесійної політики на прикладі України.

Методи. Під час аналізу особливостей релігійної складової національної безпеки держави використовувались такі загальнонаукові методи, як метод аналізу, метод порівняння, а також системний метод, функціональний метод та інституційний метод.

Результати дослідження. Для ефективної протидії загрозам та викликам релігійного характеру необхідно впроваджувати комплексні державні стратегії, які включали б: гарантування релігійної свободи та прав релігійних меншин, що сприяє зміцненню соціальної стабільності, запобігання радикалізації та боротьба з релігійним екстремізмом через моніторинг та протидію терористичним організаціям, посилення міжконфесійного діалогу, що дозволяє уникати конфліктів на релігійному ґрунті, співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для вирішення глобальних загроз, пов'язаних із релігійними конфліктами та релігійним екстремізмом тощо.

Ключові слова: релігія, релігійна ідентичність, етноконфесійна політика, національна безпека, релігійна безпека, держава, Україна, етнічність, конфесійність, міжконфесійні конфлікти.

Вступ. В сучасному світі релігійна складова національної безпеки держави набуває особливої актуальності. Релігія, як важливий елемент духовного та культурного життя суспільства, відіграє вагомий роль у формуванні світогляду, соціальних цінностей та ідентичності нації. В умовах глобалізації, коли релігійні ідентичності тісно пов'язані з етнічними ідентичностями та політичними, економічними та соціальними процесами, питання забезпечення національної безпеки набуває нових вимірів. Релігійні конфлікти, екстремізм і тероризм, що використовують релігійні гасла, можуть становити серйозну загрозу стабільності держави.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей релігійної складової національної безпеки держави. Відповідно до мети, сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати вплив релігії на національну безпеку; дослідити особливості взаємовпливу релігії та національної безпеки держави та охарактеризувати основні загрози національній

безпеці; окреслити актуальні проблеми впровадження та реалізації ефективної етноконфесійної політики на прикладі України.

Методи. Під час аналізу особливостей релігійної складової національної безпеки держави використовувались такі загальнонаукові методи, як метод аналізу, метод порівняння, а також системний метод, функціональний метод та інституційний метод.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти взаємозв'язку релігії та національної безпеки досліджували такі дослідники як Д. Лук'яненко, В.Марчук, М. Міщук, А. Міщук, І. Білоус, І.Коваль, Ю.Кальниш, В. Олійник, В.Клюс Є.Васильчук, В.Бондаренко, Я.Олексин, П.Панченко, О.Розумна, О. Хмільовська, В.Перевізій, О.Шуба, В.Фучеджі та ряд інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Релігія часто є невід'ємною частиною національної культури, впливаючи на цінності, традиції та соціальні норми. Вона може сприяти формуванню національної ідентичності, підвищуючи почуття єдності та належності серед громадян. У той же час, релігійні конфлікти між різними групами можуть загрожувати стабільності та цілісності держави [13].

Проте слід зазначити, що в сучасних державах часто відбуваються конфлікти між прихильниками різних конфесій, їх устремліннями, інституціями, керівниками, з одного боку, і світськими концепціями, партіями, організаціями, лідерами – з іншого. Процес секуляризації, спрямований проти тенденції релігії до збереження та посилення свого впливу, має кілька аспектів. Відомий дослідник Д. Сміт виділяє п'ять тенденцій секуляризації в сучасному світі: заперечення релігійного характеру держави та інституціональне розмежування держави і церкви (*polity separation secularization*); зміна політичної культури, самосвідомості громадянського суспільства, його фундаментальних цінностей та способів легітимації існування держави (*political culture secularization*); поширення впливу держави на сфери, що раніше перебували під контролем церкви, такі як юстиція та освіта (*polity expansion secularization*); зменшення впливу релігії, її лідерів, а також релігійної проблематики на політичне життя та їх значення в ньому (*political process secularization*); секуляризація політичного домінування (*political dominance secularization*) [5, с. 56].

Релігійні організації та лідери можуть мати значний вплив на політичні процеси, включаючи формування політики та законодавства. Це може бути як позитивним фактором, що сприяє моральному та етичному керівництву, так і негативним, якщо релігія використовується для маніпулювання політичними рішеннями або розпалювання конфліктів. Приклади такого впливу релігії на національну безпеку держави можна віднайти в сучасній історії як позитивного характеру, так і навпаки. Наприклад, позитивним прикладом є вплив релігії на національну безпеку Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, де попри свободу віросповідання існує офіційна релігія, яка виступає об'єднавчим фактором та символом єдності та могутності усього об'єднаного народу [1, с. 234].

Варто підкреслити, що релігія може діяти як об'єднуюча сила, сприяючи соціальній згуртованості та підтримці соціального порядку. Однак, у мультикультурних суспільствах релігійні відмінності можуть стати джерелом напруги та конфліктів, що негативно впливають на національну безпеку. Подібний вплив можна спостерігати в низки країн Азії, де різні релігії або ж окремі течії однієї стають чинником міждержавних або громадських конфліктів, зазвичай збройних [1, с. 245].

Релігійні переконання можуть впливати на психологічний стан громадян, їхню мотивацію та готовність до співпраці або конфліктів. Віра може надихати на миротворчу діяльність та соціальну відповідальність, але також може бути використана для радикалізації та насильства [15].

Релігійні організації можуть мати вплив на економіку через володіння значними ресурсами, благодійну діяльність та участь у соціальних програмах. Це може позитивно впливати на соціально-економічний розвиток, але також створювати економічну нерівність або конфлікти

за ресурси. Релігія може мати значний вплив на економічну безпеку держави через різні механізми, включаючи вплив на політику, суспільні відносини та економічні процеси. Так, наприклад, Саудівська Аравія впроваджує закони шариату, що впливає на економічну діяльність, зокрема на банківську систему [20].

Релігія може впливати на міжнародні відносини, особливо у випадках, коли релігійні спільноти мають зв'язки за кордоном. Це може сприяти міжнародному співробітництву або, навпаки, стати причиною конфліктів між державами на релігійному ґрунті. Так, можна пригадати важливість підписання Томосу у 2019 році. Константинопольський патріархат визнав порушення московською православною церквою акту 1686 року, який надавав МП право хіротонії митрополита Київського за умови, що митрополит Київський буде поминати першого патріарха Константинопольського, а потім московського. Через порушення цих умов та анексію Київської митрополії московським патріархатом, яка є канонічною територією Константинопольського патріархату, останній скасував рішення акту 1686 року [16]. Вселенський патріарх Варфоломій I заявив, що «...Київська митрополія ніколи в історії не передавалась канонічно московському патріархату. Адже відсутній жоден офіційний документ, що підтверджував би таке підпорядкування». Ця подія стала знаковою для розбудови релігійних зв'язків та міжнародному рівні та украпленні України на міжнародній арені [15].

Сучасні виклики та загрози релігійного характеру для національної безпеки можуть бути досить різноманітними та мати значний вплив на стабільність і цілісність держави. Вони можуть негативно впливати як на безпеку цілої держави, так і на безпекові аспекти у взаємовідносинах з іншими державами та релігійними організаціями. Релігія завжди була об'єктом різноманітних конфліктів, в тому числі військових. В сучасних умовах ці загрози доповнилися релігійним екстремізмом та тероризмом та іншими новітніми загрозами, в який релігія виступає інструментом [13].

Однієї з таких загроз залишаються міжконфесійні конфлікти, які можуть відбуватись всередині держави, так і зовні. Міжконфесійні конфлікти є формою релігійних конфліктів, що виникають через зіткнення різних релігійних груп, які намагаються реалізувати свої інтереси, уявлення та цінності. Вони можуть включати боротьбу за збереження або перерозподіл влади, впливу, майна, ресурсів, статусів, привілеїв та захисту власної ідентичності [16].

Також, однією з основних перешкод для нормалізації міжконфесійних відносин був і залишається двоєдиний процес політизації релігії та оцерковлення політики, що також є викликом для національної безпеки. Відверта підтримка конкуруючих політичних сил різних церковних структур, активне втручання політичного істеблішменту у міжконфесійні проблеми, спроби створення офіційної церкви та штучне стимулювання міжправославного об'єднання породжують міжконфесійні протистояння на різних рівнях безпекових відносин [15].

Наступним актуальним викликом є порушення прав релігійних меншин. Дискримінація та утиски релігійних меншин можуть викликати соціальну напругу та конфлікти. Недотримання прав релігійних груп може також негативно вплинути на міжнародний імідж держави. Наприклад, в багатьох країнах Близького Сходу християнські меншини зазнають дискримінації та переслідувань, особливо з боку радикальних ісламістських угруповань [17].

Також, як загрозу можна виділити релігійний сепаратизм. Деякі релігійні групи можуть прагнути до автономії або навіть відокремлення від держави, що може загрожувати територіальній цілісності країни. Релігійний сепаратизм виникає, коли релігійні групи прагнуть до автономії або незалежності від існуючих державних структур. Така ситуація часто призводить до соціальних і політичних конфліктів, які впливають на національну безпеку [20]. Релігійні організації або групи можуть використовувати засоби масової інформації та соціальні мережі для поширення дезінформації або пропаганди, що може підривати довіру до державних інститутів і створювати соціальну напругу [13].

Наприклад, у рф православне християнство відіграє також важливу роль у пропаганді державної політики. Православна церква тісно співпрацює з урядом, підтримуючи його політичний курс і легітимуючи владу та її незаконні дії. Використання релігії для підтримки державної політики може призводити до переслідування релігійних меншин і опозиційних рухів. Православна риторика використовується для виправдання геополітичних амбіцій росії, зокрема у війні проти України в тому числі [29].

Найбільшою загрозою залишається релігійний екстремізм та тероризм, котрі є найнебезпечнішими викликами для безпеки сучасних держав [20].

У зв'язку з окресленими викликами та загрозами, актуальним постає питання готовності держави, адаптації етноконфесійної політики як важливого елемента загальної стратегії забезпечення національної безпеки.

Ефективна державна політика у потребує чіткої законодавчої бази, яка регулює відносини між державою і релігійними організаціями, а також визначає права і обов'язки релігійних громад. Законодавство багатьох європейських країн включає норми, що регулюють діяльність релігійних організацій, їхній статус, права та обов'язки, що допомагає уникати конфліктів і сприяє прозорості у відносинах між державою та релігійними громадами [6].

Законодавство різних держав регулює міжконфесійні відносини залежно від історичних, культурних, і релігійних контекстів, а також від принципів секулярності або релігійної свободи, які є основними складовими конституційних принципів цих держав. Багато країн закріплюють релігійну свободу у своїх конституціях або основних законах. Це включає право на вільне вираження власної релігії, відсутність дискримінації за релігійною ознакою та право на відмову від релігійної практики. Деякі держави сприяють міжконфесійному діалогу та співробітництву між різними релігійними групами, щоб забезпечити мирне співіснування різних віросповідань. Закони можуть регулювати певні аспекти релігійних практик, такі як будівництво релігійних споруд, обряди, одяг та харчування, особливо коли вони стикаються з іншими правами та свободами [5, с. 34].

У сучасній Україні склалася специфічна система суспільно-релігійних відносин, яка має свої особливості. Серед найважливіших характеристик цієї системи можна виділити наступні: відсутність ідеологізації державної політики у сфері релігійно-церковного життя; зростаючий лібералізм у нормативно-правовій базі, що стосується свободи совісті та діяльності релігійних організацій; постійний регіональний розподіл конфесійного простору; складна ситуація в українському православ'ї; прояви клерикалізації в українському суспільстві, які стають все більш помітними [19].

Насамперед, в релігійному контексті для національних інтересів України є наступні загрози та виклики: участь Української Православної Церкви московського патріархату у фактичній підтримці окупації та анексії Криму рф; ситуація у мусульманському співтоваристві України [18], яка характеризується різноманітністю міжнародних уподобань інституційних структур ісламу в Україні, наприклад, Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Аль-раїд» спрямована на арабський іслам, у той час як Духовне управління мусульман України «Умма» – на європейський [17].

Серед актуальних проблем, які впливають на національну безпеку в релігійній сфері України, можна виділити наступне: відсутність духовної цілісності в суспільстві сучасної України, яка виявляється у відсутності єдності у основних цінностях; неможливість розраховувати на забезпечення духовної та політичної єдності українського суспільства на основі релігійних цінностей. Це пов'язано з низьким рівнем довіри до православного кліру в південних, східних і центральних областях, а також з неспроможністю церковної ієрархії адаптуватися до сучасних викликів, які стоять перед українським суспільством у зв'язку з гібридною війною рф проти України. Крім того, відсутність конфесійної єдності в Україні навіть серед

православних ускладнює ситуацію; можливість використання етноконфесійного фактора для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні за певних обставин [2].

У зв'язку з цими викликами та загрозами, Українській державі належить вирішити кілька ключових завдань. Необхідним є перегляд етноконфесійної політики та її стратегії, зразки таких заходів можна знайти у законодавстві європейських країн. Також, важливим є впровадження законодавства, спрямованого на протидію релігійним терористичним групам, які ставлять під загрозу територіальну цілісність держави, на прикладі практики США [13].

Важливо визначити роль Церкви в політичному житті сучасного українського суспільства в правовому полі. Для розуміння, яку роль повинна виконувати релігія та Церква в сучасному політичному житті України, ми можемо звернутися до історичного досвіду тривалого процесу формування української нації та утвердження її державності. У цьому контексті важливо зазначити, що з послабленням контролю та впливу держави на Церкву, вагомість церковного впливу зростає, тоді як з посиленням політичного втручання у релігійне життя та політизації релігійної сфери (коли Церква починає втручатися в питання, що не є її компетенцією), її вплив та моральний авторитет ослаблюються. Тому варто уникати надання конфесіям особливого статусу державної Церкви чи особливих привілеїв від держави [29].

Крім того, відкритим залишається удосконалення правового механізму відносин між державою і церквою, зокрема: законодавчо визначити адміністративну та кримінальну відповідальність за протиправну діяльність релігійних організацій, яка загрожує державі, суспільству та окремим громадянам [28]. Також доцільно було б заборонити в'їзд на територію України представникам іноземних релігійних організацій, якщо їхня діяльність спрямована на підірив територіальної цілісності країни, поглиблення міжцерковних та міжконфесійних конфліктів, а також культивування імперсько-шовіністичних ідеологій на рівні громадської свідомості [29] тощо.

Висновки. Релігійна складова національної безпеки є багатогранним явищем, яке охоплює широкий спектр питань – від забезпечення релігійної свободи до боротьби з релігійним екстремізмом та тероризмом. Релігія може бути як об'єднуючим чинником, сприяючи соціальній згуртованості, так і джерелом конфліктів, що підривають стабільність держави. В умовах глобалізації та зростання релігійної різноманітності загрози релігійного екстремізму, політизації релігії та міжконфесійних конфліктів стають серйозними викликами для держав.

Актуальними проблемами у забезпеченні гармонійного взаємозв'язку релігії та національної безпеки України залишаються: відсутність духовної цілісності сучасного українського суспільства; неможливість розраховувати на забезпечення духовної та політичної єдності на основі релігійних цінностей; використання етноконфесійного чинника для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні агресором та ін. Механізми забезпечення ефективного взаємовпливу релігії та національної безпеки України в даний час функціонують у складних умовах обмежених ресурсів і часу. Система безпеки та оборони не готова адекватно реагувати на нові виклики, що виникають перед Україною в умовах гібридної війни.

Таким чином, релігійна складова є важливим елементом національної безпеки, що потребує постійного моніторингу та виваженої політики для забезпечення стабільності та гармонійного розвитку суспільства.

Література:

1. Антонов В. Конституційно-правові засади національної безпеки : монографія. Київ, ТАЛКОМ. 2017. 576 с.
2. Війна і Церква. Церковно-Релігійна ситуація в Україні 2022р. Соціологічне дослідження. Київ : Центр Разумкова. 2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf
3. Власюк О. 2016. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД. 528 с.

4. Горбулін В. Литвиненко О. Національна безпека: український вимір. ПП «Інтертехнологія», 2008. 104 с.
5. Державно-церковні відносини: світовий досвід і Україна (історико-політичний аналіз) : монографія : Вид-во Європейського ун-ту, 2002. 136 с.
6. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. за ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>
7. Дослідження соціологічної служби Центру Разумкова з 21 по 26 березня 2019 року «Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України». URL: <https://bit.ly/2JGLqO5>
8. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : монографія. К. : Знання України, 2005. 552 с.
9. Капелько П. Діяльність релігійних організацій як потенційна загроза національній безпеці: виклики воєнного часу. *Редакційна колегія*. С. 192. URL: <http://surl.li/alwliy>
10. Карпа Р. Специфіка релігійної комунікації в сучасному українському суспільстві (морально-етичний аспект). 2023. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/63332>
11. Клюс В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України. *Митна справа*. 2014. № 1. С. 74–79. URL: <http://surl.li/uimmkx>
12. Конституція України. Верховна Рада України. Офіційний сайт. 2024. URL: <http://surl.li/funruq>
13. Корнієвський О. Релігійні організації у системі забезпечення національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління*. 2009. № 3. С. 270–277. URL: <http://surl.li/fujaom>
14. Корнієвський, О. Політичні аспекти загроз національній безпеці України в духовно-релігійній сфері. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. До 45-річчя від дня народження Вегеша Миколи Михайловича*: Говерла, 2009. Вип. 12. С. 150–154. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10338>
15. Котик Ю. Окремі аспекти впливу релігійного фактору на міжнародні конфлікти. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2021. URL: <http://surl.li/twpkoe>
16. Масовець В. Місія, функції та завдання системи забезпечення релігійної безпеки. Deputy Editor-in-Chief. 2020. С. 182. URL: <http://surl.li/nwepof>
17. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття “національна безпека”. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/aug/24795/11.pdf>
18. Міщук А., Міщук М. Загрози національній безпеці України: діяльність УПЦ (МП). *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Політологія*. № 1(15). С. 43–52. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/52/51>
19. Печенюк І. Етноконфесійні процеси та їх вплив на національну безпеку України. *Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми* : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 6–7 червня 2008 р.). Видав. центр «КНУКіМ», 2008. С. 121–122.
20. Пістренко Н. Міжконфесійні відносини як складова національної безпеки України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. з святкування Дня науки (м. Харків, 14 трав. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 114–118. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b793e92-f470-465191f7-ae1174eea782/content>
21. Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roku/#2023-06-16>
22. Про Інститут проблем національної безпеки України. Указ Президента України від 3 грудня 2003 р. № 1396/2003. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/2003#Text>
23. Про Національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 р. No 2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
24. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
25. Про Стратегію національної безпеки України. Рішення РНБО від 14 вересня 2020 р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>
26. Росенко М. Державна політика України щодо церкви й релігійних організацій. Їхнє місце в політичній системі суспільства. *Віче*. 2009. №12. URL: <http://www.viche.info/journal/1513>
27. Священний Синод Єпископів УГКЦ. Офіційний сайт. URL: <https://synod.ugcc.ua/>

28. «Стали на бік ворога». Голова СБУ розповів, скільки вироків отримали священники УПЦ (МП). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-vyroky-upts-mp/32373991.html>

29. Терлецький Р. Деякі аспекти ефективності функціонування Закону України 2662-VIII «Про уточнення назви церков, керівні центри яких знаходяться в країні-агресорі» в умовах воєнного часу. 2023. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17479>

References

1. Antonov, V.(2017). *Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky*. [Constitutional and Legal Principles of National Security] : monohrafiia. Kyiv, TALKOM. 576 s [in Ukrainian].
2. Viina i Tserkva.(2022). *Tserkovno-Relihiina situatsiia v Ukraini 2022r. Sotsiolohichne doslidzhennia*. [War and the Church. Church and Religious Situation in Ukraine in 2022. A sociological study]. Kyiv : Tsentr Razumkova. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf [in Ukrainian].
3. Vlasiuk, O. (2016). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems] : Vybr. nauk. pratsi. Kyiv : NISD. 528 s. [in Ukrainian].
4. Horbulin, V. & Lytvynenko, O. (2008). *Natsionalna bezpeka: ukrainskyi vymir*[National security: the Ukrainian dimension]. PII «Intertekhnolohiia». 104 s. [in Ukrainian].
5. *Derzhavno-tserkovni vidnosyny: svitovy dosvid i Ukraina (istoryko-politychnyi analiz)* (2002). [Church-State Relations: World Experience and Ukraine (Historical and Political Analysis)]. Monohrafiia. Vyd-vo Yevropeiskoho un-tu. 136 s. [in Ukrainian].
6. *Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy* (2023). [State-Church and Socio-Religious Relations in the Context of Russia's War Against Ukraine] : analit. dop. za red. S. I. Zdioruka. Kyiv : NISD. 36 c. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07> [in Ukrainian].
7. *Doslidzhennia sotsiolohichnoi sluzhby Tsentru Razumkova z 21 po 26 bereznia 2019 roku «Riven doviry do suspilnykh instytutiv ta elektoralni oriientsatsii hromadian Ukrainy»* [Survey conducted by the Razumkov Center Sociological Service on March 21–26, 2019 “Level of Trust in Public Institutions and Electoral Orientations of Ukrainian Citizens”]. URL: <https://bit.ly/2JGLqO5> [in Ukrainian].
8. Zdioruk, S. (2005). *Suspilno-relihiini vidnosyny: vyklyky Ukraini XX stolittia* [Social and Religious Relations: Challenges for Ukraine in the Twenty-First Century]. Monohrafiia. K., Znannia Ukrainy. 552 s. [in Ukrainian].
9. Kapelko, P. *Diialnist relihiinykh orhanizatsii yak potentsiina zahroza natsionalnii bezpetsi: vyklyky voiennoho chasu* [Activities of Religious Organizations as a Potential Threat to National Security: Wartime Challenges]. Redaktsiina kolehiia. S. 192. <http://surl.li/alwliy> [in Ukrainian].
10. Karpa, R.(2023). *Spetsyfika relihiinoi komunikatsii v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi (moralno-etychnyi aspekt)*[Specificity of religious communication in modern Ukrainian society (moral and ethical aspect)]. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/63332> [in Ukrainian].
11. Klius, V. (2014). *Relihiinyi ekstremizm yak zahroza dukhovnoi bezpeky Ukrainy* [Religious Extremism as a Threat to Ukraine's Spiritual Security]. *Mytna sprava*. № 1. S. 74–79. URL: <http://surl.li/uimmkx> [in Ukrainian].
12. *Konstytutsiia Ukrainy*.(2024). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni sait. URL: <http://surl.li/funruq> [in Ukrainian].
13. Korniiievskiy, O. (2009). *Relihiini orhanizatsii u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Religious organizations in the system of ensuring national security of Ukraine.]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. № 3. S. 270–277. URL: <http://surl.li/fujaom> [in Ukrainian].
14. Korniiievskiy, O. (2009). *Politychni aspekty zahroz natsionalnii bezpetsi Ukrainy v dukhovno-relihiinii sferi* [Political aspects of threats to Ukraine's national security in the spiritual and religious sphere.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia : Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia. Do 45-richchia vid dnia narodzhennia Vehesha Mykoly Mykhailovycha*. Hoverla. Vyp. 12. S. 150–154. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10338> [in Ukrainian].
15. Kotyk, Y.(2021). *Okremi aspekty vplyvu relihiinoho faktoru na mizhnarodni konflikty* [Some aspects of the influence of the religious factor on international conflicts]. Publishing House “Baltija Publishing”. URL: <http://surl.li/twpkoe> [in Ukrainian].

16. Masovets, V. (2020). Misiia, funktsii ta zavdannia systemy zabezpechennia relihiinoi bezpeky [Mission, functions and tasks of the religious security system.]. *Deputy Editor-in-Chief*. S.182. Retrieved from <http://surl.li/nwepof> [in Ukrainian].
17. Melnychenko, B., & Fihel, N. Osnovni pidkhody do rozuminnia poniattia "natsionalna bezpeka" [Main approaches to understanding the concept of "national security"] Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/aug/24795/11.pdf> [in Ukrainian].
18. Mishchuk, A., & Mishchuk, M. (2024). Zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy: diialnist UPTs (MP). [Threats to Ukraine's national security: activities of the UOC (MP)] *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia*. № 1(15). S. 43–52. Retrieved from <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/52/51> [in Ukrainian].
19. Pecheniuk, I. (2008) Etnokonfesiini protsesy ta yikh vplyv na natsionalnu bezpeku Ukrainy. [Ethno-confessional processes and their impact on the national security of Ukraine] *Kultura v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: stan ta problemy / Zb. tez Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 6–7 chervnia 2008 r.)*. Vydav. tsentr «KNUKiM», S. 121–122. [in Ukrainian].
20. Pistrenko, N. (2021) Mizhkonfesiini vidnosyny yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [Inter-faith relations as a component of Ukraine's national security]. *Aktualni problemy suchasnoi nauky v doslidzhenniakh molodykh uchenykh: tezy dop. uchasnykh nauk.-prakt. konf. z sviatkuvannia Dnia nauky (m. Kharkiv, 14 trav. 2021 r.)*. Kharkiv : KhNUVS. S. 114–118. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b793e92-f470-465191f7-ae1174eea782/content> [in Ukrainian].
21. Postanova Soboru Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy vid 27 travnia 2022 roku. [Resolution of the Council of the Ukrainian Orthodox Church of May 27, 2022.] Retrieved from <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnja-2022-roku/#2023-06-16> [in Ukrainian].
22. Pro Instytut problem natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [About the Institute of National Security Studies of Ukraine] Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 hrudnia 2003 r. № 1396/2003. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/2003#Text> [in Ukrainian].
23. Pro Natsionalnu bezpeku Ukrainy. [On the National Security of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. No 2469-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
24. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii. [On freedom of conscience and religious organizations.] Zakon Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy. 2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [in Ukrainian].
25. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [On the National Security Strategy of Ukraine] Rishennia RNBO vid 14 veresnia 2020 r. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text> [in Ukrainian].
26. Rosenko, M. (2009). Derzhavna polityka Ukrainy shchodo tserkvy y relihiinykh orhanizatsii. Yikhnie mistse v politychnii systemi suspilstva. [The state policy of Ukraine in relation to the church and religious organizations. Their place in the political system of society] *Viche*. № 12. Retrieved from <http://www.viche.info/journal/1513> [in Ukrainian].
27. Sviashchennyi Synod Yepyskopiv UHKTs. [Holy Synod of Bishops of the UGCC] Ofitsiyni sait. Retrieved from <https://synod.ugcc.ua/> [in Ukrainian].
28. «Staly na bik voroha». Holova SBU rozpoviv, skilky vyrokiv otrymaly sviashchennyky UPTs (MP). [“They took the side of the enemy”. The SBU head told how many sentences priests of the UOC (MP) received.] Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-vyroky-upts-mp/32373991.html> [in Ukrainian].
29. Terletskyi, R. (2023). Deiaki aspekty efektyvnosti funktsionuvannia Zakonu Ukrainy 2662-VIII «Pro utochnennia nazvy tserkov, kerivni tsentry yakych znakhodiatsia v kraini-ahresori» v umovakh voiennoho chasu. [Some aspects of the effectiveness of the Law of Ukraine 2662-VIII “On clarifying the name of churches whose governing centers are located in the aggressor country” in wartime.] Retrieved from <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17479> [in Ukrainian].

Ivanna Lomaka, Andrii Mykytyn. Religious component of the national security of the state

The article is devoted to the analysis of the religious component as an important element of the national security of the state. The paper examines religious aspects that affect national identity, social cohesion and stability of the state. Particular attention is paid to the processes of secularization and their impact on political culture and security. The role of religion in modern political processes is analyzed, as well as the impact of religious conflicts, extremism and terrorism on national security. The article also examines cases of religious separatism and violations of the rights of religious minorities, which can pose internal and external threats to the state. The article outlines the importance of implementing an effective ethno-confessional policy that will ensure religious freedom, interfaith dialogue and protection of the state from religiously motivated threats.

Key words: religion, ethno-confessional policy, national security, religious security, state, Ukraine, ethnicity, confessionality.

Відомості про авторів:

Іванна Ломака – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Андрій Микитин – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 329.1 (477.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-14>

Юрій Махно

ORCID: 0009-0005-2263-0497

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1928, 1930 РОКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена парламентським виборам 1928 і 1930 років в Західній Україні, що перебувала у складі Польської Республіки, і їхньому впливу на український національний рух. У міжвоєнний період політична ситуація в регіоні була напруженою через асиміляційну політику польської влади. Вибори 1928 року відзначалися відносною політичною свободою, що дозволило українським партіям, зокрема Українському національно-демократичному об'єднанню (УНДО), здобути значну кількість місць у парламенті. Це свідчило про активну участь українців у політичному житті. Проте вже у 1930 році ситуація змінилася через політичні репресії та економічні труднощі, що обмежили можливості українців брати участь у виборах. Стаття аналізує результати виборів, політичний контекст та вплив на українське суспільство, підкреслюючи роль українських партій у боротьбі за національні права. Дослідження базується на історико-порівняльному аналізі та синтетичному підході, що дозволяє глибше зрозуміти політичні процеси в Західній Україні в умовах польської державності.

Ключові слова: парламентські вибори, Західна Україна, Польща, український національний рух, політичні партії.

Вступ. У міжвоєнний період, коли Західна Україна перебувала у складі Польщі, суспільно-політичне життя регіону характеризувалося напруженістю та навіть протистоянням між українським населенням і польською владою, а також польською частиною населення. Однією з головних причин цієї напруженості була політика польської влади, яка в той час проходила кілька етапів розвитку. Від часу анексії Східної Галичини в березні 1923 року до травневого перевороту Юзефа Пілсудського в 1926 році в Західній Україні послідовно впроваджувався курс національної асиміляції, який був частиною інкорпораційної концепції, розробленої національно-демократичним табором.

Парламентські вибори в Західній Україні в складі Польщі 1928 і 1930 років стали важливими етапами в історії українського національного руху, відображаючи політичні, соціальні та економічні зміни, що відбувалися в регіоні. Ці вибори не лише продемонстрували зрілість українських політичних сил, але й виявили складні відносини між польською державою та її національними меншинами, зокрема українцями.

Ця стаття має на меті провести порівняльний аналіз парламентських виборів 1928 і 1930 років в Західній Україні, вивчаючи їхні результати, політичний контекст та вплив на українське суспільство.

Суспільно-політичне життя Західної України в міжвоєнний період ХХ ст. висвітлене в низці досліджень О. Зайцева, Л. Зашкільняка, М. Кугутяка, Ю. Кучерепа, І. Соляра, М. Швагуляка та ін.

Тема роботи потребує більш детального дослідження в контексті глибшого розуміння політичних процесів у Західній Україні під польською адміністрацією. Аналіз виборів 1928 і 1930 років дозволяє оцінити, як політичні та економічні зміни вплинули на український національний рух і формували політичну ідентичність українців.

Матеріал і методи дослідження. В ході роботи над темою статті було проведено комплексне теоретико-методологічне дослідження парламентських виборів у Західній Україні в складі Польщі 1928 і 1930 років. Основою для аналізу стали статті та дослідження українських істориків, що дозволило створити повноцінну картину політичних подій. Дослідження проводилося з урахуванням політичної та соціально-економічної ситуації в Західній Україні у складі Польщі, що дозволило глибше зрозуміти контекст виборчих процесів і їхні наслідки для українського населення.

Результати та обговорення. Після завершення Першої світової війни, коли на теренах колишніх великих імперій у Східній Європі утворювалися нові національні держави, принцип самовизначення націй здобув широке визнання, хоча й застосовувався не завжди. Це призвело до того, що не всі народи колишніх імперій отримали власну державність. Відповідно до Версальської системи мирних договорів, західноукраїнські землі були розділені між Польською Республікою, Румунією та Чехословаччиною. Українці, що опинилися під владою цих держав, особливо в Польській республіці та Румунії, зіткнулися з дискримінаційною політикою і прагнули до самоврядування, вбачаючи в цьому можливість вирішення політичних, соціально-економічних та культурних проблем. Проте їхні надії були затьмарені жорсткою асиміляційною політикою, що проводилася урядами цих держав. Як наслідок, міжвоєнний період для західних українців був позначений високим рівнем національної конфронтації, що сприяло зростанню їхньої національної самосвідомості.

Український національний рух у III Речі Посполитій, особливо в Східній Галичині та на Волині, був активним. Провідною силою було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), яке виникло після окупації Східної Галичини Польською республікою в 1919 році. УНДО представляло інтелігенцію, промисловців, кооператорів та землевласників і боролася за рівні права для українців, співпрацюючи з польською владою.

Серед інших партій Західної України варто виділити Українську соціал-демократичну партію (УСДП), яка свого часу активно долучилася до становлення ЗУНР. У 1923 році партія зазнала радикалізації, що було пов'язано з її позицією щодо анексії Східної Галичини Польською республікою. Врешті-решт, УСДП прийняла відверто комуністичну програму, що призвело до заборони її діяльності в 1924 році. З часом колишнім лідерам УСДП вдалося відновити партію, яка зосередилася на побудові української автономії в регіоні.

Значну роль відігравала діяльність Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), яка виникла у 1926 році шляхом злиття Української радикальної партії (УРП) та волинської групи Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). УСРП дотримувалася соціал-демократичних принципів, а її програма включала положення про право на самовизначення для Східної Галичини та ідею створення Соборної України. Партія брала участь у виборах у союзі з УНДО, зокрема під час парламентських виборів до польського сейму 1930 року та виборів до місцевого самоврядування у 1933 і 1934 роках. УСРП також видавала власний щотижневий часопис «Громадський голос» [7].

Клерикальні партії, як-от Український католицький союз (УКС), об'єднували українців на основі християнських цінностей і боролися за права та культуру українського народу законними методами [2, с. 56].

Зазначені політичні сили українського населення стали ключовими агентами у боротьбі за національне самовизначення в межах III Речі Посполитої на державному рівні. Вибори 1928 та 1930 років відзначалися як важливий момент для українських партій, оскільки вони мали можливість продемонструвати свою силу та вплив на політичний процес у польському парламенті. Ці політичні сили не лише прагнули захистити інтереси українців у складі Польської Республіки, але й впливати на державну політику через законодавчі зміни та представництво в органах влади. Їх діяльність у цей період відображала широку палітру національних амбіцій та політичних стратегій, що мали вирішальне значення для подальшого розвитку українського питання в межах польської державності.

Парламентські вибори 1928 року в Західній Україні, яка на той час перебувала під владою Польської Республіки, ознаменували собою важливий етап у політичному розвитку регіону. Вперше у виборах взяло участь усе українське населення, що стало значущою подією для українського національного руху. Ці вибори відбувалися на фоні політичної напруги, викликані політикою польської влади, яка проводила курс на національну асиміляцію та інкорпорацію українських земель у склад III Речі Посполитої.

УНДО здобуло найбільшу підтримку серед українців, отримавши близько 600 тисяч голосів. УНДО стало основною політичною силою, яка виступала за захист національних прав українців, їхньої мови, культури, освіти та за автономію Західної України в складі Польської Республіки. Це об'єднання стало на чолі українського національного руху і намагалося через парламентську боротьбу досягти своїх цілей.

Окрім УНДО, на виборах значну підтримку отримали партії комуністичного спрямування, зокрема Сельроб, Сельроб-лівія та Комуністична партія Західної України (КПЗУ), які разом набрали понад 387 тисяч голосів [3, с. 73]. Політичні принципи цих партій передбачали боротьбу за перетворення Польщі на соціалістичну республіку рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. Вони вважали, що Західна Україна має великі перспективи для здобуття впливу серед найманих робітників, оскільки там соціальний тиск тісно переплітався з національним гнобленням. Також КПЗУ засуджувала анексію Польською Республікою Східної Галичини та виступала за забезпечення права на самовизначення для місцевого населення. Програмні положення також включали створення умов для об'єднання українського народу в межах УСРР. Значна підтримка цих партій свідчила про наявність серйозного соціального невдоволення серед українського населення, особливо у сільській місцевості.

Після виборів виникли труднощі з формуванням спільної парламентської репрезентації українців, оскільки політичні сили були розділені через ідеологічні розбіжності. УНДО, яке отримало найбільше мандатів, намагалося об'єднати українських послів у єдиний блок, але це вдалося лише частково. У результаті було сформовано Український клуб, до якого увійшли 26 послів, із яких 23 були членами УНДО. Цей клуб став основним органом, що представляв інтереси українців у польському сеймі [9].

Проте політичний спектр українського руху не обмежувався лише УНДО. Клуб УСРП репрезентації включав 8 послів і представляв соціалістичні та радикальні ідеї, що були популярними серед частини українців. Клуб Сельробу, до якого увійшли 4 послів, і Клуб Сельробу-лівії з 2 послами, також мали своє представництво. Ці партії виступали за інтереси селян і робітників, підтримуючи революційні ідеї і тісно співпрацюючи з КПЗУ. Українська партія праці мала лише одного посла, що свідчило про її обмежений вплив у політичному житті регіону [1].

Цікавою була ситуація із проурядовим Безпартійним блоком співпраці з урядом, до якого увійшли 5 українців. Це викликало неоднозначну реакцію серед українського суспільства, оскільки участь у цьому блоці сприймалася як співпраця з польською владою і зрада національних інтересів.

У сенаті українські політичні сили також мали своє представництво. Дев'ять членів УНДО, один соціаліст-радикал і двоє білорусів об'єдналися у спільний клуб, який мав на меті захист інтересів національних меншин у Польщі. Однак представник Сельробу залишився поза межами цього блоку, що відображало політичні розбіжності між лівими силами та іншими українськими партіями.

Додаткові вибори до сейму і сенату на Волині, що відбулися у травні і липні 1930 року, стали важливими для українців, оскільки дали їм можливість збільшити своє представництво в польському парламенті. Проте ці вибори відбувалися в умовах посиленого тиску з боку польської влади, що суттєво вплинуло на їхні результати і створило передумови для подальшої політичної дестабілізації в регіоні.

В українському парламентському представництві другого скликання (1928–1930 рр.) домінували представники УНДО, включаючи майже весь президіум та членів Центрального комітету. Депутати часто мали юридичну освіту та досвід роботи в сеймах Австро-Угорщини чи ЗУНР, але їхні погляди на досягнення цілей не були однотайними [5].

29 березня 1928 року голова Українсько-білоруського сеймового клубу Д. Ливицький висловився за незалежність України та критикував міжнародні акти, які передали українські землі Польській

Республіці. 30 березня Дмитро Ладика з Української соціалістичної радикальної партії запропонував створення незалежної Української соціалістичної республіки і звинуватив польський уряд в ігноруванні прав українців. 31 березня голова клубу Сельроб М. Чучмай оголосив про боротьбу за класове та національне звільнення, критикуючи УНДО як контрреволюційну. К. Вальницький від Сельроблівиці заявив, що українці можуть розвиватися лише в незалежній державі [10].

На відміну від інших клубів, які активно виступали проти урядових проектів бюджету та лобіювали українські інтереси, Волинська регіональна група Безпартійного блоку співпраці з урядом підтримала режим Пілсудського [9].

Українські клуби також популяризували українське питання на міжнародній арені, беручи участь у Конгресах національних меншин у Женеві та діяльності Міжпарламентської унії. Це призвело до офіційного звернення британського парламенту, що нагадало Польській Республіці про зобов'язання щодо автономії Галичини, та подання петиції до Ради Ліги Націй щодо порушень прав українців під час акції «пацифікації» у 1930 році. Таким чином, парламентські вибори 1928 року відобразили різноманіття політичних настроїв і прагнень українців, демонструючи розподіл між різними політичними таборами та їхній вплив на подальший розвиток ситуації в Західній Україні.

Парламентські вибори 1930 року в Західній Україні відбувалися в надзвичайно складний і трагічний для українського населення період, відомий як «пацифікація». Ця виборча кампанія проходила під тиском масових репресій, які польська влада здійснювала проти українців у відповідь на зростання націоналістичних настроїв і діяльність українських організацій.

«Пацифікація» 1930 року була польською акцією проти українського національного руху в Східній Галичині, яка включала масові арешти, жорстокі репресії та переслідування. Поліція і військові проводили обшуки та арешти, затримавши понад 30 колишніх українських послів і три сенатори. Репресії, які мали залякати українців і підірвати вплив їхніх політичних організацій, супроводжувалися терором, що спричинило загибель 7 осіб [6; 10].

Найзначнішою подією була «пацифікація» українських сіл з 20 вересня по 17 жовтня 1930 року, яка викликала міжнародний резонанс. Під час акції, окрім поліції, брали участь польські шовіністичні угруповання та військові. Репресії охопили 325 населених пунктів, зокрема 53 села Тернопільського воєводства, і призвели до арешту близько 2 тисяч осіб. Ліквідовано українські організації, кооперативи та гімназії [5].

Незважаючи на репресії, українські партії все ж взяли участь у виборчій кампанії. Основним політичним блоком, що представляв українців, був «Український і білоруський виборчий блок», який об'єднував УНДО і УСРП. За цим списком до сейму пройшли 17 членів УНДО і 3 члени УСРП. До сенату ж увійшли 3 члени УНДО і 1 представник УСРП [8, с. 50].

Уже 20 січня 1931 року Український клуб закликав до розслідування «пацифікації» Галичини, зазначаючи зростання ворожості серед українців і підтримку польською пресою ненависті до них.

У лютому 1931 року Український клуб критикував уряд і проголосував проти бюджету. Того ж року українські депутати з Волині, обрані від Безпартійного блоку співпраці з урядом, стали членами нової пропольської організації – Волинського українського об'єднання. Це об'єднання, яке спиралося на волинського воєводу Х. Юзевського, виступало за польсько-українську угоду, не відмовляючи від українських вимог, таких як українізація церкви та освіти.

Після розгрому опозиції і акції «пацифікації» в Галичині в 1930 році польська влада продовжила ігнорувати конституційність своїх дій. УНДО намагалося досягти компромісу з урядом. Переговори про можливу угоду між Українським клубом і Безпартійним блоком співпраці з урядом викликали скандал в УНДО і суперечки щодо нормалізації відносин. Позиція Українського клубу стала м'якшою після конгресу УНДО в березні 1932 року.

У жовтні 1932 року Д. Ливицький закликав надати територіальну автономію українським землям, відкидаючи терор як метод політичної боротьби. Попри це, до 1933–1934 років

українські парламентарії активно працювали над захистом українських інтересів у сеймі. В лютому 1934 року Д. Ливицький визнав Польщу єдиною надією для реалізації українських планів, заявивши про необхідність взаємної угоди обох народів [5; 10].

У травні 1935 року, попри заперечення Українського парламентського представництва, було затверджено нове положення про парламентські вибори, яке надало адміністрації право затверджувати кандидатів. Навесні 1935 року польський уряд запропонував УНДО розпочати переговори про політичну угоду, що призвело до узгодження угоди в липні 1935 року. Угода передбачала виконання українських вимог в обмін на відмову УНДО від опозиції та надання партії 15 депутатських і 4 сенаторських місць. Ця угода була досягнута ціною розколу в УНДО, і новим лідером партії став більш поміркований В. Мудрий [4, с. 448].

Українські політичні сили не були однастайними в своєму підході до польської влади. У діяльності УНДО все більше проявлялася тенденція до пошуку компромісу з польським урядом. УНДО висунуло гасло територіальної автономії для українських земель у складі Польської держави, що мало на меті знайти легальний шлях до захисту національних прав українців. УНДО намагалося досягти реальних змін через парламентську боротьбу, оскільки інші шляхи були або закриті, або небезпечні через репресії.

Також УНДО активно викривало злочини сталінського режиму в Радянській Україні, зокрема Голодомор 1932–1933 років. Ця трагедія, яку УНДО вважало геноцидом українського народу, стала одним із ключових аспектів критики радянської політики. Викриваючи сталінські злочини, УНДО прагнуло привернути увагу міжнародної спільноти до ситуації в Україні, а також використати ці факти для консолідації українців у боротьбі за свої права в Польщі [11, с. 79].

Результати виборів 1930 року стали важливим досягненням для українських політичних сил, оскільки їм вдалося зберегти представництво в парламенті, незважаючи на несприятливі умови. Проте репресії суттєво обмежили можливості для активної політичної діяльності та масової мобілізації українського електорату.

Висновки. Парламентські вибори 1928 і 1930 років в Західній Україні, яка перебувала у складі III Речі Посполитої, стали ключовими етапами для українського національного руху, відображаючи складні відносини між українцями і польською владою. У 1928 році, за відносної політичної свободи, українські партії, зокрема Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), здобули значну кількість місць у парламенті, що свідчить про активну участь української громади у політиці.

Однак у 1930 році політичні репресії та економічні труднощі, спричинені світовою депресією, обмежили участь українців у політичному процесі, зменшивши представництво українських партій і загостривши соціальні напруження. Аналіз виборів показує, що, хоча українські політичні сили намагалися захищати свої інтереси через парламент, їхня діяльність була обмежена польською владою.

Вибори 1928 року стали важливим моментом для демонстрації сили українських партій, тоді як 1930 рік ознаменувався посиленням репресій і обмеженням політичних прав. Ці події підкреслюють значення політичної активності українців у міжвоєнний період та їхню роль у формуванні української національної ідентичності.

Література:

1. Бортнік Т. Участь «Селянського союзу» у виборах до сейму та сенату Другої Речі Посполитої 1928 року. *Eminak*. 2021. №4 (36). С. 148–159.
2. Зайцев О. Політичні партії Західної України у виборах 1928 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 1994. Вип. 3. С. 54–62.
3. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1993. № 11. С. 72–84.

4. Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Torun, 1997. С. 431–454.
5. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / наук. ред. Л. Зашкільняк. Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.
6. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.). *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939)*: матеріали міжнар. наук. конф. 8–9 жовтня 2004 р. Дрогобич: Коло, 2005. С. 34–45.
7. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
8. Пуйда Р. Б. Українське національно-демократичне об'єднання 1928–1939 рр. у польському парламенті. *Молодий вчений*. 2014. № 1 (03). С. 48–51.
9. Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. 150 с.
10. Соляр І. Я. Українська парламентська репрезентація (упр). *Енциклопедія історії України: Україна-Українці. Кн. 2* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2019. 842 с.
11. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси: Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939). *Сучасність*. 1995. № 12. С. 77–82.

References:

1. Bortnyk, T. (2021). Uchast' «Sel'yanskogo soyuzu» u vyborakh do seymu ta senatu Druhoi Rechy Pospolytoi 1928 roku [Participation of the «Peasant Union» in the 1928 elections to the Sejm and Senate of the Second Polish Republic]. *Eminak*, 4 (36), 148–159 [in Ukrainian].
2. Zaitsev, O. (1994). Politychni partii Zakhidnoi Ukrainy u vyborakh 1928 r. [Political parties of Western Ukraine in the 1928 elections]. *Ukraina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist' – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 3, 54–62 [in Ukrainian].
3. Zaitsev, O. (1993). Predstavnyky ukrains'kykh politychnykh partii Zakhidnoi Ukrainy v parlamenti Pol'shchi (1922–1939 rr.) [Representatives of Ukrainian political parties of Western Ukraine in the Polish parliament (1922–1939)]. *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 11, 72–84. [in Ukrainian].
4. Zashkil'nyak, L. (1997). Heneza i naslidky ukrains'ko-pol's'koi normalizatsii 1935 r. [Genesis and consequences of Ukrainian-Polish normalization in 1935]. In *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa – Poland and Ukraine: The Alliance of 1920 and Its Consequences* (pp. 431–454). Torun: [Publisher] [in Ukrainian].
5. Zashkil'nyak, L., & Krykun, M. H. (2002). Istoriiia Pol'shchi: Vid nai-davniishykh chasiv do nashykh dni [History of Poland: From ancient times to the present]. (Ed. L. Zashkil'nyak). Lviv: Lviv National University named after Ivan Franko [in Ukrainian].
6. Zashkil'nyak, L. (2005). Sproby ukrains'ko-pol's'koho porozuminnia v mizhvoyennii Pol'shchi (1920–1939 rr.) [Attempts at Ukrainian-Polish understanding in interwar Poland (1920–1939)]. In *Poliaky, ukraintsi, bielorusy, lytovtsi u mizhvoyennii Pol'shchi (1920–1939): materialy mizhnarodnoi nauk. konferentsii 8–9 zhovtnia 2004 r. – Poles, Ukrainians, Belarusians, Lithuanians in interwar Poland (1920–1939): materials of international of science conf. October 8–9, 2004* (pp. 34–45). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
7. Kuhutiak, M. (1993). Halychyna: storinky istorii. Narys suspil'no-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.) [Galicia: Pages of history. Outline of socio-political movement (19th century – 1939)]. Ivano-Frankivsk: [Publisher] [in Ukrainian].
8. Puyda, R. B. (2014). Ukrains'ke natsional'no-demokratychnе ob'iednannia 1928–1939 rr. u pol's'komu parlamenti [Ukrainian National-Democratic Union 1928–1939 in the Polish parliament]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 1 (03), 48–51 [in Ukrainian].
9. Soliar, I. (2010). Konsolidatsiini protsesy natsional'no-derzhavnytskikh syl Zakhidnoi Ukrainy (1923–1928) [Consolidation processes of national-state forces in Western Ukraine (1923–1928)]. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Kryp'iakevych of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

10. Soliar, I. Y. (2019). Ukrainska parlamentska reprezentatsiia (upr) [Ukrainian parliamentary representation]. In Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine-Ukrainians (Vol. 2, Ed. V. A. Smoliy et al.). Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka» [in Ukrainian].

11. Shvagulak, M. (1995). Partijni podily i zahal'nonatsional'ni interesy: Problema politychnoi konsolidatsii ukrains'koho natsional'noho rukhu Halychyny (1919–1939) [Party divisions and national interests: The problem of political consolidation of the Ukrainian national movement of Galicia (1919–1939)]. *Suchasnist' – Modernity*, 12, 77–82 [in Ukrainian].

Yurii Makhno. Parliamentary elections of 1928, 1930: comparative analysis

The article offers a detailed comparative analysis of the parliamentary elections of 1928 and 1930 in Western Ukraine, which at that time was under the control of Poland. These elections became important stages in the development of the Ukrainian national movement, which reflected the complex political, social and economic situation in the region. The 1928 elections were held in conditions of relative political freedom, which allowed Ukrainian parties, especially the Ukrainian National Democratic Union (UNDO), to achieve considerable success and secure a significant number of seats in the Polish parliament.

However, the political context had changed significantly by the 1930 election. These elections took place against the background of significant political repression by the Polish authorities, which aimed to suppress the Ukrainian national movement and weaken the positions of Ukrainian parties. The pacification campaign that preceded the 1930 elections was aimed at intimidating the Ukrainian population, destroying political activity, and limiting the influence of Ukrainian political organizations.

The article examines the activities of the main Ukrainian political forces of that time, such as UNDO, and their reaction to changes in the political situation. The authors analyze how different political parties adapted their strategies to new conditions, in particular by seeking compromises with the Polish authorities or, on the contrary, by radicalizing their positions. Special attention is paid to the analysis of the impact of these elections on the further development of the Ukrainian national movement, as well as on the political situation in Western Ukraine in the context of international relations.

The results of the study demonstrate that the parliamentary elections of 1928 and 1930 not only reflected differences in the political approaches of Ukrainian parties, but also indicated the need to find new forms of struggle for the rights of Ukrainians in Poland, which ultimately influenced the further history of the region and the Ukrainian national movement.

Key words: parliamentary elections, Western Ukraine, Poland, Ukrainian national movement, political parties.

Відомості про автора:

Юрій Махно – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 002.1-021.3:070.16]351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-15>

Михайло Микитин
ORCID:0009-0009-8286-2897

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено важливість інформаційного простору в контексті національної безпеки держави. Основну увагу приділено різноманітним інструментам та формам дезінформації, які можуть використовуватися для впливу на державні інститути. Автором проаналізовано, як негативна пропаганда може впливати на суспільне сприйняття та маніпулювати інформаційним середовищем. Особливу увагу приділено кібератакам, що є важливим інструментом для здійснення дестабілізаційних заходів, а також їхньому потенціалу завдати шкоди національним інтересам та безпеці. У статті розглядаються механізми протидії таким загрозам та висвітлюються можливі заходи з боку держави для забезпечення інформаційної безпеки.

Додатково, стаття аналізує різні аспекти впливу інформаційних атак на суспільство, включаючи психологічний і соціальний виміри. Обговорено методи поширення дезінформації, такі як фейкові новини та маніпулятивні повідомлення в соціальних мережах, що створюють простір для хаосу та недовіри в суспільстві. Автор також звертає увагу на роль державних та недержавних акторів у проведенні таких інформаційних операцій, досліджує мотиви та цілі цих суб'єктів. У висновку статті розглядаються можливі стратегії захисту інформаційного простору, включаючи розвиток медіаграмотності серед населення, підготовку фахівців у сфері захисту інформаційної безпеки, а також покращення технічних засобів захисту від кібератак.

Ключові слова: інформаційне середовище, дезінформація, національний сектор безпеки, кібератаки, кіберзагрози.

Вступ. Збільшення кількості дезінформації, фейкових новин та кібератак, що покликані впливати на громадську думку, політичну стабільність та економічну безпеку, створює серйозні виклики для національної безпеки держави. Проблема полягає у визначенні та аналізі загроз, які виникають у зв'язку з використанням інформаційного простору для дестабілізації національної безпеки. Ключовим аспектом є той факт, що різноманітні інструменти та форми дезінформації, включаючи пропаганду та кібератаки, можуть суттєво впливати на суспільне сприйняття, маніпулювати громадською думкою та завдати шкоди національним інтересам.

В процесі проведення дослідження проаналізовано низку джерел та наукових праць, які відображають особливості процесів впливу на інформаційний простір як складову частину системи національної безпеки держави. Зокрема, О.Полотай у своїй статті «Інформаційна та кібербезпека: виклики та проблеми в умовах сьогодення»[5] підкреслює важливість інформаційної безпеки для прогресивного розвитку України як суверенної та демократичної держави. Володіння інформацією визначається як ключовий фактор, що пов'язаний з правами, свободами громадян та інтересами суспільства і держави. Основні проблеми забезпечення інформаційної безпеки в Україні включають засилля іноземної медіа продукції, зниження наукового потенціалу у сфері інформатизації, мовну проблему, поширення викривленої інформації в міжнародному просторі, відставання у високотехнологічних галузях, а також розголошення державної та конфіденційної інформації.

Інша дослідниця, Бойко Г. [1] розглядає вплив соціальних мереж на користувачів та суспільство. Авторка зазначає, що користувачі можуть занурюватися в стан, близький до психологічного трансу, що призводить до втрати відчуття реальності та сприйняття інформації без

критичного осмислення. Соціальні мережі використовуються як інструмент впливу та збору інформації, де користувачі, не підозрюючи, розкривають особисті дані. Також наголошується на використанні соціальних мереж для маніпулювання суспільною думкою та контролю над державами. Крім того, соціальні мережі служать каналом комунікації між громадянами та владою, підвищуючи доступність і відкритість політиків.

Цікавим є статистичне дослідження Дж. Муді про стан кібербезпеки 75 країн світу, у якому науковець визначив рейтинг найбільш захищених та найменш захищених держав. У контексті нашого дослідження цікавою є методологія оцінки рівня кіберзахищеності тієї чи іншої країни. Для визначення рівня кібербезпеки країн було використано 15 критеріїв, кожен з яких мав однакову вагу. Країни отримали бали на основі їхнього рейтингу за кожним критерієм: найменш захищеним країнам нараховувалося 100 балів, найбільш захищеним – 0 балів.

Більшість науковців своїх працях науковці зосередили увагу на віртуальній частині взаємодії українського суспільства, інформаційній безпеці та загрозах, що можуть виникнути у мережевому просторі. Зокрема, важливим є досвід Служби безпеки України [2] у контексті інформаційної безпеки і кіберзагроз та дослідження відділу цифрової безпеки компанії Microsoft, у якому розкривається масштаб та цілі російських кібератак на інфраструктуру України [13].

Мета статті полягає у всебічному дослідженні значення інформаційного простору в контексті національної безпеки держави. Це включає аналіз основних загроз, пов'язаних з дезінформацією, кіберзагрозами та іншими формами інформаційного впливу, а також визначення ролі державних та недержавних акторів у цих процесах.

Матеріал і методи дослідження. У роботі застосовано загальні та спеціальні методи наукового дослідження, які дали змогу визначити значення інформаційного простору в контексті національної безпеки держави, розкрити його структуру та вплив на безпекову ситуацію. Зокрема, контент-аналіз дозволив проаналізувати, дані, стратегії та документи, що стосуються функціонування інформаційного простору та його захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз. Застосування системного аналізу дало можливість виявити основні елементи інформаційного простору та їхній вплив на стабільність держави. Результати аналізу вказують на необхідність удосконалення правових та організаційних механізмів захисту інформаційного простору, щоб протидіяти викликам інформаційної війни та забезпечити національну безпеку. Використання методу моделювання та прогнозування дозволило оцінити можливі сценарії розвитку інформаційних загроз і розробити рекомендації для їх попередження та зменшення їхнього впливу на державні інституції та суспільство.

Результати та обговорення. Актуальність питань забезпечення інформаційної безпеки України та відповідної протидії деструктивним інформаційним впливам зростає з кожним днем. Простір інформації немає чітких законів та меж, що у свою чергу робить конфлікти ще більш небезпечними, а їхні наслідки можуть впливати на велику кількість цивільного населення, чому є ряд причин:

По-перше, інформаційне середовище стало доступним засобом впливу на формування громадської думки та масових настроїв. Залежно від того, які повідомлення та інформація поширюються, може виникати або зменшуватися рівень довіри до влади, соціальна напруженість, чи навіть загроза національній єдності.

По-друге, інформаційне середовище може бути використане для дестабілізації національного сектору через розповсюдження дезінформації, фейкових новин та маніпулятивної інформації. Це може призвести до загострення конфліктів, розпалювання міжнаціональних або політичних протистоянь, а також підірвати довіру до демократичних інститутів. Маніпулювання інформаційним простором з використанням кіберпростору, стали характерною рисою сучасних збройних конфліктів.

По-третє, інформаційне середовище на сьогодні активно використовується для здійснення кібератак на національний сектор, включаючи критичну інфраструктуру, електронні системи управління та комунікаційні мережі.

Традиційним інструментом впливу на інформаційне середовище були мас-медіа, за допомогою яких здійснювалася пряма або опосередкована трансляція ідей та думок між автором і отримувачем у вигляді конкретних повідомлень. Зазвичай, мас-медіа поділяються на такі групи за специфікою їхньої діяльності:

- друкована преса (газети, журнали, бюлетені та інші видання);
- аудіовізуальні медіа (радіо та телемовлення, інтернет);
- інформаційні служби (прес-служби, прес-бюро, агенції, центри громадських зв'язків тощо);
- рекламно-інформаційні носії (зовнішня реклама, візуальна реклама та інші);
- засоби масової культури (кіно, театри, концерти та інші події) [4, с. 55–56].

Важливим аспектом досліджуваного питання є різниця між дезінформацією та пропагандою. Найчастіше пропаганда та дезінформація сприймають як тотожні поняття. Однак пропаганда як така не має негативного підтексту, вона може бути як негативною, так і позитивною. А вже дезінформація завідома неправдива, маніпулятивна інформація, метою якої є нанести шкоди. Вона може проявлятися у вигляді сфабрикованого або навмисно маніпулятивного аудіо-візуального контенту, навмисно створених теорій або чуток, що поширюються з метою завдати шкоди або викликати недовіру [8].

Проявами дезінформації можуть бути наступні форми:

1. Сатира або пародія: використовується без наміру завдати шкоду, швидше їх розглядають як види мистецтва. Проте, їх можна використовувати для навмисного поширення чуток, а в разі будь-яких звинувачень їх легко відкинути як щось, що не потрібно сприймати серйозно. Цю форму легко створити та поширити, може функціонувати поза початковим (гумористичним) змістом [11].

2. Неправдиві асоціації: заголовки, візуальні ефекти, підписи що не відповідають змісту. Спершу може здатися що такі асоціації (наприклад, заголовки клік-бейти) не приносять шкоди, однак у широкій перспективі така практика має потенціал підризу довіри до медіа та може сприяти поляризації суджень [17].

3. Контент який вводить в оману: використання неправдивої інформації щоб висвітлити проблему чи особу у вигідному для подавача інформації світлі. Тут йде мова про обрізання фотографій або вибіркове цитування та підбір статистичних даних для підтримки якогось аргументу. Часто можна бачити цей вид маніпулятивного контенту, не підозрюючи про це, оскільки для його виявлення потрібне дослідження та перевірка джерел, співставлення інформації з іншими джерелами [11].

4. Неправдивий контекст: при використанні даної форми дезінформації, справжні факти поширюються з неправдивою контекстною інформацією. Наприклад фотографія, котра була поширена відповідно до нового наративу. Цей вид дезінформації є доволі поширеним та небезпечним, так як поширюваний контент є справжнім, тому його важко заперечити, але в той самий час він переосмислений іншим способом.

5. Шахрайський контент: форма дезінформації при якій подавач видає себе за першоджерело при цьому використовують довіру, кінцевого споживача до певної організації, особи, бренду тощо. Багато спроб фішингу створюються саме так: використовується логотип або назва відомого бренду, щоб створити враження, доречний контент [7].

6. Маніпулятивний контент: зазвичай це стосується фотографій і відео, які змінені таким чином, що вони виглядають досить реальними, але загальний зміст справжнього контенту відрізняється від спланованого штучно [15].

7. Сфабрикований контент: новий контент на 100% неправдивий, призначений для обману та завдання шкоди. Контент повністю неправдивий, єдиною межею є уява творця такого контенту. Неозброєним оком відрізнити справжній контент від сфабрикованого вкрай складно. Якщо вам доводилося бачити «глибокі фейки», які часто можна віднести до категорії «сфабрикованого контенту», ви знаєте, наскільки сильно це впливає на нашу довіру до повідомлень, які ми бачимо [13].

Наявність «фейкових новин» і потенційно маніпулятивного контенту в ЗМІ не є чимось новим, але ця сфера значно розширилася з появою Інтернету та цифрових медіа, які стали доступними для всіх, хто має доступ до Інтернету [15].

Попри те що цифрову епоху називають «золотою ерою для журналістики» насправді вона уможливила доступ до значних масивів даних, що призвело до революційних журналістських розслідувань, нових моделей транскордонних спільних репортажів, а також доступ до скарбниць знань і різноманітних джерел за допомогою одного кліку миші. Вона також створила безпрецедентні виклики та структурні зміни в індустрії новин, що тривають і досі. Журналістика перебуває під постійним тиском, стикаючись з конвергенцією віртуальних новин тут і зараз, які підживлюють «інформаційний безлад» [10, с. 58]. Еволюційний процес зближення сфери новин із віртуальним світом відкрив нові можливості для впливу на інформаційне середовище. Такий вплив здійснюється шляхом створенням груп новин з інтерактивними елементами (онлайн-голосування, опитування, чати), блогів, розсилкою [2]. Те, як інформація подана, може сильно вплинути на наше сприйняття і рецепцію цієї інформації. Такі емоції, як страх, гордість, гнів або співчуття, запускаються в обхід логічних міркувань і викликають негайну, вісцеральну реакцію.

Соціальні мережі можуть служити інструментом для поширення негативної пропаганди, організаторів революцій і переворотів, що стає очевидним з прикладів історії та впливу на громадську думку. Вони можуть бути використані для маніпулювання та створення хаосу в суспільстві, а також для контролю над державою [3, с. 24]. Пропаганда далеко не пережиток минулого, оскільки вона продовжує розвиватися та адаптуватися до мінливого комунікаційного ландшафту. Сьогодні вона пронизує наш цифровий простір, впливаючи на наші думки та дії у дуже різний спосіб. Цифрові платформи дозволяють швидко і широко поширювати інформацію, що робить їх ідеальним інструментом для пропаганди. Ці нові платформи дозволили державним діячам, політичним партіям, екстремістським групам та іншим суб'єктам впливати на громадську думку в безпрецедентних масштабах [8].

Соціальні мережі впливають на взаємодію між державними органами та громадянами. Офіційні сторінки політиків та органів влади у соціальних мережах роблять їх більш доступними та зближують з народом. Однак, багато повідомлень на таких сторінках мають політичну спрямованість і впливають на громадську думку. Пропаганда використовує силу асоціацій, щоб пов'язати ідеї, людей або події з певними емоціями або сприйняттям. Наприклад, якщо пов'язати політичного діяча, який виступає проти, з негативними образами чи поняттями, це може викликати таке ж негативне сприйняття цього діяча [8]. Поширення дезінформації становить дедалі серйознішу загрозу для вільних і демократичних суспільств. Оскільки деякі країни борються з відступом від демократії, загрози для інформаційної екосистеми, заснованої на фактах, можуть поширюватися в геометричній прогресії і кидати виклик соціальній згуртованості та демократичному дискурсу. Це особливо актуально під час конфліктів і воєн, де інформаційне середовище стало ареною для боротьби в онлайн-просторі та стратегічних інформаційних операцій.

Водночас соціальні мережі виконують не лише роль інструменту впливу, але й служать майданчиком для збирання інформації. Користувачі, навіть не підозрюючи, передають свої дані і стають вразливими перед вторгненням у своє приватне життя. Наприклад, дослідження вчених Кембриджського університету показали, що лайки та інші активності в соціальних мережах можуть розкрити багато про користувача [2].

Значущість соціальних мереж у сучасному українському суспільстві робить їх перспективною ціллю в інформаційній війні, також і через відсутність адекватної правової бази, що б регламентувала такі форми інформаційних каналів [1]. Вони стають причиною для занепокоєння, коли використовуються обманним або зловмисним чином для маніпулювання

громадською думкою, поширення дезінформації або розпалювання ненависті. Розпізнавання цих принципів в інформації, яку ми споживаємо, є важливим першим кроком у розпізнаванні негативної пропаганди та захисту від її впливу.

Останні роки свідчать про трансформацію інформаційної безпеки, що перетікає в область кібербезпеки. Кіберзагрози розвиваються на швидкому треку, а кіберзлочини стають більш вдосконаленими, краще організованими та транснаціональними [6, с. 150]. Це пояснюється тим, що Інтернет, цифрові сервіси та інформаційно-комунікаційні технології стали неодмінною складовою глобальної економіки: від електронного документообігу та інтернет-магазинів до онлайн-банкінгу. Зі зростанням залежності бізнесу та підприємництва від використання ІКТ також зростають кіберризики і кіберзагрози, що вимагає негайної реакції для їх запобігання або вирішення, а також глибокого розуміння факторів ризику всіма зацікавленими сторонами. Система кібербезпеки повинна функціонувати в інтересах громадськості, служити як постачальникам послуг, так і їх користувачам [5, с. 3].

Найбільш використовуваними типами кібератак є:

1. Знищення – атаки, спрямовані на безповоротне видалення даних або пошкодження систем, що унеможливує їх відновлення. Під час війни з'явилося шкідливе програмне забезпечення типу «wiper», націлене на українські державні установи та інші сектори. Ці атаки можуть мати довготривалі наслідки для організацій, якщо вони не зможуть отримати резервні копії або перезавантажити системи.

2. Виведення з ладу – атаки, що призводять до тимчасового переривання послуг або операцій через, наприклад, збільшення трафіку або шифрування систем. DDoS-атаки активно використовувалися під час конфлікту як проти українських організацій на ранніх стадіях вторгнення, так і проти російських організацій після заклику українського уряду створити ІТ-армію, а також проти державних установ у деяких країнах-членах НАТО після запровадження санкцій проти Російської Федерації. Ці атаки суттєво вплинули на зв'язність телекомунікаційних та інтернет-послуг по всій Україні, а також на доступність веб-сайтів в Україні, Російській Федерації та інших частинах світу.

3. Витік даних – атаки, що призводять до крадіжки або витоку даних або отримання даних з метою шпигунства, спостереження або розвідки [16].

У спеціальному звіті від відділу цифрової безпеки Microsoft від 27 квітня 2022 р. вказано, що на початку повномасштабного вторгнення понад 40% кібер деструктивних атак були спрямовані на організації в секторах критичної інфраструктури, які могли мати негативні наслідки другого порядку для уряду, армії, економіки та населення, економіку та людей. 32 % деструктивних інцидентів торкнулися українських урядових організацій на національному, регіональному та міському рівнях. На основі аналізу кібератак було зроблено висновок, що кібернетичні та наземні військові операції, були спрямовані на досягнення схожих цілей. Групи загроз часто націлювалися на одні й ті ж сектори або географічні місця в один і той же час. Аналіз сигналів Microsoft показує високу концентрацію зловмисної мережевої активності, яка часто збігалася з бойовими діями високої інтенсивності протягом перших шести тижнів вторгнення [13, с. 8–10].

Висновки. У сучасних економічних, політичних та військових конфліктах інформаційний простір стає важливою складовою національної безпеки держави. У цьому контексті зріс вплив та масштаби інформаційних війн, що спрямовані на забезпечення переваг у протистоянні шляхом блокування інформаційних потоків та завдання шкоди системам управління. Це може включати кібератаки, організацію протестів та терористичні акції. Інформаційно-психологічні операції вже стали невід'ємною частиною стратегій управління військами, політичними та економічними процесами. З розвитком віртуального простору конфлікти переносяться до інтернету, де вони приймають форму мережевих онлайн битв. Тому є важливими розвиток стандартів та підготовка фахівців для ефективного протистояння в інформаційній сфері. Такі заходи допомагають реагувати на виклики та компенсувати відсутність досвіду та інструментів.

Література:

1. Бойко Н. Віртуальність як частина життя сучасної людини URL: <http://intkonf.org/boyko-ga-virtualnist-yak-harakteristika-zhittediyalnostilyudini-21-stolittya>
2. Інформаційна та кібербезпека в сучасному світі: досвід СБУ. 2018 р. URL: <https://www.6262.com.ua/news/2095459/informacijna-ta-kiberbezpeka-v-sucasnomu-sviti-dosvid-sbu>
3. Ковальська Л. А. Ретроспективний потенціал інформаційних ресурсів: теоретичні аспекти. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2020. № 3. С. 23–31.
4. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
5. Полотай О. Інформаційна та кібербезпека: виклики та проблеми в умовах сьогодення. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11399/1/Polotai_Tezy.pdf
6. Трофименко О., Прокоп Ю., Логінова Н., Задерейко О. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану. *Захист інформації*, ТОМ 21, № 3, липень-вересень, 2019. С. 150–157.
7. DeSantis campaign shares apparent AI-generated fake images of Trump and Fauci. URL: <https://www.npr.org/2023/06/08/1181097435/desantis-campaign-shares-apparent-ai-generated-fake-images-of-trump-and-fauci>
8. CounteringDisinformation. URL: https://lms.hive-mind.community/mod/scorm/player.php?a=1¤torg=Countering_Disinformation_ORG&scoId=2
9. Hsiao E. How is propaganda designed and why is it so effective? URL: <https://uxdesign.cc/how-is-propaganda-designed-and-why-is-it-so-effective-c8ae59363845>
10. Ireton Ch., J. Posetti. Journalism, 'Fake News' & Disinformation. Handbook for Journalism Education and Training. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 2018. URL: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000265552&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_upload_b32bbe07-eead-4498-8d19-f4e32251a6d7%3F_%3D265552eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000265552/PDF/265552eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A106%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C16%2C820%2C0%5D
11. Misinformation vs. Disinformation. URL: <https://insights.taylorandfrancis.com/social-justice/misinformation-vs-disinformation/>
12. National Strategies. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/cybersecurity-national-strategies.aspx>
13. Special Report: Ukraine. An overview of Russia's cyberattack activity in Ukraine. URL: <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/re4vwwd>
14. The People Onscreen Are Fake. The Disinformation Is Real. URL: <https://www.nytimes.com/2023/02/07/technology/artificial-intelligence-training-deepfake.html>
15. Trninić D., Kuprešanin-Vukelić A., Bokan J. Perception of "Fake News" and Potentially Manipulative Content in Digital Media – A Generational Approach. URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/12/1/3>
16. Ukraine: 100 days of war in cyberspace. URL: <https://cyberpeaceinstitute.org/news/ukraine-100-days-of-war-in-cyberspace/>
17. You'll be outraged at how easy it was to get you to click on this headline. URL: <https://www.wired.com/2015/12/psychology-of-clickbait/>

References:

1. Boyko, H. A. Virtualnist yak chastyna zhyttia suchasnoi liudyny [Virtuality as part of modern human life]. URL: <http://intkonf.org/boyko-ga-virtualnist-yak-harakteristika-zhittediyalnostilyudini-21-stolittya>
2. Informatsiina ta kiberbezpeka v suchasnomu sviti: dosvid SBU [Information and cyber security in the modern world: experience of the SBU]. URL: <https://www.6262.com.ua/news/2095459/informacijna-ta-kiberbezpeka-v-sucasnomu-sviti-dosvid-sbu>
3. Kovalska, L. A. (2020). Retrospektyvnyi potentsial informatsiinykh resursiv: teoretychni aspekty. [Retrospective potential of information resources]: theoretical aspects. Library science. Documentary science. *Informatology*. Kyiv, No. 3. P. 23–31.

4. Kurban, O.V. (2016). Suchasni informatsiini viiny v merezhevomu on-lain prostori [Modern information wars in the online network space]. Kyiv : VIKNU, 286 p.
5. Polotai, O. Informatsiina ta kiberbezpeka: vyklyky ta problemy v umovakh sohodennia [Information and cyber security: challenges and problems in today's conditions]. Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11399/1/Polotai_Tezy.pdf
6. Trofymenko, O., Prokop, Yu., Loginova, N., & Zadereyko, O. (2019). Kiberbezpeka Ukrainy: analiz suchasnoho stanu [Cybersecurity of Ukraine]: analysis of the current state. *Information Protection*, Volume 21, No. 3, July-September P. 150–157.
7. DeSantis campaign shares apparent AI-generated fake images of Trump and Fauci. Retrieved from <https://www.npr.org/2023/06/08/1181097435/desantis-campaign-shares-apparent-ai-generated-fake-images-of-trump-and-fauci>
8. Countering Disinformation. Retrieved from https://lms.hive-mind.community/mod/scorm/player.php?a=1¤torg=Countering_Disinformation_ORG&scoid=2
9. Hsiao, E. How is propaganda designed and why is it so effective? Retrieved from <https://uxdesign.cc/how-is-propaganda-designed-and-why-is-it-so-effective-c8ae59363845>
10. Ireton, Ch., & J. Posetti. (2018). Journalism, 'Fake News' & Disinformation. Handbook for Journalism Education and Training. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000265552&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_upload_b32bbe07-eead-4498-8d19-f4e32251a6d7%3F_%3D265552eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000265552/PDF/265552eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A106%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C16%2C820%2C0%5D
11. Misinformation vs. Disinformation. Retrieved from <https://insights.taylorandfrancis.com/social-justice/misinformation-vs-disinformation/>
12. National Strategies. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/cybersecurity-national-strategies.aspx>
13. Special Report: Ukraine. An overview of Russia's cyberattack activity in Ukraine. Retrieved from <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/re4vwwd>
14. The People Onscreen Are Fake. The Disinformation Is Real. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2023/02/07/technology/artificial-intelligence-training-deepfake.html>
15. Trninić, D., Kuprešanin-Vukelić, A., & Bokan, J. Perception of "Fake News" and Potentially Manipulative Content in Digital Media—A Generational Approach. Retrieved from <https://www.mdpi.com/2075-4698/12/1/3>
16. Ukraine: 100 days of war in cyberspace. Retrieved from <https://cyberpeaceinstitute.org/news/ukraine-100-days-of-war-in-cyberspace/>
17. You'll be outraged at how easy it was to get you to click on this headline. Retrieved from <https://www.wired.com/2015/12/psychology-of-clickbait/>

Mykhailo Myktyyn. The importance of information space in the context of national security of the state

The article examines the importance of the information space in the context of national security. The focus is on various tools and forms of disinformation that can be used to influence state institutions. The author analyzes how negative propaganda can influence public perception and manipulate the information environment. Particular attention is paid to cyberattacks, which are an important tool for destabilizing measures, as well as their potential to harm national interests and security. The article discusses the mechanisms for countering such threats and highlights possible measures by the state to ensure information security.

In addition, the article analyzes various aspects of the impact of information attacks on society, including psychological and social dimensions. It discusses the methods of spreading disinformation, such as fake news and manipulative messages on social media, which create space for chaos and distrust in society. The author also draws attention to the role of state and non-state actors in conducting such information operations, and explores the motives and goals of these actors. The article concludes with a discussion of possible strategies

for protecting the information space, including the development of media literacy among the population, training of specialists in the field of information security, and improvement of technical means of protection against cyberattacks.

Key words: *information environment, disinformation, national security sector, cyberattacks, cyber threats.*

Відомості про автора:

Михайло Микитин – аспірант за спеціальністю 052 – Політологія, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 324 (4-6 ЄС): 329.055.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-16>

Юрій Остапець

ORCID: 0000-0003-4955-9676

Анатолій Ключкович

ORCID: 0000-0001-6573-6500

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ 6-9 ЧЕРВНЯ 2024 РОКУ

Охарактеризовано результати виборів до Європейського парламенту X скликання, які відбулися 6–9 червня 2024 року. Зазначено, що ці вибори характеризувалися найвищою явкою за всю історію проведення виборів до Європарламенту. Визначено такі потужні стимули до участі у виборах: 1) наростаюче відчуття страху й невизначеності перед непередбачуваними кризами (економічною, міграційною, кліматичною); 2) занепокоєння з приводу розгортання повномасштабного військового конфлікту у Європі, пов'язаного з російсько-українською війною; 3) геополітичні зміни, які торкнулися і європейців; 4) зростання впливу праворадикальних, євроскептичних партій, деякі з яких відкрито підтримують імперську путінську політику – «Альтернатива для Німеччини» (AfD), польська «Конфедерація Свободи та Незалежності» (KWN), «Австрійська партія свободи» (FPÖ); 5) стурбованість щодо збереження єврозони (єдиного європейського простору); 6) специфічні національні чинники та інше.

Підкреслено, що за результатами виборів у Європейському парламенті було сформовано 8 фракцій. Якщо розглядати структуру Європарламенту по шкалі «ліві – праві», то вона виглядає наступним чином: «Ліві в Європейському парламенті» (*The Left*), Прогресивний альянс соціалістів і демократів (*S&D*), Зелені – Європейський вільний альянс (*Greens/EFA*), «Оновлення Європи» (*Renew Europe*), Європейська народна партія (*EPP*), Європейські консерватори та реформісти (*ECR*), Патріоти за Європу (*PfE*), «Європа суверенних націй» (*ESN*). З них чотири проєвропейські: 1) Європейська народна партія, 2) Прогресивний альянс соціалістів і демократів, 3) «Оновлення Європи», 4) «Зелені – Європейський вільний альянс» (454 депутати) і чотири євроскептичні: 1) «Європейські консерватори та реформісти», 2) «Ліві», 3) «Патріоти за Європу», 4) «Європа суверенних націй» (233 депутати).

Акцентовано, що європейські вибори децю змінили партійний ландшафт Європейського Союзу, при чому в деяких країнах їхні результати називають «політичним землетрусом» (наприклад, у Франції, Бельгії, Німеччині). У порівнянні з попередніми виборами до Європарламенту 2019 р. покращили свої результати Європейська народна партія, праворадикальні партії («Ідентичність і демократія», «Європейські консерватори та реформісти»), натомість погіршили – європейські «зелені» (фракція «Зелені – Європейський вільний альянс») і ліберальні партії (фракція «Оновлення Європи»).

Зроблено висновок, що мейнстрімні право- (ЄНП) та лівоцентристи (ПАСД) залишаються і надалі найбільшими фракціями Європарламенту, основою депутатської більшості, що свідчить про незмінність курсу на розвиток демократії, захист індивідуальних і колективних свобод у Європейському Союзі.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейський парламент, вибори, загальноєвропейські партії, праворадикальні партії, мейнстрімні партії.

Вступ. Чергові вибори до Європейського парламенту (ЄП) X скликання відбулися 6–9 червня 2024 р. На виборах було обрано 720 депутатів з 27 країн-членів Європейського Союзу (ЄС), які представляють понад 400 млн виборців. Найбільшу кількість євродепутатів, відповідно до рішення Європейської ради щодо представництва в ЄП від окремих країн – членів ЄС, було обрано від Німеччини (96), Франції (81), Італії (76), Іспанії (61), Польщі (53), Румунії (33) та Нідерландів (31) [8].

Вибори засвідчили зростання інтересу громадян до європейської політики, відтак електоральна участь у 2024 р. була найвищою за всю історію виборів до Європейського парламенту і становила 51,08 %. Слід також зазначити, що вибори до ЄП дещо змінили політичний ландшафт Європейського Союзу. В деяких країнах ці вибори навіть називають «політичним землетрусом» (наприклад, Франція), а в інших – урядові партії поступилися праворадикальним силам (Бельгія, Австрія, Німеччина). Тобто ці вибори продовжили електоральне протистояння мейнстримних і праворадикальних партій у Європейському Союзі, від наслідків якого в майбутньому буде залежати характер і перспективи розвитку європейських інституцій, формування політичного й економічного порядку денного та міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика виборів до Європейського парламенту досліджується у працях таких вітчизняних вчених: Г. Агафонові (участь європейських партій у виборчому процесі) [1], К. Карамана (участь у виборчих процесах популістських євроскептичних партій) [2], Ю. Копинця (характеристика виборів до Європарламенту у 2019 р.) [3], Ю. Остапця, В. Петрінка (аналіз результатів праворадикальних партій на виборах до національних парламентів) [4], Ю. Остапця, М. Мартинковича (вивчення національних парламентських виборів 2023 р.) [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – охарактеризувати електоральні результати праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту, показати їх країнову специфіку та вплив на конфігурацію національних партійних систем. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: 1) висвітлити результати виборів у контексті формування депутатських фракцій Європарламенту; 2) дослідити особливості протистояння на євровиборах мейнстримних і праворадикальних партій.

Результати та обговорення. Система виборів до ЄП побудована наступним чином. Кожна держава поділяється на один або декілька виборчих округів, у яких відбуваються вибори. У виборчому бюлетені кожної з 27 країн ЄС представлені національні партії, які на загальноєвропейському рівні об'єднуються у європейські політичні партії. У більшості країн Євросоюзу вибори відбуваються за схожими виборчими системами до тих, за якими обираються національні парламенти. Європейські політичні партії визначають головних кандидатів на національних виборах та утворюють фракції у Європарламенті. Вибори відбуваються відповідно до Акту про вибори, який був прийнятий Європарламентом у 1976 р., і до якого були внесені зміни у 2018 р.

«Європейська політична партія – особливий тип об'єднання політичних сил, що функціонують на загальноєвропейському рівні і які представлені (або прагнуть бути представленими) в політичних інституціях Європейського Союзу (в Європарламенті, Єврокомісії). Їх діяльність регулюється і фінансується відповідно до законодавства ЄС. Таке об'єднання зазвичай включає в себе національні партії з країн-членів ЄС, а також інших країн Європи і світу» [3, с. 98]. Нині налічується 10 офіційно зареєстрованих європейських партій. До найбільш впливових відносимо: Європейську народну партію, Партію європейських соціалістів, Альянс європейських консерваторів та реформістів (праворадикальна партія), «Ідентичність і демократія» (праворадикальна партія), Альянс лібералів і демократів за Європу, Європейську партію зелених, Партію європейських лівих [1, с. 93].

Низка досліджень, проведених напередодні виборів, засвідчила підвищений інтерес і активність європейських виборців (у порівнянні з минулими виборами). З-поміж ключових стимулів до участі у виборах експерти виокремили такі: 1) наростаюче відчуття страху й невизначеності перед непередбачуваними кризами (економічною, міграційною, кліматичною); 2) занепокоєння з приводу розгортання повномасштабного військового конфлікту у Європі, пов'язаного з російсько-українською війною; 3) геополітичні зміни, які торкнулися і європейців; 4) зростання впливу праворадикальних, євроскептичних партій, деякі з яких відкрито

підтримують імперську путінську політику – «Альтернатива для Німеччини» (AfD), польська «Конфедерація Свободи та Незалежності» (KWN), «Австрійська партія свободи» (FPÖ); 5) стурбованість щодо збереження єврозони (єдиного європейського простору); 6) специфічними національними чинниками та інше.

Як наслідок явка виборців у 2024 р. становила 51,08 % (для порівняння у 2014 р. – 42,6 %, у 2019 р. – 50,9 %), що є найвищим показником за всю історію виборів до Європейського парламенту.

Станом на 16.07.2024 р. у Європарламенті було сформовано 8 фракцій. Структурування Європарламенту за результатами виборів 2019 і 2024 рр. подано у таблиці 1.

Якщо розглядати структуру Європарламенту по шкалі «ліві – праві», то вона виглядає наступним чином: «Ліві» (**The Left**), «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» (**S&D**), «Зелені – Європейський вільний альянс» (**Greens/EFA**), «Оновлення Європи» (**Renew Europe**), «Європейська народна партія» (**EPP**), «Європейські консерватори та реформісти» (помірні праві, м'які євроскептики) (**ECR**), «Патріоти за Європу» (радикальні праві, жорсткі євроскептики) (**PfE**), «Європа суверенних націй» (**ESN**) (ультраправі, жорсткі євроскептики). А також 33 мандати залишилися позафракційним депутатам (див. рис. 1).

У порівнянні з виборами до Європарламенту 2019 р. кількість депутатів, які належать до праворадикальних фракцій, збільшилася на 69 представників. Змінилася і структура Європарламенту у розрізі депутатських фракцій. По-перше, перестала існувати однойменна фракція європейської праворадикальної партії «Ідентичність і демократія». По-друге, були утворені дві нові фракції праворадикальних політичних сил: «Патріоти за Європу» та «Європа суверенних націй». Про створення фракції «Європа суверенних націй» оголосив 9 липня 2024 р. лідер чеської ультраправої партії «Свобода і пряма демократія» Т. Окамура. Основою цієї фракції стала німецька ультраправа партія «Альтернатива для Німеччини», яку виключили за неонацистську риторику з партії «Ідентичність і демократія». Діяльність фракції, за словами Т. Окамури, буде спрямована проти «зеленого курсу», міграції та ісламізації Європи. Днем раніше під егідою В. Орбана була утворена фракція «Патріоти за Європу» (налічує 84 депутати з 12 країн ЄС). Зазначимо, що для утворення фракції у Європарламенті необхідно мати 23 депутати з 7 країн ЄС.

Таблиця 1

**Порівняння політичної структури Європарламенту 2019 та 2024 років
(станом на початок установчої сесії 16.07.2024)**

Назва депутатської групи (фракції)	К-ть депутатів, 2024 р.	К-ть депутатів, 2019 р.
Європейська народна партія	188	176
Прогресивний альянс соціалістів і демократів	136	139
Патріоти за Європу	84	–
Оновлення Європи	77	102
Європейські консерватори та реформісти	78	69
Ідентичність і демократія	–	49
Зелені – Європейський вільний альянс	53	71
Ліві	46	39
Європа суверенних націй	25	–
Позапартійні	33	62
Інші	–	–
Усього	720	705

Джерело: побудовано авторами на підставі [3; 7; 8]

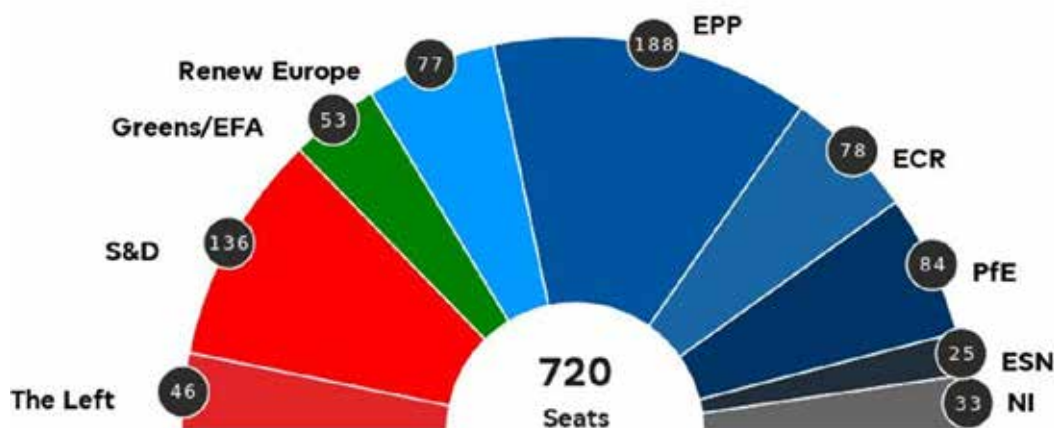

Рис. 1. Політичне представництво в Європарламенті (станом на 16.07.2024)

Джерело: [10].

Із вказаних фракцій Європарламенту чотири є проєвропейськими: 1) «Європейська народна партія», 2) «Прогресивний альянс соціалістів і демократів», 3) «Оновлення Європи», 4) «Зелені – Європейський вільний альянс» (454 депутати); і чотири євроскептичні: 1) «Європейські консерватори та реформісти», 2) «Ліві», 3) «Патріоти за Європу», 4) «Європа суверенних націй» (233 депутати).

Отже, «праворадикальна хвиля», про яку напередодні виборів часто говорили як вітчизняні, так і зарубіжні експерти, не стала «політичним цунамі». Відтак праворадикальні партії зайняли свою звичайну нішу у структурі партійного ландшафту Європейського Союзу, яка виникла внаслідок появи нового соціально-політичного розмежування «глобалізм – антиглобалізм / націоналізм», низки соціальних викликів і необхідності модернізації управлінських структур ЄС (проєвропейськість / м'який або жорсткий євроскептицизм). А на установчій сесії 16–19 липня праворадикали були ізольовані проєвропейською більшістю Європарламенту від можливості бути обраними у керівні структури ЄС. Представники національних праворадикальних партій, які отримали депутатські мандати Європарламенту, розподілилися між фракціями «Патріоти за Європу», «Європа суверенних націй» і «Європейськими консерваторами та реформістами». Розподіл національних партій за праворадикальними фракціями Європарламенту подано в таблиці 2, кількісні характеристики представництва праворадикалів у розрізі країн-членів ЄС показано у таблиці 1 додатку до статті, а результати голосування за праворадикальні партії на євровиборах подано у таблиці 2 додатку до статті.

Національне голосування у країнах ЄС за праворадикальні партії. Аналіз електоральних результатів праворадикальних партій на останніх виборах до національних парламентів у країнах Європейського Союзу та виборах до Європарламенту зробимо в рамках двох умовних кластерів: країни Західної Європи та країни Центральної / Центрально-Східної Європи.

Зазначимо, що до кластера Західної Європи включено 16 країн. Праворадикальні партії здобули депутатські мандати у 14 країнах, в Ірландії та Мальті вони не мають своїх представників у парламенті, оскільки ці партії не користуються популярністю у виборців. Результати праворадикальних партій на виборах до Європарламенту (2024) та останніх виборах національних парламентів подано у таблиці 2 додатку до статті.

Як бачимо з таблиці 2 додатку, найбільш успішними праворадикальними партіями Західної Європи за результатами парламентських електоральних циклів 2019–2024 років є такі: 1) «Брати Італії» (Італія, 2022 р., 25,9 %, лідер партії Дж. Мелоні очолює уряд та фракцію «Європейських консерваторів та реформістів» у Європарламенті); 2) «Шведські демократи»

Таблиця 2

**Представництво національних партій
у праворадикальних фракціях Європейського парламенту**

Назва фракції (кількість депутатів)	Національні політичні партії, які утворюють фракцію
Європейські консерватори та реформісти (78 депутатів). Лідер – Дж. Мелоні («Брати Італії»)	«Брати Італії» (24), «Право і Справедливість» (Польща) (20), «Альянс за союз румунів» (6), коаліція «Нескорена Франція» (утворена партією «Реконкіста») (4), «Новий фламандський альянс» (3), «Шведські демократи» (3), коаліція «Разом» (Чехія) (3), «Грецьке рішення» (2), партія «Є такий народ» (Болгарія) (2), «Вітчизняний рух» (Хорватія) (1), «Національний народний фронт» (Кіпр) (1), «Естонська народна консервативна партія» (1), «Істинні фіни» (1) та інші.
Патріоти за Європу (84 депутати). Лідер – Ж. Бардел («Фідес»)	«Національне об'єднання» (Франція) (30), «Фідес» (Угорщина) (11), «Ліга Сальвіні» (Італія) (8), «ANO 2011» (Чехія) (7), «Австрійська партія свободи» (6), «Партія свободи» (Нідерланди) (6), «Голос» (Іспанія) (6), «Фламандський інтерес» (Бельгія) (3), «Chega!» (Португалія) (2), «Данська народна партія» (1) та інші.
Європа суверенних націй (25 депутатів). Лідер – Р. Ауст («Альтернатива для Німеччини»)	«Альтернатива для Німеччини» (14), «Відродження» (Болгарія) (3), «Конфедерація Свободи та Незалежності» (Польща) (3), «Свобода і пряма демократія» (Чехія) (1), «Наша Батьківщина» (Угорщина) (1), «Республіка» (Словаччина) (1), «Союз народу та справедливості» (Литва), «Реконкіста» (Франція) (1).

Джерело: побудовано авторами на підставі [8].

(Швеція, 20,5 %, член урядової коаліції); 3) «Істинні фіни» (Фінляндія, 20,0 %, член урядової коаліції); 4) «Партія свободи» Г. Вілдерса (Нідерланди, 23,4 %, член урядової коаліції); 5) «Національне об'єднання» (Франція, 18,6 %, кількість депутатів збільшилась в 11 разів); 6) «Voks» (Голос) (Іспанія, 12, 3 %); 7) «Chega!» (Досить) (Португалія, 18,0 %), кількість депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами збільшилась на 32 одиниці).

До кластера Центральної Європи для аналізу включено 11 країн: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія. За результатами останніх національних парламентських виборів праворадикальні партії у країнах Центральної Європи здобули депутатські мандати у восьми країнах. В Литві, Словаччині та Словенії праворадикальні партії за результатами виборів не мають своїх представників у парламентах. У Словаччині нова праворадикальна партія «Республіка» до прохідного бар'єра не добрала 0,3 % голосів виборців [9]. Результати виборів подано у таблиці 3.

Як зазначають Ю. Остапеч та В. Петрінко, «на відміну від країн Західної Європи у Центральній Європі жодна праворадикальна партія не увійшла до урядової коаліції, та й електоральні результати таких партій суттєво нижчі, ніж у країнах Західної Європи, що обумовлено особливостями політичного розвитку цих країн» [4, с. 340].

Отже, відносний успіх праворадикальних сил демонструє як зростання їхньої популярності в Європі, так і зміну їхніх стратегічних ідеологічних установок: від ідеї розпуску Євросоюзу – на користь його реформування з метою зменшення повноважень наднаціональних інституцій на користь національних органів державної влади.

Якщо проаналізувати електоральні результати праворадикальних політичних партій до Європарламенту, то можна виокремити такі кластери країн: 1) країни, де праворадикальні партії перемогли на виборах (Франція, Бельгія, Італія); 2) країни, в яких праворадикальні партії здобули високий результат (2, 3 або 4 місце за результатами виборів) (Німеччина, Швеція, Іспанія,

Таблиця 3

**Електоральні результати праворадикальних партій країн Центральної Європи
на останніх парламентських виборах (2019–2024 рр.) та виборах
до Європейського парламенту 6-9 червня 2024 р.**

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Парламентські вибори результат, % (к-ть місць)	Європарламент, результат, %
Румунія	2020	Альянс за єдність румун (2019)	8,7 (33) (нова)	14,9 (6)
Чехія	2021	Свобода і пряма демократія (2015)	9,5 (20) (-2)	5,7 (1)
Латвія	2022	За стабільність! (2021)	6,8 (11) (нова)	—
Угорщина	2022	Наша Батьківщина (2018)	6,1 (6) (нова)	6,7 (1)
Словаччина	2023	Республіка (2021)	4,7 (не пододала в/б)	12,5 (2)
Естонія	2023	Консервативна народна партія Естонії (2012)	16,0 (17) (-2)*	14,9 (1)
Болгарія	2023	Відродження (2014)	14,1 (37) (+10)	14,4 (3)
Польща**	2023	Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	7,1 (18) (+7)	12,0 (6)
Хорватія	2024	Вітчизняний рух (2020)	(14) (-2)	8,8 (1)

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 8; 9].

Португалія, Нідерланди, Греція, Румунія, Чехія, Польща, Словаччина); 3) країни, де такі партії не мають суттєвої електоральної підтримки (інші країни ЄС) (див. табл. 2 додатку до статті).

Особливий політичний резонанс отримали результати європейських виборів у Франції, де центристський альянс «Рух відродження» (лідер Е. Макрон) набрав удвічі менше голосів, ніж політична партія «Національне об'єднання» (НО) (неформальний лідер Марін Ле Пен) (31,3 %, 30 депутатських місць). Після оголошення результатів формальний лідер НО Ж. Барделл закликав Е. Макрона розпустити парламент, що і було зроблено Президентом Франції. Таке рішення Е. Макрона було неоднозначним і могло як згуртувати націю перед фактом «правової загрози», так і привести до перемоги правих сил на позачергових парламентських виборах. Позачергові вибори були призначені на 30 червня та 7 липня 2024 р. і перемогу на них за підсумками другого туру здобув альянс лівих сил «Новий народний фронт» (178 депутатів). Президентська коаліція Е. Макрона «Разом за Республіку» (150 депутатів) виборола друге місце, а праворадикальна партія «Національне об'єднання» – посіла третє, збільшивши своє представництво в парламенті на 36 депутатів (125 депутатських місць) [9].

В Німеччині перемогу на виборах до Європарламенту з великим відривом здобув блок ХДС/ХСС (30,0 %, 29 депутатських місць), який представляє діюча голова Єврокомісії У. фон дер Ляєн. Соціал-демократична партія (лідер О. Шольц) отримала третій результат на виборах (13,9 %, 14 депутатських місць), а політична партія «Альтернатива для Німеччини» посіла друге місце (14,9 %, 15 депутатських місць). При цьому партія на місцевих виборах, які пройшли у східних землях Німеччини, виграла вибори. Такий результат партії напередодні чергових парламентських виборів ставить низку питань щодо майбутнього політичного курсу Німеччини.

У Бельгії ліберальна «Відкрита партія» прем'єр-міністра А. де Кроо з результатом (5,5 %, 1 депутатський мандат) зазнала поразки від двох фламандських праворадикальних партій («Новий фламандський альянс», «Фламандський інтерес») внаслідок чого голова уряду подав у відставку. Тепер Бельгію чекає процес формування нового уряду, який у країні є досить складним і тривалим (після виборів 2019 р. він тривав 500 днів) [8].

У Словаччині партія прем'єр-міністра «Напряма – Соціал-демократія» (24,7 %, 5 депутатів), яка здобула перемогу на парламентських виборах 2023 р., поступилася лідерством на виборах до Європарламенту опозиційній партії «Прогресивна Словаччина» (27,8 %, 6 депутатів). Результат виборів у Словаччині вказує на хиткість урядової коаліції та потребу балансувати у прийнятті рішень для максимального задоволення учасників політичного процесу та словацьких громадян. Водночас слід підкреслити радикалізацію електорального вибору словаків, позаяк праворадикальна партія «Республіка» здобула 12,5 % голосів виборців на євровиборах 2024 р. (третій результат) [8].

На виборах в Чехії урядову коаліцію «SPOLU» (22,7 %) з невеликим відривом випередила опозиційна партія експрем'єр-міністра А. Бабіша «ANO 2011» (26,1 %), яка увійшла до праворадикальної фракції ЄП «Патріоти за Європу». Аналогічна зміна лідерів з незначною перевагою відбулася і в Польщі. Перше місце здобула «Громадянська платформа» чинного прем'єр-міністра Д. Туска (37,1 %, 21 депутат), якій поступилася партія «Право і Справедливість» (36,1 %, 20 депутатів). «Право і Справедливість» у 2023 р. виграла парламентські вибори, але не змогла утворити урядову коаліцію (увійшла до фракції «Європейських консерваторів та реформістів»). Такий результат робить «Громадянську платформу» другою за впливовістю у Європейській народній партії. Покращила свої результати й польська ультраправа «Конфедерація Свободи та Незалежності», посівши третє місце (12,1 %, 6 депутатів).

В Австрії виграла вибори «Австрійська партія свободи» з результатом 25,4 % (6 депутатів), друге місце дісталось переможниці попередніх парламентських виборів – «Австрійській народній партії» (24,5 %, 5 депутатів), а третє – «Соціал-демократичній партії Австрії» (23,5 %, 5 депутатів).

В Угорщині перемогу на виборах до Європарламенту здобула партія В. Орбана «Фідес» з результатом 44,8 % (10 депутатських місць), який є найнижчим в історії участі партії у європейських виборах. Але якщо подивитися на кількість поданих за партію голосів, то це 2 млн 15 тис., що є найкращим електоральним результатом партії. Такі різні цифри – це наслідок високої явки на виборах в Угорщині (понад 59 %). У 2019 **електоральна участь** склала лише 43 %.

Але водночас на цих виборах 1,3 мільйони голосів (29,6 %) отримала нова опозиційна партія «Тиса» (лідер П. Мадяр), депутати від якої увійшли до фракції «Європейської народної партії». Експерт Інституту Центральноєвропейської стратегії Д. Тужанський назвав П. Мадяра «чорним лебедем угорської політики» [6]. «Незважаючи на те, – продовжує свою думку Д. Тужанський, – що Угорщина є «захопленою державою» (категорія політичної науки), але разом з тим, вона залишається електоральною демократією. І саме вибори з високою явкою можуть дати старт демонтажу всього режиму» [6]. Таким чином, вибори до Європарламенту показали зародження в Угорщині дієвої **опозиції до правлячого режиму В. Орбана**. Праворадикальна партія «Наша Батьківщина» здобула на виборах 6,7 % голосів (6 депутатських мандатів) і приєдналася до фракції «Європа суверенних націй». Водночас праворадикальна партія «За кращу Угорщину» («Йоббік») набрала лише 0,99 % голосів виборців [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Композиція більшості у Європарламенті за результатами виборів не змінилася. До неї входять фракції «Європейської народної партії» (188 депутатів), «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» (136), «Оновлення Європи» (утворюють європейські ліберали, 77 депутатів). Вказані фракції й у попередньому парламенті утворювали більшість. У порівнянні з попередніми результатами

виборів до Європарламенту 2019 р. найбільше зростання можна констатувати у таборі праворадикальних партій (збільшення на 69 мандатів загалом), більше на 12 мандатів здобула «Європейська народна партія», європейські «Ліві» збільшили представництво на 7 мандатів. Інші фракції Європарламенту здобули меншу кількість мандатів.

Європейські вибори 2024 р. проходили у контексті протистояння традиційних (мейнстрімних) та ліво- і праворадикальних партій, насамперед щодо бачення майбутнього Євросоюзу, його інституційної перебудови. Це було основною причиною високої явки виборців. Ріст популярності праворадикальних партій у Європейському Союзі спостерігається, починаючи з 90-х рр. XX ст. А «станом на 25.04.2024 р. в 21 європейській державі праворадикальні партії (27 партій) мають свої фракції в національних парламентах та приймають участь у діяльності уряду, що дозволяє стверджувати про важливі інституційні зміни в європейському партійному ландшафті» [4, с. 329]. Найбільш потужний вплив цих партій спостерігається в Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах. У Європарламенті вказані партії об'єднані у форматі фракцій «Європейські консерватори та реформісти», «Патріоти за Європу» та «Європа суверенних націй».

Як зазначалося нами у розділі колективної монографії «Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати», «високий рейтинг і вагомий вплив праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу пов'язаний з тим, що більшість з них в ході модернізації суспільства змогли оновити власну ідеологію і політичну стратегію у відповідності до викликів сьогодення та національних традицій держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян. У цьому контексті політичні програми праворадикальних партій і рухів досить часто можна характеризувати як реновацію цінностей консерватизму в умовах постіндустріальних суспільств. Йдеться про те, що мейнстрімні консервативні партії на ідеологічній шкалі «ліві – праві» під впливом низки чинників змістилися дещо вліво, відповідно їх місце і було зайняте модернізованими праворадикальними (або «новими правими») партіями. До основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі відносимо такі: 1) міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; 2) появу нового соціально-політичного розмежування по лінії «глобалізація – антиглобалізація / націоналізація». У цьому контексті саме проблематика антиглобалізації, захисту національних інтересів і представлена в програмах праворадикальних партій; 3) зростання недовіри до «мейнстрімних» партій; 5) трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; 6) безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм інституційної нестабільності і популізму; 7) електоральні правила (пропорційна виборча система з низьким виборчим бар'єром)» [4, с. 335].

Але, незважаючи на популярність праворадикалів, мейнстрімні право- (ЄНП) та ліво-центристи (ПАСД) залишаються і надалі найбільшими фракціями Європарламенту, основою депутатської більшості, що свідчить про незмінність курсу на розвиток демократії, захист індивідуальних та колективних свобод у Європейському Союзі.

Література:

1. Агафонова Г. Теоретичні засади дослідження європартій. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 87–95.
2. Караман К. Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн Європейського Союзу : дис. на здобуття наукового ступеня PhD зі спеціальності 052 Політологія / Маріупольський державний університет. Київ, 2023. 234 с.
3. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України : дис. ... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. Львів, 2021. 269 с.

4. Остапець Ю., Петрінко В. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати. *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть* : колективна монографія / за заг. ред. : Юрія Остапця і Маріана Токаря ; Каф. політ. і держупр. ; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 329–355.
5. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
6. Тужанський Д. Провал чи перемога В. Орбана? Три висновки про результати виборів в Угорщині. *Європейська правда*. 2024. 11 червня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/11/7187868/> (дата звернення 16.06.2024).
7. Elections 2019: results and analysis. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8600/CBP-8600.pdf> (дата звернення 16.06.2024).
8. National results This section of the website is dedicated to the election results in all Member States (2024). URL: <https://results.elections.europa.eu/en/national-results-overview/> (дата звернення 18.07.2024).
9. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en> (дата звернення 18.07.2024).
10. European elections. URL: <https://elections.europa.eu/en> (дата звернення 23.07.2024).

References:

1. Ahafonova, H. (2013). Teoretychni zasady doslidzhennia yevropartii [Theoretical foundations of the study of European parties]. *Politolohichni zapysky*, 2, 87–95 [in Ukrainian].
2. Karaman K. (2023). Yevroskeptytsyzm v prohramnykh dokumentakh radykalnykh parlamentskykh partii krain Yevropeiskoho Soiuzu [Euro-scepticism in the program guidelines of radical parliamentary parties of EU countries]. (Candidate's thesis). Mariupol State University. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kopynets Yu. (2021). Vplyv suchasnykh tendentsii rozvytku partiinykh system krain Yevropeiskoho Soiuzu na evoliutsiiu i funktsionuvannia partiinoi systemy Ukrainy [The Impact of Modern Trends in the Party Systems Development in the European Union Countries on the Evolution and Functioning of the Party System of Ukraine]. (Candidate's thesis). Uzhhorod National University. Lviv [in Ukrainian].
4. Ostapets Yu., Petrisko V. (2023). Pravoradykalni partii Yevropeiskoho Soiuzu: heneza, ideolohichni markery, ektoralni rezultaty [Right-wing radical parties of the European Union: genesis, ideological markers, electoral results]. In *Politychni instytuty ta protsesy u krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit* [Political institutions and processes in the countries of Central and Eastern Europe at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries] (pp. 329–355). Uzhhorod : Polihraftsentr «Lira» [in Ukrainian].
5. Ostapets Yu., Martynkovych M. (2023). Kharakterystyka partiinoho landshaftu krain Yevropeiskoho Soiuzu za rezultatamy parlamentskykh vyboriv 2022 roku [Characteristics of the party landscape of the countries of the European Union according to the results of the 2022 parliamentary elections]. *Rehionalni studii*. 33, 82–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.14> [in Ukrainian].
6. Tuzhanskyi D. (2024, June 11). Proval chy peremoha V. Orbana? Try vysnovky pro rezultaty vyboriv v Uhorshchyni [V. Orban's failure or victory? Three conclusions about the results of the elections in Hungary]. *European Pravda*. Retrived from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/11/7187868/>
7. Elections 2019: results and analysis. Retrived from <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8600/CBP-8600.pdf>
8. National results This section of the website is dedicated to the election results in all Member States (2024). Retrived from <https://results.elections.europa.eu/en/national-results-overview/>
9. The European Elections Monitor. Retrived from <https://www.robert-schuman.eu/en>
10. European elections. Retrived from <https://elections.europa.eu/en>

ДОДАТКИ

Таблиця 1

**Фракційна структура Європарламенту у розрізі представництва депутатів
від країн – членів Євросоюзу
(станом на початок установчої сесії 16.07.2024)**

Країна	К-ть депут.	Ліві	ПАСД	З-ЄВА	ОЄ	ЄНП	ЄКР	ПзЄ	ЄСН	Н
Західна Європа										
Австрія	20		5	2	2	5		6		
Бельгія	22	2	4	2	5	3	3	3		
Греція	21	4	3			7	2	1		4
Данія	15	1	3	3	4	2	1	1		
Ірландія	14	3	1		6	4				
Італія	76	10	21	4		9	24	8		
Іспанія	61	4	20	4	1	22		6		4
Кіпр	6	1	1			2	1			1
Люксембург	6		1	1	1	2	1			
Мальта	6		3			3				
Німеччина	96	4	14	15	8	31			14	10
Нідерланди	31	1	4	6	7	6	1	6		
Португалія	21	2	8		2	7		2		
Фінляндія	15	3	2	2	3	4	1			
Франція	81	9	13	5	13	6	4	30	1	
Швеція	21	2	5	3	3	5	3			
Усього ЗЄ	512	46	108	47	55	118	41	63	15	19
Центральна Європа										
Болгарія	17		2		5	6	1		3	
Угорщина	21		2			7		11	1	
Чехія	21			1		5	3	9	1	2
Латвія	9		1	1	1	2	3	1		
Литва	11		2	1	2	3	2		1	
Польща	53		3		1	3	20		3	3
Румунія	33		11	1	3	10	6			2
Словаччина	15				6	1			1	7
Словенія	9		1	1	2	5				
Хорватія	12		4	1		6	1			
Естонія	7		2		2	2	1			
Усього ЦЄ	208	0	28	6	22	70	37	21	10	14
Усього ЄС	720	46	136	53	77	188	78	84	25	33

Н* – незалежні

Джерело: побудовано авторами на основі [8; 9]

Таблиця 2

**Електоральні результати праворадикальних партій країн Західної Європи
на останніх парламентських виборах (2019–2024 рр.)
та виборах до Європейського парламенту 6–9 червня 2024 р.**

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Парламентські вибори результат, % (к-ть місць)	Європарламент, результат, % (к-ть місць)
Австрія	2019	Австрійська партія свободи (1956)	16,2 (31) (-20)*	25,4 (6)
Бельгія	2019	Фламандський інтерес (1979)	11,9 (18) (+15)	14,5 (3)
Німеччина	2021	Альтернатива для Німеччини (2013)	10,3 (83) (-11)	15,9 (15)
Кіпр	2021	Національний народний фронт (2008)	3,0 (2) (0)	3,0 (2)
Данія	2022	Данська народна партія (1995)	2,6 (5) (-11)	6,3 (1)
	2022	Данські демократи (2022)	8,1 (14) (нова)	7,3 (1)
Італія	2022	Брати Італії (2012)	25,9 (119) (+87)	28,7 (24)
		Ліга Сальвіні (1991)	8,7 (66) (-59)	8,9 (8)
		Рух п'яти зірок (2009)	15,4 (52) (-175)	9,9 (8)
Франція	2022	Національне об'єднання (1972)	18,6 (89) (+81)	31,3 (30)
Швеція	2022	Шведські демократи (1988)	20,5 (73) (+11)	13,2 (3)
Фінляндія	2023	Істинні фіни (1995)	20,1 (46) (+7)	7,6 (1)
Греція	2023	Спартанці (2017)	4,7 (13) (нова)	—
		Грецьке рішення (2016)	4,4 (12) (-4)	9,3 (2)
		Нікі (Перемога) (2019)	3,7 (10) (нова)	4,3 (1)
Іспанія	2023	Вокс (Голос) (2013)	12,3 (33) (-19)	9,6 (6)
Нідерланди	2023	Партія свободи (2006)	23,4 (37) (+20)	17,7 (6)
		Форум за демократію (2016)	2,2 (3) (-5)	2,5 (0)
Люксембург	2023	Альтернативна демократична реформістська партія	9,27 (5) (+1)	8,7 (1)
Португалія	2024	Chega! (Досить) (2019)	18,0 (50) (+38)	9,7 (2)

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 5; 7; 8]

Yury Ostapets, Anatoly Klyuchkovich. Electoral results of radical-right parties in the elections to the European Parliament on June 6-9, 2024

The authors of the article have characterised. The results of the European Parliament Xth elections that took place on June 6-9, 2024. It is noted that these elections are characterized by the highest turnout in the entire history of elections to the European Parliament. Experts provide the following powerful incentives for participation in the elections: 1) the growing sense of fear and uncertainty before unpredictable crises (economic, migration, and climate); 2) the concern about the unfolding of a full-scale military conflict in Europe related to the Russian-Ukrainian war; 3) the geopolitical changes affecting Europeans; 4) the growing influence of right-wing radical, Eurosceptic parties, some of which openly support V. Putin's imperial policy ("Alternative for Germany", Polish "Confederation Liberty and Independence", Freedom Party of Austria); 5) the concerns for the preservation of the Eurozone (the single European space); 6) the specific national factors, etc.

It is emphasized that 8 factions have been formed as a result of the European Parliament elections. If we consider the structure of the European Parliament according to the "left-right" scale, it looks as follows: The Left, The Progressive Alliance of Socialists and Democrats (S&D), The Greens – The European Free Alliance (Greens/EFA), Renew Europe (RE), European People's Party (EPP), The European Conservatives and Reformists (ECR), Patriots for Europe (PjE), Europe of Sovereign Nations (ESN). Four of them are pro-European: 1) European People's Party, 2) The Progressive Alliance of Socialists and Democrats, 3) Renew Europe, 4) The Greens European Free Alliance (454 deputies). And four of them are the Eurosceptic ones: 1) European Conservatives and Reformists, 2) The Left, 3) Patriots for Europe, Europe of Sovereign Nations (233 deputies).

It is emphasized that the European elections have somewhat changed the party landscape of the European Union. And in some countries the elections results are called a "political earthquake" (e.g., France, Belgium, Germany). Compared to the previous 2019 European Parliament election, European People's Party, right-wing radical parties (Identity and Democracy, European Conservatives and Reformists) have improved their results, while European "greens" and liberal parties (united in a faction "Renew Europe") have worsened their results.

It is concluded that the mainstream right (EPP) and leftists (S&D) continue to be the largest European Parliament factions and the basis of the parliamentary majority, which indicates the unchanging course for the development of democracy and the protection of individual and collective freedoms in the European Union.

Key words: European Union, European Parliament, elections, pan-European parties, radical-right parties, mainstream parties.

Відомості про авторів:

Юрій Остапеч – доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Анатолій Ключкович – доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УДК 316.77:32

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-17>

Богдан Савлюк

ORCID: 0099-0004-4743-513X

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МЕДІА ТА ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються аспекти взаємодії медіа та політики в Україні. Розглянуто функції, які виконують медіа в політичній комунікації. В умовах російсько-української війни, акцентовано увагу на «оборонній» функції медіа в протидії ворожій пропаганди. Проаналізовано нормативно-правову базу, котра регулює діяльність ЗМІ в Україні, зокрема, новий закон «Про медіа». Розглянуто теорію агенди в медіа. Здійснено історичний огляд розвитку державної політики у сфері ЗМІ. На основі емпіричних даних досліджено динаміку рівня довіри громадськості до медіа.

Ключові слова: медіа (ЗМІ), політична комунікація, агенда, інформаційний простір України.

Вступ. Політика більшою мірою, ніж інші види суспільної діяльності, потребує спеціальних засобів інформаційного обміну для формування, розвитку і підтримки постійних взаємозв'язків між її суб'єктами. Найбільш важливими засобами такого інформаційного діалогу є медіа, котрі будують мости інформаційних потоків між владою та громадянами, налагоджують політичну комунікацію й надають оцінку політичним процесам. Розуміючи медіа як суб'єкт суспільно-політичної діяльності, зазначимо, що він здатен суттєво трансформувати політичний дискурс в інформаційному просторі тієї чи іншої країни. Розглядаючи Україну, котра переживає значущі політичні та соціокультурні перетворення, зумовлені воєнно-злочинними діями РФ щодо України, посиленням дискусій про національну самосвідомість, набуттям суб'єктності на зовнішньополітичній арені, треба сказати, що важливу роль в цих процесах відіграє інформаційна політика держави, котра у свою чергу впливає із взаємодії діяльності медіа та політичних інститутів. Процес побудови та розвитку взаємовідносин медіа та політики на сьогодні є одним з важливих питань як у перебігу передвиборчих кампаній, політичного піару, інформаційної безпеки, так і у процесі прийняття та реалізації рішень органами державної влади.

До вивчення різноманітних аспектів взаємовідносин медіа та політики долучалося чимало вітчизняних науковців, зокрема: В. Кулик, Л. Ороховська, П. Вербицький, О. Щепка, Н. Аксьонова, К. Шкуренко, В. Карпенко, О. Мотлях, І. Македон, Г. Почепцов, М. Роштекова, І. Коваленко, О. Романюк, В. Шестак, А. Письменицький, С. Денисюк, Д. Дубов, Н. Зражевська, О. Семенюк, В. Шкляр, І. Паримський, Н. Степанюк, М. Остапенко, Т. Приступенко та інші.

Метою статті є аналіз взаємовідносин медіа та політики в Україні, а також дослідження динаміки цих взаємовідносин в різних часових періодах.

Відповідно до мети постають наступні завдання: дослідити аспекти взаємодії медіа та політики в Україні, аналізувати функції медіа в політичній комунікації, дослідити теорію агенди, здійснити історичний огляд розвитку української державної політики у сфері медіа, акцентувати увагу на сучасному етапі взаємовідносин ЗМІ та влади.

Матеріал і методи дослідження. За допомогою структурно-функціонального аналізу досліджено взаємозв'язки між медіа та компонентами політичної системи, визначено місце і роль ЗМІ в інформаційному просторі, з'ясовано основні функції медіа у політичному житті. Для дослідження динаміки взаємовідносин медіа та політики використано історичний підхід. Нормативно-правовий підхід зорієнтував дослідження на розкриття поняття медіа. Критично-діалектичний метод використовувався з метою аналізу теорії агенди, дослідження аспектів

впливу російської пропаганди на інформаційний простір України. За допомогою фактологічного та статистичного підходів з'ясовано рівень довіри населення до суспільних інституцій.

Результати та обговорення. Взаємовідносини між медіа та політичними інститутами передбачають політичну комунікацію. Під політичною комунікацією розуміють процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність та надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [9, с. 162]. Значення політичної комунікації важко переоцінити, адже вона має підтримувати цілісність суспільства, зокрема забезпечувати постійний зв'язок між владними структурами, політичними партіями, громадськими організаціями, об'єднаннями, лобістськими угрупованнями, засобами масової інформації і громадянами з приводу актуальних проблем громадсько-політичного і соціально-економічного життя [8, с. 139]. Йдеться про складну неперервну взаємодію між різними частинами соціуму, котрі представляють одне одному власні позиції щодо важливих питань й на підставі цього ухвалюють та змінюють політичні рішення.

Розрізняють два рівні політичної комунікації: горизонтальний та вертикальний. Горизонтальна політична комунікація – взаємодія між приблизно рівними інституційними компонентами чи соціальними акторами (наприклад, між групами еліт). А вертикальна політична комунікація передбачає відносини між різними ієрархічними рівнями макрополітичної структури (наприклад, між елітою та масами, між урядом, парламентом чи партіями, з одного боку, і пересічними громадянами, виборцями з іншого) [8, с. 142]. Вертикальний рівень політичної комунікації найбільше виявляється у медійному представленні діяльності політичних інституцій з одного боку, чи оприлюдненні громадської думки з іншого.

Здебільшого медіа виконують посередницькі функції в цій комунікації. Це зокрема:

- інформаційна – полягає в одержанні та поширенні інформації про найбільш значущі для громадян і органів влади події;
- функція політичної соціалізації – засвоєння людьми політичних норм, цінностей і зразків політичної поведінки. Вона дає особистості можливості адаптуватися до соціально-політичної дійсності;
- оперативна – обслуговування ЗМІ відповідних політичних лідерів, політичних партій і асоціацій;
- функція критики і контролю – ґрунтується на авторитеті суспільної думки та закону;
- функція артикуляції різних суспільних інтересів – полягає у забезпеченні представникам різних суспільних груп можливості привселюдно виражати свою думку, знаходити і поєднувати одностайних, згуртовувати їх спільністю політичних цілей і переконань, чітко формулювати і репрезентувати у суспільно-політичній думці свої інтереси [12, с. 11–12].

Серединна позиція будь-якого медіа обов'язково коливається під впливом крайніх представників (у схемі «джерело повідомлення – інформація – споживач повідомлення» крайніми виступають джерело та споживач). Разом з посередництвом медіа певною мірою властиві функції крайніх суб'єктів – або принаймні те, що може сприйматися суспільною свідомістю як атрибут крайнього суб'єкта (наприклад наділення медіа атрибутами влади) [11, с. 472].

Тут потрібно виділити наступні функції:

- мобілізаційна – виражається в спонуканні людей до відповідних політичних дій (або свідомій бездіяльності), в їхньому залученні в політику;
- функція формування громадської думки – відбувається як процес інтенсивного обміну інформацією, порівняння і протиставлення близьких позицій, їх зближення, пошук точок зіткнення, відкидання деталей, характерних для індивідуальних уявлень;
- інноваційна функція – виявляється в ініціюванні політичних змін шляхом постановки відповідних суспільних проблем і привертання до них уваги влади і суспільства [12, с. 11–12].

Масовість аудиторії та інтенсивність взаємодії дають самим медіа-організаціям доступ до специфічного виду влади, що її Д. Томпсон, услід за П. Бурдьє, називає символічною. Здійснювання цієї влади або, звичніше кажучи, ідеологічного впливу стає наслідком творення за допомоги медійних форм певних уявлень про світ, що спонукають одержувачів форм до певної поведінки [5, с. 85].

В умовах повномасштабної війни росії проти України, варто виокремити «оборонну» функцію медіа, котра націлена на захист інформаційного простору України. Під останнім слід розуміти певне середовище, в якому на основі наявної інформаційної інфраструктури здійснюються формування, збір, зберігання та поширення інформації (як українського, так і закордонного походження), а також інформаційна взаємодія організацій та громадян й задоволення інформаційних потреб населення України відповідно до чинного законодавства.

Як зазначає науковець та експерт з інформаційної політики Г. Почепцов, «існує велика кількість невоєнних дій, які по своїй ефективності можуть порівнятися з кінетичними. І найбільш наближено до них по безлічі своїх функцій інформаційна зброя, вживання якої населення ніяк не відчуває. Інформація здається безпечною, вона не стріляє і не вибухає. Але це лише у фізичному просторі. В інформаційному та віртуальному просторах вона несе руйнування та непоправні наслідки» [1, с. 481].

Українське суспільство постійно підпадає під впливи російської пропаганди. Ворог активно застосовує маніпуляції, викидає тони гігабайт дезінформації в інформаційний простір України. Завдання українських медіа активно боротися з ворожою пропагандою, розвінчувати фейки, ретельно фільтрувати інформацію, яка потрапляє в медійне середовище, виявляти інформаційно-психологічні операції (ІПСО).

Російський соціолог ЗМІ Д. Дондурей зазначає, що російське телебачення «значно сильніше, ніж усі секретні служби, армія, Генштаб і будь-який апарат насильства в країні. По впливу на народ, по впливу на реальну поведінку мільйонів людей його функції і технології недооцінені» [1, с. 485].

Щоб посилити «оборонну» функцію українських медіа, органи влади в свою чергу проводять законодавчі зміни в інформаційній політиці держави. Так, 31 березня 2023 року, набув чинності Закон України «Про медіа», котрий визначає правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду (контролю) у цій сфері. В Закон внесено термін: «держава-агресор (держава-окупант)» – держава, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом. (Стаття 1 п. 6) [10]. Стаття 121 забороняє діяльність іноземних лінійних медіа зареєстрованих (у тому числі як юридична особа) в державі-агресорі (державі-окупанті). Стаття 123 забороняє поширення аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора на території України.

Щодо означення терміну «медіа», даний закон дає наступне тлумачення: «медіа (засіб масової інформації)» – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [10]. Традиційно ЗМІ поділяють на друковані (газети й журнали) та електронні (радіо й телебачення, онлайн-медіа). Основними завданнями державної політики у сфері медіа є: забезпечення достовірності та збалансованості подання інформації, гарантування вільного і відкритого обговорення суспільно важливих проблем, політична, економічна та ідеологічна багатоманітність, а також забезпечення свободи діяльності у сфері медіа, захист суб'єктів у сфері медіа від тиску з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування [10].

Досліджуючи взаємовідносини медіа та політики, потрібно звернути увагу на Agenda Setting theory (формування порядку денного – агенди). Згідно цієї теорії, ті хто контролює медіа, формують набір освітлюваних в засобах масової інформації тем. Це стає порядком

денним медіа на певний період часу. «Встановлення порядку денного» – це процес запровадження даного набору тем у свідомість аудиторії за допомогою ЗМІ [6]. Громадськість здобуває із ЗМІ не лише інформацію з різних питань, а й уявлення про важливість цих питань, через спрямування уваги чи ігнорування тих чи інших повідомлень.

Основні аспекти теорії агенда-сетінг у політичному контексті включають:

- Визначення політичної агенди: медіа визначають теми, які вони висвітлюють, роблячи їх актуальними для громадськості. Це може включати політичні питання, кризи, обговорення законопроектів тощо.

- Відображення пріоритетів влади: медіа визначають, які питання є важливими для обговорення, що може впливати на стратегії та дії політичних лідерів.

- Вплив на політичні процеси: медіа можуть впливати на хід політичних подій, акцентуючи увагу на певних аспектах та аналізуючи їх вплив на суспільство.

- Формування громадської думки: під впливом медіа громадська думка формується відносно важливості та тлумачення подій у політиці. Частіше висвітлювані теми отримують більшу увагу та значущість.

- Керування увагою громадськості: медіа можуть керувати увагою громадськості, визначаючи, що є важливим для обговорення та які аспекти подій слід висвітлювати.

Якщо приписування подіям і процесам різної важливості стає наслідком присвячування їм неоднакової кількості й розміру медійних повідомлень, то наділення їх позитивним або негативним «знаком» чи, точніше, одним із багатьох можливих означень залежить від внутрішньої структури повідомлень. Тобто вживані в повідомленні мовні елементи та спосіб їх поєднання – реалізує те чи інше означення висвітлюваної ситуації.

Чи не найкращим визначенням теорії «agenda setting» є теза Б. Коена, згідно з якою медіа «можуть не мати успіху, вказуючи нам, що думати», тобто як саме ставитися до тієї чи іншої особи, структури або явища, але вони «приголомшливо успішні, вказуючи нам, про що думати», тобто яких осіб чи структури вважати впливовими, а явища – важливими, незалежно від оцінки їх впливу чи важливості. Запорукою цього успіху є усталена й переважно сприймана як належне медійна практика вибирання певних подій і аспектів для представлення в статтях чи програмах, яка впливає на те, про що люди знають і, отже, можуть думати й говорити [5, с. 110–111].

Треба зазначити, що одним з основних чинників формування порядку денного є відношення медіа-власників до політичних партій, владних інститутів, бізнесу, реалізація власних інтересів тощо.

Розкриваючи могутність і впливовість власників, можна навести вислів щодо «всесвітнього міністра зв'язку», як його назвала Washington Post, найвідомішого зі всіх медіа-магнатів світу Р. Мердока: «Мердок один з найбільш політично впливових людей у світі. Він – регулювальник всієї інформації, та що виходить з компанії, так і та що поступає до неї» [1, с. 484].

Тому можна стверджувати, що порядок денний ЗМІ, в тій чи іншій мірі впливає на державну політику, проектує вектор діяльності політичних еліт. Так, зокрема, тиражоване в українських медіа питання щодо заборони діяльності УПЦ МП на території України, підігрите медійниками позитивною оцінкою заборони даної церкви, спричинилося до політичного рішення в стінах українського парламенту – заборонити діяльність «московського патріархату». 19 жовтня 2023 року парламентарі у першому читанні проголосували за проект закону, який передбачає непросту та тривалу процедуру заборони релігійних громад, які пов'язані з росією.

Для дослідження динаміки взаємовідносин медіа та політики потрібно використати історичний підхід. Науковець О. Мотлях виокремлює шість періодів у розвитку державної політики у сфері ЗМІ з часу набуття Україною незалежності [7, с. 160–161]:

Перший – з 1991 до 1995 року. Його визначають як період стихійного або ж хаотичного плюралізму (владні інститути не чинили перешкод заснуванню нових газет та журналів, радіо-й телекомпаній).

Зокрема, науковець В. Карпенко зазначає, що за президентства Л. Кравчука чиновники здебільшого не чинили відвертого тиску на журналістів із метою змусити їх говорити й писати так, як вигідно владі. Подеколи вони намагалися обмежити журналістську критику, передусім на адресу президента чи інших керівників, але медіям тоді здебільшого вдавалося боронитися від цих зазіхань на свободу слова [5, с. 203].

Другий – датується з 1995 до 1999 рр. – період зародження нової формації, який відрізнявся від прямого керування засобами масової інформації, що було за радянської доби, до опосередкованого впливу, хоча, насправді, цей процес виокремлювався тільки формальними ознаками демократичного регулювання медіасферою.

Науковець В. Кулик вважає, що цей період є початком процесу «кланізації» медіа. Характерною ознакою цього періоду є часті погрози, подекуди побиття журналістів. Траплялися й убивства медійників. В період з 1995 по 1998 роки убито 15 журналістів.

Третій – визначається часовими рамками, починаючи від президентських виборів 1999 року та референдуму 2000 року до виборів Президента України у 2004 році. Він ознаменується як маніпулятивний період, оскільки засоби масової інформації стали частиною бізнес інтересів можновладців і бізнесменів (зазначимо, що ця ознака характерна і наступним періодам). Замість того, щоб піддавати членів владної та інших ключових еліт примусовій видимості, засоби масової інформації виносили на всезагальний розгляд тільки ті аспекти життя впливових людей, які власники чи зверхники видання або каналу вважали за доцільне оприлюднювати. Медійники почали не тільки відверто «прославляти своїх господарів», а й дискредитувати їхніх політичних та бізнесових опонентів.

Четвертий – з 2005 року до 2009 й визначається як період наближення державної інформаційної політики України у сфері засобів масової інформації до кращих європейських стандартів. Влада стала більш відкритою до журналістів і толерантнішою до критики мас-медіа, а медійники – критичнішими до діяльності владних інститутів, певними свого права й обов'язку контролювати владу від імені суспільства, зокрема робити видимими й ті аспекти, до яких самі державники прагнули не привертати уваги широкої аудиторії.

П'ятий – датується 2010–2013 рр. як період розшарування курсу державної інформаційної політики в діяльності медіасфери між євразійським та європейським векторами розвитку української держави (тут доцільніше ствердити «між азійським та європейським векторами»). Очевидно, що це розшарування стало однією з причин Революції гідності).

Шостий період, як зазначає О. Мотлях починається з 2014 року і діє дотепер, як курс інтенсивного інтегрування державної інформаційної політики України, у сфері інформаційної індустрії в напрямку кращих європейських стандартів життя людини.

Аналізуючи сучасний інформаційний простір можна ствердити, що з 2022 року розпочався черговий сьомий період, котрий характеризується посиленням регуляції медіапростору з боку держави.

Варто зазначити, що така регуляція не відповідає основним засадам державної політики закріплених у законодавстві. Йдеться про збалансованість подачі інформації, політичну та ідеологічну багатоманітність.

Розглянемо телемарафон «Єдині новини». На початку російського вторгнення марафон задовільнив життєво важливі потреби суспільства та самих телевізійників. Про це засвідчує голова Незалежної медійної ради, медіаексперт О. Довженко. Суспільство в умовах інформаційних вкидів та фейків отримувало доступ до офіційної інформації з першоджерел та оперативного спростування російської дезінформації, а телевізійники, у яких не було ресурсів на повноцінні інформаційні ефіри, змогли розділити навантаження, підтримуючи і виручаючи одне одного в режимі марафону.

Але ситуація в країні стабілізувалась, медіа адаптувались, дезінформації стало набагато менше. І з певного моменту марафон став задовольняти насамперед потребу влади в тому, щоб

каналізувати інформацію і тримати під контролем наймасовіший традиційний вид медіа – телебачення [4]. Політичний вплив посилюється, якщо збільшується кількість каналів, передачі одного і того ж повідомлення. Закономірно, політичні суб'єкти намагаються отримати підтримку цілих блоків медіа.

Першою великою претензією на адресу телемарафону стало недопущення до нього трьох каналів, яких пов'язують з головним опонентом чинної влади, экс-президентом П. Порошенком. «Еспресо», «5 канал» та «Прямий» кілька разів намагалися долучитися до марафону і щоразу «їх там не чекали», інформує генеральний директор «5 каналу» В. Мжельський [4].

Інформаційна блокада одних медіа передбачає інформаційне домінування інших. Таке домінування дозволяє забезпечити єдину інтерпретацію подій, що є методом пропаганди. Вбачається асиметрія в увазі до суб'єктів політичного процесу на користь правлячої партії та культивування її позитивного іміджу.

Керівниця Інституту масової інформації О. Романюк вважає, що існування єдиного телемарафону протягом довгого часу може ще більше відвернути людей від телебачення та зіпсувати демократичний імідж України у світі. Таку ж думку, щодо зниження рівня демократії поділяє директор Київського міжнародного інституту соціології, професор НаУКМА В. Паніотто [4].

Київський міжнародний інститут соціології провів опитування, щодо довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року. Соціологи простежили зниження довіри до телемарафону «Єдині новини». З 69% до 48% стало менше тих, хто йому довіряє (і натомість з 12% до 39% стало більше тих, хто йому не довіряє). Найбільша довіра населення до ЗСУ та волонтерів [3].

Також професор НаУКМА В. Паніотто виокремлює і позитивні впливи телемарафону. «Єдині новини» сприяли згуртованості суспільства.

В іншому дослідженні КМІС, проведеного 4–27 грудня 2022 року, щодо «довіри до соціальних інституцій», соціологи простежили загальну динаміку довіри до ЗМІ впродовж 2021–2022 років. На кінець 2022 року довіра до українських ЗМІ у порівнянні з 2021 роком зросла з 32% до 57%. При цьому, якщо у 2021 році баланс довіри до українських медіа був негативним (-7%), то на кінець 2022 року він різко стрибнув до + 43% [2].

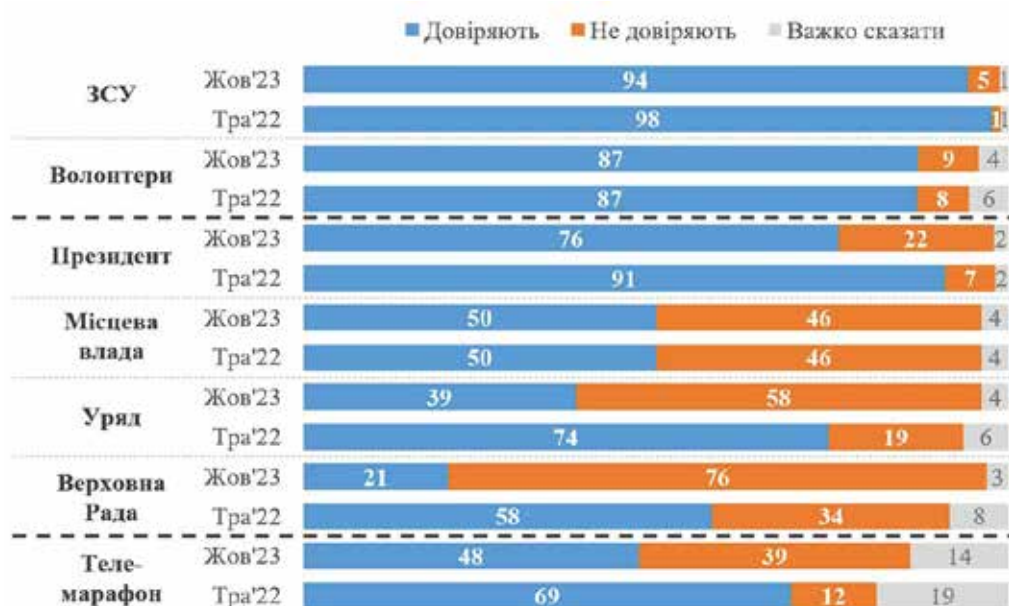

Рис. 1. Графік довіри до інституцій (КМІС)

Однією з важливих тенденцій цього періоду державної політики у сфері ЗМІ є руйнування міфу про «братерські народи», нав'язаного російською пропагандою. На законодавчому рівні заборонено виправдовувати злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, збройну агресію РФ як держави-терориста. До значних порушень у сфері медіа відноситься переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Вбачається обмеження впливу проросійських структур на українські медіа.

Висновки. Сучасна політична комунікація має медійний характер. Засоби масової інформації виступають комунікаційним мостом між учасниками політичних процесів. Медійне представлення діяльності влади, політичних еліт є важливим чинником легітимації органів державної влади та впливає на готовність населення коритися цій владі.

Проаналізувавши функції медіа, з'ясовано, що ЗМІ виступають не лише посередником в політичній комунікації, а й володіють атрибутами влади. Цей умовивід підтверджує теорія агенди (Agenda Setting theory) – формування порядку денного.

Тенденції кланізації та олігархізації ЗМІ фіксуємо упродовж усього періоду розвитку медіа-структур за часів незалежної України. Маніпулювання засобами масової інформації, використання їх для проведення спеціальних інформаційних операцій, необ'єктивність та упередженість у висвітленні суспільно-політичних подій спричиняють падіння рівня довіри громадськості до медіа як інституту та до інформації, що продукується ЗМІ.

На противагу дотаційним олігархічним ЗМІ низка незалежних медіа-проектів (переважно в онлайн) будує бізнес-моделі, які, можливо, дозволять їм виживати й розвиватися за рахунок аудиторії. Українці потроху звикають до того, що за якісну журналістику треба платити.

Головним пріоритетом державної політики у сфері медіа в Україні повинно стати підтримання демократичних правил гри на медійному ринку, забезпечення реального плюралізму висвітлення політичного життя у ЗМІ, впровадження механізмів постійного громадського контролю над прозорістю прийняття рішень, що стосуються діяльності засобів масової інформації. Для цього потрібна активність та адекватність ЗМІ при виконанні своїх функцій.

В умовах російсько-української війни важливим є питання протидії ворожій пропаганді. Україна вимушено опинилася в авангарді боротьби проти російської дезінформації. Чимала увага приділяється обороноздатності нашого інформаційного простору.

Медіа мають руйнувати радянські концепти та антиукраїнські історичні міфи, що сприяють розколу українського суспільства. Українська влада повинна створити не лише належні умови для існування національного інформаційного простору, а й у повному обсязі забезпечити функціонування сучасної системи захисту і формування національних цінностей. В контексті наведеного відзначимо, що подальші наукові пошуки слід спрямувати на дослідження ролі медіа у формуванні націоналістичних тенденцій в Україні.

Література:

1. Аксьонова Н. Дослідження впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни / Н. Аксьонова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 480–493.
2. Грушецький А. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2022 роках / Київський міжнародний інститут соціології // Прес-релізи та звіти. 13.01.2023. Режим доступу: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1>
3. Грушецький А. Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року / Київський міжнародний інститут соціології // Прес-релізи та звіти. 31.10.2023. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1>
4. Корба Г. Телемарафон: як він змінює українське суспільство та медіаринок / BBC News Україна. 30.12.2022. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-6411259>
5. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ : Видавництво «Часопис «Критика»». 2010. 656 с.

6. Македон І. Вплив політичної реклами на формування порядку денного засобів масової інформації // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. 2013. № 75. С. 462–465. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_195
7. Мотлях О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа / О. Мотлях // Український інформаційний простір. 2022. № 2. С. 156–170.
8. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження / М. Остапенко // Політичний менеджмент. 2012. № 3. С. 135–144.
9. Політологічний енциклопедичний словник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Генеза. 1997. 395 с.
10. «Про медіа» Закон України від 31 березня 2023 року № 2849-IX Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (Дата звернення 20. 04. 2024).
11. Фінклер Ю. Когнітивні характеристики мас-медіа як суспільно-політичного явища Ю. Фінклер. Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення десятої всеукраїнської науково-теоретичної конференції., Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2008 року / за редакцією М. М. Романюка. Львів, 2008. С. 471–478.
12. Шкуренко К. Мас-медіа та політика. Частина І. Соціально-політичні аспекти існування : навчально-методичний посібник. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського. 2019. 183 с.

References:

1. Aksyonova, N. (2017). Doslidzhennia vplyvu mas-media v umovakh informatsiinoi viiny [Study of the Influence of Mass Media in the Conditions of Information Warfare]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. No 48. P. 480–493. [in Ukrainian]
2. Grushetsky, A. (13.01.2023). Dynamika doviry sotsialnym instytutsiiam u 2021–2022 rokakh / Kyivskiy mizhnarodnyi instytut [Dynamics of Trust in Social Institutions in 2021–2022] / Kyiv International Institute of Sociology]. *Pres-relizy ta zvity*. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1>
3. Grushetsky, A. (31.10.2023). Dynamika spryiniattia napriamku sprav v Ukraini ta doviry do okremykh instytutsii mizh travnem 2022 roku ta zhovtnem 2023 roku / Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii [Dynamics of Perception of the Direction of Affairs in Ukraine and Trust in Individual Institutions between May 2022 and October 2023] / Kyiv International Institute of Sociology]. *Pres-relizy ta zvity*. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1>
4. Korba, H. (30.12.2022). Telemarafon: yak vin zmyniuie ukrainske suspilstvo ta mediarynok BBC News Ukraina [Telethon: How It Changes Ukrainian Society and Media Market / BBC News Ukraine]. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-6411259>
5. Kulyk, V. (2010). Dyskurs ukrainskykh medii: identychnosti, ideolohii, vladni stosunki [Discourse of Ukrainian Media: Identities, Ideologies, Power Relations]. Kyiv : Vydavnytstvo «Chasopys «Krytyka»». P. 656. [in Ukrainian]
6. Makedon, I. (2013). Vplyv politychnoi reklamy na formuvannia poriadku dennoho zasobiv masovoi informatsii [The Influence of Political Advertising on the Formation of the Media Agenda]. *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. No. 75. P. 462–465 [in Ukrainian] Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_195
7. Motlyakh, O. (2022). Suchasna derzhavna informatsiina polityka Ukrainy u sferi masmedia [Modern State Information Policy of Ukraine in the Field of Mass Media]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*. No. 2. P. 156–170 [in Ukrainian]
8. Ostapenko, M. (2012). Politychna komunikatsiia: teoretychni aspekty doslidzhennia [Political Communication: Theoretical Aspects of Research]. *Politychnyi menedzhment*. No. 3. P. 135–144 [in Ukrainian] (1997).
9. Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk : Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Political Science Encyclopedic Dictionary: A Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Kyiv. Vydavnytstvo “Henezha”. P. 395. [in Ukrainian]
10. On Media Law of Ukraine dated March 31, 2023 No. 2849-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (Accessed on 20.04.2024.)
11. Finkler, Yu. (October 31 – November 1, 2008). Kohnityvni kharakterystyky mas-media yak suspilno-politychnoho yavyscha [Cognitive Characteristics of Mass Media as a Socio-Political Phenomenon].

Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist : dopovid i povidomlennia desiatoi vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii / za redaktsiieiu M. M. Romaniuka. P. 471–478. [in Ukrainian]

13. Shkurenko, K. (2019). Mas-media ta polityka. Chastyna I. Sotsialno-politychni aspekty isnuvannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Mass Media and Politics. Part I. Socio-Political Aspects of Existence: Educational-Methodical Manual]. Mykolaiv : MNU im. V. O. Sukhomlynskoho. P. 183. [in Ukrainian]

Bohdan Savliuk. The Relationship Between Media and Politics in Ukraine

The article analyzes aspects of the interaction between media and politics in Ukraine. The functions performed by media in political communication are examined. In the context of the Russian-Ukrainian war, special attention is paid to the “defensive” function of media in countering hostile propaganda. The regulatory and legal framework governing media activities in Ukraine, particularly the new law “On Media,” is analyzed. The agenda-setting theory in media is considered. A historical overview of the development of state policy in the field of media is provided. Based on empirical data, the dynamics of public trust in media are studied.

Key words: media (mass media), political communication, agenda, information space of Ukraine.

Відомості про автора:

Богдан Савлюк – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 32.01+321

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-18>

Константин Січенко
ORCID: 0009-0000-4584-3181

СИНЕРГІЯ В ПАРТІЙНОМУ МЕНЕДЖЕНТІ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

У статті досліджується поняття «синергія» та «синергетика», встановлено основні концепції та підходи щодо дослідження даних дефініцій, фективність використання синергетичного підходу в управлінні політичних партій. Розглянуто категорію «синергетичний ефект» з політологічної точки зору. Висвітлено напрями застосування синергетичного підходу в партійному менеджменту. Визначено основні принципи та категорії, які визначають утворення синергії в партійному менеджменті.

Ключові слова: синергія, синергетичний ефект, політичні партії, політичний менеджмент, партійна система, політична система, глобалізація, тощо.

Вступ. Розвиток сучасної методології у суспільно-політичній сфері дає можливість розглядати нові підходи та моделі для ефективного функціонування політичної системи та державного управління. Підвищений інтерес до інформаційних технологій, сучасних глобалізаційних концепцій, дає можливість розширити чи оновити застарілі парадигми в державному управлінні. Одним з підходів, до яких звертаються науковці в соціально-політичній сфері – синергетичний підхід. В основі синергетичного підходу лежить уявлення про те, що навколишнє середовище об'єднує в собі хаотичність, нестабільність, не лінійність і незворотність процесів та явищ природи. Це дає можливість науковцям відійти від застарілих принципів класичної політичної науки. На основі цього, ми можемо говорити, що під впливом синергії здійснюються зміни в науковому мисленні, які пропонують інтердисциплінарність та взаємопроникнення методів усіх галузях суспільно-політичної сфери.

Мета та завдання. Метою дослідження є використання основних напрямів застосування синергетичного підходу в партійному менеджменті, а також огляд синергетичних концептів з точки зору політичної науки.

- Задля ефективного результату дослідження автором поставлені наступні завдання:
- визначити поняття «синергія» з політичної точки зору;
- дослідити основні концепції синергетичного підходу;
- охарактеризувати принципи утворення синергії;
- ефективність використання синергії в партійному менеджменті.

Результати дослідження. Синергетика – це відносно нова наука, яка виникла на початку 70-х років ХХ ст. і вивчає поведінку в складних системах різної природи – фізичних, біологічних, технічних, соціальних та ін. Одне з її головних завдань – пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються в системах. Термін —синергетика походить від грецького —синергена – сприяння, співробітництво. Запропонований німецьким фізиком Г. Хакеном, цей термін акцентує увагу на погодженості взаємодії частин при утворенні структури як єдиного цілого.

Синергетика понятійним чином ізоморфна термінові «синергізм», що може розумітися як: а) спільне й однорідне функціонування органів (наприклад, м'язів) і систем; б) комбінована дія лікарських речовин на організм, при якому сумарний ефект перевищує дію, що робиться кожним компонентом окремо.

Ч. Шеррінгтон називав синергетичним, або інтегративним, погоджений вплив нервової системи (спинного мозку) при керуванні м'язовими рухами. Понятійному апарату синергетики

властиві такі категорії як «система», «динамізм системи», «підсистема», «сумісна дія багатьох елементів системи», що подвоюють (примножують) загальний результат цієї взаємодії на основі «загальних принципів самоорганізації» і, власне, «самоорганізація», її (самоорганізації) «структура», синтез (поєднання) кількох галузей знань (у даному випадку: математика – економіка – менеджмент) тощо [13].

Синергетичний стиль наукового мислення містить у собі, з одного боку, імовірнісне бачення світу, що одержало бурхливий розвиток у XIX столітті. З іншого боку, синергетику можна розглядати як сучасний етап розвитку кібернетики і системних досліджень.

Концепції та ідеї теорії самоорганізації знайшли своє вираження в таких взаємозалежних галузях наукових досліджень як:

1) моделі й методи теорії нелінійних процесів (засновник – А. Пуанкаре);

2) теорія часу М. Козирева;

3) теорія дисипативних структур (І. Пригожин);

4) теорія хаосу та теорія катастроф (Р. Том, В. Арнольд);

5) фрактальна геометрія (Б. Мандельброт). При цьому синергетика не є жорстко орієнтованою сукупністю методологічних принципів і понять та виходить не з однозначного загальноприйнятого визначення поняття — система, а з властивого їй набору характеристик.

Синергетика виникла у відповідь на кризу стереотипного, лінійного мислення, основними рисами якого є:

– уявлення про хаос як винятково деструктивний початок світу;

– розгляд випадковості як другорядного, побічного фактора; світ вважається незалежним від мікрофлуктацій (коливань) нижчих рівнів буття і космічних впливів;

– погляд на нерівновагу та нестійкість як на прикрі неприємності, що повинні бути переборені, тому що відіграють негативну, руйнівну роль;

– процеси, що відбуваються в світі, є оборотними у часі та передбачуваними на необмежено великі проміжки часу;

– розвиток відбувається лінійно, поступально, безальтернативно (а якщо альтернативи і є, то можуть бути тільки випадковими відхиленнями від магістрального плину, підлеглі йому й у кінцевому рахунку поглинаються ним);

– пройдене представляє винятково історичний інтерес, а повернення до старого, якщо і є, то на підґрунті діалектичного зняття попереднього рівня і має нову основу;

– світ пов'язаний твердими причинно-наслідковими зв'язками;

– причинні ланцюги носять лінійний характер, а наслідок якщо і не тотожний причині, то пропорційний їй, тобто, чим більше вкладено енергії, тим більший результат.

Виділяють 5 принципів становлення синергетики: 1) нелінійність, 2) нестійкість, 3) незамкнутість, 4) динамічна ієрархічність, 5) спостерігаємість, які характеризують фазу трансформації, відновлення системи, проходження нею послідовно шляхом загибелі старого порядку, хаосу і, нарешті, народження нового порядку

В межах політології синергетику розглядають як міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, в межах якого вивчаються загальні закономірності політичних процесів, які супроводжуються переходом від хаосу (не лінійності) до порядку (лінійності) і навпаки, тобто до процесів самоорганізації та дезорієнтації. Необхідність застосування синергетики в політичній науці зумовлено з однієї сторони тлумачення політики як нелінійної системи, з іншої сторони – як апробований ефект загальної теорії систем [11].

Соціально-політичне середовище в межах синергетичного підходу містить в собі складну систему динамічних зв'язків між різними її структурними рівнями, в середині кожного з яких само організована стійкість та конструктивна функціональність суспільно-політичного середовища, що зумовлює біфуркацію.

На думку Є.В. Якубенко політична система в межах синергетичного підходу розглядається крізь призму само організованих процесів і являє собою відкриту нелінійну систему, яка має властивість адаптовуватися до зміни зовнішніх умов, за допомогою своєї внутрішньої структури [13]. Політична система здатна самоорганізовуватися завдяки кооперативним взаємозв'язкам як цілісних так і ідеологічно індивідуальних, колективних політичних суб'єктів, інститутів, політичних еліт, які керуються власними повноваженнями. Нелінійність утворюється з неоднорідності політичних суб'єктів в політичній системі, яка є багаторівневою, багатовекторною і самостійною в деяких процесах. Флуктаціями (випадковими відхиленнями) можна вважати явища і процеси, які провокують метаморфози основного параметру системи – політична влада. На основі цього ми можемо стверджувати, що синергетичний підхід в політичній науці дає можливість сприймати політичні явища як такі, що мають як стійкі так і динамічні характеристики.

Аналізуючи вище сказане, ми можемо розглядати використання синергії в партійному менеджменті, оскільки політичні партії як політичні інститут під впливом глобалізаційних процесів зазнають змін в своїй самоорганізації та діяльності, що зумовлює відхилення від класичних теорій партійного менеджменту.

Класичні теорії партійного менеджменту пояснюють значення партій всередині більше широких суспільних структур. Однією з найбільш впливових концепцій є обґрунтування ролі партій в контексті представництва громадян. Отже, партії розглядаються як один з чинників розвитку громадянського суспільства. При цьому партійний менеджмент виступає функціональним елементом представництва інтересів громадян. Т. Астахова цілком справедливо вважає розвинуте громадянське суспільство «спроможним обмежити державну владу, на відміну від людини, яка не має влади, а має тільки свободу і тому не може реально вплинути на державу. У цьому випадку держава може тільки самообмежити свою владу та визнати пріоритет людини» [3, с. 129].

Проблеми оптимізації розвитку партій вивчає низка вітчизняних науковців. Г. Агафова пропонує критерії дослідження програмно-ідеологічних засад функціонування політичних партій [1], до проблем фінансування політичних партій в Україні долучається Л. Адашис [2], О. Безрук встановлює особливості функціонування політичних партій як каналу політичної мобільності [4], основні етапи розвитку партійних систем України, Румунії та Республіки Молдова на основі компаративного аналізу виявили Г. Боднараш та Н. Ротар [5], формування політичного класу в процесі партійного будівництва розкрила Т. Захарова [6], удосконалення програмних завдань правлячих політичних партій України 2006–2012 рр. стало доробком І. Кіянки [8], концепція розвитку радянської державності в поглядах вищого партійного керівництва розглядалася В. Скоморовським [12].

Взаємозв'язок партій і громадянського суспільства накладає відбиток на діяльність керівництва партіями. Просування конкретних інтересів на політичний рівень вимагає концентрації зусиль всієї партійної організації. Також необхідно співвідносити партійну діяльність із розвитком суспільства в цілому. Згідно з думкою Т. Астахової, «саме через політику громадянське суспільство в цілому та кожна людина окремо мають прямий доступ до влади, оскільки політика тісно пов'язана з публічною владою. Таким чином, політичні партії забезпечують політичну взаємодію громадянського суспільства та держави, створюють реальну можливість для участі громадян України в рішенні стратегічних державних питань та, таким чином, виступають необхідною умовою формування сучасної правової держави» [3, с. 132].

Теоретичне бачення політичних партій як компоненту громадянського суспільства акцентує увагу на функціональних аспектах обов'язків, які покладаються на політичні сили. Це орієнтує партійний менеджмент передусім на реалізацію формальних завдань. Поряд з цим, партії мають цілу низку внутрішніх пріоритетів діяльності, які виходять за межі їх формального

функціоналу [8]. Як слушно стверджує українська вчена, «роль політичних партій як інституту громадянського суспільства в сучасній демократичній державі проявляється в певних напрямках діяльності політичних партій. Так, політичні партії беруть участь у виборах органів державної влади і місцевого самоврядування, тобто вони є суб'єктами виборчого процесу та мають відповідний конституційно-правовий статус».

Концепції внутрішньопартійної комунікації визначають обов'язки партійного менеджменту через необхідність підтримки зв'язку між ланками партійної структури. Також акцентується увага на постійних контактах із симпатиками та соціальним середовищем партії. Це накладає на політичні партії додаткові вимоги до діяльності та визначає нові орієнтири ефективності, зокрема в контексті поширення політичних знань про партії. А. Потіха вірно наголошує, що «процес створення й поширення нових знань має нелінійний характер. Традиційні піраміди та вертикалі влади принципово не властиві новому типу суспільства. Головними його елементами є вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки, які втілюють зв'язки між вузлами й розвиваються природно й довільно» [11, с. 210].

Акцентування уваги на владних пріоритетах політичних сил дає змогу уявити масштабність значення партійно-політичного менеджменту. В умовах антикризової політики держави політичні партії узгоджують позиції з діями урядів та правлячих коаліцій [5].

У сучасній політичній науці існує два основних підходи до визначення партійної системи, які пов'язані з її відношенням до оточуючого середовища. Сутність першого підходу полягає в тому, що партійну систему визначають не тільки як взаємини між партіями, а й як відносини партій з державою та іншими політичними інститутами країни. Прихильники цього підходу включають у визначення партійної системи взаємозв'язок партій з різними політичними, громадськими інститутами, а також взаємодію між партіями та громадянами держави, інтереси яких покликані представляти партії. Іншими словами, у визначення партійної системи включається середовище, що оточує партійну систему. Даний підхід, на наш погляд, можна позначити як розуміння партійної системи в широкому сенсі слова, за якого партійна система характеризується не тільки взаємовідносинами самих партій, а й їх взаємодією з державою та іншими елементами політичної системи, а також з громадянами.

Сутність другого підходу полягає в тому, що партійна система розглядається як взаємовідносини між партіями без включення в поняття партійної системи зв'язків з іншими політичними та громадськими інститутами. У визначення партійної системи не включається середовище. Даний підхід можна окреслити як розуміння партійної системи у вузькому сенсі слова. Партійна система являє собою сукупність відносин між наявними політичними партіями з питань боротьби за владу або співпраці, впливу на владу та її здійснення. Представником даного підходу є М. Дюверже. На його думку, в кожній країні протягом тривалого періоду кількість партій, їхня внутрішня структура, ідеологія, відносні розміри, альянси, типи опозиції набувають певної стабільності. Цей стабільний ансамбль і утворює систему партій. Під партійною системою М. Дюверже розумів всі партії країни, що діють на основі відносно стабільних зв'язків [6]. М. Дюверже вважав, що партійна система формується в результаті взаємодії численних і комплексних факторів, серед яких можна виділити загальні та специфічні. До загальних він відносив соціально-економічні, ідеологічні та технічні. До специфічних – вплив політичного режиму та виборчої системи [6, с. 277–278].

Висновки. Таким чином, всі наведені приклади аналітичного дослідження щодо використання синергетичного підходу з політологічної точки зору доводять, що понятійно-категоріальний апарат синергетики допустимий для використання у дослідженні політичної системи.

Якщо застосовувати процес пізнання як пошук аналогій, то синергетика в багатьох місцях співзвучна з партійним менеджментом. Зокрема, чітка аналогічність прослідковується у визначенні та значенні організації політичних, її структури, штучного утворення структур, в самоорганізації,

в менеджменті – у самоменеджменті, в дискретності (інерційності) управлінських систем, у взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовищ організації. Застосування синергетичного підходу у партійному менеджменті дає змогу політичним партіям адаптуватися до зовнішніх соціополітичних впливів, що дає нестандартно вирішувати поставлені завдання політичних партій щодо нелінійності вимог політичної системи та громадянського суспільства зокрема.

Література:

1. Агафонова Г. С. Критерії дослідження програмно-ідеологічних засад функціонування політичних партій. *Політологічні записки*. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_18
2. Адашис Л. І. Проблеми фінансування політичних партій в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 10–16.
3. Астахова Т. В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 128–137.
4. Безрук О. О. Особливості функціонування політичних партій як каналу політичної мобільності. *Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 39–45.
5. Боднараш Г. В., Ротар Н. Ю. Основні етапи розвитку партійних систем України, Румунії та Республіки Молдова: компаративний аналіз. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 72. С. 887–894.
6. Дюверже М. Політичні партії / переклад з французької. Академічний Проект, 2000. 538 с.
7. Захарова Т. М. Формування політичного класу в процесі партійного будівництва. *Політологічні записки*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_47
8. Ільтьо Г. Роль молодіжних організацій в розвитку партійної системи та громадянського суспільства України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 24–27.
9. Кіянка І. Б., Холєвчук О. І. Удосконалення програмних завдань правлячих політичних партій України 2006–2012 рр. у контексті державного управління. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 191–197.
10. Кройтор А. В. Виборча кампанія як складова процесу ротації партійної еліти: теорія та практика. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 321–328.
11. Пальшков К. Є. Проблеми становлення багатопартійності в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 111–119.
12. Потіха А. Партійна преса як джерело наукової інформації в процесі дослідження становлення і розвитку партійної системи в Україні. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 25. С. 209–216.
13. Скоморовський В. Б. Концепція розвитку радянської державності у поглядах вищого партійного керівництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(1). С. 72–75.
14. Якубенко Є. В. Оцінка політичної системи в синергетичному вимірі. *Вісник одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. 2011. Т. 16, № 10. С. 852–859.

References

1. Ahafonova, H. S. (2012). Kryteriyi doslidzhennya prohramno-ideolohichnykh zasad funktsionuvannya politychnykh partiy. Politolohichni zapysky [Research criteria of the programmatic and ideological foundations of the functioning of political parties. *Political notes*]. № 5. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_18 [in Ukrainian].
2. Adashys, L. I. (2012). Problemy finansuvannya politychnykh partiy v Ukrayini. Naukovyy visnyk Dni-propetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. [Problems of financing political parties in Ukraine] *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. № 2 [in Ukrainian].
3. Astakhova, T. V. (2012). Politychni partiyyi v systemi instytutiv hromadyans'koho suspil'stva: konstyutysyno-pravovyy aspekt. Aktual'ni problemy derzhavy i prava [Political parties in the system of institutions of civil society: constitutional and legal aspect. *Actual problems of the state and law*]. Output 64 [in Ukrainian].

4. Bezruk, O. O. (2012). Osoblyvosti funktsionuvannya politychnykh partiiv yak kanalu politychnoyi mobil'nosti. Suchasne suspil'stvo [Peculiarities of the functioning of political parties as a channel of political mobility. *Modern society*]. Output. 2 [in Ukrainian].
5. Bodnarash, H. V. & Rotar, N. YU (2013). Osnovni etapy rozvytku partiynykh system Ukrayiny, Rumuniyi ta Respubliky Moldova: komparatyvnyy analiz. [The main stages of the development of the party systems of Ukraine, Romania and the Republic of Moldova: a comparative analysis]. *Gilea : Scientific Bulletin*. № 72 [in Ukrainian].
6. Dyuverzhe, M. (2000). Polytycheskye partyy / per. s frants [Political parties / translation from French]. Academic Project [in Ukrainian].
7. Zakharova, T. M. (2011) Formuvannya politychnoho klasu v protsesi partiynoho budivnytstva [Formation of the political class in the process of party building]. *Political notes*. № 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_47 [in Ukrainian].
8. Il't'o, H. (2012). Rol' molodizhnykh orhanizatsiy v rozvytku partiynoyi systemy ta hromadyans'koho suspil'stva Ukrayiny. Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut» [The role of youth organizations in the development of the party system and civil society of Ukraine. Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"]. *Political science. Sociology. Right*. № 1 [in Ukrainian].
9. Kiyanka, I. B. & Kholevchuk, O. I. (2013). Udoskonalennya prohrannykh zavdan' pravlyachykh politychnykh partiiv Ukrayiny rr. u konteksti derzhavnoho upravlinnya [Improvement of the program objectives of the ruling political parties of Ukraine in the context of public administration]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya. Efficiency of public administration*. Output 34 [in Ukrainian].
10. Kroytor, A. V. (2013). Vyborcha kampaniya yak skladova protsesu rotatsiyi partiynoyi elity: teoriya ta praktyka [The election campaign as a component of the party elite rotation process: theory and practice]. *Actual problems of politics*. Output 50 [in Ukrainian].
11. Pal'shkov, K. YE. (2013). Problemy stanovlennya bahatopartiynosti v Ukrayini [Problems of formation of multi-party system in Ukraine]. *Actual problems of politics*. Output 49 [in Ukrainian].
12. Potikha, A. (2009). Partiyna presa yak dzhерelo naukovoї informatsiyi v protsesi doslidzhennya stanovlennya i rozvytku partiynoyi systemy v Ukrayini [The party press as a source of scientific information in the process of researching the formation and development of the party system in Ukraine]. *Scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi*. Output 25 [in Ukrainian].
13. Skomorovs'kyi, V. B. (2013). Kontseptsiya rozvytku radyans'koyi derzhavnosti u pohlyadakh vyshchoho partiynoho kerivnytstva [The concept of the development of Soviet statehood in the views of the top party leadership]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence*. Output 6-1(1) [in Ukrainian].
14. Yakubenko, YE.V. (2011). Otsinka politychnoyi systemy v synerhetychnomu vymiri [Evaluation of the political system in the synergetic dimension]. *Sociology and political sciences*. T. 16, № 10 [in Ukrainian].

Konstantyn Sichenko. Synergy in the party manager: basic approaches and interpretation

The article examines the concepts of «synergy» and «synergetics», establishes their essence and the effectiveness of using a synergistic approach in the management of political parties. The category «synergistic effect» is considered from a political point of view. The areas of application of the synergistic approach in party management are highlighted. The main principles and categories that determine the formation of synergy in party management are defined.

Key words: synergy, synergistic effect, political parties, political management, globalization, etc.

Відомості про автора:

Константин Січенко – аспірант 2-го курсу кафедри політології, факультет історії політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 338.48

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-19>

Іван Івасюк

ORCID: 0000-0002-7018-3741

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЛЬВІВСЬКОЇ ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню особливостей соціально-економічного розвитку територіальних громад гірських населених пунктів у Львівській та Закарпатській областях. Проведено порівняльний аналіз специфіки соціально-економічного розвитку цих регіонів в умовах децентралізації, що стала ключовою реформою для місцевого самоврядування в Україні. У статті розглядаються такі аспекти, зокрема, як економічна спроможність громад, забезпечення соціальних послуг. Аналізується вплив різних факторів на розвиток цих громад, зокрема роль сільського господарства, туризму та соціального забезпечення в умовах сучасних викликів. В контексті зростаючої конкуренції та глобалізаційних процесів досліджуються особливості функціонування гірських територій, що суттєво впливають на рівень життя населення. Стаття підкреслює, що аграрний сектор залишається важливим джерелом зайнятості та економічної стабільності, проте його розвиток обмежується географічними та кліматичними факторами. Водночас, туризм, як один з основних рушіїв економічного зростання, стикається з проблемами інфраструктурного забезпечення та недостатньої промоції. Особлива увага приділяється соціальному забезпеченню, яке є критично важливим для підтримки вразливих верств населення в умовах економічних труднощів. З метою оцінки ефективності місцевих ініціатив автор використовує порівняльний метод, що дозволяє виявити найкращі практики та рекомендації для вдосконалення управлінських стратегій на рівні територіальних громад. Висновки базуються на порівняльних даних трьох областей і надають рекомендації щодо покращення соціально-економічної ситуації в гірських громадах.

Ключові слова: територіальні громади, гірські населені пункти, соціально-економічний розвиток, децентралізація, місцеве самоврядування.

Вступ. Децентралізація, яка стала ключовою реформою в Україні, відкрила нові можливості для місцевих громад, проте її реалізація в гірських регіонах має свої особливості. Економічна спроможність громад, їх здатність забезпечувати соціальні послуги та розвивати інфраструктуру залишаються актуальними питаннями, що потребують детального аналізу. В умовах зростаючої глобалізації та конкуренції, аграрний сектор, туризм і соціальне забезпечення виступають важливими складовими, які можуть суттєво вплинути на соціально-економічний розвиток гірських територій. Проте розвиток цих секторів не обходиться без викликів, таких як нестача інвестицій, проблеми з інфраструктурою, а також недостатня популяризація туристичних можливостей.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження соціально-економічних особливостей, що постають перед територіальними громадами гірських населених пунктів Львівської та Закарпатської областей, а також виявлення особливостей їх функціонування в умовах децентралізації. Для досягнення цієї мети автор визначив наступні завдання: оцінити вплив аграрного сектору, туризму та соціального забезпечення на розвиток територіальних громад; виявити основні фактори, які стримують розвиток гірських населених пунктів, зокрема, обмежений доступ до ресурсів, інфраструктурні проблеми та соціальні виклики; розробити рекомендації для поліпшення управлінських стратегій на рівні територіальних громад, що сприятимуть їхньому сталому розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Львівська область має стратегічно вигідне географічне розташування завдяки своєму прикордонному статусу та розвинутій системі міжнародних комунікацій. Це сприяє активному розвитку транскордонного співробітництва,

ефективному використанню транзитного потенціалу та зміцненню міжнародних зв'язків. Така географічна позиція також стимулює економічну, соціальну, науково-технічну, культурну та екологічну взаємодію з прикордонними регіонами сусідніх країн.

Згідно з Перспективним планом формування територіальних громад, затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 р. № 193-р «Про внесення змін до перспективного плану формування територій громад Львівської області», у регіоні було заплановано створення 67 територіальних громад. На сьогоднішній день в області функціонують 73 територіальні громади

Власне до гірських територіальних громад Львівської, відповідно до чинного законодавства, належать: Трускавецька, Добромильська, Старосамбірська, Турківська, Хирівська, Сколівська міські територіальні громади, Східницька, Боринська, Славська селищні територіальні громади, Стрілківська, Грабовецько-Дулібівська, Козівська, сільські територіальні громади. Згідно із Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», статус гірських населених пунктів в Львівській області отримали 196 населених пункти, де проживає майже 155 тис. осіб [2].

Для забезпечення сталого розвитку гірських територій області, підвищення їх конкурентоспроможності та покращення рівня життя населення, а також для охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів і етнокультурної спадщини, було розроблено і затверджено рішенням Львівської обласної ради «Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років» [8].

Закарпатська область на північному сході, сході і південному сході межує з Львівською та Івано-Франківською областями. На північному заході, заході і півдні кордони області співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Угорщиною – 130,0 км, Румунією – 205,4 км, Словаччиною – 98,5 км і Польщею – 33,4 км. В області діє 19 пунктів переходу кордону сусідніх держав [7].

У 2020 р. в Закарпатській області було запроваджено новий адміністративно-територіальний устрій, в рамках якого створено 6 районів та 64 об'єднані територіальні громади. Відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», 215 поселень Закарпатської області мають статус гірських, власне ці поселення входять до складу таких територіальних громад: Свалявська, Рахівська, Іршавська, Хустська міські територіальні громади, Воловецька, Жденіївська, Кольчинська, Чинадіївська, Великобичківська, Ясінянська, Буштинська, Дубівська, Солотвинська, Усть-Чорнянська, Великоберезнянська, Міжгірська селищні територіальні громади, Неліпинська, Нижньоворітська, Полянська, Богданська, Вільховецька, Нересницька, Углянська, Дубриницько-Малоберезнянська, Костринська, Ставенська, Тур'є-Реметівська, Білківська, Горінчівська, Довжанська, Драгівська, Керецьківська, Коловчавська, Пилипецька, Синевирська сільські територіальні громади [2; 4].

Основним завданням економічного розвитку гірських територій Львівської та Закарпатської областей є забезпечення сталого соціально-економічного зростання та підвищення якості життя населення через розвиток конкурентоспроможної й інноваційної економіки, з урахуванням природних особливостей та переваг регіону. Завдяки реформі децентралізації, територіальні громади, зокрема гірські, отримують додаткові податкові надходження, а система бюджетного вирівнювання забезпечує кращі стимули для органів місцевого самоврядування у сприянні місцевому та регіональному розвитку.

Важливою складовою реформування системи державного управління є бюджетна децентралізація, спрямована на створення умов для сталого розвитку місцевих громад, підвищення якості життя населення та забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів.

Основними елементами бюджетної децентралізації є розподіл податкових повноважень, перерозподіл бюджетних трансфертів, розширення фінансової автономії та реформа бюджетного планування. Місцеві органи влади отримують право збирати певні види податків

та зборів, що забезпечує стабільне джерело доходів, а також отримують субвенції та дотації від центрального уряду для забезпечення базових послуг та реалізації місцевих проєктів.

У результаті проведеної фінансової децентралізації, для прикладу, доходи бюджету Ясінянської територіальної громади Закарпатської області у 2020 р. склали 10 638 101 млн грн. Основними джерелами наповнення дохідної частини місцевого бюджету є податки і збори, податки на доходи та прибуток, трансферти, субвенції та неподаткові надходження [6].

Що стосується розвитку промисловості, то, згідно аналізу обсягів реалізованої промислової продукції, Львівська та Закарпатська області не мають вираженої промислової спеціалізації в економіці України, незважаючи на окремі позитивні тенденції у розвитку окремих галузей.

Однією з головних регіональних економічних проблем є низькі темпи модернізації виробництва та структурної трансформації промисловості, зокрема перерозподіл структури на користь високотехнологічних секторів з високою доданою вартістю

Промисловість територіальних громад представлена переважно підприємствами лісопереробної галузі, оскільки, для прикладу, загальна площа лісового фонду Львівської області дорівнює близько 694,7 тис. га, що становить понад 8% всіх лісів України, з яких 623 тис. га вкрито лісами [8].

Актуальним питанням сьогодення, в контексті розвитку громад, є становлення та розвиток малого і середнього підприємництва, зокрема, в 2018 р. в Львівській області було зареєстровано 115,5 тис. суб'єктів малого та середнього підприємництва (працювало 459,2 тис. осіб, що становило 90,9% від загальної кількості зайнятих у всіх суб'єктах господарювання), тоді як лише 20 – великих підприємств [8].

Сільське господарство, зокрема сільське полонинське господарство, є стратегічно важливою галуззю для забезпечення продовольчої безпеки. Основними виробниками в цій сфері є селянські фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві м'ясо-молочної продукції, розведенні овець, а також виготовленні твердого сиру і бринзи.

У останні роки Львівська область поступово збільшує потенціал сільськогосподарського виробництва, що підтверджується позитивною динамікою індексу виробництва валової сільськогосподарської продукції. За темпами зростання обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції Львівщина займає третє місце, за обсягами виробництва – чотирнадцяте серед усіх регіонів України.

Основу зростання обсягів виробництва складає продукція з низькою доданою вартістю, така як зернові, олійні та технічні культури, а також додаткове залучення до сільськогосподарського виробництва земель, які раніше залишалися не використаними.

У 2018 році Львівська область займала восьме місце серед усіх регіонів України за обсягом виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (996,5 тис. грн). Загалом по Україні цей показник становив 756,4 тис. грн, у Івано-Франківській області – 1204,6 тис. грн (3 місце), у Харківській – 675,3 тис. грн (18 місце) [8].

Сільське господарство Закарпатської області має свої особливості через обмежені площі земель. Регіон поділений на низинні, передгірські та гірські зони, причому гірська місцевість займає дві третини території. Це значно обмежує можливості для розширення виробництва сільськогосподарської продукції. На гірських територіях Закарпатської області спостерігається значна різниця в кліматі, обумовлена висотою над рівнем моря, рельєфом і іншими факторами. В середньому температура повітря знижується на 0,4–0,7°C на кожних 100 м висоти. Ці особливості обмежують вирощування високоврожайних сільськогосподарських культур. Проте в гірських долинах створюються умови для вирощування окремих видів овочів і зернових, садівництво та вівчарство [7].

Важливою складовою економічних надходжень до бюджету територіальних громад гірських населених пунктів Львівської та Закарпатської областей (власне, особливо останньої) є, безперечно, туризм.

На Львівщині функціонують курортні зони з близько 200 лікувальними джерелами мінеральних вод різних типів, які використовуються для лікування різних захворювань. Популярність здобув, зокрема, курорт Східниця, де створені всі умови для здорового відпочинку та оздоровлення [8].

На прикладі Національного природного парку «Сколівські Бескиди» можна відзначити наявність п'яти рекреаційних пунктів, таких як «Водоспад на р. Кам'янка», «Колодка», «Павлів потік», «Майдан» та «Тустань». У парку прокладено еколого-пізнавальні стежки та маршрути, серед яких «Бучина», «Крокус», «На гору Лопата», «На водоспад», «Долиною річки Кам'янки» та маршрут від м. Сколе до с. Майдан, який пролягає через найвищу вершину парку. Сколівський район має значний туристично-рекреаційний потенціал, що включає 86 відпочинкових закладів (з них 70 активно функціонують), приблизно 200 приватних агроосель, 3 канатні дороги та 30 гірськолижних трас (з яких 8 затверджені міжнародною федерацією спорту) [8].

Яворівський національний природний парк також має значний рекреаційний потенціал для розвитку туризму, включаючи автобусно-пішохідні маршрути, еколого-пізнавальні стежки та стаціонарні зони для відпочинку. В парку діють також автобусно-пішохідні маршрути, еколого-пізнавальні стежки та стаціонарні зони для відпочинку.

Розвиток сільського туризму у межах парків і їхнього оточення є важливим фактором для забезпечення мешканців альтернативними доходами, особливо в гірських районах з високим рівнем безробіття. Рекреаційний потенціал парків області сприяє розвитку екотуризму як перспективного напрямку місцевої економіки, залучаючи місцеве населення до участі в туристичних та рекреаційних програмах і підвищуючи загальний інтерес до історії та природи регіону.

Особливий інтерес представляють гірські місцевості, ідеальні для гірськолижного спорту, такі як смт Славське з прилеглими населеними пунктами, с. Тисовець Сколівського району, с. Розлуч, м. Турка Турківського району та інші [8].

Гірські регіони Львівщини є важливими з точки зору збереження природної і культурної спадщини, а також стабільності екосистем на обширних територіях. Однак основною проблемою для цих територій залишається недостатня якість і розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури, яка відіграє критичну роль у соціальному та економічному розвитку, а також у підтримці господарської активності та життєдіяльності населення.

З метою покращення інфраструктурної привабливості гірських територій необхідно активно розвивати дорожньо-транспортну мережу. Це створить сприятливі умови для підвищення економічної конкурентоспроможності гірських районів області і допоможе подолати їх соціально-економічну відсталість.

У гірських селах Закарпатської області знаходяться основні рекреаційні ресурси, переважно сільські садиби, які пропонують зелений туризм.

Важливим центром пішохідного туризму в Карпатах залишається Рахів. Від цього міста легко дістатися до Гуцульських Альп, де найвищою точкою є гора Піп-Іван Марамороський (1937 метрів). Також недалеко розташовані хребти Свидовець із вершиною Близниця (1882 метри) та Чорногора, де знаходиться найвища гора Карпат – Говерла (2061 метр). Гора Петрос (2020 метрів) розташована за 20 кілометрів на північний схід від Рахова.

Гордістю Рахівщини є Карпатський біосферний заповідник, який отримав спеціальний диплом Ради Європи та входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Інформаційно-екологічний центр заповідника, розташований у Рахові, відомий як Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах. Експозиція музею охоплює такі розділи, як «Природа Карпат» і «Природокористування в Українських Карпатах», а також включає інформаційний центр [5].

На території Ясінянської громади Закарпатської області розташований найвисокогірніший курорт України – Драгобрат, який знаходиться на висоті 1400 метрів над рівнем моря,

біля підніжжя гірських вершин. Завдяки своєму вдалому географічному положенню, схили Драгобрату природно вкриваються снігом. На території курорту функціонує близько 100 об'єктів туристичної інфраструктури, які пропонують відвідувачам різноманітні послуги, такі як проживання, харчування, катання на лижах, прокат гірськолижного спорядження, трансфер, а також інші послуги, спрямовані на задоволення різноманітних потреб гостей курорту [6].

Зовнішньоторговельні операції Львівської області ведуться з партнерами з 160 країн світу, проте основними торгівельними партнерами є країни Європейського Союзу, зокрема Польща, Німеччина, Чехія та Данія. За період з 2015 по 2018 роки більше 70% експорту спрямовувалося до країн ЄС, а імпорт становив понад 60% від загального обсягу зовнішньої торгівлі. Серед інших країн світу значні обсяги послуг надавалися США та Канаді. Великі обсяги імпорту товарів були з Китаю, а послуг із Швейцарії та Туреччини [8].

Ефективні форми міжнародного співробітництва для Львівщини включають транскордонне співробітництво і участь у євро регіонах, таких як «Карпатський євро регіон» і Євро регіон «Буг». Важливу роль у розвитку регіону відіграють проекти міжнародної технічної допомоги, зокрема ті, що фінансуються країнами ЄС.

Попри ці позитивні моменти, війна посилила соціально-економічні кризові явища. У січні-грудні 2023 року зовнішньоторговельний оборот Закарпатської області склав 2 750,3 млн дол. США. Обсяг експорту товарів становив 1 359,2 млн дол. США, що становить 69,0% від рівня аналогічного періоду 2022 року. Імпорт товарів досяг 1 391,1 млн дол. США, або 84,5% від показника за січень-грудень 2022 року [3].

Навіть проміжні наслідки російсько-української війни вимагають істотного розширення сфери соціального захисту населення. Хоча в гірських населених пунктах Львівської області діють 307 лікарських амбулаторних закладів і фельдшерсько-акушерських пунктів, проблеми доступу до сімейної медицини на цих територіях залишаються актуальними, оскільки кількість лікарів загальної практики – сімейних лікарів становить лише 0,27 осіб на 1000 осіб населення, що нижче обласного середнього показника – 0,46 осіб на 1000 осіб населення. У гірських районах діють лише 4 Центри первинної медико-санітарної допомоги, що становить 10% від загальної кількості в Львівській області [8].

Зростання безробіття та падіння купівельної спроможності, спонукало мешканців (до повномасштабного вторгнення РФ) шукати роботу за кордоном. Це створювало парадоксальну ситуацію нестачі кваліфікованих працівників, незважаючи на високий рівень безробіття. У гірських районах Львівської області безробіття складає приблизно 1,4%, що трохи вище за обласний показник – 1,2% [8].

Для покращення соціально-економічного розвитку територіальних громад гірських населених пунктів Львівської та Закарпатської областей можна запропонувати такі рекомендації:

1. Зосередитися на розвитку екологічного та сільського туризму.
2. Підтримка ремесел та крафтового виробництва.
3. Покращення інфраструктури.
4. Підтримка місцевого бізнесу та інвестицій.
5. Підвищення рівня соціальних послуг
6. Активізувати участь місцевих громад у плануванні та реалізації проєктів розвитку, залучати громадські організації, молодіжні ініціативи та експертів до ухвалення рішень.
7. Співпраця з міжнародними партнерами: залучати міжнародні гранти та співпрацювати з країнами ЄС, особливо в межах Карпатського регіону, для обміну досвідом та реалізації спільних проєктів.

Ці рекомендації допоможуть підвищити конкурентоспроможність гірських територіальних громад і сприятимуть сталому соціально-економічному розвитку на локальному рівні.

Отже, можна констатувати, що соціально-економічний розвиток територіальні громади гірських населених пунктів Львівської та Закарпатської областей, має різноаспектний характер. Основними проблемами залишаються обмежений доступ до ресурсів, недостатня інфраструктура та потреба в ефективному управлінні соціальними послугами. Аграрний сектор, хоча й відіграє важливу роль у забезпеченні зайнятості, страждає від природних умов, які не завжди сприяють стабільному розвитку. Роль туризму для розвитку гірських населених пунктів є надзвичайно важливою та багатоаспектною. По-перше, туризм стає значним джерелом доходів для місцевих громад, сприяючи створенню нових робочих місць у сферах обслуговування, готельного бізнесу, ресторанного господарства та транспортних послуг. Це, у свою чергу, веде до економічного розвитку регіонів. Зростання туристичного потоку також стимулює покращення інфраструктури, такої як дороги, транспорт, комунікації та житлові умови. Це не лише підвищує якість життя місцевих жителів, але й робить території більш привабливими для інвесторів. Туризм зміцнює соціальні зв'язки в громадах, оскільки жителі залучаються до спільних проектів і ініціатив, пов'язаних із обслуговуванням туристів. Розвиток туризму допомагає зменшити залежність місцевої економіки від сільського господарства або інших традиційних галузей, роблячи її більш стійкою до змін на ринку. Завдяки цьому місцеві жителі отримують доступ до нових послуг, культурних заходів і можливостей для відпочинку, що покращує загальну якість життя в регіоні.

Література:

1. Громади Львівщини. URL.<https://stat.loda.gov.ua/communities-and-districts/>
2. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр#Text>
3. Зовнішньоекономічна діяльність. URL.https://carpathia.gov.ua/diyalnist/zovnishnoekonomichna-diyalnist-ta-investicii/zovnishnoekonomichna_diyalnist#:~:text=Зовнішньоекономічна%20діяльність%20%7C%20ЗАКАРПАТСЬКА%20ОБЛАСНА%20ВІЙСЬКОВА%20АДМІНІСТРАЦІЯ&text=У%20січні-грудні%202023%20року,-%201%20359%2C%20млн
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських», URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п#Text>
5. Про Рахів. URL.<https://rakhiv-mr.gov.ua/pro-rakhiv/>
6. Стратегічний план розвитку Ясінянської територіальної громади на 2023–2027 роки. URL. https://onedrive.live.com/personal/c10a413a0f5f6337/_layouts/15/doc2.aspx?resid=3926b80f-212d-4e1c-91e2-b9c7d9264e45&cid=c10a413a0f5f6337&wdPreviousSession=0a6adf85-1137-4ec8-853b-2af9200065db&wdOrigin=BROWSELINK%2COFU.WORD.EDIT-A-COPY&wdPreviousSessionSrc=OFU
7. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2027 року. URL.<https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/regional%20development%20strategy%20until%202027.pdf>
8. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL.ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/strategija-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf

References:

1. Hromady Lvivshchyny. (n.d.). [Communities of Lviv Region]. Retrieved from <https://stat.loda.gov.ua/communities-and-districts/>
2. Zakon Ukrainy «Pro status hirs'kykh naselennykh punktiv v Ukraini». (n.d.). [Law of Ukraine on the Status of Mountain Settlements in Ukraine.]. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр#Text>
3. Zovnishnoekonomichna diialnist [Foreign economic activity]. Zakarpattia Regional Military Administration. Retrieved September 24, 2024, from https://carpathia.gov.ua/diyalnist/zovnishnoekonomichna-diyalnist-ta-investicii/zovnishnoekonomichna_diyalnist#:~:text=Зовнішньоекономічна%20діяльність%20%7C%20ЗАКАРПАТСЬКА%20ОБЛАСНА%20ВІЙСЬКОВА%20АДМІНІСТРАЦІЯ&text=У%20січні-грудні%202023%20року,-%201%20359%2C%20млн

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 r. "Pro perelik naselennykh punktiv, iakym nadaetsia status hirskykh". [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 14, 2021, "On the List of Settlements Granted Mountain Status"]. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п#Text>

5. Pro Rakhiv. (n.d.). [About Rakhiv]. Retrieved from <https://rakhiv-mr.gov.ua/pro-rakhiv/>

6. Stratehichnyy plan rozvytku Yasin'yanskoyi terytorial'noyi hromady na 2023–2027 roky. (n.d.). [Strategic Development Plan of the Yasinia Territorial Community for 2023–2027]. Retrieved from https://onedrive.live.com/personal/c10a413a0f5f6337/_layouts/15/doc2.aspx?resid=3926b80f-212d-4e1c-91e2-b9c7d9264e45&cid=c10a413a0f5f6337&wdPreviousSession=0a6adf85-1137-4ec8-853b-2af9200065db&wdOrigin=BROWSELINK%2COFU.WORD.EDIT-A-COPY&wdPreviousSessionSrc=OFU

7. Stratehiya rozvytku Zakarpats'koyi oblasti na period do 2027 roku. (n.d.). [Development Strategy of the Transcarpathian Region until 2027]. Retrieved from <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/regional%20development%20strategy%20until%202027.pdf>

8. Stratehiya rozvytku Lvivskoyi oblasti na period 2021–2027 rokiv. (2020). [Development Strategy of the Lviv Region for the period 2021–2027]. Retrieved from <https://ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/stratehiya-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf>

Ivan Ivasiuk. Specifics of the socio-economic development of territorial communities in mountain settlements: a comparative analysis of the Iviv and zakarpattia regions

The article is devoted to the study of social and economic challenges faced by territorial communities in mountain settlements in the Lviv, Zakarpattia, and Chernivtsi regions. A comparative analysis of the peculiarities of socio-economic development in these regions is conducted in the context of decentralization, which has become a key reform for local self-governance in Ukraine. The article examines various aspects, including the economic capacity of communities and the provision of social services. It analyzes the impact of different factors on the development of these communities, particularly the role of agriculture, tourism, and social security in light of contemporary challenges. In the context of increasing competition and globalization processes, the features of mountain territories that significantly affect the quality of life of the population are investigated. The article emphasizes that the agricultural sector remains an important source of employment and economic stability; however, its development is constrained by geographical and climatic factors. Meanwhile, tourism, as one of the main drivers of economic growth, faces challenges related to infrastructure provision and insufficient promotion. Special attention is paid to social security, which is critically important for supporting vulnerable populations amid economic difficulties. To evaluate the effectiveness of local initiatives, the author employs a comparative method, which allows for the identification of best practices and recommendations for improving management strategies at the level of territorial communities. The conclusions are based on comparative data from the three regions and provide recommendations for enhancing the socio-economic situation in mountain communities.

Keywords: territorial communities, mountain settlements, socio-economic development, decentralization, local self-governance.

Відомості про автора:

Іван Івасюк – здобувач наукового ступеня доктора філософії, кафедра політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бітель Роман – аспірант 3 курсу кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бортнікова Алла – доктор політичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Бортніков Валерій – доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Бусленко Василь – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Воронич Андрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Гнатишин Микола – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Доцяк Ігор – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Івасюк Іван – здобувач наукового ступеня доктора філософії, кафедра політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ключкович Анатолій – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Кобець Тарас – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Курус Тарас – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лабач Назар – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лелет Ярослав – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Липчук Оксана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ломака Іванна – доцент кафедри політології, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Махно Юрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Микитин Андрій – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Микитин Михайло – аспірант за спеціальністю 052 – Політологія, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Москалюк Михайло – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Остапець Юрій – доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Савлюк Богдан – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Січенко Константин – аспірант 2-го курсу, кафедри політології, факультет історії політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ставичний Роман – здобувач бакалаврської освітньої програми 052 – Політологія, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

НОТАТКИ

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 19, 2024

(спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Василя Климончука)

Головний редактор *Василь МАРЧУК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна верстка *Алла МАРЄЄВА*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Підписано до друку 25.09.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,3. Зам. № 1024/732

Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.